

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN
İDARİ TAKSİMATI (1839-1914)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet AKSİN

HAZIRLAYAN
Ela ÖZKAN

ELAZIĞ-2017

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NİN İDARİ
TAKSİMATI (1839-1914)**

DOKTORA TEZİ

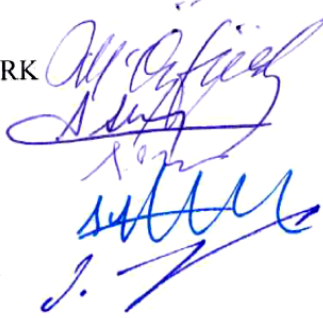
DANIŞMAN
Prof. Dr. Ahmet AKSİN

HAZIRLAYAN
Ela ÖZKAN

Jürimiz, 21/04/2017 Tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
2. Prof. Dr. Ahmet AKSİN
3. Doç. Dr. Fatih ÖZEK
4. Doç. Dr. Ayla EFE
5. Doç. Dr. Orhan YAZICI

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Doktora Tezi

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914)

Ela ÖZKAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

Elazığ-2017, Sayfa: XXVIII+263

İdari yapı bir devletin temel birimidir. Bu birimin yanlış yapılanması ve işleyişi idari düzenin bozulmasında belirleyici bir etkidir. Bu nedenle bir devlet idari sistemini oluştururken idari taksimat birimlerini de doğru biçimlendirdiği sürece, güçlü ve sağlam bir idari sistemin temelleri atılır.

Osmanlı Devleti de kurulduğu ilk yıllardan itibaren idari yapısını sürekli yenileyerek varlığını uzun süre korumayı başarmıştır. 19.yy dan itibaren ise siyasi vaziyetten kaynaklanan iç ve dış etkenler ile idari taksimat yeniden şekillenmiştir. Hazırladığımız tez 19.yy Osmanlı Devleti idari taksimat birimlerini yıllar arasındaki değişikliklerle ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: 19.yy, İdari Taksimat, Vilayet, Sancak

ABSTRACT

Doctorate Thesis

Administrative Division of The Ottoman Empire in the 19th Century (1839-1914)

Ela ÖZKAN

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ-2017, Page: XXVIII+263

Administrative system is the basic unit of the state. The wrong structure and functioning of the administrative system, has been a determining factor in the deterioration of the administrative order. Therefore, as long as the correct format while determining the administrative territorial units of the state administrative system, the foundations of a strong and robust administrative system will be taken.

From the first years of the Ottoman Empire also established its presence by constantly innovative administrative structure has been successful for a long time protection. From the 19th century, internal and external factors resulting from the political situation and the administrative division have been reshaped. The thesis we prepared, aims to reveal the administrative divisions of the Ottoman State in the 19th century through changes between years.

Key Words: 19. Century, Administrative Division, Province, Starboard

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLOLAR LİSTESİ	XI
HARİTALAR LİSTESİ	XVIII
ÖNSÖZ	XX
KISALTMALAR	XXIII
KONU VE KAYNAKLAR	XXV
GİRİŞ	1
I. OSMANLI DEVLETİ’NİN İDARİ TAKSİMAT BİRİMLERİ.....	1
II. TANZİMAT ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ’NİN İDARİ YAPISINA GENEL BAKIŞ.....	3
III. 1839 TANZİMAT FERMANI VE İDARİ TEŞKİLATA ETKİSİ.....	8
IV. 1840 MUHASILLIK TEŞKİLATI VE İDARİ TAKSİMATTA DEĞİŞİM	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. OSMANLI DEVLETİ İDARİ TAKSİMATI (1839-1850)	19
1.1. 1839- 1850 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı.....	19
1.1.1. Anadolu Eyaleti	21
1.1.2. Adana Eyaleti	24
1.1.3. Ankara Eyaleti	25
1.1.4. Aydın Eyaleti.....	27
1.1.5. Bağdat Eyaleti	28
1.1.6. Belgrad Eyaleti	29
1.1.7. Bolu Eyaleti	30
1.1.8. Bosna Eyaleti.....	31
1.1.9. Boğdan Eyaleti	32
1.1.10. Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	33
1.1.11. Çıldır Eyaleti	35
1.1.12. Diyarbakır Eyaleti	36
1.1.13. Erzurum Eyaleti.....	38
1.1.14. Edirne Eyaleti	39

1.1.15. Eflak Eyaleti	40
1.1.16. Girit Eyaleti	41
1.1.17. Halep Eyaleti	42
1.1.18. Habeş Eyaleti	43
1.1.19. Hüdavendigâr Eyaleti	44
1.1.20. Harput Eyaleti	45
1.1.21. Kars Eyaleti	47
1.1.22. Konya (Karaman) Eyaleti	48
1.1.23. Kandıye Eyaleti	49
1.1.24. Kastamonu Eyaleti	50
1.1.25. Kürdistan Eyaleti	51
1.1.26. Maraş Eyaleti	53
1.1.27. Musul Eyaleti	54
1.1.28. Mısır Eyaleti	55
1.1.29. Niş Eyaleti	56
1.1.30. Rumeli Eyaleti	56
1.1.31. Rakka Eyaleti	57
1.1.32. Sayda Eyaleti	59
1.1.33. Selanik Eyaleti	60
1.1.34. Silistire Eyaleti	61
1.1.35. Sivas Eyaleti	61
1.1.36. Sırp Eyaleti	62
1.1.37. Şehri-Zor Eyaleti	64
1.1.38. Şam Eyaleti	65
1.1.39. Trabzon Eyaleti	67
1.1.40. Trablusgarp Eyaleti	67
1.1.41. Trablusşam Eyaleti	68
1.1.42. Tunus Eyaleti	69
1.1.43. Üsküp Eyaleti	70
1.1.44. Van Eyaleti	70
1.1.45. Vidin Eyaleti	71
1.1.46. Yanya Eyaleti	72

1.2. 1839-1850 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu Ve İdari Taksimat Üzerine Değerlendirme	72
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ İDARİ TAKSİMATI (1850-1864)	77
2.1. 1850-1864 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı.....	77
2.1.1. Adana Eyaleti	78
2.1.2. Ankara (Bozok) Eyaleti	78
2.1.3. Aydın Eyaleti.....	79
2.1.4. Bağdat Eyaleti	80
2.1.5. Belgrad Muhafızlığı (Eyaleti).....	81
2.1.6. Boğdan Eyaleti	82
2.1.7. Bosna Eyaleti.....	83
2.1.8. Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	84
2.1.9. Edirne Eyaleti	84
2.1.10. Eflak Eyaleti	85
2.1.11. Erzurum Eyaleti.....	86
2.1.12. Girit Eyaleti	87
2.1.13. Habeş Eyaleti.....	87
2.1.14. Halep Eyaleti	88
2.1.15. Hakkâri Eyaleti.....	89
2.1.16. Harem-i Nebevi Eyaleti	90
2.1.17. Harput Eyaleti.....	90
2.1.18. Hüdavendigar Eyaleti	91
2.1.19. Konya (Karaman)Eyaleti.....	92
2.1.20. Kastamonu Eyaleti.....	93
2.1.21. Kürdistan Eyaleti	93
2.1.22. Mısır Eyaleti	94
2.1.23. Musul Eyaleti.....	94
2.1.24. Niş Eyaleti	95
2.1.25. Rumeli Eyaleti	95
2.1.26. Sayda Eyaleti	96
2.1.27. Selanik Eyaleti.....	97
2.1.28. Sırp Eyaleti	97

2.1.29. Silistire Eyaleti	98
2.1.30. Sivas Eyaleti	98
2.1.31. Şam Eyaleti.....	99
2.1.32. Şehrizer Eyaleti	99
2.1.33. Trablusgarp Eyaleti	100
2.1.34. Trabzon Eyaleti	101
2.1.35. Tunus Eyaleti.....	101
2.1.36. Üsküp Eyaleti	102
2.1.37. Van Eyaleti	102
2.1.38. Vidin Eyaleti.....	103
2.1.39. Yanya Eyaleti	103
2.1.40. Yemen Eyaleti	104
2.2. 1850 -1864 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve İdari Taksimatı Üzerine Değerlendirme	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI DEVLETİ İDARİ TAKSİMATI (1864-1880)	113
3.1. 1864-1880 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı.....	113
3.1.1. Adana Vilayeti.....	115
3.1.2. Ankara (Bozok) Vilayeti	116
3.1.3. Aydın Vilayeti	117
3.1.4. Bağdat Vilayeti.....	117
3.1.5. Boğdan Eyaleti	119
3.1.6. Bosna Vilayeti	119
3.1.7. Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti.....	120
3.1.8. Diyarbakır Vilayeti.....	121
3.1.9. Edirne Vilayeti.....	121
3.1.10. Eflak Eyaleti	122
3.1.11. Erzurum Vilayeti	122
3.1.12. Girid Vilayeti.....	123
3.1.13. Habeş Vilayeti	123
3.1.14. Halep Vilayeti.....	124
3.1.15. Harput Vilayeti	125
3.1.16. Hüdavendigâr Vilayeti.....	125

3.1.17. İşkodra Eyaleti.....	126
3.1.18. Konya (Karaman) Vilayeti	126
3.1.19. Kastamonu Vilayeti	127
3.1.20. Kosova Vilayeti	128
3.1.21. Kürdistan Vilayeti	129
3.1.22. Manastır Vilayeti	129
3.1.23. Mısır Vilayeti.....	130
3.1.24. Niş Eyaleti	130
3.1.25. Prizren Vilayeti.....	131
3.1.26. Rumeli Vilayeti	131
3.1.27. Sayda Vilayeti	132
3.1.28. Selanik Eyaleti.....	132
3.1.29. Sırp Eyaleti – Belgrad Muhafızlığı.....	133
3.1.30. Silistire Vilayeti.....	134
3.1.31. Sivas Vilayeti.....	135
3.1.32. Suriye Vilayeti.....	135
3.1.33. Trablusgarp Vilayeti	136
3.1.34. Trabzon Vilayeti	137
3.1.35. Tırhala Vilayeti.....	137
3.1.36. Tuna Vilayeti	138
3.1.37. Tunus Vilayeti	139
3.1.38. Üsküp Eyaleti	139
3.1.39. Van Vilayeti.....	140
3.1.40. Vidin Eyaleti.....	140
3.1.41. Yanya Eyaleti	141
3.1.42. Yemen Vilayeti.....	141
3.2. 1864 Vilayet Nizamnamesi	145
3.3. 1864-1880 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve İdari Taksimati Üzerine Değerlendirme	148
3.4. 1871-1880 Yılları Arasında Yapılan İdari Nizamname ve Kanunlar	154
3.4.1. 1871 İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi.....	154
3.4.2. 1876 Kanun-i Esasi.....	159
3.4.3. 1876 İdare-i Umumiye Vilayet Talimatnamesi.....	161

3.4.4. 1877 İdare-i Vilayet Kanunu	163
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. OSMANLI DEVLETİ İDARİ TAKSİMATI (1880-1914)	171
4.1. 1880-1914 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı.....	171
4.1.1. Adana Vilayeti	174
4.1.2. Ankara Vilayeti	174
4.1.3. Aydın Vilayeti	175
4.1.4. Bağdat Vilayeti.....	176
4.1.5. Basra Vilayeti	177
4.1.6. Beyrut Vilayeti	177
4.1.7. Bitlis Vilayeti.....	178
4.1.8. Bosna Vilayeti	178
4.1.9. Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti.....	179
4.1.10. Dersim Vilayeti	180
4.1.11. Diyarbakır Vilayeti.....	180
4.1.12. Edirne Vilayeti.....	181
4.1.13. Erzurum Vilayeti	181
4.1.14. Girit Vilayeti.....	182
4.1.15. Halep Vilayeti.....	183
4.1.16. Hakkâri Vilayeti	183
4.1.17. Hicaz Vilayeti	183
4.1.18. Hüdavendigâr Vilayeti.....	184
4.1.19. İstanbul Vilayeti	185
4.1.20. İşkodra Vilayeti	185
4.1.21. Kastamonu Vilayeti	186
4.1.22. Konya Vilayeti.....	186
4.1.23. Kosova Vilayeti	187
4.1.24. Mamuretü'l Aziz Vilayeti.....	188
4.1.25. Manastır Vilayeti	188
4.1.26. Mısır Eyaleti	189
4.1.27. Musul Vilayeti	189
4.1.28. Rumeli Şarkî Vilayeti (Bulgaristan Vilayeti)	190
4.1.29. Selanik Vilayeti	191

4.1.30. Sivas Vilayeti.....	191
4.1.31. Suriye Vilayeti.....	192
4.1.32. Şehremaneti Vilayeti	192
4.1.33. Trabzon Vilayeti.....	194
4.1.34. Trablusgarp Vilayeti	194
4.1.35. Tunus Vilayeti	195
4.1.36. Van Vilayeti.....	195
4.1.37. Yanya Vilayeti.....	196
4.1.38. Yemen Vilayeti.....	196
4.2. 1880-1914 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve İdari Taksimati Üzerine Değerlendirme	201
SONUÇ	206
BİBLİYOGRAFYA	213
EKLER	226
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	226
Ek 2. 20. yy Osmanlı Vilayetleri.....	227
ÖZGEÇMİŞ	263

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1839-1847 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti Eyaletleri	20
Tablo 2: 1847-1850 Tarihleri Arasında Kurulan Yeni Eyaletler	20
Tablo 3: 1847-1850 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti Eyaletleri	21
Tablo 4: 1831 Tarihli Anadolu Eyaleti Livaları	22
Tablo 5: 19. Yüzyılın Başlarında Anadolu Eyaleti İçerisinde Yer Alan Livalar	22
Tablo 6: 1831 Tarihinde Adana Eyaleti Livaları	25
Tablo 7: 1847-1850 Tarihleri Arasında Adana Eyaleti Livaları	25
Tablo 8: 1850 Tarihli Ankara (Bozok) Eyaleti Livaları	27
Tablo 9: 1847-1850 Tarihleri Arasında Aydın Eyaleti Livaları	27
Tablo 10: 1735-1736 Tarihleri Arasında Bağdat Eyaleti Livaları	28
Tablo 11: 1847-1850 Tarihleri Arasında Bağdat Eyaleti Livaları	29
Tablo 12: 1850 Tarihinde Belgrad Muhafızlığı Kazaları	29
Tablo 13: 1845 Tarihinde Bolu Eyaleti Livaları	30
Tablo 14: 1700-1718 Tarihleri Arasında Bosna Eyaleti Livaları	31
Tablo 15: 1847-1850 Tarihleri Arasında Bosna Eyaleti Livaları	31
Tablo 16: 1842 Tarihinde Bosna Eyaleti Kazaları	32
Tablo 17: 1850 Tarihinde Boğdan Eyaleti Kazaları	33
Tablo 18: 1831 Tarihinde Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti Livaları	34
Tablo 19: 1847-1849 Tarihleri Arasında Cezayir Bahri Sefid Eyaleti'ne Bağlı Livalar	35
Tablo 20: 1831 Tarihinde Çıldır Eyaleti Livaları	35
Tablo 21: 1823 Tarihinde Diyarbakır Eyaleti Livaları (Sancakları)	36
Tablo 22: 1839 Tarihi Sonlarına Doğru Diyarbakır Eyaleti'nin Livaları (Sancak)	37
Tablo 23: 1831 Tarihinde Erzurum Eyaleti Livaları	38
Tablo 24: 1847-1850 Tarihleri Arasında Erzurum Livaları	39
Tablo 25: 1847-1850 Tarihleri Arasında Edirne Eyaleti Livaları	40
Tablo 26: 1850 Tarihli Eflak Eyaleti'nin Kazaları	41
Tablo 27: 1847-1850 Tarihleri Arasında Girit Eyaleti Livaları	42
Tablo 28: 1811 Tarihinde Halep Eyaleti Kazaları	42
Tablo 29: 1831-1839 Tarihleri Arasında Halep Livaları	43
Tablo 30: 1847-1850 Tarihleri Arasında Halep Eyaleti Livaları	43
Tablo 31: 1831 Tarihinde Habeş Eyaleti Livaları	44

Tablo 32: 1847-1850 Tarihleri Arasında Hüdavendigâr Eyaleti Livaları.....	45
Tablo 33: 1846-1850 Tarihleri Arasında Harput Eyaleti Livaları (Sancakları).....	46
Tablo 34: 1847-1850 Tarihleri Arasında Harput Eyaleti.....	47
Tablo 35: 19.Yüzyılın İlk Yarısında Kars Eyaleti Livaları	48
Tablo 36: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Konya (Karaman) Eyaleti Livaları	48
Tablo 37: 1847-1850 Tarihleri Arasında Konya (Karaman) Eyaleti Livaları	49
Tablo 38: 1831-1850 Tarihleri Arasında Kandıye Eyaleti Livaları.....	50
Tablo 39: 1847-1850 Tarihleri Arasında Kastamonu Eyaleti Livaları	50
Tablo 40: 1847 Tarihinde Kürdistan Eyaleti Livaları.....	53
Tablo 41: 1847-1850 Tarihleri Arasında Kürdistan Eyaleti Livaları.....	53
Tablo 42: 1831 Tarihinde Maraş Eyaleti Livaları.....	54
Tablo 43: 1850 Tarihli Musul Eyaleti Livaları	55
Tablo 44: 1850 Tarihli Mısır Eyaleti Livaları.....	55
Tablo 45: 1847-1850 Tarihleri Arasında Niş Eyaleti Livaları.....	56
Tablo 46: 1831 Tarihli Rumeli Eyaleti Livaları	57
Tablo 47: 1847-1850 Tarihleri Arasında Rumeli Eyaleti Livaları	57
Tablo 48: 1831 Tarihinde Rakka Eyaleti Livaları	59
Tablo 49: 1846 Tarihinde Rakka Eyaleti Livaları	59
Tablo 50: 1831 Tarihinde Sayda Eyaleti Livaları.....	60
Tablo 51: 1847-1850 Tarihleri Arasında Sayda Eyaleti Livaları.....	60
Tablo 52: 1847-1850 Tarihleri Arasında Selanik Eyaleti Livaları	61
Tablo 53: 1831 Tarihli Silistre Eyaleti Livaları	61
Tablo 54: 1831 Tarihli Sivas Eyaleti Livaları.....	62
Tablo 55: 1847-1850 Tarihleri Arasında Sivas Eyaleti Livaları.....	62
Tablo 56: 1850 Tarihli Sırp Eyaleti Kazaları.....	64
Tablo 57: 18. Yüzyıl Şehri Zor Eyaleti Livaları (Sancakları)	65
Tablo 58: 1831 Tarihli Şam Eyaleti Livaları	66
Tablo 59: 1847-1850 Tarihleri Arasında Şam Eyaleti Livaları	66
Tablo 60: 1847-1850 Tarihleri Arasında Trabzon Eyaleti Livaları	67
Tablo 61: 1847-1850 Tarihleri Arasında Trablusgarp Eyaleti Livaları	68
Tablo 62: 1831 Tarihinde Trablusşam Eyaleti Livaları	69
Tablo 63: 1850 Yılı Tunus Eyaleti Kazaları	69
Tablo 64: 1847-1850 Tarihleri Arasında Üsküp Eyaleti Livaları	70

Tablo 65: 1831 Yılı Van Eyaleti Livaları	71
Tablo 66: 1847-1850 Tarihleri Arasında Vidin Eyaleti Livaları	71
Tablo 67: 1847-1850 Tarihleri Arasında Yanya Eyaleti Livaları	72
Tablo 68: 1850-1864 Yılları Arasında İdari Taksimat İçerisinde Yer Alan Eyaletler ..	77
Tablo 69: 1850-1864 Yılları Arasında Adana Eyaleti Livaları	78
Tablo 70: 1850-1864 Tarihleri Arasında Ankara Eyaleti Livaları.....	79
Tablo 71: 1850-1864 Tarihleri Arasında Aydın Eyaleti Livaları	80
Tablo 72: 1850-1864 Yılları Arasında Bağdat Eyaleti Livaları.....	81
Tablo 73: 1850-1864 Tarihleri Arasında Belgrad Muhafızlığı (Eyaleti) Livaları	82
Tablo 74: 1850-1864 Tarihleri Arasında Boğdan Eyaleti Kazaları	83
Tablo 75: 1850-1864 Tarihleri Arasında Bosna Eyaleti Livaları	83
Tablo 76: 1850-1864 Tarihleri Arasında Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti Livaları.....	84
Tablo 77: 1850-1864 Yılları Arasında Edirne Eyaleti Livaları	85
Tablo 78: 1850-1864 Tarihleri Arasında Eflak Eyaleti Livaları.....	86
Tablo 79: 1850-1864 Tarihleri Arasında Erzurum Eyaleti Livaları	86
Tablo 80: 1850-1864 Tarihleri Arasında Girit Eyaleti Livaları.....	87
Tablo 81: 1850-1864 Tarihleri Arasında Habeş Eyaleti Livaları	88
Tablo 82: 1850-1864 Tarihleri Arasında Halep Eyaleti Livaları.....	89
Tablo 83: 1850-1864 Tarihleri Arasında Hakkâri Eyaleti Livaları	90
Tablo 84: 1850-1857 Tarihleri Arasında Harem-i Nebevi Eyaleti Livaları	90
Tablo 85: 1856-1859 Tarihleri Arasında Harput Eyaleti Livaları (Sancakları).....	91
Tablo 86: 1850-1864 Tarihleri Arasında Harput Eyaleti Livaları	91
Tablo 87: 1850-1864 Tarihleri Arasında Hüdavendigâr Eyaleti Livaları.....	92
Tablo 88: 1850-1864 Tarihleri Arasında Konya (Karaman) Eyaleti Livaları	93
Tablo 89: 1850-1864 Tarihleri Arasında Kastamonu Eyaleti Livaları	93
Tablo 90: 1850-1864 Tarihleri Arasında Kürdistan Eyaleti Livaları.....	94
Tablo 91: 1850-1864 Tarihleri Arasında Mısır Eyaleti Livaları.....	94
Tablo 92: 1850-1864 Tarihleri Arasında Musul Eyaleti Livaları	95
Tablo 93: 1850-1864 Tarihleri Arasında Niş Eyaleti Livaları	95
Tablo 94: 1850-1864 Tarihleri Arasında Rumeli Eyaleti Livaları.....	96
Tablo 95: 1850-1864 Tarihleri Arasında Sayda Eyaleti Livaları.....	96
Tablo 96: 1850-1864 Tarihleri Arasında Selanik Eyaleti Livaları	97
Tablo 97: 1850-1864 Tarihleri Arasında Sırp Eyaleti Kazaları.....	97

Tablo 98: 1850-1864 Tarihleri Arasında Silistre Eyaleti Livaları	98
Tablo 99: 1850-1864 Tarihleri Arasında Sivas Eyaleti Livaları	99
Tablo 100: 1850-1864 Tarihleri Arasında Şam Eyaleti Livaları	99
Tablo 101: 1850-1864 Tarihleri Arasında Şehrizor Eyaleti Livaları.....	100
Tablo 102: 1850-1864 Yılları Arasında Trablusgarp Eyaleti Livaları.....	100
Tablo 103: 1850-1864 Tarihleri Arasında Trabzon Eyaleti Livaları	101
Tablo 104: 1850-1864 Tarihleri Arasında Tunus Eyaleti Kazaları	102
Tablo 105: 1850-1864 tarihleri Arasında Üsküp Eyaleti Livaları	102
Tablo 106: 1856-1864 Tarihleri Arasında Van Eyaleti Livaları.....	103
Tablo 107: 1850-1864 Tarihleri Arasında Vidin Eyaleti Livaları	103
Tablo 108: 1850-1864 Tarihleri Arasında Yanya Eyaleti Livaları	104
Tablo 109: 1850-1864 Tarihleri Arasında Yemen Eyaleti Livaları.....	104
Tablo 110: 1864-1880 Yılları arasında İdari Taksimat İçerisinde Yer Alan Vilayetler.....	113
Tablo 111: 1864-1880 Tarihleri Arasında Eklenen Yeni Eyaletler (Vilayet).....	114
Tablo 112: 1864-1880 Tarihleri Arasında Adana Vilayeti Sancakları (Livaları).....	116
Tablo 113: 1864-1880 Tarihleri Arasında Ankara (Bozok) Vilayeti Sancakları.....	116
Tablo 114: 1864-1880 Tarihleri Arasında Aydın Vilayeti Sancakları.....	117
Tablo 115: 1864-1880 Tarihleri Arasında Bağdat Vilayet Sancakları	118
Tablo 116: 1864-1880 Yılları Arasında Boğdan Eyaleti Sancakları	119
Tablo 117: 1864-1880 Tarihleri Arasında Bosna Vilayeti Sancakları.....	120
Tablo 118: 1864-1880 Tarihleri Arasında Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti Sancakları.....	120
Tablo 119: 1874-1880 Tarihleri Arasında Diyarbakır Vilayeti Sancakları	121
Tablo 120: 1864-1880 Tarihleri Arasında Edirne Vilayeti Sancakları	121
Tablo 121: 1864-1880 Tarihleri Arasında Eflak Eyaleti Livaları.....	122
Tablo 122: 1864-1880 Yılları Arasında Erzurum Vilayeti Sancakları	122
Tablo 123: 1864-1880 Tarihleri Arasında Girit Vilayeti Sancakları	123
Tablo 124: 1864-1880 Tarihleri Arasında Habeş Vilayeti Sancakları.....	123
Tablo 125: 1864-1880 Yılları Arasında Halep Vilayeti Sancakları.....	124
Tablo 126: 1864-1868 Tarihleri Arasında Harput Vilayeti Sancakları	125
Tablo 127: 1864-1880 Tarihleri Arasında Hüdavendigâr Vilayeti Sancakları.....	126
Tablo 128: 1864-1870 Tarihleri Arasında İşkodra Eyaleti Sancakları	126

Tablo 129: 1864-1880 Tarihleri Arasında Konya (Karaman) Vilayeti Sancakları.....	127
Tablo 130: 1864-1880 Tarihleri Arasında Kastamonu Vilayeti Sancakları	128
Tablo 131: 1878-1880 Tarihleri Arasında Kosova Vilayeti Sancakları	128
Tablo 132: 1864-1868 Tarihleri Arasında Kürdistan Vilayeti Sancakları.....	129
Tablo 133: 1875- 1880 Tarihleri Arasında Manastır Vilayeti Sancakları	129
Tablo 134: 1864-1880 Tarihleri Arasında Mısır Vilayeti Sancakları	130
Tablo 135: 1864-1865 Yılları Arasında Niş Eyaleti Sancakları	131
Tablo 136: 1872-1875 Tarihleri Arasında Prizren Vilayeti Sancakları	131
Tablo 137: 1864-1872 Tarihleri Arasında Rumeli Vilayeti Sancakları.....	132
Tablo 138: 1864 Yılı Sayda Vilayeti Sancakları	132
Tablo 139: 1864-1880 Tarihleri Arasında Selanik Eyaleti Sancakları	133
Tablo 140: 1864-1880 Yılları Arasında Sırp Eyaleti Sancakları	134
Tablo 141: 1864 Yılı Silistre Vilayeti Sancakları.....	134
Tablo 142: 1864-1880 Tarihleri Arasında Sivas Vilayeti Sancakları	135
Tablo 143: 1864-1880 Tarihleri Arasında Suriye Vilayeti Sancakları	136
Tablo 144: 1864-1880 Tarihleri Arasında Trablus Vilayeti Sancakları	137
Tablo 145: 1864-1880 Tarihleri Arasında Trabzon Vilayeti Sancakları	137
Tablo 146: 1864-1868 Tarihleri Arasında Tırhala Vilayeti Sancakları	138
Tablo 147: 1865-1880 Tarihleri Arasında Tuna Vilayeti Sancakları	139
Tablo 148: 1864-1880 Yılları Arasında Tunus Vilayeti Sancakları	139
Tablo 149: 1864-1872 Tarihleri Arasında Üsküp Eyaleti Sancakları.....	140
Tablo 150: 1864-1880 Tarihleri Arasında Van Vilayeti Sancakları.....	140
Tablo 151: 1864 Vidin Vilayeti Sancakları	141
Tablo 152: 1864-1880 Yılları Arasında Yanya Eyaleti Sancakları	141
Tablo 153: 1864-1880 Yılları arasında Yemen Vilayeti Sancakları.....	142
Tablo 154: 1880-1914 Tarihleri Arasında İdari Taksimat İçerisinde Yer Alan Vilayetler.....	171
Tablo 155: 1880-1914 Tarihleri Arasında Adana Vilayeti Sancakları	174
Tablo 156: 1880-1914 Tarihleri Arasında Ankara Vilayeti Sancakları.....	175
Tablo 157: 1902 Vilayet Fihristine Göre Ankara Vilayeti Sancakları	175
Tablo 158: 1880-1914 Tarihleri Arasında Aydın Vilayeti Sancakları.....	175
Tablo 159: 1880-1914 Tarihleri Arasında Bağdat Vilayeti Sancakları	176
Tablo 160: 1902 Vilayet Fihristine Göre Bağdat Vilayeti Sancakları	176

Tablo 161: 1880-1914 Tarihleri Arasında Basra Vilayeti Sancakları	177
Tablo 162: 1888-1914 Tarihleri Arasında Beyrut Vilayeti Sancakları.....	178
Tablo 163: 1880-1914 Tarihleri Arasında Bitlis Vilayeti Sancakları.....	178
Tablo 164: 1880-1914 Tarihleri Arasında Bosna Vilayeti Sancakları.....	179
Tablo 165: 1880-1914 Tarihleri Arasında Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti Sancakları	180
Tablo 166: 1880-1888 Tarihleri Arasında Dersim Vilayeti Sancakları.....	180
Tablo 167: 1880-1914 Tarihleri Arasında Diyarbakır Vilayeti Sancakları	181
Tablo 168: 1880-1914 Tarihleri Arasında Edirne Vilayeti Sancakları	181
Tablo 169: 1880-1914 Tarihleri Arasında Erzurum Vilayeti Sancakları.....	182
Tablo 170: 1880-1914 Tarihleri Arasında Girit Vilayeti Sancakları	182
Tablo 171: 1880-1914 Tarihleri Arasında Halep Vilayeti Sancakları	183
Tablo 172: 1882-1888 Tarihinde Hakkâri Vilayeti Sancakları.....	183
Tablo 173: 1880-1914 Tarihleri Arasında Hicaz Vilayeti Sancakları	184
Tablo 174: 1880-1914 Tarihleri Arasında Hüdavendigâr Vilayeti Sancakları.....	184
Tablo 175: 1902 Vilayet Fihristine Göre Hüdavendigâr Vilayeti Sancakları.....	185
Tablo 176: 1910-1915 Tarihleri Arasında İstanbul Vilayeti Sancakları.....	185
Tablo 177: 1880-1914 Tarihleri Arasında İşkodra Vilayeti Sancakları.....	186
Tablo 178: 1880-1914 Tarihleri Arasında Kastamonu Vilayeti Sancakları	186
Tablo 179: 1880-1914 Tarihleri Arasında Konya Vilayeti Sancakları	187
Tablo 180: 1880-1914 Tarihleri Arasında Kosova Vilayeti Sancakları	187
Tablo 181: 1880-1914 Tarihleri Arasında Mamuretü'l Aziz Vilayeti Sancakları.....	188
Tablo 182: 1880-1914 Tarihleri Arasında Manastır Vilayeti Sancakları	188
Tablo 183: 1880-1888 Tarihleri Arasında Mısır Vilayeti Sancakları	189
Tablo 184: 1880-1914 Tarihleri Arasında Musul Vilayeti Sancakları	190
Tablo 185: 1880-1888 Tarihleri Arasında Rumeli Şarkî Vilayeti Sancakları	191
Tablo 186: 1880-1914 Tarihleri Arasında Selanik Vilayeti Sancakları.....	191
Tablo 187: 1880-1914 Tarihleri Arasında Sivas Vilayeti Sancakları	191
Tablo 188: 1880-1914 Tarihleri Arasında Suriye Vilayeti Sancakları	192
Tablo 189: 1880-1889 Tarihleri Arasında Şehremaneti Vilayeti Sancakları.....	193
Tablo 190: 1880-1914 Tarihleri Arasında Trabzon Vilayeti Sancakları	194
Tablo 191: 1880-1910 Tarihleri Arasında Trablusgarp Vilayeti Sancakları	194
Tablo 192: 1880-1888 Tarihleri Arasında Tunus Vilayeti Sancakları.....	195

Tablo 193: 1880-1914 Tarihleri Arasında Van Vilayeti Sancakları	195
Tablo 194: 1888-1914 Tarihleri Arasında Yanya Vilayeti Sancakları	196
Tablo 195: 1880-1914 Tarihleri Arasında Yemen Vilayeti Sancakları	196

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. 1881 Tarihli Osmanlı Vilayetleri.....	227
Harita 2. Hüdavendigâr Vilayeti.....	228
Harita 3. Musul Vilayeti	229
Harita 4. Konya Vilayeti.....	230
Harita 5. Mamuretü'l -Aziz Vilayeti	231
Harita 6. Trabzon Vilayeti	232
Harita 7. Kastamonu Vilayeti	233
Harita 8. Anadolu Coğrafyası.....	234
Harita 9. Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti.....	235
Harita 10. Yemen Vilayeti.....	236
Harita 11. Rumeli Şarkî Vilayeti	237
Harita 12. Bulgaristan Eyaleti	238
Harita 13. Adana Vilayeti.....	239
Harita 14. Aydın Vilayeti	240
Harita 15. Diyarbakır Vilayeti	241
Harita 16. Bağdat Vilayeti.....	242
Harita 17. Trablusgarp Vilayeti	244
Harita 18. Suriye Vilayeti.....	245
Harita 19. Sivas Vilayeti.....	246
Harita 20. Rumeli Şarkî Vilayeti	247
Harita 21. İstanbul Vilayeti	248
Harita 22. Ankara Vilayeti	249
Harita 23. İşkodra Vilayeti	250
Harita 24. Manastır Vilayeti	251
Harita 25. Edirne Vilayeti.....	252
Harita 26. Selanik Vilayeti	253
Harita 27. Girit Vilayeti.....	254
Harita 28. Halep Vilayeti.....	255
Harita 29. Erzurum Vilayeti	256
Harita 30. Bitlis Vilayeti.....	257
Harita 31. Bosna Vilayeti	258

Harita 32. Aydın Vilayeti	259
Harita 33. Kosova Vilayeti	260
Harita 34. 1878 yılı Avrupa.....	261
Harita 35. 1914 yılı Avrupa.....	262

ÖNSÖZ

19. Yüzyıl Osmanlı Devleti için siyasi ve idari değişikliklerin uygulamaya geçirildiği bir devirdir. Tanzimat adıyla anılacak reform hareketiyle sadece idari birimlerde değil ekonomik ve toplumsal yapıda da büyük değişiklikler olmuştur. Tanzimat ilan edilmeden önce idari birimler görevlerini tam olarak yerine getirmediği gibi tamamıyla merkeze bağlı bir sistemle hareket edilmiyordu. Bu nedenle 19. Yüzyıl, özellikle yönetimin merkezileştirilmesi ve devletin idari birimlerinin yeniden düzenlenmesi adına önemli girişimlerin yapıldığı bir devirdir. Bu dönemde sadece idari birimler değil devletin görevlendirdiği memurların da eğitilmesi için çalışılmıştır. Kendi içerisinde bu tür yenilik girişimlerinde bulunan Osmanlı Devleti diğer yandan büyük güçlerin siyasi kışkırtmalarıyla ortaya çıkan milliyetçi akımlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Tanzimat dönemine girilirken önceki yıllardan devletin siyasî gündemini meşgul eden Mısır sorununun yanı sıra Lübnan'da, Girit'te ve Balkanlarda ortaya çıkan siyasi karışıklıklar bu siyasi güçlerin etkisi altında gerçekleşirken, devletin idari taksimatını da yakından etkilemiştir. Çünkü bu yüzyılda toprak kayıplarıyla beraber pek çok eyalet Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Tanzimat ile birlikte idari yapıda uygulanmaya başlanan iyileştirme çalışmaları 1864 Vilayet Nizamnamesi ile devam etmişti. Merkezîyetçiliğin daha da sağlamlaştığı idari birimlerin ve yöneticilerinin daha uygun bir şekilde teşkilatlandırıldığı bu nizamname ile eyaletlerin yerini vilayetler almıştır. Bu uygulamadan önce Tanzimat ile eyalet, liva ve kaza birimlerden oluşan idari taksimat birimleri vardı. Ancak yeni nizamname vilayeti sancaklara, sancakları kazalara, kazaları da karyelere ayırıyordu. Ayrıca nahiye birimini de bu nizamnamede görmekteyiz. Daha sonrasında hazırlanan 1871 Vilayet Nizamnamesi, 1876 Kanun-u Esasi ve 1878 tarihli Nizamname ile idari yapıda iyileştirme ve düzenleme çalışmalarına devam edilmiştir.

19. yüzyıldaki idari taksimat birimleri, bir önceki yüzyıldan farklı olarak sayı bakımından fazladır. Ancak bu gidişat 19. Yüzyılın ortalarına doğru değişmeye başlamıştır. Tanzimat ilanından sonra başlayan özellikle Fransız devriminin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımı Osmanlı Devleti'nde de etkisini göstermeye başlayınca bu etkiyle Osmanlı Devleti'nin çeşitli eyaletlerinde isyanlar çıkmıştır. Girit, Bulgaristan, Suriye ve Lübnan'da bu isyanlar baş göstermiştir. Bunun yanı sıra Eflak ve Boğdan meselesi Osmanlı Devleti'ni uzun süre meşgul eden meselelerin başında gelmiştir. Ayrıca

Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerindeki müdahaleleri toprak kayıplarının hız kazanmasında etkili bir unsur oluşturmuştur. Bu nedenle idari taksimattaki değişiklikleri göz önüne alırken dönemin siyasi meselelerinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Çalışmamızı hazırlarken de dönemin siyasi meselelerine değinmeye çalıştık.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı adlı bu çalışmamızda 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayıp 1914 yılına kadar devam eden süreç içerisindeki Osmanlı Devleti idari yapısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tarihler arasındaki eyalet ve sancaklardaki değişiklikler ve yeniliklere değinilmiştir. Konunun belirleyici olması açısından çalışma 1839-1850, 1850-1864, 1864-1880, 1880-1914 olmak üzere dört başlık halinde verilmiştir. Bu tarihlendirme yapılırken özellikle dönemin önemli siyasi meseleleri ve idari yapı için uygulamaya geçirilen nizamnameler göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim 1839 Tanzimat Fermanı ve 1864 Vilayet Nizamnamesi bu bölümlerin oluşmasında belirleyici olmuştur. Rusların Eflak ve Boğdan üzerindeki kışkırtmaları, 1864 yılından sonra Suriye'deki mezhep savaşları, Balkanlardaki karışıklıklar, 1880'li yıllarda Tunus ve Girit meselesi gibi Osmanlı Devleti'ni yakından etkileyen siyasi durumlar da bölümlerimizi belirlerken etkileyici olmuştur. Ayrıca her bölüm bulunduğu dönemdeki idari taksimat birimlerini veren genel bir tablo ile başlamakta, daha sonra bu tablo içinde yer alan idari birimlerdeki (eyaletler ve ona bağlı sancaklar) değişimler açıklanmaktadır. Yani bir eyaletin bulunduğu dönem içerisinde kaç sancağı olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Tezimizin ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin ettiğimiz belge ve defterler ile 1847-1914 tarihleri arasında yayımlanmış Devlet Salnameleri oluşturmaktadır. Bunlara ilaveten Düsturlar ve şehir tarihi üzerine hazırlanmış Tetkik Eserler de başvurduğumuz önemli kaynaklar içerisinde yer almaktadır.

1839-1914 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin idari taksimat birimlerini belirlemeye çalıştığımız bu tezde, özellikle 19. Yüzyıldaki idari taksimatı ortaya çıkarabilme amacı hedeflemiştir. Bu nedenle çalışmamızı yaparken temin ettiğimiz belgeleri karşılaştırarak büyük bir titizlikle doğru bilgilere ulaşmayı hedefledik. Bu tezin hazırlanma aşamasındaengin bilgi ve tecrübesini benimle paylaşan, bu konuyu çalışmam konusunda bana güvenini ve desteğini eksik etmeyen kıymetli hocam Prof.Dr. Ahmet Aksın'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu konu hakkında görüş ve bilgilerini benimle

paylaşarak teze önemli katkısı olan değerli hocam Prof.Dr. Mustafa Öztürk'e de minnetlerimi sunarım.

Ayrıca çalışmama maddi destek sağlayan Fırat Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne (FÜBAP) katkılarından ötürü teşekkür ederim.

Ayrıca bu süreçte beni maddi ve manevi desteğiyle hiç yalnız bırakmayan Babam, Annem ve Ağabeyim'e, benim için varlığı ölçülmeyecek değerde olan ve çalışma sürecinde tüm zorlukları benimle göğüsleyen ikiz kardeşim Eda'ya, motiveleriyle beni güçlendiren canım arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A.DVN.DVE	: Düvel-i Ecnebiye Kalemî
A.DVN.MHM	: Mühimme Kalemî Belgeleri
A.DVN.MKL	: Sadaret Divan Mukavelenameleri
A.DVNSNŞT. d	: Bâb-1 Asafî Divan-1 Hûmayun Sicilleri Nizamet Defteri
age.	: Adı geçen eser
A.M	: Sadaret Mütferik Evrakı
A.MKT.MHM	: Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemî Evrakı
A.MKT.NZD	: Sadaret Mektûbî Kalemî Nezaret ve Devair Yazışmalarına Ait Belgeler
A.MKT.UM	: Sadaret Mektûbî Kalemî Umumi Vilayet Evrakı
A.MKT	: Bâb-1 Asafî Sadaret Mektûbî Kalemî
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.DH	: Cevdet Dâhiliye
C.ML	: Cevdet Maliye
DH. İUM	: Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı
DH. ŞFR	: Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı
DH. TMIK.S	: Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
DH.EUM.MKT	: Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye Muhaberat ve Tenkisat Müdüriyeti Evrakı
DH.HMŞ	: Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı
DH.MKT	: Bâb-1 Defteri Haremeyn Mukataası Kalemî Defteri
FÜ	: Fırat Üniversitesi
H.	: Hicri
İ.DH	: İrade-i Dâhiliye
İ.MMS	: İrade-i Meclis-i Mahsus
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vâlâ
KK. D	: Kamil Kepeci
M.	: Miladi
ML. D	: Maliye Kalemî Defterleri
ML. VRD	: Maliye Varidat Muhasebesi Defteri
ML.MSF.d	: Maliye Masarifat Defterleri

ML.VRD. CMH. D	: Maliye Varidat Muhasebesi Cizye Defteri
MVL	: Meclis-i Vâlâ Evrakı
s.	: sayı
S.	: Sayfa
Ş.D	: Şûra-yı Devlet Evrakı
Y.PRK. MYD	: Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi

KONU VE KAYNAKLAR

"19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı "(1839-1914) adlı çalışmamız yaklaşık yetmiş beş yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem idari yapılanmayı değerlendirirken dönemin hem siyasi hem sosyal, hem de iktisadi vaziyetini göz önünde tutmaya çalıştık. Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı hakkında yapılmış önemli bir kaynak olan Tuncer Baykara'nın "Anadolu'nun Tarihi Corafyasına Giriş" adlı eser ile Orhan Kılıç'ın "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin İdari Taksimatı" adlı eser şimdiye kadar yapılmış idari taksimatıyla ilgili çalışmalara öncü olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıl genel idari taksimatı hakkında kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. 1839-1914 tarihleri arasında idari taksimat birimlerine değinmeye çalışırken dört ana başlığa ayırarak daha açıklayıcı olmayı hedefledik. Bu dört bölüm 1839-1850, 1850-1864, 1864-1880, 1880-1914 tarihleri arasındaki dönemlerdir. Bu tarihleri birbirinden ayırırken de idari birimlerin değışkenlik gösterdiği tarihler ve olaylar hedef alınmıştır. Bu tarihler arasında kaç eyalet olduğu, bu eyaletlere bağlı kaç liva (sancak) bulunduğu tespit edilmeye çalışılırken bu tarihler arasında eyalet ve liva sayında ve yerindeki değışiklikler de göz önünde tutulmuştur.

1839-1914 tarihleri arasındaki dönem Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari ve ekonomik olarak büyük değışime uğradığı bir dönemdir. Öyle ki, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı ve batının ekonomik ve siyasi açıdan güçlenmeye başlaması Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve ekonomik yapısını güçlendirme çalışmalarına hız vermiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin askeri alanda girdiği mücadelelerde yenilgiye uğraması ve milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı Devleti'ne bağlı pek çok toprak elden çıkmıştır. Bu durum eyalet sayısında değışime sebep olmuştur. Çalışmamızda başlangıç olarak Tanzimat'ı seçmemizin sebebi Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra modernleşme adına bir yenilik süreci başlamış olmasındandır. Bu süreç Osmanlı Devleti'nin idari taksimatında da değışikliğe sebep olmuştur. Daha sonrasında Islahat Fermanı idari ve siyasi gücü toparlama adına yapıldıysa da Osmanlı sınırlarında farklı uyruktan olan halkın isyanları, girilen pek çok savaşta yenilgiye uğranılması Osmanlı Devleti'nin gittikçe zayıflamasına yol açmıştır. Bu süreci 1864 Vilayet Nizamnamesi ve bu tarihten sonra ilan edilen pek çok nizamname ve kanunname takip etmiştir. Bu nizamnameler idari taksimat birimlerinin doğru işleyişini sağlaması ve yıllar geçtikçe idari yapıda gerekli yeni kuralların idari yapıya

eklenmesi açısından önemlidir. Ancak son dönemlerde Osmanlı Devletinin kaybettiği yerleşim birimleriyle birlikte idari taksimatta değişiklik kaçınılmaz olmuştur. Bu değişiklikler her bölüm sonunda hazırlanmış olduğumuz idari taksimat hakkındaki genel tabloda verilmeye çalışılmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin idari taksimatını değerlendirilirken yararlandığımız temel kaynakların başında Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin ettiğimiz Belge ve Defterler gelmektedir. Daha sonra her yıl düzenli bir şekilde tutulmaya çalışılan Devlet Salnameleri, Düsturlar, idari taksimat ile ilgili bilgileri içeren tetkik eserler, makale ve tezler yararlandığımız temel eserler arasındadır.

Osmanlı Devleti'nin tarihi hakkında en zengin kaynağı Osmanlı Arşivi oluşturmaktadır. Orta ve Yakın Doğu, Balkan ve Akdeniz ülkeleri içerisinde kudretli ve kuvvetli devlet olabilme vasfını uzun süre devam ettiren Osmanlı Devleti'nde arşiv fikri çok eskilere kadar uzanmaktadır. Arşivin bir milletin tarih ve kültür hazinesi olduğunu idrak eden ecdadımız, bunun içindir ki kurduğu arşiv teşkilatına "Hazine-i Evrak" adını vermiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatını meydana getiren Divan-ı Hûmayun, Bâb-ı Defterleri ve Bâb-ı Asafi / Bâb-ı Aliyye ve bunların çeşitli daire ve kalemlerine ait sicil, defter ve vesikaları, yani Osmanlı Devleti'nden intikal eden en zengin ve çeşitli arşiv malzemelerini ihtiva etmesi sebebiyle Osmanlı Devleti'nin ana arşivi hüviyetini taşımaktadır. 1839-1914 tarihleri arasında idari taksimat birimlerini tespit etmek için Arşiv belgelerinden özellikle Maliye Nezareti Defterleri (MLD), Maliye Mesarifat Defterleri (ML.MSF.d), Cevdet Dahiliye (C.DH), Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM), Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.UM), İrade-i Dahiliye (İDH) gibi belge ve defter tasniflerinden istifade ettik. Çünkü idari taksimat adına düzenli liste ve kayıtlar arşiv belgelerinde sınırlıdır. Bu tarihlerdeki idari yapılanmalar hakkındaki bilgileri özellikle eyalet ve livalardaki maliye ve masraf defterlerinde daha iyi takip etme şansımız bulduk.

Tezimizde Arşiv vesikalarının yanı sıra Devlet Salnameleri de yararlandığımız kaynakların başında gelmektedir. İlk salname 1263 (1847) yılında Mustafa Reşid Paşa'nın öncülüğünde çıkarılmıştır. Bu iş için Tarihçi Hayrullah Efendi görevlendirilmişse de Salname, Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlanmıştır. İlkine göre muhtevası daha zengin olan 1264 ve 1265 (1848-49) salnamelerini yine Ahmet Vefik Paşa hazırlamıştır. 1872 yılının sonunda çıkarılan bir irade-i seniyye ile Maarif Nezareti Mektubi Kalemi tarafından hazırlanmaya başlanan Devlet Salnameleri, 1306 (1888)

yılından itibaren düzenli bir biçimde yayıma hazırlanmıştır. Sicil-i Ahval Komisyonu her yıl nezaret ve vilayetlerden geçmiş yıla ait bilgilerin güncellenmesi için önceki senenin salname formlarını gerekli yerlere göndererek bunlar üzerinde düzeltmelerin yapılmasını talep ederdi. Ancak istenilen bilgilerin zamanında ulaşmaması sebebiyle salnamelerde yer alan biyografik bilgiler ve teşkilat şemaları hatalarla doludur. 1263'ten 1326'ya kadar (1847-1908) altmış dördü hicri tarihlere göre bundan sonraki dördü ise (1326-1334/1910-1918) mali tarihlere göre olmak üzere toplam altmış sekiz adet neşredilen devlet salnameleri, sadece 1263-1327(1847-1912) yılları arasında düzenli bir biçimde basılmış ancak 1328-1332 (1912/1916) yılları arasında savaş yüzünden yayımlanamamıştır. Sonuncusu 1334 (1918) tarihini taşıyan devlet salnamelerinin Cumhuriyet döneminde yayımına devam edilmiştir¹.

Çalışmada yararlandığımız Devlet Salnamelerinde bizi zorlayan durumlarla sıkça karşılaştık; özellikle ilk yıllarda yayımlanan salnamelerde idari taksimat listeleri verilirken kimi eyalet ya da sancakların isimleri atlatma yapılarak farklı bir idari birime bağlanmış gibi gözükmesiydi. Bu durum bazı eyaletlerin farklı bir eyaletin livasıymış gibi algılanmasına yol açmıştır. Ancak salnameleri arşiv kaynaklarıyla karşılaştığımızda bu gibi yanlışları kolayca tespit edebildik. 1847 yılında yayınlanan Devlet Salnamelerinde eyalet ve liva isimleri tablo halinde verilmiştir. 1850 yılından itibaren ise eyalet, liva ve memurlarının yer aldığı genel tablo dışında salnamelerin sonunda eyalet ve livalar dışında kazalara da değinilmiştir. Ancak 1856 tarihine kadar bu kapsamlı bilgilerin yer aldığı bölümü salnamelerde görememekteyiz. 1869-1877 tarihleri arasındaki Devlet Salnamelerinde idari taksimat birimleri yine tablo halinde ama karışık bir halde verilmiştir. Ancak 1877 yılından sonra tutulan Devlet Salnameleri yayınlanan son salnameye kadar oldukça kapsamlı tutulmuştur. Ancak yine de bazı dönemlerde aynı tarihli salname ve arşiv belgelerinin örtüşmediği durumlar da söz konusu olmuştur. Böyle durumlarda arşiv belgelerini temel kaynak olarak kabul ettik.

Çalışmada yararlandığımız kaynaklardan bir diğeri de Düsturlardır. 1871 Vilayet Nizamnamesi, 1876 Kanuni Esasi, 1876 Vilayet Talimatnamesi gibi kanunlar hakkında bilgileri bu kaynaktan temin ediyoruz. Tanzimat'tan 23 Nisan 1923 tarihine kadar olan Osmanlı hukuk mevzuatını barındıran Düstur'un 1267/1851'de ilk defa o tarihe kadar olan mevzuat, 142 sayfalık isimsiz bir kitapta Takvimhane-i Amire'de bastırıldı. Şaban

¹ Bilgin Aydın, "Salname", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, 2009, S.51-54

1279 / Şubat 1863'te Cevdet Paşa'nın önderliğinde 582 sayfalık ilk Düstur matbaa-i Amirede bastırılarak yayımlandı. Düstur'u Atik denilen bu tertibin nüshaları kısa sürede tükenmiştir. O ciltteki kanun ve nizamnamelerden hükümleri yürürlükte bulunanlarla sonradan yürürlüğe girmiş olan Zilhicce 1282 / Mayıs 1866 tarihinde Düstur namı altında ikinci defa Matbaa-i Amire'de basılmıştır. Bundan sonra 1289 / 1872, 1290 / 1873, 1293 / 1876, 1296 / 1879 tarihlerinde I, II, III, IV. Cilt Düsturlar basılmış ve 1296 / 1879'dan 1302 / 15 Aralık 1884 tarihine kadar yürürlüğe konulan kanun ve nizamnamelerde 1, 2, 3 ve 4'üncü bölümlere ayrılmıştır. Bu tarihten II. Meşrutiyetin ilanı tarih olan 1324 / 1908 tarihine kadar geçen süre içindeki mevzuat uzun süre yayımlanamamış, Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da 1937-1943 yılları arasında V-VIII. Ciltler Latin harfleriyle basılmıştır².

Tezimizde Arşiv Belgeleri, Salnameler ve Düsturların yanı sıra tetkik eserlerden de yararlanılmıştır. Özellikle Tuncer Baykara'nın "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş" adlı eserinde, 19. yüzyılın ilk yarısına kadar ki idari taksimat birimleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu nedenle çalışmamızın birinci bölümünü kapsayan 1839-1850 tarihleri arasındaki dönemde bu eserden istifade etmeye çalıştık. Ayrıca Orhan Kılıç'ın "18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin İdari Taksimatı" adlı çalışması, 18. Yüzyıldan 19. Yüzyıla geçişte idari taksimat birimlerindeki değişikliklerin belirlenmesi açısından yararlandığımız önemli kaynaklar içerisindedir. Yine idari birimlerin işleyişi hakkında bilgi edindiğimiz Enver Ziya Karal'ın "Osmanlı Tarihi", Musa Çadircı'nın "Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı", İlber Ortaylı'nın "Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri" adlı çalışmaları, tezimizin temel kaynakları içerisinde yer almaktadır. Son zamanlarda şehir tarihi hakkında yapılmış olan çalışmalar da idari taksimat açısından oldukça faydalı olmuştur. Bu konuda hazırlanan tezlerin yanı sıra, önsözde de belirttiğimiz gibi "19. Yüzyılda Harput", "19. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır", "16. ve 17. Yüzyıllarda Van" gibi şehir tarihi hakkında hazırlanmış tetkik eserler de istifade ettiğimiz önemli kaynaklar içerisindedir.

² Mehmet Akman, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı* 1. Tertip Düstur'un Tarihi Fihrist ve Dizini, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 3, 2007, s. 67-69

GİRİŞ

I. OSMANLI DEVLETİ'NİN İDARİ TAKSİMAT BİRİMLERİ

19. yüzyıl Osmanlı İdari taksimatı (1839-1914) adlı çalışma, 19. yüzyıldaki eyalet ve sancak birimlerini ve bu birimlerdeki değişiklikleri belirlemeyi hedeflemiştir. Genel olarak Osmanlı Devleti idari taksimat birimleri eyalet, sancak (liva), kaza, nahiye ve köy (karye) olmak üzere teşkilatlanmıştı.

Eyalet/Vilayet

Osmanlı Devleti'nin idari taksimat bakımından en büyük ünitesi eyaletlerdir. Osmanlı Devleti, beylerbeyilik, eyalet ve vilayet olarak adlandırılan büyük idari ünitelere ayrılmış bu üniteler ise sancak veya livalara bölünmüştür³. Kelime olarak "iyala" yani hükmetmek, idare etmek anlamından gelmektedir. 14. yüzyılda "eyalet" özel durumu olan sancakları ifade için kullanılıyordu. Bu sırada, Beğlerbeğlik olarak vilayet kullanılır olmuştur. Fakat 15. yüzyıl sonlarına kadar "vilayet" şehir dışındaki alan ve bir alt birim olarak kullanıldığından, çok geçmeden terkedilmiştir. Bunun yerine 17. yüzyıldan itibaren, 19. yüzyıl ortalarına kadar Beğlerbeğlik yerine "Eyalet" kullanılır olmuştur⁴. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise eyalet yerine vilayet tabiri kullanılmıştır.

Sancak

Osmanlı Devleti'nde idari bakımdan en üst birim eyaletlerdi. Eyaletler ise sancaklardan oluşuyordu. Sancaklar, Osmanlı idari sisteminin yanısıra, mali ve askeri sistemin de temel birimi durumundaydı. Önceleri tuğ ve davul ile zikredilen ve hükümdarın hâkimiyet sembollerinden birisi olan sancaklar, hükümdar adına beylerbeyi veya sancakbeyleri tarafından taşınabiliyordu. Hükümdarın hâkimiyet alameti olan sancak, daha sonraları idari bakımdan belirli bir bölgeyi ifade etmesi, muhtemelen 16. yüzyıldan sonra olmuştur. Sancaklar bazen de belli bir coğrafi mntıkanın adıyla anılırlardı. Mesela; Menteşe, Kocaeli, Canik gibi sancaklar bir coğrafi mekân olup bir isakn merkezi değillerdi. Bunun yanısıra Bolu, Ankara, Amasya, Kütahya, Konya ve Van

³ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.7

⁴ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.30

gibi daha birçok sancağın aynı adla anılan birer isakn yerleri de vardır. Kaynaklarda sancak tabirinin yanısıra aynı birim için liva tabiri de kullanılmaktadır⁵.

Kaza

Bilinen anlamı ile sancağın bir alt birimi olarak nitelendirilen kaza, önceleri kadının kadılık mıntıkası anlamında kullanılmıştır. Osmanlı erken dönemlerinde kaza, kadının selâhiyet mıntıkası olarak bir iskân yerini değil bir mıntıkayı göstermiştir. Kadılar, mıntıklarındaki en önemli iskân yerlerinde oturduklarından, orası kadılık merkezi, kaza merkezi olarak itibar edilmiş kaza da o iskân yerinin adıyla anılır olmuştur. Tanzimat'tan sonra ise kaza, sancağın bir alt birimi olarak önem kazanmıştır⁶.

Kaza'nın idari, hukuki ve hatta askeri bakımdan bir bütün teşkil edecek şekilde yeni bir teşkilatın içinde yer alması 1835 sonrasında oluşturulmaya başlanmıştır. Hukuki idareci olarak kadının sosyal fonksiyonu geriledikten sonra coğrafyanın etkin olduğu yeni bir mali ve idari bütünlük ortaya çıkmıştır. Böylece bir dönem için müdürün idare ettiği yeni teşkilat, zamanla yetkili bir kaymakam idaresinde oluşturularak önce sancağın, daha sonra da vilayetin en büyük alt birimi haline gelmiştir⁷.

Nahiye

Sözlükte "taraf, cihet, yöre, kenar, bölge" anlamına gelen nahiye kelimesi, Osmanlı idari sistemi içinde bazen bir yönetim ünitesini ve bölgeyi bazen de coğrafi bakımdan küçük veya büyük bir çevreyi, yöreyi ve hatta semti ifade eder. Tanzimat'tan sonra daha çok kazadan küçük idari birimler için kullanılmıştır. Taşra teşkilatında liva (sancak) adıyla bilinen askeri ve idari birimlerin alt bölümünü ifade eden bir anlam kazanması 15. yüzyılda görülür. İdari bakımdan bir sancak beyinin yönetiminde bulunan livalarla bir kadının yetki sahasına giren kazalar idari ve coğrafi açıdan içinde muhtelif sayıda köy, mezraa ve aşiret gruplarının bulunduğu bölgelere taksim edilmekte ve bu bölgeler genelde nahiye olarak adlandırılmaktaydı⁸.

Nahiyeler, esas itibariyle tımar sistemi çerçevesinde ortaya çıkan ve coğrafi bir bütünlük gösteren bölgelerdi. 18. yüzyıllarda nahiye, tımar sisteminin önemini

⁵ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.9-10

⁶ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.32-33

⁷ Tuncer Baykara, "Kaza", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2002, s.119-120

⁸ İlhan Şahin, "Nahiye", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul, 2012, s. 306-307

kaybetmesiyle kazaların alt birimi olarak ön plana çıktı. Tanzimat'tan sonra yapılan yeni idari düzenlemede bu özelliği belirgin hale geldi. 1864 Vilayet Nizamnamesiyle nahiye, birkaç köyün toplanmasıyla meydana gelen ve kazalara ilhak edilerek idare edilen yerler şeklinde tanımlandı. Ancak nahiyelerin idari bir birim şeklinde daha etraflı bir biçimde düzenlenmesi 1871 Nizamnamesi ile gerçekleşti. Nahiyelerle ilgili hükümler Cumhuriyet dönemine kadar bazı değişikliklerle devam etti. Cumhuriyet devrinde Teşkilat-ı Esasiyye Kanunu'na göre kazanın alt birimi olarak kasaba ve köylerden meydana gelen idari birlik şeklinde tespit edildi⁹.

Köy (Karye)

Köy, belirli bir nüfusa sahip ve idari birim olan yerler için kullanılan bir terimdir. Osmanlı dönemi kayıtlarında köy yerine genellikle iskân edilen yer anlamında "karye" kullanılırdı. Köy, nahiyenin bir alt birimidir. Köy, bir iskân yeri olabileceği gibi, birçok mahalleden ibaret de olabilirdi. O zaman ayrı ve belirli bir sınırı olurdu¹⁰.

II. TANZİMAT ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN İDARİ YAPISINA GENEL BAKIŞ

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, aşağıdan yukarıya köy (karye), nahiye, kaza, sancak (liva) ve eyalet şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesiyle kazalar meydana gelmiştir. Kazaların birleşmesinden sancaklar (livalar), sancakların birleşmesinden ise eyaletler ortaya çıkmıştı. İdari teşkilatta en fazla yere sahip birimler kaza ve sancaklardı. Kazalarda yönetici sınıf olarak kadı, alaybeyi ve subaşılar bulunurdu. Bunlardan kadılar askeri olmayan şer'i ve hukuki hususlarda sorumluydu. Bunlar ayrıca kazanın iâşesinin temini, belediye, adliye işleri hükümet tarafından merkezden istenilen şeylerin temin ve tedariki ile de vazifelidiler. Subaşılar ise, kazanın asayişini sağlamakla yükümlüydü. Askeri meseleler de alaybeyinin yetkisinde idi. Beylerbeyine bağlı kazalarda ise inzibat ve askeri idare tımar subaşısına aitti. Kazaların birleşmesiyle teşekkül eden sancaklar, sancakbeyi ismi verilen kişi tarafından kanun ve nizamlar çerçevesinde idare edilirdi. Sancak kelimesinin 14. yüzyılda Osmanlı idari teşkilatında yer aldığı hakkında şüpheli bilgilere sahip bulunmaktadır. Özellikle 16. yüzyılda idari bir birim olan sancağın Osmanlı kanunnamelerinde yer aldığı

⁹ İlhan Şahin, "Nahiye", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul, 2012, s.307-308

¹⁰ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.41

ve hazırlanan Tahrir Defterlerinde her birinin ayrı ayrı kanunnameleri bulunduğu görülmektedir¹¹. Osmanlı Devleti'nde Rumeli Beylerbeyiliğinin kuruluşuyla başlayan ve daha sonra devletin genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan ihtiyaca binaen birçok beylerbeyilik/eyalet kurulmuştur. Bu eyaletlerden bazılarında kalıcı hâkimiyet sağlandığı için uzun süre varlıklarını devam ettirmişlerdir. Sınırlarda kurulan eyaletlerden hâkimiyetin tam olarak kurulmaması ve merkezde otoritenin tam olarak sağlanamaması durumunda kısa süre sonra elden çıkmıştır¹². Başlangıçta eyaletlerin yöneticileri olan beylerbeyiler o bölgenin hem mülki hem de askeri idarecisi idiler. Kendileri "Paşa Sancağı" denilen ve eyalete merkezlik yapan şehirde otururlardı. Eyalete bağlı sancakları ise bunlar adına fakat merkezden atanan sancakbeyleri yönetirlerdi. Devletin kuruluş ve gelişme dönemlerinde beylerbeyinin sancakbeyleri üzerinde özellikle askeri denetimleri vardı. Eyaletine bağlı sancaklardaki tımarlı sipahilerin birinci derecede sorumlusu sayılırdı.¹³ 16. yüzyıl ortalarına doğru istikrarlı bir şekil alan Osmanlı eyaletleri Has ile idare edilenler yani salyanesiz (yıllıksız) ve salyaneli (yıllıklı) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Has ile idare edilen eyaletler daha çok olup, Rumeli, Budin, Anadolu, Karaman, Dulkadir, Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Halep, Şam, Trablusşam bunlardandır. Bunların mahsulatı has, zeamet ve tımara ayrılmış olup, hazineden ve defterhaneden idare edilmekteydiler. Salyaneli eyaletler ise Mısır, Habeş, Bağdat, Basra, Yemen'dir. Ayrıca Kaptan Paşa eyaletleri adı verilen sancaklar ise Trablusgarp, Tunus ve Cezayir eyaletleridir. Bunların mahsulatı has, zeamet ve tımara ayrılmayarak doğrudan hazine tarafından yıllık olarak beylerbeyi, sancakbeyi, asker vesairenin maaşları ayrıldıktan sonra tahsil edilirdi¹⁴.

Osmanlı Devleti'nde eyalet-sancak-kaza şeklindeki düzen ayrımı tamamıyla askeri bir anlam ifade edip sivil hükümet idaresi ise kazalardan ibaretti. Böylece Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarını idare etme şekli memleketi yüzlerce kazalara bölerek, buralara mahsus belirli idari-kazai örgütler kurmuş ve hükümet yönetimini halk tabakalarının derinliklerine böyle iletmiş olmaktan ibaret bulunmuştur¹⁵. 17.yüzyıla gelindiğinde savaş güçlerinin oluşturulmasında artık eyalet askerleri içinde tımarlı

¹¹ Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, T.T.K, Ankara, 1991, s.73-74

¹² Orhan Kılıç, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler, Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, s. 892

¹³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Ankara, 2007, s. 97-98

¹⁴ Yusuf Halaçoğlu, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, s.76-77

¹⁵ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul, 2010, s.425

sipahiler yerlerini valilerin kendi olanaklarıyla kapılarında besledikleri ve çeşitli adlarla anılan kapu halkı denilen ücretli askerlere bırakmıştır. Valilerin güçleri bu askerlerin sayı ve niteliğiyle ölçülür olmuştur. Bu gelişmeler sancak yönetimini de olumsuz etkilemiştir. Vali olmaya hak kazanmış olanların sayılarındaki artışa karşılık eyalet sayısını arttırma imkânının bulunamayışı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca kendilerine arpalık olarak sancak gelirleri verilen üst düzeydeki kimseler buralara gidip yönetimi doğrudan doğruya üzerlerine alma yerine genellikle merkezde oturup geliri ve idaresi kendilerine verilen küçük bölgenin yönetimini vekilleri eliyle yürütmeyi uygun görmüştür. Müsellim, Kaim-makam daha sonra da sadece Mütessellim diye adlandırılan bu vekiller çoğunlukla o bölgenin önde gelen ailelerine mensup kimselerdi. 18. yüzyılda bu yolla yönetilen sancakların sayısı gittikçe artmıştı. Buna karşılık klasik dönemin eyalet sayısı değişmeden devam etmekle birlikte eyaletlere bağlı sancakların sayısında sürekli değişiklikler olmuştur. 1789'dan beri hızla yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı Avrupa tarafındaki eyaletlerde ulusal ayaklanmalara yol açarken halkı Müslüman olan yerlerde de başka nedenlerden dolayı isyanlar çıkmaktaydı¹⁶.

Diğer taraftan Osmanlı Devletinde, devlet memurları bir yıl süre ile tayin edilmekteydi. Bir yıllık sürenin dolmasından sonra bazı memurların görevleri yenilenmez, bazıları yeniden tayin edilir bir kısmı da görevlerine devam ederdi. Devlet memurlarıyla ilgili bu tayin işlerine tevcihat denilirdi¹⁷. Eyalet yönetiminde Valiler doğrudan hükümet merkezince atanmaktaydılar. Bu göreve getirilebilmenin ön şartı Vezir rütbesine sahip olmaktı. 1836 yılında Redif askerlerinden daha iyi yararlanabilmek amacıyla düzenlemeler yapılırken Valilik ünvanı “Müşir” olarak değiştirilmiş müşirlere hem askeri ve hem de mali idari yetkiler verilmiştir. Tanzimat'ın ilanından önce eyalet de valiler her yıl sancakların ileri gelenleriyle genel bir toplantı yapardı. Bu toplantıya vilayete bağlı sancakların mütesellim, kadı, naib, voyvoda, ayan ve ileri gelenleri katılıyordu. Bölge sorunlarının ele alındığı toplantıda eyaletçe hazineye ödenecek vergilerin sancaklara bölüştürülmesi iç güvenliğinin sağlanması için alınması gereken önlemler tartışılarak karara bağlanıyordu. Tanzimat ile birlikte bütün eyaletlerde oluşturulacak Eyalet Meclislerinin ilk şekli denilebilecek bu tür toplantılar hükümet merkezinin isteğine bağlı olmaksızın valilerin kendi yeteneklerini kullanmalarıyla gerçekleşiyordu. Eyalet yönetiminde vali ile aynı etkiye sahip Mutasarrıf diye anılan bir

¹⁶ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, s. 98-101

¹⁷ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul, 2006 s.73

yönetici daha bulunmaktadır. Vezir rütbesini almış olan bazı kimselere devlet çeşitli nedenlerle valilik görevini veremeyince bunların geçimlerini sağlamaları için tıpkı arpalıkta olduğu gibi bir veya birkaç sancağın yönetimi verilmekteydi. Bazen de başka görevi olan vezir veya paşalardan birisine ek gelir olarak birkaç sancağın yönetimi bırakıldı. Böylece vali asıl görevi başında bulunmak zorunda olduğundan mütesellim göndererek kendi adlarına bunları yönetirlerdi. Eyalet yöneticisi olarak Tanzimat'ın ilanından önce Muhassıllarla da karşılaşılmaktadır. Ancak Tanzimat'la birlikte getirilen Muhassıllık ile bunlar arasında sadece isim benzerliği bulunmaktadır. Muhassıl başlangıçta geliri doğrudan doğruya padişaha ait olan hasların yönetiminde görevli kimse iken sonraları tıpkı mutasarrıflık gibi bir eyalet veya sancağın hem valiliğini yapan hem de hasılatını toplayan kimse olarak bilinmektedir. Tanzimat'tan sonra da mutasarrıflık devam etmiş 1867 Vilayet Nizamnamesinde yer alan Liva birimi yöneticisine de mutasarrıf denilmiştir. Her yılın şevval ayı başında vali, mutasarrıf, mütesellim ve voyvodaların atamaları yapılmaktaydı. Anadolu, Sivas, Maraş ve Adana eyaletleri Mukataat hazinesine bağlı idi. Valiler doğrudan doğruya bu hazineye atanmaktaydı. Buralar dışında kalan Karaman, Diyarbakır, Erzurum, Çıldır, Van, Kars, Trabzon, Eyalet-i Cezayir ve Kaptan-ı Derya ise herhangi bir hazineye bağlı olmaksızın sadrazamlığa bağlı bulunuyordu¹⁸.

Bunun dışında her şehirde ve kasabada ahali tarafından seçilen bir ayan bulunurdu. Ülkenin düzeni, disiplini ve güveni vali, mutasarrıf, mütesellimler ve voyvodalar, hukuk işleri ve yiyeceklere narh koyulması görevi kadılarına ait olduğu gibi, görevlere atanmalar ve bölgenin ihtiyaçları için alınacak paraların salınması ve toplanması, defterlerin düzenlenmesi ve yazılması hususlarında valiler ve kadılarına karşı sorumlu ayanlar vardı. Bu ayanlar bu işleri memleketin ileri gelenleriyle toplanarak birlikte düzenleyip yoluna koyarlardı. Bu bakımdan ayanlar ahalinin vekili ve kadımlarla ahali arasında aracı demek olurdu. Bu ayanlar memleketlerinin zenginlerinden, onurlu ve etkili kişilerinden olduklarından valilere ve mutasarrıflara umduklarından çok paralar sağlayarak, mütesellimlikleri ve voyvodalıkları elde etmeye başladılar. Bunların içlerinden becerikli ve yetenekli olanlar hem valileri hem de kadımları memnun etmekle

¹⁸ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, s. 107-115

zenginliklerini ve görkemlerini arttırıp kendileri öldükten sonra soyundan ya da yakınlarından yetenekli bir kişi onun yerine geçerd¹⁹.

Tanzimat ilan edilmeden önce idari vaziyette dikkat çeken bir durum daha vardı ki o da Redif askeri sisteminin valilik göreviyle yürütülmeye çalışılmasıdır. Redif askeri örgütü oluşturulduktan kısa bir süre sonra ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla 1836 da ülke yönetiminde yeniden düzenlemeye gidilmiştir. II. Mahmut döneminde İstanbul'da bulunan valilerin de katılmalarıyla oluşturulan Meclis-i Şura'da bu kuruluşun durumu tartışılmış ve Anadolu'dan başlamak üzere ülke yönetim birimleri yeniden düzenlenmiştir. Gerekçe çok dağınık olan Redif Taburlarını birleştirip tek elden yönetilmelerinin sağlanarak, halkın huzur ve güven içinde geçinmelerine yardımcı olmaktı. Alınan karara göre Redif Taburları takım takım birleştirilecek yönetimlerine vezirlerden Müşir-i Redif-i Hassa ve Mansure ünvanıyla birer kişi gönderilecektir. Bu düzenleme sonrasında oluşturulan Müşirlikler şunlardır; Hüdavendigâr Müşirliği adı ile Hüdavendigâr (Bursa) merkezi, Kocaeli, Bolu, Karesi, Eskişehir sancakları birleştirilip müşirliğine Ahmet Fevzi Paşa getirilmiştir. Kütahya ve Karahisar Sahip sancakları ise Feriklik olarak bu müşirliğe bağlanmıştır. Redif-i Mansure Konya Müşirliği ünvanıyla Konya, Akşehir, Beyşehir, İçel, Niğde, Aksaray sancakları birleştirilerek müşirliğine Karaman Valisi Hacı Ali Paşa atanmıştır. Teke, Hamid sancakları ile Türkmen Hassı da feriklik olarak bu eyalete bağlanarak Antalya muhafızı Osman Paşa'ya verilmiştir. Redif-i Mansure Ankara Müşirliği diye Ankara, Çankırı, Kastamonu, Viranşehir ve Çorum sancakları bir araya getirildi. İzzet Paşa müşir oldu. Aydın Redif Müşirliği ise Aydın, Saruhan, Sığla ve Menteşe sancaklarından oluşturuldu. Yönetim Aydın muhassılı Yakup Paşa'ya verildi. Erzurum Redif-i Mansure Müşirliği Erzurum, Van, Beyazıt sancaklarından oluşturuldu. Esat Paşa müşir oldu. Çıldır ile Kars eyaletleri de feriklik olarak bu müşirliğe bağlandı ve buraların mutasarrıfı Ahmet Paşa ferik oldu. Edirne Müşirliği adı ile de Edirne'nin eski kazaları ile Çirmen sancağı Yanbolu, Nahiye-i Yanbolu, Kızanlık-ı Çırpan, Yeni ve Eski Zağra, Filibe, Pazarcık kazaları birleştirilip müşirlik görevi Mustafa Nuri Paşa'ya verildi. Kayseri, Bozok, Kırşehir sancakları ile Yeni İl voyvodalığı Maden-i Hümayun ve has kazaları olduklarından bağımsız bir feriklik olarak ele alındı. Böylece valilik göreviyle Redif askeri komutanlığı aynı kimseye veriliyordu. Bu bir bakıma eski dönemin beylerbeyi görevine benzerlik gösteriyordu.

¹⁹ Mustafa Nuri Paşa (sadeleştiren: Prof. Dr. Neşet Çağatay), *Netayic Ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C.III-IV, T.T.K, Ankara, 1992, s.282-283

Eyalet askerinin yerini artık Redif askeri almış bulunuyordu. Tanzimat'tan sonra ise askerlik sistemi yeniden ele alınarak çağdaş ülkelerdeki biçimine konulmuştur. Redif askeri ise yedek asker durumuna getirilmiştir²⁰.

III. 1839 TANZİMAT FERMANI VE İDARİ TEŞKİLATA ETKİSİ

II. Mahmut'un ölümü üzerine tahta çıkan oğlu Abdülmecid henüz genç yaşta olduğu için bilgi ve tecrübe yönünden devletin geçirmekte olduğu karışıklığı çözmekte yetersizdi. Babasından miras kalan başlıca iki problem çözülmeyi bekliyordu. Problemlerden biri, Mısır paşası Mehmet Ali ile yapılmakta olan harp, diğeri de Osmanlı Devleti'ne yeni bir düzen vermek için ilanı kararlaştırmış bulunan Tanzimat idi. Abdülmecid, padişahlığının ilk günlerinde Mısır kuvvetlerinin Osmanlı ordusunu Nizip'te yendiklerini öğrendi. Birkaç gün sonra da Kaptan-ı derya Ahmet Paşa'nın Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim ettiğini haber aldı. Osmanlı Devleti artık donanmasız kalmış bulunuyordu. Yeni padişah devletin tecrübeli ve iş bilir sayılabilir adamlarından Hüsrev Paşa'yı Sadrazam, Damat Halil Paşa'yı Serasker, Rauf Paşa'yı ahkâm-ı adliye başkanı yapmıştı. Fakat mevcut duruma karşı koymak için bu adamlardan en çok Londra elçiliğinde bulunan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'ya güveniyordu. Mustafa Reşit Paşa Osmanlı Devleti ile Mısır arasındaki anlaşmazlığın çözülmesi için çalışmış olan heyetlerde vazife görmüş Paris ve Londra elçiliklerinde bulunmuştu. Bu sebeple Mısır probleminin karakterinin ve bu problem hakkında yabancı devletlerin özel düşüncelerini biliyordu. Bundan başka Paris ve Londra elçiliklerinde bulunduğu sıralarda Fransa ile İngiltere'nin hükümet şekillerini incelemeye ve devrin siyaset adamlarıyla görüşme fırsatı bulmuştu. Mustafa Reşit Paşa, Avrupa'da bulunduğu sıralarda, Fransa 1830 ihtilali ile mutlak devlet rejiminden meşrutiyet rejimine geçmişti. İngiltere ise yüzyıllardan beri meşrutiyet ile idare olunmaktaydı. Fransa ve İngiltere Avrupa'da liberal devletler bloğunu kuruyorlardı. Öte taraftan Avusturya, Prusya ve Rusya ile hala mutlakiyete bağlı idiler. Osmanlı Devleti de esasta liberal bir yapısı olduğu halde şekilde mutlakiyete bağlı görünüyordu. Osmanlı Devleti'nin kuvvetlenmesi devlet kurumlarında onların güvenliğini çekecek bir düzenin kurulmasıyla mümkündü. Mustafa Reşit Paşa böyle bir düzenin Tanzimat-ı Hayriye ile sağlanacağına inanmaktaydı²¹.

²⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, s.115-117

²¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K, C.V, Ankara, 1999, s.169-170

Tanzimat dönemi öncesinde eyaletin her türlü mülki ve mali en büyük sorumlusu olan valilerin yetkileri Tanzimat'la beraber sınırlandırıldı ve özellikle de mali yetkileri ellerinden alındı. Tanzimat'ın ilanından hemen sonra bu yetkiler muhasıllara verildi. Ancak yeterli başarı sağlanamayınca mali işler defterdarlara bırakılmıştı. Devletin eyaletteki en büyük temsilcisi olan vali, kanunların uygulanması, halkın güvenliğinin sağlanması ve memleketin imar edilmesi gibi her şeyden sorumluydu²². Tanzimat-ı Hayriye bir hatt-ı hümayun şeklinde ilan edildi. Fermanın birinci bölümünde; Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Kuran'ın hükümlerine ve şeriatın kanunlarına saygı gösterildiğinden, devletin kuvvetli ve halkın refahlı bir hale geldiği belirtilmektedir. İkinci bölümde; şeriata ve kanunlara yeterli saygı gösterilmediği ve bu yüzden devletin eski kuvvet ve refahı fakirlik ve zayıflığa dönüşmüş olduğu anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde; bu itibarla Allah'ın inyeti ve Peygamber'in yardımıyla devletin iyi idaresini sağlamak için bazı yeni kanunların konulması gerektiğine işaret edilmektedir. Dördüncü bölümde; yeni kanunların dayandırılacağı genel prensipler görülmektedir. Müslüman ve Hristiyan bütün tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması, verginin düzenli usule göre ayarlanması ve toplanması, askerlik ödevinin düzenli bir usule bağlanması anlatılmıştır. Beşinci bölümde; yeni kanunların dayandırılacağı genel prensiplerin gereği belirtilmektedir²³.

Tanzimat Dönemi'nin merkez yönetimine damgasını vuran Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (Adalet İşleri Yüksek Kurulu) kısaca Meclis-i Vâlâ, II. Mahmut döneminde kurulmuş, ancak etkinliğini Abdülmecit'le göstermeye başlamıştır. Meclis, padişah adına onayını alarak ülke yönetiminde bakanların üstünde etkinlik gösteren bir kurum olmuştur. Bundan dolayı da parlamenter sisteme geçişte önemli bir evre oluşturduğu isabetle vurgulanmıştır. Bakanlıkları arttırılması, bakanlar kurulu anlayışının yer etmeye başlaması, padişahın mutlak otoritesini tek başına değil meclisler, kurullar aracılığıyla yürürlüğe koymasıyla birlikte kurum ve davranışlarını da Avrupa ülkelerinde yeniden filizlenen meşruteli krallıkların kurallarına benzetmeye çaba göstermesi dikkat çekmektedir²⁴. Bu meclisler yetkilerini hükümdarın iradesini temsil etmeye onun tarafından memur edilmiş olmaktan alıyorlardı. Bu yüzden bunların koyacağı kurallar hem yönetenin, hem de yönetilenin uyması için kurallarının bağlayıcılık niteliği zayıftır.

²² Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, 2012, s. 77-78

²³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K, C.V, Ankara, 1999, s.170-171

²⁴ Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Ankara, 2007, s.57-60

Yönetilen açısından zayıflığı bu kurallara alışık olmayan halkı alışkanlıklarından ayırıp onlara uymaya zorlamak gerekliliğinden ileri gelir. Hükümdar için de aynı şey söylenebilir. Çünkü halkın ilerlemesini istemek iddiasında olan mutlak bir monarkın iradesiyle konan kurallar arasında bir zıtlık olduğu zaman onu kurallara uymaya zorlayacak hiçbir güç yoktur. Tanzimat bu sorunu çözümlenmek amacıyla ilan edilmiştir. Eski hükümet mekanizmasından belki en önemli ayrılış, bu meclislerin görevleri henüz belirlenmeden, yapacakları kanunlar henüz ortaya konmadan yürütme ve uygulama organları bakanlıklar olarak belirlenmeden önce, mutlak monarkın iradesiyle geleneksel iki üst makamın yerlerini ve anlamlarını değiştirmede kendini gösterir²⁵.

Bu ferman esasen klasik adaletname geleneğinin bir devamıydı. Bu fermana hâkim ilkeler, Fransız aydınlanma devri felsefesinin doğrudan bir takliti değildi. Ama Tanzimatçı devlet adamları tarafından pratik gayelerle benimsenip, ilan ettirilen bu eşitlik ilkesi devlet içindeki yapısal dönüşümün yarattığı buhranlara bir çözüm aramak kaygısından doğuyordu. Bu kaygılar ise 19. yüzyılın başından beri devleti sarsan milli ayaklanmalar, bölgesel başkaldırmalar ve özellikle Balkan halklarını kıskırtan dış devletlerin faaliyetleridir. Devletin Balkanlardaki tebaası Osmanlı idaresinden yüz çevirmişti. Bozulan toprak rejimi, merkeze başkaldıran mahalli derebeylerin her yerde süren nüfuz mücadelesine ve bir otorite bulanımına sebep oldu.

Tanzimat hareketi, özellikle devletin içine girdiği ekonomik ilişkilerden dolayı zirai sistemin uğradığı çöküntü ve bu çöküntüden doğan buhranlara bir tepki mahiyetinde düşünülmelidir. 1838 İngiltere-Osmanlı Devleti Ticaret Anlaşması yarı sömürgeleşme sürecini hızlandıran ve Tanzimat'ın bir an evvel ilanını gerektiren önemli bir olaydır. Tanzimat'ın önemli yeniliklerinden Meclis-i Vala'dan sonra 1836 yılında Umur-u Hariciye ve Umur-u Dâhiliye nezaretleri kuruldu. Bu sonuncusu 1836'da Sadaret Kethüdalığı'nın yerini aldı. Bilimler akademisi karşılığı olarak bir Encümen-i Daniş kurulması Tanzimatçıların eylemleri arasındadır. Bakanlık görevi gören Meclis-i Nafia gibi bazı organlar yarı tüzel kişiliğe sahip kurumlardı. Orduda Islahat özellikle yeniçeriliğin ve kapıkulu askerinin imhasından sonra başlıca sorundu. Fakat Tanzimat hareketinin esasta mali Islahatla bir anlama gelmiştir. Merkezde maliye örgütü yeniden düzenlendiği gibi, eyaletlere de müşir yetkisinde muhassıllar gönderilmiş ve yanlarına diğer memurlar ve ahaliden kurulu muhassıllık meclisleri verilmiştir. Bir müddet sonra

²⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2002, s.173-174

valilerin azaltılan yetkileri yeniden arttırılacak ve vali yeniden vilayet idaresinin başı haline getirilecektir. Aslında her nezaret bir icrai ve bir de teşrii veya daha doğrusu istişari görevi meclis yerine getiriyordu. Dâhiliye Nezaretinde her eyalet bir kapı kethüdası ile temsil ediliyordu. Her nezaret yazışma, teftiş ve özlük işlerini yürüten ofislerden meydana geliyordu. Bu ofisler eski divan geleneğinin bir devamı gibidir, tüzel kişiliğe sahip bakanlıklara doğru bir gelişmedir. Umur-u Hariciyye Nezareti ise Osmanlı devlet geleneğini ve dış ilişkiler sistemindeki önemli bir gelişme sonucu ortaya çıktı. Dışişlerini yürütmekle görevli bu ofiste Osmanlı azınlıklarının uluslararası bir sorun haline gelmesi sonucu Mezahibi Gayrimüslim Dairesi diye bir bölümün de kurulduğunu görüyoruz. Vilayetlerdeki umur-u hariciye müdürleri Hariciye Nezareti tarafından tayin edilirdi. İmparatorluğun dış ticaret ilişkilerini yürütmekte bu bakanlığın göreviydi. Maliye Nezareti ise klasik defterdarlık ofisinin bakanlık haline getirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu nezaret hazine ve muhasebe kalemi olmak üzere birbirinden bağımsız iki bölümden meydana geliyordu²⁶.

IV. 1840 MUHASILLIK TEŞKİLATI VE İDARİ TAKSİMATTA DEĞİŞİM

Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra önce mali yönetim alanındaki uygulamalara öncelik verildi. Hatt-ı Hümayunda söz edildiği üzere iltizam kaldırıldı, vergilerin toplanması işi padişah tarafından tayin edilen " Muhassıl-ı Emval "ya da kısaca Muhassıl (vergi tahsildarı) adındaki devlet memurlarına bırakıldı. Her türlü kamu gelirlerinin merkezi hazineye toplanması ve harcamaların buradan yapılması esası kabul edildi ve maliye örgütü bu ilkeye göre yeniden düzenlendi. İltizam, Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri, bazı kamu gelirlerinin toplanmasında uygulanan bir yöntemdi. Bu yöntem, kamu gelirlerinin özel kişilere toplattırılması demektir. Bu işi yapanlara mültezim denilmekteydi. Tanzimat'a kadar her vilayetin bazı kamu gelirleri bir ya da birkaç yıllığına valilere satılır, Valiler de kendilerine satılan bu gelirlere teminat olarak İstanbul'daki bir sarrafi kefil gösterirdi. Bir sözleşme yapıldıktan sonra, valiler bu gelirleri bir mültezime artırma ile satarlardı. İltizam işine halka haksızlık yaparız endişesiyle olacak, dindar ve insafli kişiler girmediği için, bu daha çok hak hukuk tanımaz insanlara kalmaktaydı. İltizam yönteminin kaldırılması üzerine 1840 yılında aşar ve her türlü mukataa gelirlerinin iltizam yöntemiyle toplanmasına son verildi. Bunun yerine

²⁶ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, 2008, s.408-410

kamu gelirlerinin toplanması, merkezden atanan "Muhassıl" adındaki devlet memurlarına bırakıldı. Sancak ve kazalara atanan bu muhassılların yanına bir de mal kâtibi, emlak ve nüfus kâtibi verildi. Muhassıl geniş yetkilerle donatılmış bir kamu görevlisiydi. Görev yaptığı yerin mülki amirlerine karşı sorumluluğu yoktu. Görevi, yalnızca kamu gelirlerini toplamaktan ibaret değildi, bulunduğu yerde Tanzimat'ı da anlatacağı. Vergilerin herkesin malına ve gücüne göre tarh ve tahsili için nüfus ve emlak yazımını da yapacaktı. Yazım işine önce köylerden başlayacak, herkesin isim, unvan, emlak, arazi ve hayvanı ile yıllık kazancını kaydedecekti. Vergi tahsil işinde, muhassılın emrine yeterli ölçüde askeri kuvvet de verilecekti. Muhassılların doğrudan doğruya Padişah tarafından atanması ve merkeze karşı sorumlu olması, valinin gücünü azaltan bir yöntemdi. Devletin, valilere güvenmediği için böyle bir yola başvurduğu anlaşılmaktadır. Bunun da hiyerarşik düzende ikili bir otorite ortaya çıkararak yönetimde karışıklık meydana getirmesi doğaldı. Nitekim muhassıllık örgütü eyalette ikinci bir valilik haline geldi. Kaza muhassılının sancak, sancak muhassılının ise eyalet merkezindeki muhassıllar ile irtibatı yoktu²⁷.

Tanzimat'ın Bosna, Arnavutluk, Trabzon, Erzurum dışında tüm Anadolu, Rumeli ve adalarda uygulanması kararlaştırıldığında eyaletlerin sayısı belirli olmasına rağmen sancak ve kaza sayısının tam olarak bilinmediği bu, idari yapıda öncelikle her kazaya ve her sancağa muhassıl atanması gerekli görülmüştü. Ancak uygulamada muhassıllık merkezleri ne tam kaza, ne de tam olarak sancak sınırlarına karşılık gelmekteydi. Bu da bize muhassılın görev yeri olarak mevcut mülki taksimattan ziyade yeni bir mali yapılanmaya gidildiğini göstermektedir. Şöyle ki; Sofya Muhassıllığı; Sofya, Şehirköyve, Berkofça'dan - Zağra-i Atik Muhassıllığı; Zağra-i Atik, Zağra-i Cedit, Kızanlık ve Çırban'dan - Bursa Muhassıllığı; Bursa, Kefe, Cebel-i Atik, Mudanya, Gemlik, İnegöl, Edincik, Gönen ve Manyas'dan – Antalya Muhassıllığı; Antalya, Serik, Kızılkaya, ve Bucak'dan – Elmalı Muhassıllığı; Elmalı, Kalkan, Finike, Eğirdir ve Kaş'dan – Uşak Muhassıllığı; Uşak ve Banaz'dan – Tırnovi Muhassıllığı; sadece Tırnovi'den – Midilli, İstanköy, Limni vb. adalar tek tek ayrı muhassıllık olarak düzenlenmişti. Bu şekilde düzenlenen ilk muhassıllık merkezlerinin sayısı 137 idi. Ancak bu yeni mali yapılanma uzun sürmemiş 1840 yılından itibaren hem aynı sancak dâhilinde oluşturulan birden fazla muhassıllık birleştirilmiş hem de coğrafi açıdan birbirine yakın görünen muhassıllıklar

²⁷ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul, 2006, s.113-114

birleştirilerek yeni "cay-ı muhassıllıklar" oluşturulmuştur. Örneğin Gelibolu Sancağındaki kazalar başlangıçta üç muhassıllık "ad ve itibar" olunduğu halde " icabet-i haline göre karib ve civar olan muhassıllıklar ile birleştirilip hüsn-ü tesviye olunması ve hatta geçende mülhak olan Gelibolu Muhassıllığının lağvıyla Tekfurdağı Muhassıllığıyla birleştirilmiş olacağı müsüllü ma nevvahi Firecik Muhassıllığı dahi bu defa zikr olunan Tekfurdağı Muhassıllığıyla birleştirilerek liva-i mezburda kâin kazaların cmlisi bir muhassıllık ittihazıyla... " örneğinde olduğu gibi Gelibolu Muhassıllığı önce Tekfurdağı Muhassıllığı ile sonra da, Firecik Muhassıllığı ile birleştirilerek tek bir muhassıllık merkezi oluşturulmuştur. Yine, Amasya ve Zile muhassıllıkları dâhilindeki kazalar Çorum'a yakınlıkları ve " masarıfat-ı hazineden tasarrufat-ı mümkünenin icrası ve icabat-ı umrundan " olduğu gerekçesiyle birleştirilip " Liva-yı Çorum " adıyla, Kula ve Uşak Muhassıllığındaki kazalar Çal Muhassıllığı ile birleştirilip Kula " re's muhassıllığı" oluşturulmuştur. Yine ilk etapta Geyve Muhassıllığına bağlanan "Gümüş abat", "Beş divan" ve "Ak abat" kazalarının Geyve'ye uzaklığına rağmen, Bilecik mülhakatından Lefke ve Akhisar kazalarının Geyve'ye yakınlığı nedeniyle Akhisar'ın Bilecik'ten ayrılarak Geyve'ye bağlanması uygun görülmüştür²⁸.

Muhassıllık uygulamaları 1841 yılından itibaren yaygınlık kazanması üzerine 11 Temmuz 1841 yılında Anadolu ve Rumeli'de "Tanzimat-ı Hayriye usulü icra olunan kazalar icabat-ı mevkilerine göre toplaştırılıp defterdarlık ve muhassıllık vecihle" yeniden bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre Anadolu'da Hüdavendigâr, Ankara, Konya, Sivas, Aydın eyaletleri dâhilinde 27 muhassıllık, Rumeli'de Edirne, Silistre, Vidin, Rumeli ve Selanik eyaletlerinde toplam 18 muhassıllık oluşturulmuştur. Ayrıca Midilli, Sakız, Limni, İstanköy ve İmroz-Bozcaada-Semendirek adaları ile Suyolu'nda 6 muhassıllık oluşturulmuştur. Muhassıllıkların bu şekilde birleştirilmesiyle muhassıllık sayısı 51'e indirilmiştir²⁹.

1840 yılı Anadolu Eyaleti Muhassıllık Kalemi içerisinde tertip edilmiş olan Anadolu Eyaleti Muhassıllıkları defterini incelediğimizde muhassıllık birimleri aşağıda verdiğimiz şekilde sıralanmıştır³⁰;

²⁸ Ayla Efe, " *Muhassıllık Teşkilatı* ", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eskişehir, 2002, s.11-13

²⁹ Ayla Efe, " *Muhassıllık Teşkilatı* ", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eskişehir, 2002, s.14-15

³⁰ BOA, *KK.d Dosya:5802* Tarih: (H.1256/M.1840)

Muhassıllık	Ankara, Şahinli, Çubukâbâd, Çorlu, Mürteziâbâd
Muhassıllık	Amasya, Altunâbâd, Kiled'ül-bâhr, Gümüş Hacı Köyü, Merzifon, Merzifonâbâd, Lâdik, Kelkitâbâd
Muhassıllık	Ayas, Yabanâbâd, Yörükan
Muhassıllık	(silik), Karahisar-ı Behramşah, Emlak Yozgat, Kırk Çubuk
Muhassıllık	Ermenek, Anamur, Zile, Sarı Kavak, Silifke, Karaferye
Muhassıllık	İzmid, Ağaçlı, Kaymas, Şahinler, Kandıra, Gençli
Muhassıllık	Adapazarı, Akyazı, İshaklı, Sarıçayır, Karasu
Muhassıllık	Edremid, Kemer Edremid, Ayvalık, Yunda
Muhassıllık	Aydın, Kuşak Dere, Delice, Sultan Sarayı, İnce Ayasluğ, Soma
Muhassıllık	Alaşehir, İnegöl, Saruhan
Muhassıllık	Akhisar, Marmara, Gördek
Muhassıllık	Adalar, Mendehorya, Borlu
Muhassıllık	Ezine, Kazdağı, Çan, Ünye Madeni, Balya, Bozcaada
Muhassıllık	Eğriboz, Dağardı, Samad, ?
Muhassıllık	İstanköy
Muhassıllık	İmroz
Muhassıllık	Aksaray, Eyüb İli, Şar Kışla Aşireti, Kırşehir, Keskin, Hacı Bektaş, (silik)
Muhassıllık	İlgın, Akşehir, İshaklı
Muhassıllık	Eskişehir, Seydi Gazi, Karaca Şehir, İnönü, Bilecik, Şuhûd, Lefke
Muhassıllık	Adalı, Kalkan, Feke, Eğirdir, Kaş
Muhassıllık	Antalya, Serik, Kızılkaya, Bucak
Muhassıllık	Isparta, Keçiborlu, Ağlasun, İncir Pazarı, Gönen
Muhassıllık	Akçaşehir
Muhassıllık	Bartın, Zerzene, Amasra, Koçanaz, Ulus, Ova
Muhassıllık	Balıkesir, Felike, Bigadiç, Firt maa Şafi, İvrindi, Sorgu, Beşgirdek
Muhassıllık	Bozdoğan, Yeni Pazar, Obaz, Amasya
Muhassıllık	Bergi, Ödemiş, Dağmarmara, Kilis
Muhassıllık	Bursa, Kite ma'a Cebel-i Atik, Mudanya, Etranus, Cebel-i Cedid
Muhassıllık	Kayseriye, Sarıoğlan
Muhassıllık	Kırşehir, Keskin, Hacı Bektaş, Macur, Göger, Şâhn-ı Kebir

Muhassıllık	Karamürsel, Yalakâbâd, Pazarköy, İznik
Muhassıllık	Konya, Larende, Sayda İli, Bora, Karasi, Balagat, Karabigar
Muhassıllık	Kastamonu, Mergüze, Sorgun, Sarıköy, Taşköprü, Adaç, Boyalı, Yürükan, Cedid-i Burdan
Muhassıllık	Karaağaç, Kemer Hamid, Karlıhisar Hamid
Muhassıllık	Sefer-i Hisar, Torbalı
Muhassıllık	Kal'a-i Sultaniye, Kumkale
Muhassıllık	Yenişehir, Eşme, Sirge
Muhassıllık	Karahisar Sâhib, Şuhut, Çulâbâd, Sincanlı, Sandıklı
Muhassıllık	Kengiri, Kurşunlu, Koçar, Kalacık, Keskin, Şabanözü
Muhassıllık	Kütahya, Etraf-ı Şehir, Kalınviran, Tavşanlı, Gireği, Altuntaş, Armutlu, Direncik
Muhassıllık	Gerede, Dört Divan, Çağa, Ulağı, Mengen
Muhassıllık	Göynük, Karahisar-ı Nallu, Taraklı, Beypazarı, Gökpazarı
Muhassıllık	Manisa, Karaca, Turgutlu, Ilıca
Muhassıllık	Menemen, Kozluhisar
Muhassıllık	Bozöyük, Eskihisar, Ula, Borkeski, Kırkâbâd
Muhassıllık	Milas, Mendaliyet, Bodrum, Meralus, Darıca
Muhassıllık	İmralı, Paşalığan
Muhassıllık	Midilli
Muhassıllık	Nazilli, Yenişehir Aydın, Karacasu, Kapucak
Muhassıllık	Niğde, Suşehri, Ürgüb
Muhassıllık	Niksar, Kaza-i Erba, Taşâbâd
Muhassıllık	Yenişehir Burusa, Harmancık, Gökçedağ, Domaniç, Yarhisar
Muhassıllık	Yalvaç, Hoyran, Uluborlu, Karaağaç Yalvaç

Muhassıllık sisteminin daha sistemli bir şekilde işlemesi için muhassıllık meclisleri devreye girmiştir. Muhassıllık Meclisi haftada iki üç gün toplanacak, vergi yazımı ve diğer bölge sorunlarını belirli kurallara göre tartışıp karara varacak ve uygulamaya koyacaktı. Meclisin başkanlığını muhassıl yapacaktı. Eyalet merkezlerinde ise müşir başkanlığında oluşturulacak aynı nitelikteki meclisler, daha geniş yetkilerle çalışma yapacaktı. Muhassılın oturacağı kaza dışında kalan küçük yerlerde gereğine göre

küçük meclisler oluşturulacak ve muhassıl tarafından vekil olarak ileri gelenlerden birisi başkanlığı yüklenmek üzere görevlendirilecekti. Müftü, naib ve ileri gelenlerden kimseler bu meclise üye olacaktı. Köylerde de büyüklüğüne göre bir veya iki muhtar seçilecek, imamla birlikte köyü ilgilendiren konuları görüşüp karara varacaklardı. Müslüman olmayan köylerde ise kocabaşlar vasıtasıyla işler yürütülecekti. Ancak muhtarlarla kocabaşların aldıkları kararlar, büyük meclisin onayı alındıktan sonra geçerli olabilecekti³¹.

Sancak merkezleri dışında kalan kasabalarda oluşturulan ve Küçük Meclis diye de adlandırılan kuruluş uzun ömürlü olmamış, 1841 Eylülü sonlarında Meclis-i Vala kararıyla kaldırılmıştır. Gerekçe olarak, Tanzimat'tan amaç devlet gelirlerinin artırılması ve mümkün olduğu kadar halktan fazla vergi almamak iken, bir yıllık uygulamanın vergi gelirlerinde azalmalara yol açtığı, giderlerin ise git gide arttığı bunun bir nedeninin de üç beş kişinin yapacağı hizmetin on on beş kişi tarafından görülmekte olması, küçük kasabalarda oluşturulan meclis üyelerine maaş verilmesi olduğu belirtiyor, bu nedenle kuruluş kaldırılıyordu. Muhassıllık kaldırılınca meclislerin de adları değiştirilmiş ve bu kuruluş Memleket Meclisi olarak adlandırılmıştır. Ancak yapısında ve işleyişinde önemli bir değişikliğe gidilmemiştir³². Tanzimat tüm tebaanın yaşama ve mülk edinme hakkını, ırz ve namus dokunulmazlığını güvence altına aldı ve dolayısıyla hükümdarla devleti temsil eden kişiler arasındaki ilişkiyi yeniden tanımladı. Bu dönem geniş kapsamlı bir reform dönemi³³. Ancak bu uygulama bazı durumlarda sekteye uğramıştır. Nitekim meclislere tayin edilmesi gerek mahalli temsilcilerin birçok yerde merkez tarafından işten el çektiler istenen âyan ve eşraf arasından seçilmesiydi. Öte yandan bunlar, kendi aralarında mevcut anlaşmazlıkları meclislere taşıyarak meclislerin istenen doğrultuda çalışmasını sekteye uğratmışlardır. Böylece meclisler, Müslüman ve gayri müslim halkın temsilcilerinin yönetime katılmasına değil taşradaki nüfuzlu şahsiyetlerin eski durumlarını muhafaza etmesine yardımcı olmuştur³⁴.

Muhassıllık sistemi kısa süreli uygulamaya koyulmuştu. Çünkü istenilen başarıyı vermemişti. Muhassıllık sisteminin oluşturulmasıyla devletin kuruluşundan beri hem mali ve hem de idari-askeri görevler yüklenmiş olan vali, sancakbeyi daha sonraları

³¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.212-215

³² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.212-215

³³ Suraiya Faroqhi (Çeviren: Ercan Ertürk), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.68

³⁴ Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, "Muhassıl", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, 2006, s.19

mütesellimlerin mali yükümlülükleri kalmamış bulunuyordu. Sancakların her türlü vergi gelirlerinin toplatılması işinin yerine getirilmesi, merkezden atanması muhassıllara bırakılmakla, yöneticilerin hazine gelirlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları önlenmek istenmişti. Ayrıca, halk ayaklanmalarına isyanlara yol açan vergi dağıtımını ve toplanması işinin çözüme bağlanması amaç edinmişti. Ancak 1840-1841 yıllarına ait hazine gelirlerinde çok büyük azalma görüldü. Muhassıllar birbirlerinden bağımsız olarak çalıştıkları için toplanan vergilerin bir arada merkeze gönderilmesi de çok zaman alıyordu. Başarısızlığın bir nedeni de muhassıllık görevine atanan kimselerin eski mütezimlerle yakın ilişkileri olanlar arasından seçilmiş olmalarıydı. Çıkarlarının zedeleneyeceğini anlayan derebey ailelerle, vergi uygulamasını anlamayan bazı kimselerin direnmeleri ve vergi vermek istememeleri uygulamayı güçleştirmekteydi. Bundan dolayı 1842 yılı başlarında muhassıllık kaldırıldı³⁵.

Muhassıllık kurumunun başarısız olarak kabul edilmesine sebep olan unsurlardan bir diğeri de kurumun kendi yapısından kaynaklanan riskler ve bu yapının neden olduğu maliyet olmuştur. 1840 tarihinden itibaren görev yerlerine ulaşan muhassıllar bir yandan vergi defterlerini devralıp mal-mülk sayımına başlamış, diğer yandan da karşılaşılan sorunlara paralel olarak muhassıllıklara yeni kuralların bildirildiği bir dönem olmuştur. Azalan muhassıllık sayısı kaldırılan küçük meclisler naiplerin yeniden mahkeme ücretlerinden maaş almasının kabul edilmesi ve muhassılın üzerinde değil ama görevlendirildiği kazanın mali işlerinden sorumlu olmak üzere muhassıllıkların merkez kazasına atanan defterdarların varlığı, bu dönemin yapısal değişiklikleri olmuştur. Ancak muhassıllıkların vergi toplamada tamamen başarısız oldukları söylenemez. Çünkü muhassıllığın iki yıllık uygulama süresi içinde merkez hazinenin 1840 yılı içinde toplam gelirlerinin %45,7'si muhassıllık gelirlerine aittir. Aynı şekilde 1841 yılı hazine gelirleri içinde muhassıllık gelirleri oranı %52,2'ye ulaşmıştır. Ne var ki, bu gelirlerin büyük kısmı yine muhassıllık bölgelerinde harcanmıştır. Osmanlı maliyesinde gelire göre tahsisat işlemi vardır. Giderlere göre planlama yapılmıyordu. Bu nedenle muhassıllık sınırları içinde tüm vergi gelirleri muhassıllık mal sandığında toplanması kararlaştırılırken harcamaların boyutlarını öngörmek zordur³⁶.

³⁵ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.210-211

³⁶ Ayla Efe, "Osmanlı Devleti'nde Mali Sistem Arayışının Getirdiği Yerel Yönetim Uygulamaları: Muhassıllık Örneği", *Tarih Dergisi*, Sayı 49, İstanbul, 2010, s. 81-87

Muhassıllık teşkilatının kaldırılmasından sonra 1846, 1849, 1852 ve 1858 tarihlerinde de eyalet düzenlemeleri adına çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu tarihlerde yapılan eyalet düzenlemelerinde mali kaygılar belirleyici olmuştur. 1846 yılında eyalet bünyesindeki sancakların yönetim birimlerinin ve görev verilen yöneticilerin sorumlulukların netleşmesi adına Tensikat-ı mülkiye düzenlemeleri kapsamında mülki düzenlemelere yer verilmiştir. 1846 düzenlemelerinin hedefi öncelikle eyalet dâhilindeki yönetim birimlerinin ve yetkililerinin görev tanımlarının netleştirilmesi ve kanunlara göre iş yapma usulünün yerleştirilmek istenmesiydi. Bu düzenlemeden sonra meclislerin kuruluş ve işleyişinden ortaya çıkan sorunlar artmaya başlayınca, 1849 yılında yeniden bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeyle meclislerin oluşum şekli, başkan atanması, çalışma birimleri, çalışacakları konular, gündemli toplantılar, alınan kararın hangi işlemlere tabi olduğu kesin ve nettir. Bu yönetmelik taşrada yepyeni bir devrin açılmasına neden olmuştur. Çünkü bu yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle eskiden vali, mütesellim, ayan ve şehir ileri gelenleri tarafından yapılan pek çok işin bundan sonra resmi bir kuruluş olan bu meclislerde yerine getirilmeye başlandığını göstermektedir. Böylece meclisin valinin karşısında altarnetif bir icra organı haline getirilmesi ve taşra yönetiminde üstünlüğü sağlanmıştır. 1852 tarihinde ise valilerin sorumluluğu yeniden arttırılmıştır. Bunun nedeni ise 1849 yönetmeliğinin bekleneni vermemesidir. 1852 düzenlemeleriyle artık taşrada her türlü sorumluluk valiye verilmiş gibidir. Ayrıca yine her türlü işin mecliste görüşüleceğini ancak meclis müzakerelerinin valinin onay verdiği konular üzerinde görüşme yapılacağı belirtilmiştir. 1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilince eyalet yönetiminde yeni bir düzenleme kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle 1858 tarihinde yürürlüğe giren eyalet düzenlemeleri bu dönemin siyasi olaylarının bir ürünüdür. Bu düzenlemeyle vali tüm konularda yetkili hale getirilmiştir. İdari meclisler yeniden işletilecektir ancak görevleri valilere ve kaymakamlara danışmanlık yapmaktan ibaret olacaktır. Artık mahkeme ve meclislerin hakkaniyetiyle iş görmesi, asayişin sağlanması, vergilerin toplanması, emrinde bulunan memurların layığıyla iş görmesi, eyaletin imarıyla valiler görevlendirilmiştir³⁷.

³⁷ Ayla Efe, “Tanzimat’ın Eyalet Reformları 1840-64 Silistre Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları*, C.6, Sayı. 22, 2009, s. 87-113

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ İDARİ TAKSİMATI (1839-1850)

1.1. 1839- 1850 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı

Tanzimat Fermanı ile birlikte her alanda yenilikler yapıldığı gibi idari alanda da yeni düzenlemelere gidilmişti. 1839-1850 yılları arasında toplamda 46 Eyalet tespit etmiş bulunmaktayız. Ancak bu eyaletlerden 31'i 1839-1847 yılları arasında tespit ettiğimiz eyaletlerdir. Çünkü bu dönem idari taksimatı 1847 yılında salname kayıtları yayınlanana kadar belirsizliğini korumuştur. Bu dönem hakkındaki bilgilere Tuncer Baykara ve Fazıla Akbal'ın idari taksimat ile ilgili çalışmalarından ve Arşiv Kaynaklarından temin ettiğimiz belge ve defterlerden ulaşıyoruz. 1847 yılından itibaren ise salname kayıtlarının tutulmasıyla beraber, idari taksimat birimleri hakkında verilen bilgiler doğrultusunda 15 yeni eyalet daha tespit ediyoruz. Böylece birinci bölüm olarak belirlediğimiz 1839-1850 tarihleri arasındaki idari taksimatta ismi geçen ortak eyaletler; Sivas, Halep, Rumeli, Silistre, Girit, Trabzon, Bağdat, Sayda, Van, Adana, Ankara, Maraş, Diyarbakır, Musul, Karaman, Erzurum, Şam, Mısır, Cezayir-i Bahri-i Sefid, Trablusşam, Trablusgarp, Tunus ve Habeş'tir. Kayıtlardan tespit ettiğimiz kadarıyla Anadolu, Kars, Çıldır Eyaletleri 1847 yılından sonra idari taksimat içerisinde yer almamakla beraber, Edirne, Boğdan, Eflak, Vidin, Niş, Üsküp, Belgrad, Sırp, Yanya, Selanik, Kastamonu, Hüdavendigâr, Aydın, Harput, Kürdistan ise 1847 yılından sonra idari taksimat içerisinde gördüğümüz yeni idari birimlerdir. Bu eyaletlerden Anadolu, dikkat çeken idari birimler arasında olmuştur. Çünkü Anadolu Eyaletine bağlı birçok liva eyalet statüsü olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. Bu livalar Hüdavendigâr, Kastamonu, Aydın, Ankara ve Bolu'dur. Kars Eyaleti ise Erzurum Eyaleti'nin livası olmuştur.

Tablo 1: 1839-1847 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti Eyaletleri

1-	Anadolu Eyaleti	13-	Halep Eyaleti	25-	Şam Eyaleti
2-	Adana Eyaleti	14-	Konya(Karaman) Eyaleti	26-	Şehrizer Eyaleti
3-	Ankara Eyaleti	15-	Kandiye Eyaleti	27-	Trablusgarp Eyaleti
4-	Bağdat Eyaleti	16-	Kars Eyaleti	28-	Trablusşam Eyaleti
5-	Bolu Eyaleti	17-	Maraş Eyaleti	29-	Trabzon Eyaleti
6-	Bosna Eyaleti	18-	Mısır Eyaleti	30-	Tunus Eyaleti
7-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	19-	Musul Eyaleti	31-	Van Eyaleti
8-	Çıldır Eyaleti	20-	Rakka Eyaleti		
9-	Diyarbakır Eyaleti	21-	Rumeli Eyaleti		
10-	Erzurum Eyaleti	22-	Sayda Eyaleti		
11-	Girit Eyaleti	23-	Sivas Eyaleti		
12-	Habeş Eyaleti	24-	Silistre Eyaleti		

Tablo 2: 1847-1850 Tarihleri Arasında Kurulan Yeni Eyaletler

1-	Aydın Eyaleti	7-	Hüdavendigâr Eyaleti	13-	Üsküp Eyaleti
2-	Belgrad Eyaleti	8-	Kastamonu Eyaleti	14-	Vidin Eyaleti
3-	Boğdan Eyaleti	9-	Kürdistan Eyaleti	15-	Yanya Eyaleti
4-	Eflak Eyaleti	10-	Niş Eyaleti		
5-	Edirne Eyaleti	11-	Selanik Eyaleti		
6-	Harput Eyaleti	12-	Sırp Eyaleti		

Tablo 1 de görüldüğü üzere 1839-1847 tarihleri arasında tespit edilen eyalet sayısı 31'dir. Tablo 2'de 1847-1850 tarihleri arasında yeni eklenen eyalet sayısı verilmiştir. Bu sayı 15'dir. Bu iki tabloyu birleştirdiğimizde 1847-1850 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nin eyalet sayısı 46 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: 1839-1850 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti Eyaletleri

1-	Anadolu Eyaleti	18-	Habeş Eyaleti	35-	Sivas Eyaleti
2-	Adana Eyaleti	19-	Hüdavendigâr Eyaleti	36-	Sırp Eyaleti
3-	Ankara Eyaleti	20-	Harput Eyaleti	37-	Şehrîzor Eyaleti
4-	Aydın Eyaleti	21-	Kars Eyaleti	38-	Şam Eyaleti
5-	Bağdat Eyaleti	22-	Konya(Karaman) Eyaleti	39-	Trabzon Eyaleti
6-	Belgrad Eyaleti	23-	Kandiye Eyaleti	40-	Trablusgarp Eyaleti
7-	Bolu Eyaleti	24-	Kastamonu Eyaleti	41-	Trablusşam Eyaleti
8-	Bosna Eyaleti	25-	Kürdistan Eyaleti	42-	Tunus Eyaleti
9-	Boğdan Eyaleti	26-	Maraş Eyaleti	43-	Üsküp Eyaleti
10-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	27-	Musul Eyaleti	44-	Van Eyaleti
11-	Çıldır Eyaleti	28-	Mısır Eyaleti	45-	Vidin Eyaleti
12-	Diyarbakır Eyaleti	29-	Niş Eyaleti	46-	Yanya Eyaleti
13-	Erzurum Eyaleti	30-	Rumeli Eyaleti		
14-	Edirne Eyaleti	31-	Rakka Eyaleti		
15-	Eflak Eyaleti	32-	Sayda Eyaleti		
16-	Girit Eyaleti	33-	Selanik Eyaleti		
17-	Halep Eyaleti	34-	Slistre Eyaleti		

Yukarıda tablo olarak gösterdiğimiz eyaletleri aşağıda kendilerine bağlı livalar ile birlikte 1839-1850 tarihleri arasındaki dönem göz önünde tutularak açıklamaya çalışacağız. Bu çalışmanın temelinde eyaletler ve ona bağlı sancaklar (liva) ayrıca eyalet-sancak değişikliklerine yer verilmiştir. Eyaletlere bağlı livalar farklı tarihlerde başka bir eyaletin livası olurken, bazen de eyalet statüsünden liva statüsüne geçen idari birimler olmuştur. Bu bakımdan her eyalet kendi içerisinde değerlendirmeye çalışılacaktır.

1.1.1. Anadolu Eyaleti

1393 yılında teşkilatlandırılan Anadolu Eyaleti, 15 sancaktan oluşup paşa sancağı Kütahya'dır. 17. Yüzyıl boyunca da aynı sancaklardan oluşup değişiklik göstermemiştir³⁸. 1826 sonrasındaki dönemde Anadolu Eyaleti'nin resmen dörde bölünerek sancaklarını mutasarrıfları olan Paşaların mutedil mütesellimlerle idarelerine karar verilmiştir. Bunun sonucu ortaya çıkan dört mıntıka şöyledir;

³⁸ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.52-53

1-Anadolu valiliği ünvanı ile Karadeniz Boğazı'nın Anadolu yakası muhafızlığı ile Sultanönü, Karahisar-ı Sahip ve Ankara sancakları Darendeli İzzet Mehmed Paşaya

2-İstanbul ve Kal'a-i tis'a (9 kale) muhafızlığı ile Kocaeli, Hüdavendigâr, Karesi ve Menteşe sancakları Serasker Hüseyin Paşa'ya

3-Bolu, Viranşehir, Kastamonu, Kangırı sancakları eski Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya

4-Hamid sancağı ile İzmir muhafazası ve Aydın, Saruhan, Sığla ve Teke sancakları Vezir Hasan Paşa'ya ihale edilmiştir. Böylece batıda İzmir, kuzeyde Bursa, Kastamonu ve Ankara çevresinde bir kümelenme başlamıştır³⁹.

Anadolu Eyaleti 1839 yılı ve öncesinde idari taksimat içerisinde mevcut iken 1847 yılından itibaren Anadolu Eyaleti idari taksimat içinde yer almamaktadır. Bu dönemden itibaren Anadolu Eyaleti'nin bazı livaları 1847 yılından sonra Eyalet olarak idari taksimat içerisine dâhil edilmiştir. Bu livalar; Hüdavendigâr, Kastamonu, Bolu, Aydın ve Ankara'dır.

Tablo 4: 1831 Tarihli Anadolu Eyaleti Livaları⁴⁰

1-	Kütahya	5-	Kengiri	9-	Saruhan	13-	Karesi
2-	Hüdavendigâr	6-	Bolu	10-	Menteşe	14-	Viranşehir
3-	Sultanönü	7-	Kastamonu	11-	Hamid	15-	Karahisar-ı Sâhib
4-	Ankara	8-	Aydın	12-	Teke		

Tablo 5: 19. Yüzyılın Başlarında Anadolu Eyaleti İçerisinde Yer Alan Livalar⁴¹

1-	Ankara	7-	Antalya(Teke)	12-	Bolu	17-	Aydın
2-	Bursa	8-	Isparta(Hamid)	13-	Eskişehir (Sultanönü)	18-	Kütahya
3-	Balıkesir(Karesi)	9-	Afyonkarahisar (Karahisar Sahib)	14-	Biga		
4-	Manisa(Saruhan)	10-	Kastamonu	15-	Kocaeli		
5-	Muğla (Menteşe)	11-	Çankırı(Kengiri)	16-	İzmir(Sığla)		

Yukarıdaki iki tabloda 19. Yüzyılın başlarında Anadolu Eyaletinin livaları verilmiştir. İki tabloyu karşılaştırdığımızda, tablo 4'te Anadolu Eyaleti livası olan

³⁹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, s.120

⁴⁰ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s.619-620

⁴¹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.14

Viranşehir tablo 5'te liva olarak yer almamaktadır. Ayrıca Kocaeli, Sığla ve Biga 1836 tarihlerinde Anadolu Eyaletine bağlı gözükmektedir. Bu sancaklardan Kocaeli, Sığla ve Biga'nın zaman zaman geliri Kaptan Paşa'ya ayrılan Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaletine katıldığını görüyoruz. Kocaeli, Bursa ve Eskişehir'in mutasarrıflık haline getirilerek vezirlerden birine verildiği olmuştur. Bazen Ankara ve Çankırı sancakları bu şekilde eyaletten tefrik edilerek bir Paşa'ya yönetimi verilmiştir. Bazen de Bursa, Muğla ve Kocaeli ile birlikte Balıkesir eyaletten tefrik edilerek mutasarrıfa verilmiştir. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan hemen sonra Asakir-i Mansure seraskerliğine getirilenlere zaman zaman Anadolu Eyaletinin valiliği de verilmeye başlanmış Ankara, Kastamonu, Çankırı, Viranşehir ve Eskişehir sancakları bu eyaletin sınırları içinde bir arada sayılmıştır. Diğer sancaklar ise mutasarrıflarca yönetilmiştir⁴².

Yukarıda değindiğimiz 19. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Eyaleti ve ona bağlı livalar içerisinde Ankara'nın yer aldığı hakkındaki bilgiyi Tuncer Baykara ve Fazıla Akbal'ın idari taksimat hakkında yapmış oldukları çalışmalardan tespit ediyoruz. Ancak arşivden temin ettiğimiz 1839 ve 1842 tarihli iki belgede Ankara, Eyalet olarak geçmektedir. Bu belgenin ilkinde, Ankara ve Konya Eyaletlerinde Tanzimat'ın uygulanmaya başlanmasıyla, bu bölgedeki aşiretlerin nüfus tahririnden bahsedilmiştir. Diğerinde ise Ankara Eyaletinde bulunan Seyifhanlı, Şeyh Bezenli, Mikaili ve Tokallar aşiretlerinin iskân ve nüfus durumundan bahsedilmiştir⁴³. Bu belgeler Ankara'nın 1839 tarihinde Eyalet, olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda 243 Numaralı Ankara şer'iyye sicilindeki bir belgede 1838-1840 tarihleri arasında Ankara'nın Eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer aldığını görüyoruz⁴⁴. Bu belgede; *Ankara Eyaleti kaimakamı İzzetlu Beg dâme mecduhu ve şeriat-ı şiar Ankara ve hâvi olduğu kazaların kuzzât ve nüvvâb faziletlü efendiler zide ilmihum* diye geçen bölüm ve yine aynı sicilde; *Ankara eyaletinden müretteb Redif Âsakir-i Mansûre-i Şahane Piyade dördüncü alayın zâbitan ve neferâtlarıyla beşinci alayın münâvebede bulunan üçüncü taburun zâbitan ve neferâtlarıyla Maraş canibine azimetleri....* şeklinde devam eden Ankara Eyaleti'nden tertip edilmiş askerlerin vaziyeti hakkında bilgi verilmiştir⁴⁵. Ayrıca Musa

⁴² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları* s.14

⁴³ BOA, *C.DH Dosya:160 Gömlek: 7993 Tarih: (H.1255/M.1839), C.DH Dosya:87 Gömlek:4033 Tarih: (H.1258/M.1842)*

⁴⁴ Mustafa Öztürk, *243 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili (H.1254-1256/M.1838-1840)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1979

⁴⁵ Mustafa Öztürk, *243 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili (H.1254-1256/M.1838-1840)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1979, s. 64/152

Çadırıcı'nın Tanzimat dönemi idari yapılanması hakkındaki çalışmasında Tanzimat'ın uygulanmaya başlandığı eyaletler içerisinde Ankara'da yer almaktadır. 1839-1840 tarihlerinde Çankırı ve Ankara sancaklarından oluşan Ankara Eyaleti'ne Bozok, Kastamonu ve Kayseri sancaklarının bağlandığı belirtilmiştir⁴⁶.

Bu dönem için önemli bir kaynak teşkil eden bu veriler, Ankara'nın 1839 tarihinden itibaren Eyalet birimi olarak idari taksimat içerisinde yer aldığını göstermektedir. Bu durum 1839-1850 tarihleri arasındaki idari yapılanmayı doğrudan etkilemiştir. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi 1847 yılına kadar araştırdığımız kaynaklarda Ankara, sancak olarak belirtilmiştir. Bu durum idari taksimat içerisinde Ankara'nın Anadolu Eyaleti içerisinde bir sancak olma durumunun değiştiğini göstermektedir. Bilindiği üzere Devlet Salnameleri 1847 yılından itibaren tertip edilmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren Ankara'yı zaten idari taksimat içerisinde Eyalet olarak görüyoruz. Ancak daha önceki dönemlerde Ankara, Anadolu Eyaleti'nin livası (sancağı) olarak gösterilmesi bu dönem için ezber bir durumdu. Arşiv kaynaklarından elde ettiğimiz belgeler vasıtasıyla Ankara'nın 1839 tarihinden itibaren Eyalet statüsü kazandığını söyleyebiliriz. Böylece idari taksimat sıralaması içerisinde Ankara eyalet olarak yerini almıştır.

1.1.2. Adana Eyaleti

1831-1847 tarihleri arasında Adana Eyaleti'nin yedi livası olduğunu tespit ediyoruz⁴⁷. 1839 yılında Adana Eyaleti Boğazlıyanlı Zade Mehmet Paşa'ya tevcih edilmiştir⁴⁸. 1839 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve liva isimlerinin yazılı olduğu belgede de Adana, Eyalet olarak geçmektedir. Bu belge sadece Eyalet ve liva (sancak) isimlerinin yer aldığı bir belgedir. Livalara topluca yer verilmiştir. Hangi livanın hangi eyalete bağlı olduğu konusunda bir bilgiye yer verilmediğinden bu belgeden Adana'ya bağlı livaları tespit edemiyoruz⁴⁹.

⁴⁶ Musa Çadırıcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.190-191

⁴⁷ Tuncer Baykara, a.g.e, s.119

⁴⁸ BOA, C.DH Dosya: 231 Gömlek: 11512 Tarih : (H.1255/M.1839)

⁴⁹ BOA, C.DH Dosya: 165 Gömlek: 8233 Tarih : (H.1255/M.1839)

Tablo 6: 1831 Tarihinde Adana Eyaleti Livaları⁵⁰

1-	Adana
2-	Tarsus
3-	Alâiye
4-	İç İl
5-	Sis
6-	Uzeyr
7-	Belen

Tablo 7: 1847-1850 Tarihleri Arasında Adana Eyaleti Livaları⁵¹

1-	Tarsus
2-	Karaisalı
3-	Maraş
4-	Belen
5-	Uzeyr

Yukarıdaki iki tabloyu değerlendirdiğimizde; Alâiye, İçil, Sis sancaklarını 1847 yılında Adana'ya bağlı değildir. Salname kayıtlarını incelediğimizde görüyoruz ki Sis, Adana'nın kazası olurken, Alaiye ve İçil Karaman (Konya) Eyaleti'nin livası olmuştur. Ancak 1850 yılından sonra İçil tekrardan Adana'ya bağlanacaktır. Maraş ise, 1847 yılından itibaren Adana Eyaleti'ne bağlanmış ve Adana Eyaletine bağlı bir liva olma durumunu uzun süre korumuştur. Daha sonra Maraş, Halep Eyaleti'ne bağlanacaktır.

1.1.3. Ankara Eyaleti

Ankara, Anadolu Eyaleti'nde de bahsettiğimiz gibi Eyalet olarak 1839 tarihinden itibaren idari taksimat içerisinde yer almıştır. Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti'nde değişim süreci gerektiren önemli bir başlangıçtı. Ancak Tanzimat'ın ön gördüğü mali, idari ve askeri yenilikler devletin bütününde uygulamaya konulmadı. Öncelikle hükümetin kesin denetiminde olan yakın eyaletlerde uygulandı. Bu süreçte başta Edirne olmak üzere Hüdavendigâr, Ankara, Aydın, İzmir, Konya, Sivas Eyaletlerinde

⁵⁰ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s.623

⁵¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tanzimat'ın ön gördüğü şekilde mal-mülk, nüfus sayımı yaptırılarak uygulamaya geçildi. Bazı sancaklar bağlı buldukları eyaletlerden ayrılarak yeni eyaletler oluşturuldu. Örneğin Çankırı ve Ankara sancaklarından oluşan Ankara Eyaleti'ne Bozok, Kastamonu ve Kayseri sancakları da bağlandı⁵². Ankara'nın bu dönemde eyalet olduğunu gösteren 1839 ve 1842 tarihli iki belgede de Ankara, Eyalet olarak geçmektedir. Bu belgenin ilkinde, Ankara ve Konya Eyaletlerinde Tanzimat'ın uygulanmaya başlanmasıyla, bu bölgedeki aşiretlerin nüfus tahririnden bahsedilmiştir. Diğerinde ise Ankara Eyaleti'nde bulunan Seyifhanlı, Şeyh Bezenli, Mikaili ve Tokallar aşiretlerinin iskân ve nüfus durumundan bahsedilmiştir⁵³. Aynı zamanda 243 Numaralı Ankara şer'iyye sicilinde 1838-1840 tarihleri arasında idari olarak Ankara Eyalet olarak geçmektedir⁵⁴. Bu belgede; *Ankara Eyaleti kaimakamı İzzetlu Beg dâme mecduhu ve şeriat-ı şiar Ankara ve hâvi olduğu kazaların kuzzât ve nüvvâb faziletli efendiler zide ilmihum* diye geçen bölüm ve yine aynı sicilde; *Ankara eyaletinden müretteb Redif Âsakir-i Mansûre-i Şahane Piyade dördüncü alayın zâbitan ve neferâtlarıyla beşinci alayın münâvebede bulunan üçüncü taburun zâbitan ve neferâtlarıyla Maraş canibine azimetleri....* şeklinde devam eden Ankara Eyaleti'nden tertip edilmiş askerlerin vaziyeti hakkında bilgi verilmiştir. Bu kaynaklar Ankara'nın 1839 tarihinde Eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer aldığı durumunu kuvvetlendirmiştir.

1847 yılından itibaren salname kayıtlarının tutulmaya başlanmasıyla beraber Ankara'yı zaten Eyalet olarak görüyoruz. Ancak Tuncer Baykara ve Fazıla Akbal'ın idari taksimat birimleri hakkında vermiş oldukları bilgilerde Ankara, sancak (liva) olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. Tuncer Baykara'nın idari taksimat hakkındaki eserinde 1831 tarihli idari taksimat üzerinden bir sıralama yapılmış 1850 tarihine kadar idari taksimat birimleri hakkında geniş bir bilgi verilmemiştir. Ayrıca 1850 devlet salnamesinden alınan idari taksimat sıralamasında Ankara'nın eyalet olduğu zaten görülmektedir. Ancak arşiv kaynaklarından elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Ankara'nın 1839 tarihinden itibaren Eyalet statüsü kazandığını görüyoruz. Ankara'nın eyalet statüsünde olup olmadığı meselesi dışında, eyalet ismi olarak Ankara Eyaleti yerine Bozok isminin de kullanıldığını görmekteyiz. Özellikle 1850 yılından itibaren

⁵² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.190-191

⁵³ BOA, *C.DH Dosya:160 Gömlek: 7993* Tarih: (H.1255/M.1839), *C.DH Dosya:87 Gömlek:4033* Tarih: (H.1258/M.1842)

⁵⁴ Mustafa Öztürk, *243 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili (H.1254-1256/M.1838-1840)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1979

salname kayıtlarında Ankara, Bozok Eyaleti olarak adlandırılmıştır. Bu tarihlerde tespit ettiğimiz kaynakları karşılaştırdığımızda Ankara'ya bağlı livalara (sancak) baktığımızda aynı yerden bahsedildiğini görmekteyiz. Ancak bu bilgiler ışığında eyalet merkezinin Bozok ve Ankara arasında değişmesinden ötürü bazen Ankara Eyaleti yerine Bozok Eyaletinin de kullanıldığı olmuştur.

Tablo 8: 1850 Tarihli Ankara (Bozok) Eyaleti Livaları⁵⁵

1-	Kayseriye
2-	Bozok
3-	Ankara
4-	Kengiri

1.1.4. Aydın Eyaleti

1847 tarihi öncesinde Aydın Eyaleti, bağlı bulunduğu Anadolu Eyaleti'nden ayrılarak yeni bir eyalet olarak teşekkül ettirilmiştir. 1840 yılı Muhassıllık sisteminin uygulanmaya başlamasıyla idari yapılanma yeniden değişikliğe uğramıştır. 1840-1842 yılında Aydın, muhassıllık sistemi uygulanmaya başlandığı dönemde muhassıllık teşkilatı içerisinde de yer almıştır. Bu dönemde Aydın Muhassıllığı içerisinde yer alan livalar; Kuşak Dere, Delice, Sultan Sarayı, İnce Ayasluğ, Soma'dır⁵⁶. Muhassıllık sistemi içerisinde liva olarak adlandırılan bu yerler, Aydın Eyaleti'nin kazaları olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır.

Tablo 9: 1847-1850 Tarihleri Arasında Aydın Eyaleti Livaları⁵⁷

	1847-1849		1850
1-	Saruhan	1-	Muğla
2-	Denizli	2-	Saruhan
3-	Menteşe	3-	Denizli
		4-	Menteşe
		5-	Sıgla

⁵⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁵⁶ BOA, *KK.d Dosya: 5802* Tarih: (H.1256/M.1840)

⁵⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

1.1.5. Bağdat Eyaleti

Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra Bağdat, yeni bir eyalet merkezi olarak teşkilatlandırıldı. 1560’larda Eyalet’e yirmi dokuz sancak bağlıydı. 1578-1588 tarihleri arasında ise Bağdat Eyaleti yirmi iki sancaktan ibaretti ve bazı sancakları yeni teşkil edilen Rakka Eyaleti’ne bağlanmıştı. 17. Yüzyılın ortalarında ise Eyalet, bir kısmında tımar sisteminin uygulandığı altı sancağa ayrılmıştı. 1779 tarihinde ise Basra ve Şehrizor sancakları da buraya ilave edilerek uzun bir süre Bağdat Eyaleti içerisinde yer almıştır. Irak’ın doğrudan merkeze bağlanması ile Basra, Şehrizor ve Musul ayrı Eyalet haline getirilmiş ve daha sonra Bağdat Eyaleti sadece Divaniye ve Kerbela’dan ibaret kalmıştır⁵⁸.

Tablo 10: 1735-1736 Tarihleri Arasında Bağdat Eyaleti Livaları⁵⁹

1-	Bağdat
2-	İmadiyye
3-	Derne ve Dertenk
4-	Mendelcin
5-	Cessan Bedre
6-	Herir
7-	Mendemi Aşireti

1839 tarihli Rumeli ve Anadolu’daki eyalet ve liva isimlerinin yer aldığı belgede Bağdat, Eyalet olarak görülmektedir⁶⁰. 1850 yılı Devlet Salnamesinde “ Bağdat Ma’a Şehrizor” tabiri geçmektedir. Burada ma’a ifadesiyle Bağdat Valisinin hem Bağdat hem de Şehrizor’u idare etmiş olabileceği için bu tabirin kullanıldığını düşünmekteyiz. Bu dönemde Bağdat Eyaletine bağlı 5 liva tespit etmiş bulunmaktayız; 18. Yüzyıl Bağdat Eyaleti’ne bağlı liva (sancak) dizilimine baktığımızda 19. Yüzyıldan itibaren liva sayısının azaldığını görüyoruz. Bağdat Eyaleti’ne bağlı Basra ilerideki dönemlerde eyalet (vilayet) olarak idari taksimat içerisinde yer alacaktır.

⁵⁸ Yusuf Halaçoğlu, “ Bağdat Maddesi” , *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, 1991, s.436-437

⁵⁹ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.71

⁶⁰ BOA, *C.DH Dosya: 165 Gömlek: 8233 Tarih: (H.1255/M.1839)*

Tablo 11: 1847-1850 Tarihleri Arasında Bağdat Eyaleti Livaları⁶¹

1-	Süleymaniye
2-	Köysancak
3-	Kerkük
4-	Bağdat
5-	Basra

1.1.6. Belgrad Eyaleti

Belgrad, 1521 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. Şehirdeki Ortodoks Hristiyan nüfusun çoğu İstanbul'a gönderilmiştir. Ancak Sırp ayaklanması boyunca Sırp ihtilalcileri kenti 1807'den 1813'te Osmanlı Devleti'nin geri almasına kadar ellerinde tutmuştur. 1815'te ikinci Sırp ayaklanmasından sonra Sırbistan 1830'da Osmanlı Devleti tarafından yarı bağımsız olarak tanınmıştır. 1878'de Sırbistan Prensiğinin tam bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte ülke 1882'de Sırbistan Krallığı adını almış ve Belgrad bir kez daha Balkanların anahtar kenti konumuna yükselmiştir. Bu siyasi vaziyet içerisinde Belgrad, 18. yüzyıldaki Avusturya savaşları sonunda imzalanan Pasarofça Antlaşması ile bu ülkeye bırakılmıştır. Belgrad antlaşması ile tekrardan Osmanlı Devletine teslim edilmiştir. 19. yüzyılın başlarında çıkan Sırp isyanları sonunda Belgrad, Sırbistan'ın idari ve siyasi merkezi olmuştur (1839)⁶². 1850 tarihinden sonraki Devlet Salnamelerini incelediğimizde Belgrad'ın, Belgrad Muhafızlığı olarak Sırp Eyaleti dâhilinde olduğunu görmekteyiz.

Tablo 12: 1850 Tarihinde Belgrad Muhafızlığı Kazaları⁶³

1-	Kal'a-i Belgrad
2-	Kal'a-i Ada
3-	Kal'a-i Sokol
4-	Kal'a-i Öziçe
5-	Kal'a-i Bögürdelen
6-	Kal'a-i Semendire
7-	Kal'a-i Fethü'l İslam

⁶¹ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁶² Divna Djuric Zamolo, "Belgrad" maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s.408

⁶³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850 yılı Devlet Salnamesi

1.1.7. Bolu Eyaleti

Bolu, 1831 tarihinde Anadolu Eyaleti'nin livası (sancağı) olarak idari taksimat içerisinde yer almaktadır⁶⁴. Diğer taraftan Bolu'nun 1840 yılından sonra Anadolu Eyaleti'nden ayrı, eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer aldığını görmekteyiz. Bu konuyu açığa kavuşturacağını düşündüğümüz belgeleri incelediğimizde; 1843 tarihinde Bolu Eyaleti'ne tabi kazalara geçmiş senelere ait vergi, cizye ile alınmış kerestelerin kesim ve nakliyesi için gerekli meblağın gönderilmesi ayrıca Bolu Eyaleti Müşiri Ali Şefik Paşa nezdindeki müşirlik nişanın darphaneye teslim edilmesi hakkında bilgi veren bu belgeler, Bolu'nun bu dönemlerde eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer aldığını belirtmektedir⁶⁵. Ayrıca 1845 tarihli Bolu Eyaleti'ne bağlı liva, kaza ve nahiyeye isimlerinin yer aldığı belgede Bolu Defterdarı Mehmet Bakım'ın Bab-ı Ali ile yapmış olduğu yazışmada daha önce Bolu Eyaleti'nin idari taksimatı hakkında hazırlanan cedvelin boş çıktığı ve yenisinin hazırlanıp merkeze gönderilmesi istenmiştir⁶⁶. Bu kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Bolu'nun 1840-1847 tarihleri arasında Eyalet statüsünde idari taksimat içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz. Bolu idari taksimatı 1847 yılından itibaren yeniden şekillenmiştir. 1847-1850 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde 1847 yılından itibaren Bolu'nun Kastamonu Eyaleti'nin livası olduğunu tespit ediyoruz⁶⁷. Bolu'nun Kastamonu Eyaletine bağlanmasıyla İzmit, Sinop, Viranşehir livaları ise Kastamonu Eyaleti livaları olmuştur.

Tablo 13: 1845 Tarihinde Bolu Eyaleti Livaları⁶⁸

1-	Bolu
2-	İzmit
3-	Viranşehir
4-	Sinop
5-	Kastamonu

⁶⁴ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951

⁶⁵ BOA, *A.MKT Dosya: 7 Gömlek: 80 Tarih*(H.1259/M.1843), *A.MKT Dosya: 6 Gömlek: 29 Tarih*: (H.1259/M.1843)

⁶⁶ BOA, *A.MKT Dosya: 29 Gömlek: 51 Tarih*: (H.1261/M.1845)

⁶⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

⁶⁸ BOA, *A.MKT Dosya: 29 Gömlek: 51 Tarih*: (H.1261/M.1845)

1.1.8. Bosna Eyaleti

Osmanlı Devleti'nin Avrupa toprakları içerisinde ocaklık suretiyle tevcih ettiği tek sancak Bosna'dır. Bu sebeple, ocaklık sancakların sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu veya devletin doğu bölgelerine özgü bir uygulama olmadığı anlaşılmaktadır⁶⁹. Bosna Eyaleti 18. yüzyılda 7 sancaktan oluşmaktadır⁷⁰. Bu sancaklar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14: 1700-1718 Tarihleri Arasında Bosna Eyaleti Livaları⁷¹

1-	Bosna	4-	4-Kırka	7-	Bihke
2-	Hersek	5-	5-Kilis		
3-	İzvornik	6-	6-Zaçesne		

1831 yılında Bosna, Eyalet olarak idari taksimat içerisindeki yerini korumuştur. Ancak 18. Yüzyılda Kırka, Zaçesne, Bihke livalarını 1831 yılı Bosna Eyaleti livaları içerisinde yer almadığını görmekteyiz. 1831 tarihli idari taksimat içerisinde Bosna Eyaleti'ne bağlı livalar; Bosna, Hersek, İzvornik ve Kilis'tir⁷². 1847-1850 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde ise Bosna Eyaleti ve ona bağlı liva sayının aynı olduğunu görmekteyiz⁷³.

Tablo 15: 1847-1850 Tarihleri Arasında Bosna Eyaleti Livaları⁷⁴

1-	Bosna
2-	Hersek
3-	İzvornik
4-	Kilis Bosna

Tanzimat Fermanı'nın uygulanmaya başlandığı dönemde de Bosna eyaletidir. Ancak Bosna Eyaleti, Tanzimat dönemi idari uygulamaların hemen başlatılmadığı yerler içerisinde yer almıştır. 1842 tarihli masraf defterinde Bolu Eyaletine bağlı kaza ve

⁶⁹ Şerafettin Turan, *XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1963, s.202

⁷⁰ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s. 47

⁷¹ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s. 47

⁷² Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s.620

⁷³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

⁷⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

nahiyelerin masrafları hakkında bilgi verilmiştir⁷⁵. Bu bilgiler doğrultusunda 1842 tarihinde Bosna Eyaleti kazalarını görmekteyiz.

Tablo 16: 1842 Tarihinde Bosna Eyaleti Kazaları⁷⁶

1-	Saraybosna	7-	İhlivne	13-	Derbend	19-	Florina
2-	Banaluka	8-	Mihaliçzir	14-	?	20-	Behke
3-	Yenipazar	9-	Meşane	15-	Makalayı		
4-	Serbeniç	10-	Bana	16-	Nedesli		
5-	Babaç	11-	İrvezik	17-	Çelebi Pazarı		
6-	Karauçaniç	12-	Berçe	18-	Vişegrad		

1.1.9. Boğdan Eyaleti

Osmanlı Devleti hâkimiyetine II. Beyazid zamanında bağlanan Boğdan, Moldova nehrinin iki kenarındaki arazide yer almaktadır. III. Ahmet (1703) zamanında Boğdan ve Eflak voyvodalıklarına yerli prenslerin değil de sürekli Bâbıâli'nin kontrolünde kalabilecek Rum beylerinin tayini uygun görüldü. Böylece Boğdan'da 1821'e kadar devam edecek olan Fenerli Rum beyleri dönemi başladı. En çok üçer yıllığına tayin edilen voyvodalar zamanında rüşvet olayları artmıştı. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'ya verilen Eflak ve Boğdan voyvodalıklarına ve Devlet-i Aliyye'nin Ortodoks tebaasına müdahale etme hakkından sonra Ruslar buralarda konsolosluklar kurdu. Bu arada Boğdan'ın bir kısmı Avusturya'ya geçmiştir. Yaş Antlaşması ile sonuçlanan Osmanlı-Rus savaşı (1787-1793) sonrası Rus'ları doğrudan Boğdan'ın komşusu haline getirdi. 1812 Bükreş Antlaşması gereğince Boğdan'ın doğu kısmı ve en önemli yerleri olan Akkirman, Kili ve Bender Türk nüfusla birlikte Rusya'ya bırakıldı. 1827-1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar tekrardan işgalde bulunmuş yeni bir meclis teşkil edilerek 1830 da yürürlüğe konulan anayasa hazırlatmıştı. Ancak bu durum yeni bir anlaşmayı daha gündeme getirmişti. İmzalanan Balta Limanı antlaşması ile meclis lağvedilmiş ve prensliğin başındaki kişi değiştirilmişti. Bu durum 1856 yılında Eflak ve Boğdan'ın birleşmesine kadar devam etmiştir⁷⁷.

⁷⁵ BOA, *ML.MSF.d, Dosya:4088* (H.1258-M.1842)

⁷⁶ BOA, *ML.MSF.d, Dosya:4088* (H.1258-M.1842)

⁷⁷ Abdulkadir Özcan, "Boğdan Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1992, s.269-271

Boğdan'ın idari yapılanması hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan birisi Devlet Salnameleridir. Boğdan merkezden uzak voyvodalık ile idare edilen ve kazalardan oluşan bir eyaletti. Boğdan'ın idari taksimat sıralaması içerisindeki yerini salname kayıtlarında düzenli bir biçimde takip edebilmemize rağmen, arşiv kaynaklarında eyaletler verilirken Boğdan ve Eflak çoğu zaman bu sıralamanın içerisinde yer almamıştır.

Tablo 17: 1850 Tarihinde Boğdan Eyaleti Kazaları⁷⁸

1-	Yaş	6-	Piyatre	11-	Kurloy
2-	Botacani	7-	Roman	12-	Tatova
3-	Durukoy	8-	Yensu	13-	Vasiloy
4-	Soçova	9-	Patna	14-	Falçı
5-	Niyamiç	10-	Tekviç	15-	Huş

1.1.10. Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti

Cezayir-i Bahri-i Sefid, Kuzey Afrika'daki Cezayir, Tunus ve Trablusgarp tarafları elde edildikten sonra ilk yıllarda müşterek, daha sonraları ise müstakil birer eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. Garp Ocakları da denilen bu eyaletler salyaneli olarak idare edilmişlerdir. Eyalet üç yılda bir atanan Beylerbeyilerin elinde görünse de fiili bir iktidarları yoktu. Cezayir-i Garp Eyaleti'nde yeniçeri divanının fiili iktidar olduğu dönemlerde merkezden devamlı olarak buraya beylerbeyi tayini yapılmıştır. Bu atamalar sadece eyaletin Osmanlı hâkimiyetinde olduğunu göstermeye yönelik sembolik bir hareket olarak kalmıştır. Bu atamalara yeniçeri divanı itiraz etmemiştir. Bu bağlılıklarının bir ifadesi olarak padişaha hediyeler göndermenin yanı sıra talep edildiğinde yardım göndermekten de geri kalmıyorlardı. 1671 yılında bu kez reisler iktidarı ele geçirmiş ve ağalar rejimine son vermişler ve ocak yönetimini aralarından seçtikleri birine devretmişlerdir. Bu yöneticiye Dayı denilmekteydi. Dayıların iktidarı eline geçirdiği dönemde de eyalete beylerbeyi tayini devam etmiştir. 18. yüzyıla gelindiğinde de dayıların idare de hâkim olduğu bir dönemdi. Bu dönemde Cezayir

⁷⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri, Salname kayıtlarında idari taksimat sıralaması yapılırken eyaletler, eyaletlere bağlı livalar ve kazalar şeklinde bir sıralama yapılmıştır. Boğdan Eyaleti idari taksimatı verilirken ise livalara değinilmemiş sadece kaza olduğunu düşündüğümüz yer isimleri verilmiştir. Bu bakımdan yukarıda Boğdan Eyaletini açıklarken, Boğdan Eyaletine bağlı kazaları vermiş bulunmaktayız.

sadece beylerbeylikten müteşekkildi⁷⁹. Tanzimat'tan sonra Biga merkez olmak üzere Rodos, Midilli, Sakız ve İstanköy adaları eyalete dâhil edildi. Sonrada Kıbrıs adası da eyalete bağlanmıştır.

Tablo 18: 1831 Tarihinde Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti Livaları ⁸⁰

1-	Gelibolu
2-	Kocaeli
3-	Sığla
4-	Rodos
5-	Kıbrıs

Yukarıda verdiğimiz 1831 tarihli Cezayir Eyaleti idari taksimatı içinde yer alan livalardan Gelibolu, Edirne Eyaleti'ne- Kocaeli, önce Bolu sonra Kastamonu Eyaletine-Sığla, Aydın Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1847 yılından itibaren tespit ettiğimiz Devlet Salnamelerinde Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti'ne bağlı liva (sancak) sayısı artmıştır. Bu livalar, Bozcaada, Limni, Midilli, Sakız, Sisam, İstanköy'dür. 1849 tarihli bir belgede Rodos merkez olmak üzere Kıbrıs, Sakız, Midilli ve İstanköy adalarının eklenmesiyle Cezayir-i Bahri-i Sefid'in bir eyalet olarak idari yapılanma içerisine girdiğini tespit ediyoruz⁸¹. Yine 1849 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve sancakların hasılatları hakkında bilgi veren belgede Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaletine bağlı livalar; Rodos, Limni, İstanköy, Bozcaada, Sakız, Kıbrıs, Midilli'dir⁸². Bu livalar ile 1847-1850 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını karşılaştırdığımızda bir uyumluluk olduğunu görüyoruz.

⁷⁹ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.77-78

⁸⁰ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.116

⁸¹ BOA, *A.MKT Dosya:211 Gömlek: 10* Tarih: (H.1265/M.1849)

⁸² BOA, *C.ML Dosya: 206 Gömlek: 8483* Tarih: (H.1265/M.1849)

Tablo 19: 1847-1849 Tarihleri Arasında Cezayir Bahri Sefid Eyaleti'ne Bağlı Livalar⁸³

1-	Bozcaada	5-	Sisam
2-	Limni	6-	İstanköy
3-	Midilli	7-	Rodos
4-	Sakız	8-	Kıbrıs

1.1.11. Çıldır Eyaleti

Çıldır Eyaleti, bulunduğu coğrafi mekân açısından önem arz eden eyaletler içerisinde yer almaktadır. Osmanlı Devleti, Rusların Karadeniz'e inme siyasetlerini önlemek amacıyla bir yandan Kuzeydoğu Anadolu hududu üzerinde bulunan Gürcü prensliklerini iyi tutmanın yanı sıra ocaklık suretiyle idare edilen Çıldır Beylerbeyliği vasıtasıyla onları kontrol altında tutuyor ve her ihtimale karşı Gürcülerle Çıldır Eyaleti arasındaki hudutları tahkim etmekten de geri durmuyordu. Bundan dolayı 17. yüzyılda 13 olan sancak sayısı 1701-1702 tarihinde 23'e çıkmıştır⁸⁴. Fazıla Akbal'ın 1831 tarihli idari taksimat adlı çalışması ile Tuncer Baykara'nın vermiş olduğu idari taksimat hakkındaki bilgilerde Çıldır, idari taksimat sıralaması içerisinde Eyalet olarak verilmiştir. Ancak 1847 tarihinde yayınlanmaya başlayan salname kayıtlarına kadar Çıldır'ın idari taksimatı hakkında yeterli bir bilgiye ulaşamadık. Nitekim 1847 yılı ve sonrasındaki Devlet Salnamesini incelediğimizde ise Çıldır Eyaleti'nin idari taksimat içerisinde yer almadığını görüyoruz.

Tablo 20: 1831 Tarihinde Çıldır Eyaleti Livaları⁸⁵

1-	Vartin
2-	Şavşad
3-	Mahcil
4-	Cercer
5-	Cebecun (Cebecik)

⁸³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1849 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁸⁴ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.65

⁸⁵ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.118

1.1.12. Diyarbakır Eyaleti

1840 yılı Diyarbakır Eyaleti idari taksimatı 1847 yılında yeniden yapılanmasına kadarki geçen süre içerisinde, bazı küçük değişikliklerle devam etmiştir. Ancak 1838 yılında Diyarbakır Müşirliğinin kurulması ile Maden-i Hümayun Emareti bu müşirlik içerisinde yer almıştır. Bu durum 1845 yılına kadar devam etmiştir. 1845 yılına gelinceye kadar Maden-i Hümayun Emaneti'nin Diyarbakır Müşirliğine tevcih edildiği ve dolayısıyla idari bakımdan Diyarbakır Müşirliğine bağlı olduğu görülmektedir. 1847 yılına gelindiğinde ise Diyarbakır eyaletinin idari taksimatında önemli bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre, Diyarbakır Eyaleti, Van, Muş Hakkâri sancakları ile Cizre, Bohtan ve Mardin kazalarından oluşan Kürdistan Eyaleti'ne çevrilmiş ve Amid yani Diyarbakır, bu eyaletin merkezi olmuştur. Aralık 1847 tarihinde yeni teşkil edilen eyalet Mardin, Siirt, Diyarbakır olmak üzere üç livadan meydana gelmekteydi⁸⁶.

Tablo 21: 1823 Tarihinde Diyarbakır Eyaleti Livaları (Sancakları)⁸⁷

1-	Amid	9-	Çermik	17-	Çıska	25-	Hazzo
2-	Mardin	10-	Hani	18-	Harput	26-	Siird
3-	Salat	11-	Atak	19-	Eğın	27-	Cizre
4-	Birazi	12-	Tercil	20-	Çüngüş	28-	Kulb
5-	Siverek	13-	Mihrani	21-	Ergani	29-	Miyafarikin
6-	Eğil	14-	Çapakçur	22-	Çarsancak	30-	Bakos Boşat
7-	Hasankeyf	15-	Karakeçülü	23-	Palu		
8-	Beşiri	16-	Telbisme	24-	Savur		

1834 tarihinden önce Mardin Kazası Diyarbakır Vilayetinden ayrılarak, Bağdat Eyaleti'ne bağlanmış ancak Mardin'in Bağdat'a olan uzaklığı sebebiyle 1834 tarihinde yeniden Diyarbakır Eyaleti'ne bağlanmıştır. Bu uygulamanın 1839 tarihinden önce tekrar edildiği görülmektedir. Bu sefer de Mardin Kazası, Musul Vilayetine bağlanmıştır. Temmuz 1839 tarihinde Diyarbakır'a tekrardan bağlanmıştır⁸⁸.

⁸⁶ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, T.T.K Ankara, s.136-138

⁸⁷ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, s.134

⁸⁸ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır* s.134

Tablo 22: 1839 Tarihi Sonlarına Doğru Diyarbakır Eyaleti'nin Livaları (Sancak)⁸⁹

1-	Amid	7-	Şirvan	13-	Hani	19-	Garzan
2-	Şarki Amid ve Garbi Amid Nahiyesi	8-	Midyad	14-	Mardin	20-	Beşiri
3-	Bismil	9-	Dirik Nahiyesi	15-	Metinan Nahiyesi	21-	Türkan
4-	Behramki	10-	Mahal Nahiyesi	16-	Cizre		
5-	Silvan	11-	Deşt-i kur Nahiyesi	17-	Bohtan		
6-	Lice	12-	Eğil	18-	Çapakçur		

1840 yılı Diyarbakır Eyaletinin idari taksimatı 1847 yılından yeniden yapılanmasına kadar geçen süre içerisinde, bazı küçük değişikliklerle devam etmiştir. Ancak 1838 yılında Diyarbakır Müşirliğinin kurulması ile Maden-i Hümâyûn Emanetinin Diyarbakır Müşirliğine tevcih edildiği ve idari bakımdan Diyarbakır Müşirliğine bağlı olduğu görülmektedir⁹⁰. 1847 yılından itibaren tutulmaya başlanılan Devlet salnamelerindeki idari yapılanmayı takip ettiğimizde 1847-1850 yılları arasında Diyarbakır'ın, Kürdistan Eyaleti'ne bağlandığını ve ona bağlı bir liva(sancak) olduğunu tespit ediyoruz⁹¹. 1847 yılı sonrasında oluşturulan yeni idari düzenlemeyle Diyarbakır bölgesinin idari taksimatında pek fazla bir değişikliğe yol açmamıştır. Diyarbakır Eyaleti'nin de dâhil edilerek Kürdistan Eyaleti adı altında yeni bir eyalet teşkil edilmesinin sebebini izah etmek mümkün değildir. Bölgenin yeniden teşkilatlandırılmasında Tanzimat'ın uygulanmasında görülen güçlüklerin ağırlık taşıdığı, Diyarbakır Eyaleti'nde 1845 yılında Tanzimat'ın uygulanmaya başlanmasıyla Yurtluk ve Ocaklık olarak toprak tasarruf edenlerden büyük bir tepki geldiği görülmektedir. Cizre ve Hakkâri bölgesinde mütesellimlik yapan Bedirhan Bey'in sebep olduğu ve 1847 yılında bastırılan ayaklanmadan sonra bölgede yeni bir idari düzenlemeye gidilmiş ve bu idari düzenlemenin esas gayesini bölgede Tanzimat'ın uygulanmak istenmesi teşkil etmiştir⁹².

⁸⁹ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, s.135

⁹⁰ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, s.136

⁹¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 yılları arasındaki Devlet Salnameleri

⁹² İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*, T.T.K Ankara, s.141

1.1.13. Erzurum Eyaleti

Tanzimat ile birlikte idari taksimatın yeniden düzenlemeye gidilen eyaletlerin başında Erzurum gelir. Erzurum merkez sancak olmak üzere Çıldır, Kars, Beyazıt, Muş ve Van sancaklarından oluşmaktaydı. Eyaletin mali işleri müstakil defterdara, askeri işleri Anadolu ordusu seraskerliğine bırakılmıştı. Yalnız mülki görevleri kalan valiye muayyen maaş bağlanınca yetkileri kısılan valiler, yeni oluşturulan şehir meclislerine danışmadan hiçbir iş yapamayacaklardı. Tanzimat yeniliklerine karşı başlayan olayların bastırılmaması üzerine Van sancağı Muş sancağı ile birlikte Erzurum'dan ayrılarak Diyarbakır'a bağlanmıştır (1848). Bu durum 1849-50 yılına kadar sürmüştür⁹³.

Tablo 23: 1831 Tarihinde Erzurum Eyaleti Livaları⁹⁴

1-	Erzurum	6-	Tortum	11-	Mamevran
2-	Erzincan	7-	Karahisar-ı Şarkî	12-	Kuzuçan
3-	Hınıs	8-	İspir	13-	Kiğı
4-	Kelkid	9-	Kuruçay	14-	Mecingerd
5-	Malazgird	10-	Pasin		

Devlet Salnamelerini incelediğimizde 1847-1850 yılları arasında Erzurum Eyaletine bağlı beş liva görmekteyiz⁹⁵. 1847 yılına kadar idari taksimat içerisinde eyalet olarak yer alan Kars ve Çıldır'ı 1847 yılından itibaren Erzurum eyaletinin livası olarak görüyoruz. Ancak 1849 tarihli bir belgede Kars ve Çıldır'ın hem Erzurum Eyaletine olan uzaklıkları hem de etraflarındaki kazaların sayısı göz önüne alınarak ayrı birer eyalet olmalarının daha iyi olacağı hususunda Erzurum Valisine istekte bulunulmuştur⁹⁶. Ancak 1849-1850 yılları arasındaki devlet salnamesi kayıtlarını incelediğimizde Kars ve Çıldır'ın idari taksimat içerisinde eyalet olmadığını görmekteyiz.

⁹³ Cevdet Küçük, "Erzurum" maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul 1995, s.328

⁹⁴ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.117

⁹⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁹⁶ BOA, *A.MKT Dosya: 231 Gömlek: 18 Tarih: (H.1265/M.1849)*

Tablo 24: 1847-1850 Tarihleri Arasında Erzurum Livaları⁹⁷

	1847-1849		1850
1-	Çıldır	1-	Çıldır
2-	Kars	2-	Kars
3-	Bayezid	3-	Bayezid
4-	Van	4-	Dersim
5-	Muş		

1850 yılında Van ve Muş livalarını Erzurum Eyaleti dâhilinde görmemekteyiz. Çünkü bu Livalar aynı yıl içerisinde Kürdistan Eyaleti'nin Livaları olmuştur. Bu Livalar dışında Dersim, Erzurum Eyaletine eklenen bir liva olarak gözükmemektedir. Ancak Dersim, Harput ve Diyarbakır Eyaleti arasında geçiş gösteren bir livaydı. 1845 yılında Harput Sancağı ve Maden-i Hümayun Emanetine bağlı kazalar Diyarbakır Eyaletinden ayrılarak ayrı bir mutasarrıflık teşkil edilmiştir. 1846 yılında Harput, müstakil eyalet olunca Dersim Harput Eyaletine bağlanmıştır.⁹⁸ Bu durum 1850 yılında Dersim'in Erzurum Eyaleti içerisinde yer almadığını göstermektedir.

1.1.14. Edirne Eyaleti

Önceleri Rumeli Eyaletine bağlı yirmi dört sancaktan biri olan Edirne, Çirmen sancağına bağlı bir kaza iken 1831 yılında Silistre Eyaletine bağlı bir sancak merkezi haline getirilmiştir. Asakir-i Mansurenin kurulmasından sonra Redif teşkilatının asker sayısının ihtiyacını karşılamak için Vezirler görevlendirilmiştir. Tanzimat'tan sonra ise eyaletlerdeki mali işler bağımsız muhasılların sorumluluğuna verilmiş, böylece müşirlerin yetkileri asayiş ve emniyetle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda Çirmen sancağına tabi olan Edirne'de “Edirne Müşirliği” adıyla Baba-ı Atik, Cisir-i Mustafa Paşa, Çirmen Cisir-i Ergene, Çırpan, Dimetoka, Havas Mahmut Paşa, Uzuncaabad-ı Hasköy, Hayrabolu, Bergos, Çorlu, Silivri, Filibe, Pazarcık, Malkara, Keşan, İnöz, İpsala, Orşa Şarköy, Tekfurdağı, Firecik, Kırkkilise, Zağra-i Atik, Zağra-i Cedid, Gümülcine, Yenice-i Karasu ve İncecik kazalarının da bağlı bulunduğu bir eyalet haline getirilmiş ve müşirliğine Mustafa Nuri Paşa atanmıştır⁹⁹.

⁹⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁹⁸ Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999, s.31-32

⁹⁹ Mehmet Esat Sarıcaoğlu, *II. Mahmut Döneminde Edirne'nin Sosyo-Ekonomik Durumu*, Doktora Tezi(İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 1997, s. 14-16

Tablo 25: 1847-1850 Tarihleri Arasında Edirne Eyaleti Livaları¹⁰⁰

	1847-1848		1849		1850
1-	Silivri	1-	Silivri	1-	Kaza-i Erba
2-	Gelibolu	2-	Gelibolu	2-	Tekfurdağı
3-	Vize	3-	Vize	3-	Gelibolu
4-	Filibe	4-	Filibe	4-	Filibe
				5-	Edirne

1.1.15. Eflak Eyaleti

Eflak 1417’de Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altına girmiştir. Segedin Antlaşması ile Eflak’ın İstanbul’a haraç vermesi ve voyvodaların Macar kralına tabi olması gibi ikili bir hükümdarlık kabul edilmiştir. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti Eflak üzerinde nüfuzunu bir hayli arttırdı. Macaristan’ı 1526’da fethedip 1541’de ilhak eden Kanuni Sultan Süleyman Eflak’ın kuzeyden yardım görmesini önlemiştir. 18. yüzyılın başlarında beliren Rus tehlikesine ve Avusturya tehdidine karşı Osmanlı Devleti Eflak’ı başlıca müdafaa hattı olarak gördü ve bu ülkeye karşı yeni bir siyaset uygulamaya başladı. Eflak idaresine yerli bey tayin etmekten vazgeçerek bu mevkilere Fenerli Rum’ları getirmeye karar verdi. 1716’dan 1821’e kadar Eflak Fenerli Rum beyleri tarafından idare edildi. 1828-1829 Osmanlı Rus savaşı sonunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Eflak, harp tazminatı ödeyinceye kadar Rus işgali altında kalmıştır. 1848 yılında Rusya Eflak’a müdahale edince bir anlaşma yapılarak Eflak’a yerli hanedan arasından seçerek yedi yıllığına birer hükümdar tayin edilmiştir. Ancak 1853-1856 Kırım Savaşında Ruslar Eflak’ı işgal etmişlerdir. 1856 Paris antlaşması ile bu bölgeden çıkarılmış ve Eflak Avrupalı devletlerin teminatı altında yeniden Osmanlı hâkimiyetine girmiştir¹⁰¹.

¹⁰⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹⁰¹ Kemal Karpat, "Eflak Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.10, 1994, s.466-469

Tablo 26: 1850 Tarihli Eflak Eyaleti'nin Kazaları¹⁰²

1-	Aylifo	6-	Remrik	11-	Prahova	16-	Deliorman	21-	Romnaçi
2-	Bükreş	7-	Fokşan	12-	Dimboviçe	17-	Vlaşka	22-	Vilçe
3-	Yalomıçe	8-	Bozava	13-	Muştel	18-	Yergöğü	23-	Rimnik
4-	İbrail	9-	Sofyo	14-	Erciş	19-	Tulca	24-	Mehdinç
5-	Selam	10-	Buko	15-	Oltu	20-	Karayova	25-	Çerniç

1.1.16. Girit Eyaleti

Girit Venediklilerin hâkimiyeti döneminde Hanya, Resmo, Kandiye ve Sitia idari bölgelerine ayrılmıştı. Kandiye bölgesi doğrudan doğruya umumi vali diğer bölgelerde de maiyetlerinde birer müşavir bulunan idareciler tarafından yönetiliyordu. Girit Osmanlı Devleti hâkimiyetine 1715 tarihinde girmiştir. Girit adası merkezi Kandiye olmak üzere imtiyazlı bir eyalet haline getirildi. Kandiye, Hanya ve Resmo sancaklarına ayrıldı. İlk iki sancağa gönderilen muhafızlar vezirlik rütbesini haiz olmakla birlikte bazen Hanya muhafızlığına mirî miranlar ve Resmo'ya da vezirler tayin ediliyordu. Daha sonra Kandiye adanın merkezi olmaktan çıkarak 1850 yılından itibaren yerini Hanya'ya bırakmıştır¹⁰³. 1831 yılı idari idari taksimatı içerisinde Girit Eyaletini göremiyoruz. Bu dönemde Girit yerine Kandiye Eyaleti idari taksimat sıralaması içerisinde yer almıştır¹⁰⁴. O dönemde Girit ve Kandiye farklı zamanlarda eyalet merkezi olarak değişiklik göstermiştir. 1839 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve liva isimlerinin yazılı olduğu bir defterde de Girit, eyalet sıralaması içerisinde geçmektedir. Bu defterde yer isimleri verilmiş ancak ayrıntılı açıklama yapılmamıştır¹⁰⁵. 1847-1850 yılları arasındaki Devlet Salnamelerini incelediğimizde de Girit, eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. Bu yıllar arasında Kandiye Eyaleti adı altında bir idari birime rastlamamaktayız.

¹⁰² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri, Eflak 1850 tarihinden sonra Büyük Eflak ve Küçük Eflak olmak üzere iki livaya ayrılmıştır. Bu tarihe kadar salname kayıtlarında Eflak ve ona bağlı kazalar şeklinde bir idari taksimat yapılmıştır.

¹⁰³ Cemal Tukin, "Girit maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, 1996, s.86-87

¹⁰⁴ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s. 627

¹⁰⁵ BOA, *C.DH Dosya: 165 Gömlek: 8233 Tarih: (H.1255/M.1839)*

Tablo 27: 1847-1850 Tarihleri Arasında Girit Eyaleti Livaları¹⁰⁶

1-	Kandiye
2-	Hanya
3-	Resmo

1.1.17. Halep Eyaleti

Halep, Osmanlı Devleti hâkimiyetine 1516 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde katılmıştır. Halep'in bir eyalet merkezi haline gelmesi Kuzey Suriye'nin ekonomik ve siyasi yönden gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Şehir kültür yönünden Şam, Kahire, Mekke ve Medine'nin yer aldığı Hicaz bölgesiyle kuvvetli bağları dolayısıyla siyasi açıdan bölgenin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Halep 1840'a kadar Mehmet Ali Paşa'nın hâkimiyetinde kalmıştı. Bu dönemde Halep iktisadi ve siyasi açıdan pek fazla ilerleyemediği gibi bölgede bir kargaşa hâkim olmuştur. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra bile bölgedeki kargaşa devam etmiştir¹⁰⁷.

1811 yılına ait bir avarız defterine göre Halep'in 16 kaza ve 12 nahiyesi vardır. Ancak bu dönemde eyaletin sınırları sık sık değişikliğe uğramıştır. Antep bu değişiklik içerisinde Maraş ve Halep arasında değişkenlik gösteren bir livadır. 1819 yılında Maraş'tan ayrılarak Halep'e bağlanan Antep, bu dönemdeki iç karışıklığın kaldırılmasından sonra tekrar Maraş'a bağlanmış, ancak 1929 yılında Maraş'tan ayrılarak, kesin olarak Halep Eyaleti sınırlarına dâhil edilmiştir¹⁰⁸.

Tablo 28: 1811 Tarihinde Halep Eyaleti Kazaları¹⁰⁹

1-	Halep	7-	Harim	13-	Cebel-i Badiye
2-	Antakiye	8-	Tizin	14-	Ma'rret'ül- Mısırın
3-	Eriha	9-	Cebel-i Berişa	15-	İdlibü's-Suğra
4-	Sermin	10-	Ma'arettü'n-Nüman	16-	İskenderun
5-	Dergüş	11-	Ravendan		
6-	Münbic	12-	Şeyhü'l-Hadid		

¹⁰⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹⁰⁷ Bruce Masters, "Halep Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul, 1997, s. 244-247

¹⁰⁸ Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8, Elazığ, 2004, s.16

¹⁰⁹ Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8, Elazığ, 2004, s.16

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 1839 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve liva isimlerini gösteren defteri incelediğimizde Halep'i eyalet olarak görmekteyiz.¹¹⁰ 1847-1850 yılları arasındaki Devlet Salnamelerine göre ise Halep Eyaleti'ne bağlı üç tane liva vardır; Bu livalar Rakka, Antep ve Kilis'tir.

Tablo 29: 1831-1839 Tarihleri Arasında Halep Livaları¹¹¹

1-	Halep
2-	Maaret-el Mısırın
3-	Matic
4-	Balis

Tablo 30: 1847-1850 Tarihleri Arasında Halep Eyaleti Livaları¹¹²

1-	Rakka
2-	Antep
3-	Kilis

1.1.18. Habeş Eyaleti

Habeş Eyaleti, Osmanlı Devleti hâkimiyetine girdikten sonra salyâne ile idare edilen idari birimlerin içerisinde yer almaktadır. 19. yüzyılın başlarında da mahalli idareciler tarafından yönetilen Habeş Eyaletinde sembolik de olsa bir kaymakam bulunurdu. Bu yerler Cidde sancağı ile birlikte bir beylerbeyinin uhdesine tevcih edilmekteydi¹¹³. Fazıl Akbal'ın çalışmasında 1831 yılında Habeş Eyaletine bağlı altı Liva vardır¹¹⁴. Bu livalar aşağıda verilmiştir. 1847-1850 yılları arasındaki Devlet Salnamesini incelediğimiz zaman ise Habeş Eyaletine bağlı iki liva olduğunu görmekteyiz. Bu livalar; Cidde ve Yemen'dir. 1831 yılındaki livaları 1847 yılı ve sonrasında göremiyoruz. Ancak

¹¹⁰ BOA, C.DH Dosya: 165 Gömlek: 8233 Tarih: (H.1255/M.1839)

¹¹¹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.117-118

¹¹² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹¹³ Cengiz Orhonlu, "Habeş Maddesié, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, 1996, s363-367

¹¹⁴ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s. 626

1845 tarihli belgede Habeş Eyaletine Bağdat defterdarı Abdülaziz Agâh Paşa'nın tayinine dair hüküm bize bu dönemde Habeş'in eyalet statüsünü koruduğunu göstermektedir¹¹⁵.

Tablo 31: 1831 Tarihinde Habeş Eyaleti Livaları¹¹⁶

1-	Mekke-i Mükerrreme
2-	Medine-i Münevvere
3-	Cidde-i Mamure
4-	Yenbuğ
5-	Taif
6-	Nil

1.1.19. Hüdavendigâr Eyaleti

Hüdavendigâr, ilk kurulan Osmanlı sancaklarından biri olup uzun süre Anadolu beylerbeyliğine bağlı kaldıktan sonra 19. yüzyıldan önce eyalet, ardından vilayet adı altında teşkilatlandırılmış ve 19. yüzyıldaki idari düzenlemelerden geniş ölçüde etkilenmiştir. 1831'deki genel nüfus sayımı sırasında sancak, merkez kaza, Atranos (Orhaneli), Gemlik, Mudanya, İnegöl, Yenişehir, Mihaliç ve İznik kazalarından oluşuyordu. 1836 yılında Kocaeli, Hüdavendigâr Eyaletine bağlanmış, ayrıca burası bir müşirlik olarak kabul edilip civar sancakların da buraya bağlanması kararı alınmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra yeni idari değişiklikler yapılarak Anadolu Eyaleti'ne bağlı olan Hüdavendigâr, eyalet olarak teşkilatlandırılmıştır. 1850 yılında Hüdavendigâr Eyaleti, Karahisarısâhib (Afyon), Kütahya, Bilecik, Erdek, Biga, Karesi, Ayvalık sancaklarından meydana geliyordu¹¹⁷. Hüdavendigâr Eyaletinin Anadolu Eyaletinin livası olmaktan çıkıp ayrı bir eyalet olarak teşkilatlandırıldığı 1847-1850 yılları arasındaki Devlet Salnameleri kayıtlarında da görüyoruz¹¹⁸. Ancak 1839 tarihli bir belgede Hüdavendigâr, eyalet olarak geçmektedir. Bu belgede Hüdavendigâr Eyaleti dâhilinde bulunan Sultanönü sancağının kazalarında yapılan nüfus yoklaması hakkında bilgi verilmiştir¹¹⁹. Bu belge Hüdavendigâr'ın eyalet statüsünü 1847 yılından daha önce

¹¹⁵ BOA, C.DH Dosya: 154 Gömlek: 7687 Tarih: (H.1261/M.1845)

¹¹⁶ Fazıla Akbal, a.g.e, s.626

¹¹⁷ Feridun Emecen, "Hüdavendiga Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul, 1998, s.284-285

¹¹⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-185 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹¹⁹ BOA, C.DH Dosya: 284 Gömlek: 11827 Tarih: (H.1255/M.1839)

kazandığını göstermektedir. Salname kayıtlarını incelediğimizde Hüdavendigâr Eyaleti livaları içerisinde yer alan Sığla'nın, 1850 yılı sonrasında Aydın Eyaleti'nin livası olduğunu görmekteyiz.

Tablo 32: 1847-1850 Tarihleri Arasında Hüdavendigâr Eyaleti Livaları¹²⁰

1-	Karahisar-ı Sâhib	5-	Biga
2-	Kütahya	6-	Karesi
3-	Bilecik	7-	Ayvalık
4-	Erdek	8-	Sığla

1.1.20. Harput Eyaleti

Harput 1516 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve bu tarihten sonra ülkenin coğrafi konumu ve tarihi şartlarından dolayı önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. 1516 tarihinden 19. yüzyılın ortalarına kadar Diyarbakır Eyaletine tabi bir sancak olarak kalmıştır. Diyarbakır Eyaleti'ne tabi bazı sancaklar, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca yurtluk ocaklık ve hükümet statüsü altında mülkiyet üzere tasarruf edildiği halde, Harput daima klasik Osmanlı sancağı olmak özelliğini korumuştur. Harput Maden-i Hümâyûn Emaneti kurulmadan önce Sancak beyleri vasıtasıyla idare edilmiştir. Bu emanetin Eminliğinin çoğu zaman Diyarbakır valilerine tevcih edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu tarihlerden sonra Harput, mali ve idari açıdan büyük bir önem kazanmıştır. Aynı zamanda Diyarbakır valileri olan Maden Eminleri, Keban ve Ergani madenlerinin tam ortasında olması sebebiyle zaman zaman Harput'ta ikamet etmeyi tercih etmişlerdi. Bu itibarla Harput idari açıdan önemli bir hale geldiğinden buraya sancakbeyi olarak yeni bir görevli tayin edilmemiştir. Harput 1845 yılına kadar Diyarbakır'a bağlı idari yapısını sürdürmüştür. Bu tarihten sonra Harput'a bağlı bütün kazalar ve Maden-i Hümâyûnun bazı kazaları Diyarbakır eyaletinden ayrılarak ayrı bir Mutasarrıflık haline getirilmiş, bu tarihten kısa bir süre sonra 1846 tarihinde Harput müstakil bir eyalet haline getirilerek valiliğine Yakup Paşa tayin edilmiştir¹²¹.

¹²⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

¹²¹ Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999, s.30-31

Tablo 33: 1846-1850 Tarihleri Arasında Harput Eyaleti Livaları (Sancakları)¹²²

1-	Harput Sancağı
2-	Maden-i Hümayun Sancağı
3-	Dersim Sancağı
4-	Behisni Sancağı

Arabgir ise 1775 yılında Maden-i Hümayûn Emanetinin kurulmasıyla bu emanet içerisine alınmıştır. Diyarbakır eyaletine bağlı olarak kurulan Maden-i Hümayûn Emaneti dâhilindeki bazı kazalar mali açıdan Diyarbakır eyaletine bağlı olmasına karşın idari açıdan başka bir eyalete bağlı olabiliyordu. Nitekim Arabgir de bu dönem içerisinde yine Sivas eyaletine idari olarak bağlı bulunmaktaydı. Harput eyaleti kurulduktan sonra, Maden-i Hümayun bu eyalete sancak statüsünde bağlanmıştır. Ancak Arabgir kazası Maden-i Hümayun sancağından çıkarılarak Harput sancağı dâhiline alınmıştır. Harput Eyaleti'ne bağlı Harput sancağına tabi bir kaza olan Arabgir'in bu statüsü 1876 tarihinde Mamuret'ül-Aziz Mutasarrıflığının kurulmasına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren Mamuret'ül-Aziz sancağına bağlı bir kaza olarak statüsüne devam ettirmiştir¹²³. 1847-1849 tarihleri arasındaki Devlet Salnamelerini incelediğimizde idari taksimat sıralaması içerisinde Arabgir, liva (sancak) olarak yer almıştır. Ancak 1850 tarihli Devlet Salnamesinde ise Harput Eyaletine bağlı Harput livasının (sancağının) kazası olarak gözükmektedir. Ancak yukarıda da açıklandığı gibi Arabgir 1846-1850 yılları arasında liva (sancak) olmamıştır. Bu durum salname kayıtlarının güvenilirliğini etkileyen durumlardan birisidir. Devlet Salnamelerinin idari yapılanmayı verirken detaylı bilgiden ziyade bir önceki yılın devamı niteliğindeki bilgileri içerdiği kanısındayız. Bu nedenle salname kayıtlarının yanı sıra arşiv kaynaklarından elde ettiğimiz bilgileri karşılaştırarak idari taksimat birimlerine değinmeye çalışacağız.

¹²² Ahmet Aksın, a.g.e, s.30-31

¹²³ Ahmet Aksın, Erdal Karakaş; *Nüfus İcmal Defterine Göre 19. Yüzyılda Arapgir*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.10, Ankara, 2001, s. 93-95

Tablo 34: 1847-1850 Tarihleri Arasında Harput Eyaleti¹²⁴

	1847-1848 ¹²⁵		1849		1850
1-	Arapgir	1-	Maden	1-	Maden
2-	Malatya	2-	Arapgir	2-	Harput
3-	Behisni	3-	Malatya	3-	Malatya
		4-	Behisni	4-	Behisni

Yukarıda salname kayıtlarına bağlı olarak oluşturduğumuz tabloda Harput Eyaleti livaları içerisinde Dersim yer almamaktadır. Ancak 33 numaralı tabloda da görüldüğü üzere Dersim, Harput livasıdır (sancağı). 1846 yılında Harput, müstakil eyalet olunca Dersim Harput Eyaletine bağlanmıştır. 1851 tarihinde çıkan bir irade ile Dersim Sancağı, Harput'a daha yakın olması hasebiyle yeniden Harput Eyaletine dâhil edilmiştir¹²⁶. Bu gelişmelerin kısa süre içerisinde yaşanmasından dolayı, Salname kayıtlarında Harput Eyaleti idari taksimatı içerisinde Dersim'i dâhil etmediğini düşünmekteyiz.

1.1.21. Kars Eyaleti

Kars, Fazıla Akbal'ın 1831 tarihli idari taksimatı¹²⁷ içerisinde Eyalet olarak yer almaktadır. Diğer taraftan Başbakanlık Arşivinden temin ettiğimiz 1841 tarihli belgede Kars'ın Eyalet olduğu belirtilmiştir¹²⁸. Bu belgede Kars ve Çıldır Eyaletlerindeki kale muhafızı olarak görev yapanların maaşları hakkındaki mesele üzerine bilgi verilmiştir. 1847 yılından itibaren Kars Eyaleti Erzurum Eyaleti'nin Livası olmuştur. 1850 yılına kadar da bu statüsünü sürdürmüştür¹²⁹. Ancak 1849 tarihli arşiv belgesinde Kars ve Çıldır'ın hem Erzurum Eyaletine olan uzaklıkları hem de etraflarındaki kazaların sayısı göz önüne alınarak ayrı birer eyalet olmalarının daha iyi olduğu hususunda Erzurum Valisine istekte bulunulmuştur¹³⁰. Ancak bu tarihten sonraki salname kayıtlarını incelediğimizde Kars'ın 1849 ve sonrasında Eyalet statüsünde olmadığını görüyoruz. Nitekim Kars 1847-1850 tarihleri arasında Erzurum Eyaleti'ne bağlı kalmıştır. 1851

¹²⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹²⁵ 1850 devlet salnamesine kadar Harput Eyaleti idari taksimatı içerisinde "Harput Livası" verilmemiştir.

¹²⁶ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, 1999, s.34-36

¹²⁷ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951,

¹²⁸ BOA, *C.DH Dosya: 241 Gömlek: 120127* Tarih: (H.1257/M.1841)

¹²⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹³⁰ BOA, *A.MKT Dosya: 231 Gömlek: 18* Tarih: (H.1265/M.1849)

tarifli Anadolu ve Rumeli'deki eyalet ve liva isimlerinin yer aldığı belgede Kars eyalet değil de sancak olarak geçmektedir. Bu belge doğrultusunda Kars'ın bu tarihler arasında Erzurum Eyaleti dâhilinde bir liva olduğu anlaşılmaktadır¹³¹.

Tablo 35: 19.Yüzyılın İlk Yarısında Kars Eyaleti Livaları ¹³²

1-	Kars
2-	Kazığman
3-	Keçvan
4-	Şuregil
5-	Zaruşad

1.1.22. Konya (Karaman) Eyaleti

1831 ve 1839 tarihli Osmanlı idari taksimat ile ilgili kaynakları incelediğimizde Karaman Eyaletine bağlı yedi liva olduğunu tespit ediyoruz¹³³. 1839 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve liva isimlerinin yazılı olduğu defterde de Karaman, eyalet olarak gösterilmektedir¹³⁴. Bu belge ve salname kaynakları Karaman'ın 1839 yılı ve sonrasında eyalet olduğunu göstermektedir. 1847-1850 tarihleri arasındaki Devlet Salmelerini incelediğimizde de Karaman yine Eyalet statüsünü korumuştur.

Tablo 36: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Konya (Karaman) Eyaleti Livaları¹³⁵

1-	Konya
2-	Beğşehir
3-	Akşehir
4-	Kayseriye
5-	Niğde
6-	Kırşehir
7-	Aksaray

¹³¹ BOA, *ML.D Dosya:1701* (H.1267-M.1851)

¹³² Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.116

¹³³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.116 Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s.620

¹³⁴ BOA, *C.DH Dosya: 165 Gömlek: 8233 Tarih: (H.1255/M.1839)*

¹³⁵ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.116 Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s.620

Tablo 37: 1847-1850 Tarihleri Arasında Konya (Karaman) Eyaleti Livaları¹³⁶

1-	Hamid
2-	Teke
3-	Alanya
4-	İçil
5-	Suşehir
6-	Konya
7-	Niğde

Görüldüğü üzere 1847 yılından itibaren Karaman Eyaleti'nin livaları farklılık göstermiştir. Teke, Alanya, İçil, Suşehir, yeni eklenen livalardır. Salname kayıtlarını incelediğimizde Kayseriye, Ankara (Bozok) Eyaleti'nin livası olmuştur. Diğer livalar Karaman'a bağlı kaza olarak devam etmiştir.

1.1.23. Kandiye Eyaleti¹³⁷

Kandiye, Girit'in kuzey kıyısında bulunmakta olup, adanın en büyük şehridir. Venedik idaresi altında umumi valilik haline getirilen ve dört bölgeye ayrılan Girit adasının merkezi Kandiye olmuştur. Osmanlılar, Girit seferi sırasında yaklaşık yirmi üç yıl süren kuşatmanın ardından 1669 yılında şehri teslim aldı. Osmanlı muhasarası başladığında müstahkem bir kale-şehir durumunda olan Kandiye tabyalı¹³⁸ tahkimat sistemine göre korunuyordu. 18. yüzyılda Kandiye askeri üs olma durumunu sürdürdü. Osmanlı Devleti Girit savaşları devam ederken 1647'den itibaren adada aldıkları yerleri idari olarak düzenlemişlerdi. Buna göre Kandiye sancağına yedi nahiye ve 297 köy bağlıydı. 1850'de eyaletin merkezi Kandiye'den Hanya'ya nakledildi¹³⁹. 18. yüzyılda Girit eyaleti üç sancaktan oluşup merkez sancağı Kandiye'dir¹⁴⁰. 18. Yüzyıldan itibaren gördüğümüz Girit Eyaleti'nin livası olarak yer alan Kandiye, 1831 tarihli idari

¹³⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹³⁷ Bkz. Girit Eyaleti, Girit Eyaleti içerisinde Kandiye ile olan ilişkisi hakkında bilgi verilmiştir.

¹³⁸ Tabya; bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen askeri yapıdır.

¹³⁹ Ersin Gülsoy, "Kandiye Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C.24, 2001, S.303-305

¹⁴⁰ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.51-52

yapılanma¹⁴¹ içerisinde Kandiye Eyaleti diye geçmektedir. Ancak salname kayıtlarında Kandiye’yi Girit Eyaleti idari taksimatı içerisinde görmekteyiz.

Tablo 38: 1831-1850 Tarihleri Arasında Kandiye Eyaleti Livaları¹⁴²

1-	Kandiye
2-	Resmo
3-	Hanya

1.1.24. Kastamonu Eyaleti

Kastamonu, mülki taksimat yönünden uzun müddet Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak olarak devam etmiş ve eyaletin merkez sancağı Sinop olmuştur¹⁴³. 1847 yılından sonra salname kayıtlarında Kastamonu’yu ayrı bir eyalet olarak görüyoruz. Bu tarihlerde Kastamonu Eyaletine bağlı dört Liva yer almaktadır¹⁴⁴. 1849 tarihli Rumeli ve Anadolu’daki eyalet ve sancakların hasılatı hakkında bilgi veren belgeyi incelediğimizde Kastamonu Eyaleti livalarının salname kayıtlarındaki livalar ile benzerlik gösterdiğini görmekteyiz. Belgede adı geçen Kastamonu Eyaletine bağlı livalar Kastamonu, Sinop, Viranşehir, Bolu ve Kocaeli’dir¹⁴⁵. Kastamonu Eyaleti’nin livalarından Kocaeli, 1847 yılına kadar Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaletine bağlı iken 1847 yılından itibaren Kastamonu Eyaletine dâhil edilmiştir.

Tablo 39: 1847-1850 Tarihleri Arasında Kastamonu Eyaleti Livaları¹⁴⁶

1-	Kocaeli
2-	Bolu
3-	Viranşehir
4-	Sinop

¹⁴¹ Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus”, *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951

¹⁴² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri, Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus”, *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951

¹⁴³ İbrahim Güler, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Sinop*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s.35-37

¹⁴⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamelei

¹⁴⁵ BOA, C.ML Dosya: 206 Gömlek: 8483 Tarih: (H.1265/M.1849)

¹⁴⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

1847 yılından itibaren Kastamonu Eyaleti içerisinde yer alan Bolu hakkında arşivden temin ettiğimiz belgeler doğrultusunda Bolu'nun 1847 yılı öncesinde idari taksimat içerisinde eyalet olduğunu görüyoruz. Bu belgelerin ilkinde Bolu'nun, 1845 yılında eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. Bu belgede Bolu Eyaletine bağlı livalar; Bolu, İzmit, Viranşehir, Kastamonu ve Sinop'tur¹⁴⁷. Bu belgede Bolu Eyaletine bağlı liva ve kazaların yer aldığı bir tablo ile beraber Bolu defterdarının merkez ile yapmış olduğu yazışma hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu belgede Bolu Eyaleti'ne bağlı livaların isimlerinin yanı sıra kaza isimleri de yer almıştır. Diğer belgede ise, Anadolu Ordu-yı Hümâyûn için Bolu Eyaleti'nden toplanacak askerlerin ziraatın zarara uğramaması için iki veya daha fazla erkek bulunan hanelerden tedarik edilmesi hususunda Bolu Eyaleti mutasarrıfı Ahmet İzzete giden hüküm¹⁴⁸ hakkında bilgi verirken belgede Bolu, eyalet olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle 1847 yılına kadar Bolu'nun idari taksimat içerisinde Eyalet olarak yer aldığını söyleyebiliriz.

1.1.25. Kürdistan Eyaleti

Kürdistan¹⁴⁹ tabiri idari manasından uzak olarak daha önceki uygulamaların etkisiyle zaman zaman klasik kaynaklarda ve belgelerde zikredilmektedir. Ancak bu kullanımlarındaki manası da yine Ekrad (Kürt) ümerasının idaresi altında olan yerleri karşılamaktadır. Kürdistan hükmündeki herhangi bir sancağın idarecisi aşiret sahibi Ekrad ümerasından birisi olmaz ise Kürdistan hükmünde değerlendirilmesi de ortadan kalkıyordu. Bitlis, Çermik, Çemişgezek, Vastan ve daha birçok sancaktaki uygulamalar hep böyle olmuştur. 1690 yılında yapılan sefer için Ağustos ayı sonuna kadar orduya

¹⁴⁷ BOA, *A.MKT Dosya:29 Gömlek:51 Tarih: (H.1261/M.1845)*

¹⁴⁸ BOA, *A.DVN.MHM Dosya: 1 Gömlek: 91 Tarih: (H.1260/M.1844)*

¹⁴⁹ Osmanlı Devleti döneminde, Kürdistan tabirine ne idari sahada ne de coğrafi bir tabir olarak rastlanmamaktadır. Osmanlı devleti zamanında Doğu bölgesinin büyük bir bölümünü sınırları içerisinde bulunduran Diyarbakır eyaletinin idari taksimatındaki en önemli değişiklik ise 1838 yılında Diyarbakır Müşirliğinin kurulmasından sonra olmuştur. 1845 yılında ise Harput ve Maden-i Hümayun kazaları, Diyarbakır Eyaletinden ayrılarak yeni bir eyalet oluşturulmuştur. 1847-1848 yıllarında bir kısım malî zaruretlerden yani Tanzimat'ın uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerden dolayı, Diyarbakır Eyaleti Van-Muş, Hakkâri sancakları ile Cizre, Bohtan ve Mardin kazalarını içerisine alacak şekilde Kürdistan Eyaleti adı ile yeniden teşkilatlandırılmıştır. Ancak bu yeni düzenlemenin, özellikle Diyarbakır Eyaleti'nin idari taksimatında fazla bir değişiklik yapmadığını belirtmek gerekir. Tarihi dönemler içerisinde Diyarbakır Eyaleti'nin idari taksimatı incelendiğinde, bu bölgenin Kürdistan tabiri ile kastedilen bölge ile uzaktan yakından bir alakasının olmadığı tespit edilmiştir. Osmanlı mülki taksimatı içerisinde Tanzimat devrinin ilk yıllarında 35 eyalet zikredilmektedir. Kürdistan Eyaleti yirmi altıncı eyalet olarak verilmiştir. 1848 yılından itibaren tutulmaya başlayan Devlet Salnamelerinde de yapılan değişikliğin uzun süre yer almadığı bilinmektedir. Bkz. İbrahim Yılmazçelik, “*Diyarbakır Eyaleti'nin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)*” *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.6, s. 227-228, Ankara, 1995

iltihak etmeyen Diyarbakır valisi Kemankeş Ahmed Paşa'ya yazılan hükümde "yanında olan ümera ve Kürdistan dilaverlerin ve eyaletin 'asakiri ile müsara'at ve isti'cal ile bir sa'at evvel Ordu-yı Hümayuna iltihak edilmesi emredilirken" Kürdistan tabiriyle kastedilenin aşiret sahibi Ekrad beylerinin idaresinde olan sancaklar olduğu açıktır. Yine bu örneğe benzer bir belgede; Van'ın reaya ve berayasının çoğunun 1742 yılında baskı ve zulümden dolayı Kürdistan memleketine firar ve temekkün ettikleri belirtilmiş ve istimalet verilerek eski yerlerine dönmeleri için gayret etmesi hakkında Van beylerbeyisi El-Hac Seyyid Süleyman'a bir hüküm yazılmıştır. Burada Kürdistan ifadesinden kastedilen yine Ekrad beylerinin tasarrufundaki ocaklık sancaklardır. Katip Çelebi'nin Cihannüma'sında da Kürdistan tabirine rastlanır. Bu eserdeki kullanımlarda da arşiv belgelerini teyiden Kürdistan tabiri idari üniteyi ifade etmez. Cihannüma 'da Ekrad ümerasının yönetiminde olan sancakların bulunduğu bölgeler Kürdistan olarak ifade edilir. Cihannüma'da Diyarbakır Eyaleti'nin hudutları şöyle tarif edilir; doğusunda Van Eyaleti, kuzeyinde Erzurum, batısında Sivas, güneyinde Rakka ve Musul bulunmaktadır. Diyarbakır Eyaleti'nin hududu belirlenirken Kürdistan bahsedilmemesinin temel sebeplerinden birisi Kürdistan diye ifade edilen yerlerden bir kısmının Diyarbakır Eyaleti bünyesinde bulunan ve ekrad ümerası tarafından tasarruf edilen sancaklar olması şeklinde düşünülebilir¹⁵⁰.

Kürdistan Eyaletini 1847 yılından itibaren idari taksimat içerisinde görüyoruz. 1847 tarihli arşiv belgesine göre; Diyarbakır, Van, Muş, Hakkâri, Mardin, Cizre ve Bohtan'ın birleştirilerek Kürdistan Eyaleti namıyla bir eyalet teşkil edilmesi hususunda ferman hazırlanmıştır¹⁵¹. Böylece 1847 yılından önce idari taksimat içerisinde Diyarbakır Eyaleti ve ona bağlı livalar; Van, Muş, Hakkâri, Mardin, Cizre, Bohtan Kürdistan Eyaletinin livaları olmuştur. Ayrıca 1849 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve sancakların hasılatlarına ait bilgi veren belgede Kürdistan Eyaletine bağlı livalar; Diyarbakır, Dersim, Muş ve Cizre'dir¹⁵². İdari taksimat hakkında başvurduğumuz kaynaklardan birisi de Devlet Salnameleridir. 1847-1850 yılları arasında Kürdistan Eyaleti içerisinde en az üç en fazla beş Liva ismi mevcuttur¹⁵³. 1847-1849 yılları arasında salname kayıtlarında liva olarak sadece Van, Muş ve Mardin'i görüyoruz. 1850 yılından

¹⁵⁰ Orhan Kılıç, *Kürdistan Tabirinin Osmanlı Uygulamasındaki Muhtevası Üzerine Bazı Tespitler (16-18. Yüzyıllar)*, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 1.Cilt, T.T.K, Ankara, 2014, s.199-204

¹⁵¹ BOA, A.MKT Dosya: 103 Gömlek: 64 Tarih: (H.1263/M.1847)

¹⁵² BOA, C.ML Dosya: 206 Gömlek: 8483 Tarih: (H.1265/M.1849)

¹⁵³ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

İtibaren bu livalara Hakkâri, Cizre ve Diyarbakır livaları da eklenmiştir. Ancak yukarıda açıkladığımız gibi arşiv belgesinde Kürdistan Eyaletinin livaları Diyarbakır, Van, Muş, Hakkâri, Mardin, Cizre ve Bohtan'dır. Bu belgeyle salname kayıtlarını karşılaştırdığımızda Bohtan'ın salname kayıtlarında Kürdistan Eyaletine bağlı bir liva olmadığını görüyoruz. 1850 yılı devlet salnamesi incelediğimizde Bohtan'ın Cizre livasına bağlı bir kaza olduğu görülmektedir.

Tablo 40: 1847 Tarihinde Kürdistan Eyaleti Livaları¹⁵⁴

1-	Diyarbakır
2-	Van
3-	Muş
4-	Hakkâri
5-	Mardin
6-	Cizre
7-	Bohtan

Tablo 41: 1847-1850 Tarihleri Arasında Kürdistan Eyaleti Livaları¹⁵⁵

	1847-1849		1850
1-	Van	1-	Muş
2-	Muş	2-	Van
3-	Mardin	3-	Hakkâri
		4-	Cizre
		5-	Diyarbakır

1.1.26. Maraş Eyaleti

Maraş Eyaleti, 17. yüzyılda dört sancaktan müteşekkil olup, paşa sancağı Maraş'tır. Bu dört sancak; Maraş, Malatya, Ayıntab ve Kars-ı Maraş'tır. Bu dört sancaklı statü 19. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Fazıla Akbal'ın 1831 yılı idari

¹⁵⁴ BOA, A.MKT Dosya: 103 Gömlek: 64 Tarih: (H.1263/M.1847)

¹⁵⁵ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

taksimatında Maraş Eyaletinin Malatya, Samsad ve Gerger sancaklarından ibaret olduğunu görüyoruz. Bu sancaklardan Samsad ve Gerger Eyalete sonradan dâhil edilmiş, buna karşılık daha önce eyalete bağlı olan Ayıntab ve Kars, Maraş Eyaletinden ayrılmıştır. Maraş Eyaleti, Tanzimat'ın ilanından sonraki idari düzenlemelerde eyalet statüsünü tamamen kaybetmiş, 1850 yılında eyaletin merkezi olan Maraş bir sancak olarak Adana Eyaleti'ne bağlanmıştır¹⁵⁶. 1839 tarihli fermanla Maraş Eyaleti'ne Ahmet Paşa'nın tevcih edildiğine dair belgede¹⁵⁷ Maraş'ın 1839 tarihinde de Eyalet olarak idari taksimat içerisindeki statüsünü koruduğunu görüyoruz. Salname kayıtları incelendiğimizde ise Maraş'ın 1850 tarihinde Adana Eyaletine bağlandığını tespit ediyoruz.

Tablo 42: 1831 Tarihinde Maraş Eyaleti Livaları¹⁵⁸

1-	Maraş
2-	Malatya
3-	Samsad
4	Gerger

1.1.27. Musul Eyaleti

Yukarı Mezopotamya'da Dicle nehrinin batı kıyısında bulunan Musul, Osmanlı döneminde kendisiyle aynı adı taşıyan ve sınırları kabaca Diyar-ı Rebi'a sınırlarıyla örtüşen bir vilayet merkezi idi. 18. yüzyılda Irak bölgesi, Bağdat, Şehr-i Zor, Musul, Basra ve El-Ahsa eyaletlerinden oluşmaktaydı. Musul eyaleti sınırları içerisinde eski Musul, Kerşan ve Herven olmak üzere üç sancak yer almaktadır. Musul eyaleti idari taksimatında değişimin en önemli sebepleri Osmanlı-İran savaşları ile Osmanlı Devleti'nin kendi iç yapılanmasıydı¹⁵⁹. 1831 tarihli idari taksimat sıralamasında Musul, eyalettir. Ancak bu eyalete bağlı livalar hakkında bilgi verilmemiştir¹⁶⁰. 1839 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve liva isimlerinin yazılı olduğu defterde de Musul, Eyalet

¹⁵⁶ Hasan Arslan, *17.Yüzyılda Maraş Sancağı*, Kahramanmaraş, 2014, s.40-41

¹⁵⁷ BOA, *C.DH Dosya: 289 Gömlek: 14412 Tarih: (H.1255/M.1839)*

¹⁵⁸ Tuncer Baykara, a.g.e, s.117

¹⁵⁹ Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu, Orhan Özdil, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*, Ankara, 2012, s.14

¹⁶⁰ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s.627

olarak geçmektedir¹⁶¹. Bu durum 19. yüzyılın başlarında Musul'un Eyalet olduğu durumunu teyit etmektedir. Salname kayıtlarını incelediğimizde ise Musul Eyaleti livaları hakkındaki kapsamlı bilgiye 1850 yılı Devlet Salnamesinden ulaşıyoruz.

Tablo 43: 1850 Tarihli Musul Eyaleti Livaları¹⁶²

1-	Musul	5-	Davûdiye	9-	Kifri
2-	Akra	6-	Bervari Zir-i	10-	Sincar
3-	Zeybari	7-	Zaho	11-	Nusaybin
4-	Meşruri Zir	8-	Dahon		

1.1.28. Mısır Eyaleti

Mısır Eyaleti Osmanlı hâkimiyetine Yavuz Sultan Selim (1517) zamanında geçmiştir. 17. yüzyılın ortalarına kadar eyaletin yönetiminde Mısır beylerbeyi ve eyalet divanı ön planda olmuştur. Osmanlı yönetimi altında Mısır'ın idari yapısını coğrafi şartlar geniş ölçüde tayin etmiştir. Mısır, esas itibariyle kuzeyde Aşağı Mısır ve güneyde Yukarı Mısır olarak iki bölgeye ayrılmıştı. Mısır'ın bu ana taksimatı idari bölgeler bakımından siyasi, idari ve iktisadi duruma göre bir takım değişikliklere uğramıştı. Mısır Eyaleti daha önce olduğu gibi birkaç vilayete ayrılırken önemli bölgelerde sancaklar kurulmuştur. 17. yüzyılın başlarında eyaletin idare merkezi olan Kahire ile beraber idari bölgeleri (Şarkiye, Garbiye, Menufiye, Buhayre, Terrane, Katya, Cize, Atfihiye, Feyyum, Behnesaviye, Üşmüneyn, Menfelutiye, Valat) olmak üzere on iki livadan ibaretti. Bu yapısına genel hatlarıyla 18. yüzyılda da sürdürmüştü¹⁶³. Mısır Eyaleti Fazıla Akbal'ın vermiş olduğu 1831 idari taksimatı içerisinde yer almıştır. 1850 yılı Devlet Salnamesinde de Mısır Eyaleti ve ona bağlı idari birimler aşağıda verilmiştir.

Tablo 44: 1850 Tarihli Mısır Eyaleti Livaları¹⁶⁴

1-	Necire	5-	Şarkiye	9-	Feyyum
2-	Menufiye	6-	Kalyubiye	10-	Benisuveyf
3-	Garbiye	7-	Kahire	11-	Katya
4-	Mansure	8-	Atfihiye		

¹⁶¹ BOA, C.DH Dosya: 165 Gömlek: 8233 Tarih: (H.1255/M.1839)

¹⁶² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850 Tarihli Devlet Salnamesi

¹⁶³ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Mısır Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.29, İstanbul 2004, s. 563-569

¹⁶⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850 Tarihli Devlet Salnamesi

1.1.29. Niş Eyaleti

Niş, Sırbistan'ın ikinci büyük şehri ve ülkenin güney ve güneydoğusundaki en büyük şehirdir. Burası aynı zamanda, Antik dönemden beri Balkanlar boyunca uzanan kuzey-güney karayolunun biri güneydoğudan Sofya, Filibe ve İstanbul'a diğeri güneyden Üsküp, Selanik ve Yunanistan'a gidecek şekilde iki kola ayrıldığı yerdir. 1386'dan 1848'e kadar kesintilerle devam eden Osmanlı idaresi altında stratejik öneme sahip İslami bir merkez özelliği kazanmıştır. Niş, Osmanlı idaresi altında önceleri Semendire'ye bağlı kaza durumundaydı. 1839'da yeni idari teşkilatın gereği olarak vilayet haline getirilerek buraya Vasıf Paşa tayin edilmiştir. Sofya, Samakov ve Köstendil'de daha sonra Niş'e bağlanmıştır¹⁶⁵. Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra merkez tarafından her eyalete kendilerine bağlı liva, kaza ve köylerin sayısı hakkında bilgiler verilmesi hususunda yazılar gönderilmiştir. Bu uygulama özellikle merkeze uzak eyaletlerde yoğunlaşmıştır. Çünkü bu eyaletler idari olarak dağılmaya ve kışkırtılmaya daha müsaitti. Bu konuda bilgi alınması açısından Niş Eyaletine de gerekli belgeler gönderilmiş ve bilgilendirme yapılması konusunda merkez tarafından yazı yazılmıştır¹⁶⁶.

Tablo 45: 1847-1850 Tarihleri Arasında Niş Eyaleti Livaları¹⁶⁷

	1847-1849		1850
1-	Sofya	1-	Sofya
2-	Samakov	2-	Samakov
3-	Köstendil	3-	Köstendil
		4-	Berkofça

1.1.30. Rumeli Eyaleti

Rumeli Eyaleti Osmanlı Devleti'nin ilk beylerbeyliğidir. 1362'de Edirne'nin fethinden sonra I. Murat Lala Şahin Paşa'yı Filibe ve Zağra istikametinde fütuhatta bulunmak üzere beylerbeyi sıfatıyla buraya tayin etmiştir. Bu beylerbeyliğin ilk merkezi Edirne olmuş ve daha sonraki yıllarda bu özelliğini devam ettirmiştir. Ancak zaman içerisinde Sofya ve Manastır sancakları da paşa sancağı olmuşlardır¹⁶⁸. 19. yüzyılda

¹⁶⁵ Machiel Kiel, "Niş Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul 2007, s. 147-149

¹⁶⁶ BOA, *A.MKT Dosya: 28 Gömlek: 31 Tarih: (H.1261/M.1845)*

¹⁶⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹⁶⁸ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.45

Tanzimat devrinde Rumeli'nin idari taksimatı birçok değişikliğe uğramış ve küçük eyaletler teşkil edilmiştir. 1847 yılında Üsküp, Bosna, Yanya, Selanik eyaletleri kurulmuş, Asıl Rumeli eyaleti ise İşkodra, Ohri ve Kesriye livalarından oluşmuş bir eyalet olarak kalmıştır¹⁶⁹. Rumeli Eyaleti'ne bağlı birçok liva 1847 yılından sonra idari taksimat sıralaması içerisinde Eyalet olarak yer almıştır. Selanik, Üsküp, Yanya bu livalar arasındadır.

Tablo 46: 1831 Tarihli Rumeli Eyaleti Livaları¹⁷⁰

1-	Sofya ve Manastır	6-	Tırhala	11-	İskenderiye
2-	Selanik	7-	Avlonya	12-	Yanya
3-	Üsküp	8-	Delvine	13-	Dukakin
4-	Köstendil	9-	Vulçitrin	14-	Pirizren
5-	Ohri	10-	İlbasan	15-	Alacahisar

Tablo 47: 1847-1850 Tarihleri Arasında Rumeli Eyaleti Livaları¹⁷¹

1-	İskenderiye
2-	Ohri
3-	Manastır
4-	Kesriye

1847 yılına gelinceye kadar Rumeli Eyaleti livalarında azalma olmuştur. Salname kayıtlarını incelediğimizde Selanik, Üsküp, Yanya, Prizren Eyalet olurken, Köstendil, Niş Eyaleti'ne bağlanmıştır. İlbasan Rumeli Eyaleti kazası olarak devam ederken Tırhala Selanik Eyaleti'ne, Vulçitrin ise Üsküp Eyaleti'ne bağlanmıştır.

1.1.31. Rakka Eyaleti

Rakka, aynı adı taşıyan idari bölümün merkezi olup el-Cezire bölgesinin Diyarımudar kısmında Suriye, Mezopotamya ve Anadolu'yu birbirine bağlayan, Fırat nehrinin Belih suyu ile birleştiği noktaya 10 km. uzaklıkta bulunan stratejik bir noktada, tarihi Tuttul harabelerinin güneyinde yer almaktadır. İpek yolu üzerinde yer alan ve ipek

¹⁶⁹ Halil İnalçık, “Rumeli Maddesi”, *Türk Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 2008, s.235

¹⁷⁰ Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus”, *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s.619

¹⁷¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

ticareti açısından önemli merkezlerden biri olan Rakka, bütün Ortaçağ boyunca devamlı el değiştirmiş büyük yıkımlara ve katliamlara sahne olmuştur. Rakka 1517 tarihinde Osmanlı topraklarına katılarak Diyarbakır Eyaletine bağlı bir sancak merkezi haline getirildi. 1586'da eyalet merkezine dönüştürülen şehir 17. yüzyılın sonlarından itibaren devletin aşiretleri iskân siyasetiyle ilgili olarak yeniden önem kazandı. Bölgedeki Arap kabileleri arasında süregelen mücadeleler, yapılan eşkıyalıklar ve hac kabilelerinin yağmalanması dolayısıyla bir yandan bu duruma son vermek bir yandan da Anadolu'da düzeni bozan bazı Türkmen aşiretlerini cezalandırmak amacıyla bu aşiretler Rakka bölgesine gönderildi. Çıkabilecek çatışmaları önlemek amacıyla Rakka Mukavelesi adı altında bir sözleşme imzalanmıştır. Ancak istenilen sonuca ulaşmamıştır. 1832'de İbrahim Paşa'nın Suriye'yi işgal ettiği yıllarda Mısır'ın idaresine geçen Rakka, Mısır ordusunun Suriye'yi tahliyesinin ardından tekrar Osmanlı hâkimiyetine girdi.¹⁷² 19. yüzyılda Urfa'nın mülki- idari yapısında değişiklik yapılarak 1842 tarihli bir irade ile Diyarbakır'dan ayrılıp Halep'e bağlanmıştır. 1846 tarihli Halep Eyaleti'ne ait maliye defterlerinde “ Halep Eyaleti'ne mülhak Rakka Eyaleti (Merkezi Urfa)” olarak zikredilmektedir. Yine 1855 senesinde Halep Eyaleti'ne bağlı olarak gösterilen Rakka sancağı; Urfa, Suruç, Rumkale ve Birecik olmak üzere dört kaza ve Evimağaç, Barak, Döğerli, Bozili ve Harran adlarında beş nahiyeden meydana gelmekteydi¹⁷³.

Arşiv ve salname kaynaklarını incelediğimizde; Rakka Eyaleti 1839 yılında Karaman Valisi Demir Paşa'ya tevcih edilmiştir¹⁷⁴. 1846 yılı Rakka ve Halep eyaletine bağlı liva, kaza ve nahiyelerin isimleriyle bağlı köylerin sayısını gösteren defterde de Rakka Eyaleti'nin livaları olarak Urfa, Rumkale ve Birecik sıralanmıştır. Böylece 1839 yılından 1847 yılına kadar Rakka'nın Eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz.

¹⁷² Gülay Ögün Bezen, “ Rakka Maddesi” , *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul 2007, s.432-433

¹⁷³ Hilmi Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Merkezi Yayınları No:14 Tarih Şubesi Yayınları No:12, Elazığ, 2007, s.6-7

¹⁷⁴ BOA, *C.DH Dosya: 56 Gömlek: 2800 Tarih: (H.1255/M.1839)*

Tablo 48: 1831 Tarihinde Rakka Eyaleti Livaları¹⁷⁵

1-	Ruha (Urfa)
2-	Deyrrehbe
3-	Cabur(Habur)
4-	Birecik
5-	Hamase
6-	Ben-i Rebia

Tablo 49: 1846 Tarihinde Rakka Eyaleti Livaları¹⁷⁶

1-	Urfa
2-	Birecik
3-	Rumkale

1.1.32. Sayda Eyaleti

Sayda, Yavuz Sultan Selim'in (1516) Mercidabık Zaferinden sonra Osmanlı ülkesine katılmış, Osmanlı Devleti Suriye ve Filistin'de ele geçirdikleri bölgeleri vilayeti-i Arab adıyla teşkil ettikleri beylerbeyliğe bağlamıştır. Sayda, Şam sancağının bir kaza merkezi olarak teşkilatlandırılmış 17. yüzyılın başlarında Lübnan'ın güçlü Dürzi ailelerinden Ma'noğlu Fahreddin'in hâkimiyeti sahası içine girmiştir. Bu dönemde çıkardığı isyanın bastırılmasının ardından Osmanlı Devleti bu bölgeyi daha iyi kontrol edebilmek amacıyla Sayda, Safed ve Beyrut sancaklarını Şam'dan ayırarak Sayda Eyaleti adıyla yeni bir beylerbeylik teşkil etmiştir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren ise Sayda ekonomik ve idari yönden önemini kaybetmeye başlayınca bölge ticaretinin merkezi Beyrut'a kaymış, Osmanlı Devleti 1864 Vilayet Nizamnamesinden sonra Sayda Vilayetini lağvederek Suriye Vilayetiyle birleştirmiştir¹⁷⁷.

1831 idari taksimatında¹⁷⁸ Sayda'yı Eyalet olarak görmekteyiz. 1839 yılında Sayda Eyaleti'ne vali olarak Vezir Mehmed Paşa'nın atanması ile ilgili belge bu tarihte

¹⁷⁵ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951

¹⁷⁶ BOA, *A.MKT, Dosya:34 Gömlek:49*, (H.1262-M.1846)

¹⁷⁷ Ersin Gülsoy, "Sayda Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul 2009, s.209-210

¹⁷⁸ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s. 624

Sayda'nın Eyalet statüsünü devam ettirdiğini göstermektedir¹⁷⁹. 1847-1850 tarihleri arasındaki Devlet Salnamelerinde de Sayda, yine eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır.

Tablo 50: 1831 Tarihinde Sayda Eyaleti Livaları¹⁸⁰

1-	Sayda
2-	Akka
3-	Beyrut
4-	Safed
5-	Sur

Tablo 51: 1847-1850 Tarihleri Arasında Sayda Eyaleti Livaları¹⁸¹

1-	Trablus
2-	Lazkiye
3-	Cebel-i Nasara
4-	Cebel-i Dürzi
5-	Akka
6-	Nablus
7-	Kudüs

1.1.33. Selanik Eyaleti

19. yüzyılda Tanzimat ilan edildikten sonra Rumeli Eyaleti'ne bağlı livalardan Üsküp, Bosna, Yanya ve Selanik idari taksimat sıralaması içerisinde eyalet olarak yer almıştır. Selanik Eyaleti 1847 yılına kadar Rumeli Eyaleti içerisinde yer alan bir liva iken 1847 yılından itibaren ayrı bir Eyalet olmuştur. Bu eyalete bağlı üç liva bulunmaktadır. 1849 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve sancakların hasılatlarını veren belgede Selanik Eyaletine bağlı livalar; Selanik Siroz ve Drama'dır¹⁸².

¹⁷⁹ BOA, C.DH Dosya: 217 Gömlek: 10802 Tarih: (H.1255/M.1839)

¹⁸⁰ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s. 624

¹⁸¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹⁸² BOA, C.ML Dosya: 206 Gömlek: 8483 Tarih: (H.1265/M.1849)

Tablo 52: 1847-1850 Tarihleri Arasında Selanik Eyaleti Livaları¹⁸³

1-	Tırhala
2-	Siroz
3-	Dırama

1.1.34. Silistire Eyaleti

Silistre, uzun süre Rus ve Osmanlı mücadelesine sahne olmuştur. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması neticesinde Osmanlılara bırakılmıştır. 1827-1828 savaşı esnasında Ruslar çok sayıda Müslümanın yaşadığı Silistre'yi tekrar aldılar¹⁸⁴. Ancak 1839 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve liva isimlerinin yazılı olduğu defterde Silistre'nin eyalet olarak geçtiğini tespit ediyoruz¹⁸⁵. 1831 tarihli idari taksimat içerisinde Silistre'ye bağlı görünen Vize ve Kırkkilise 1847-1850 yılları arasındaki Devlet Salnamesini incelediğimizde Edirne Eyaletine bağlı görünmektedir. Çünkü 1847-1850 tarihleri arasındaki Devlet Salnamesinde Silistre Eyaletine bağlı livalar olarak sadece Varna ve Tırnovi'yi tespit ediyoruz¹⁸⁶.

Tablo 53: 1831 Tarihli Silistire Eyaleti Livaları¹⁸⁷

1-	Silistre
2-	Niğbolu
3-	Vidin
4-	Çirmen
5-	Vize
6-	Kırkkilise

1.1.35. Sivas Eyaleti

Osmanlı Devleti'nde redif askeri örgütünün oluşturulmasından sonra ortaya çıkan meseleleri çözümlenmek amacıyla 1836 yılında ülke yönetiminde yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve ülke yönetim birimleri yeniden düzenlenmiştir. Bu amaçla “ Müşirlikler”

¹⁸³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹⁸⁴ Machiel Kiel, “ Silistre Maddesi “, *Türk Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul 2009, s.202-205

¹⁸⁵ BOA, *C.DH Dosya: 165 Gömlek: 8233 Tarih: (H.1255/M.1839)*

¹⁸⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

¹⁸⁷ Fazıla Akbal, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus”, *Bellekten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s. 621

oluşturulmuştur. Bu anlayıştan hareketle 1836 yılında ilk etapta 6 müşirlik kurulmuştur. Bu müşirlikler içinde Sivas Müşirliği 1836 yılında kurulmuş ve Diyarbakır eyaleti de bu müşirliğe dâhil edilmiştir. Bu uygulama 1838 yılında Diyarbakır Müşirliğinin kurulmasına kadar devam etmiş, kısa süreliğine de olsa Sivas, Diyarbakır ile birleştirilmiştir.¹⁸⁸ Müşirlik uygulaması dışında meydana gelen gelişmeleri salname kayıtlarını incelediğimizde Sivas'ın idari taksimat içerisinde Eyalet olarak yer aldığını görmekteyiz. Salname kayıtlarına göre 1847 yılı öncesi Sivas eyaletine bağlı Canik, Arapgir ve Bozok livalarını bu dönemde göremiyoruz. Yine Salname kayıtlarında Canik, Trabzon Eyaleti'ne- Arapgir, Harput Eyaleti'ne- Bozok, Ankara Eyaleti'ne bağlanmıştır.

Tablo 54: 1831 Tarihli Sivas Eyaleti Livaları¹⁸⁹

1-	Sivas
2-	Amasya
3-	Bozok
4-	Çorum
5-	Canik
6-	Divriği
7-	Arapgir

Tablo 55: 1847-1850 Tarihleri Arasında Sivas Eyaleti Livaları¹⁹⁰

1-	Amasya
2-	Çorum
3-	Yeniil
4-	Divriği

1.1.36. Sırp Eyaleti

1371 Çirmen ve 1389 Kosova savaşları ile Osmanlı ordularına karşı yenilgiye uğrayan Sırp, Osmanlı Devlet'ine vergi ödemeyi kabul etmek zorunda kaldılar. Bu

¹⁸⁸ İbrahim Yılmazçelik, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır, Ankara, 1995, s.177

¹⁸⁹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, s.117

¹⁹⁰ *Salname-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

tarihten sonra Sırp despotları savaş dönemlerinde Osmanlı Devleti'ne yardımcı birlikler gönderdiler ve Osmanlı vasalı haline geldiler. İstanbul'un fethini takip eden yıllarda Fatih Sultan Mehmet Sırbistan'a yönelik akınlarını hızlandırdı ve Sırbistan Osmanlı topraklarına katıldı. Osmanlı Devleti bölgeyi merkezi yönetim altına alarak Semendire sancağını kurdu. 1521'de Belgrad fethedilip Rumeli Eyaleti'ne bağlı Semendire sancağına bağlandı. Böylece başta Semendire olmak üzere Belgrad, Jejne, Rudnik, Koyluca, Haram, Güvercinlik, Resava, Öziçe ve Niş nahiyeleri Semendire sancağını meydana getirdi. Belgrad'ın merkezi konumu 19. yüzyıla kadar devam ederken bu sancak için Belgrad Paşalığı adı kullanılmıştır. 1718 Pasarofça Antlaşması sırasında Sırbistan'ın kuzey yarısı Avusturya'nın eline geçti ve bu tarihten 1723'e kadar Osmanlı Devleti Niş'te yeni tekniklerin kullanıldığı büyük bir kale yaptırdı. 1739'da yapılan Belgrad Anlaşması ile Kuzey Sırbistan'ın bir kısmı tekrardan Osmanlı yönetimine girdi. Ancak 1812 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda yapılan Bükreş Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Sırlara kısmi özerklik verilmesini kabul etmek zorunda kaldı. 1828-1829 Osmanlı Rus savaşı sonucunda imzalanan Edirne Antlaşması ile Sırlara yeni haklar tanınmıştır. Ekim 1830'da verilen bir imtiyaz fermanı ile Sırlar muhtar bir idare elde etti. Osmanlı Devleti'ne bağlı bir devlet şeklinde teşkilatlanan Sırbistan'ın Osmanlılardan tamamen kopuşu 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda gerçekleşti¹⁹¹.

Sırp Eyaleti hakkında belge ve salname kayıtlarını değerlendirdiğimizde; 1842 tarihli belgede Rumeli, Sırp, Bulgar ve Eflak eyaletlerine gitmek isteyen İngiliz Mr. Leyard'da izin verilmesi için İngiliz Büyükelçisinin bu konu hakkında talebini içeren arzuhalde Sırbistan, Eyalet olarak belirtilmiştir¹⁹². 1847-1850 tarihli Devlet Salnamelerini incelediğimizde 1850 tarihli devlet salnamesine kadar idari taksimat sıralaması içerisinde Sırp Eyaleti yer almakta ancak bu eyaletin kazaları¹⁹³ hakkında bilgi verilmemektedir. 1850 yılı Devlet Salnamesi daha kapsamlı tutulduğu için Sırp Eyaleti'ne bağlı kazalara ulaşabiliyoruz.

¹⁹¹ Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul 2009, s.121-126

¹⁹² BOA, *A.DVN.DVE Dosya: 4 Gömlek: 25* Tarih: (H.1258/M.1842)

¹⁹³ Salname kayıtlarında Sırp Eyaletine bağlı kazalar verilmiştir. Bu durum Sırbistan'ın idari taksimatı yapılırken livalara ayrılmadığı kaza statüsüyle idari birimlere ayıldığını göstermektedir.

Tablo 56: 1850 Tarihli Sırp Eyaleti Kazaları¹⁹⁴

1-	Belgrad	7-	Çernoviç	13-	Bagodine	19-	Öziçe
2-	Hisarcık	8-	Gorgosofça	14-	Köprü	20-	Valpova
3-	Semendire	9-	Alkasiniç	15-	Prakin	21-	Podriniye
4-	Pojarofça	10-	İsfirlik	16-	Karakonifçe	22-	Şabaç
5-	Karaniye	11-	Verejna	17-	Rodnik		
6-	Nevahi	12-	Alacahisar	18-	Çaçka		

1.1.37. Şehri-Zor Eyaleti

Şehrizer, Kuzey Irak'ta Cibal bölgesinde verimli bir ovadır. Bağdat-Tebriz yolunun Avraman dağlarını aştığı geçitin yakınında yer alması Şehrizer bölgesinin önemini arttırmıştır. Şehrizer Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi sırasında Osmanlı idaresi altına girdi ve sancak haline getirildi. Osmanlı-İran mücadelesi sürecinde burası birkaç defa İran'ın eline geçiyse de I. Dünya Savaşı sonrasına kadar genellikle Osmanlı idaresinde kaldı. Eyalet 17. yüzyılın ortalarına kadar Zalm Kalesi ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilen Gülanber Kalesinden yönetildi. 17. yüzyılın ilk yarısına ait idari teşkilatla ilgili Ayn Ali Efendi'nin risalesine göre Şehrizer yirmi sancaklı bir eyalet olup bunların altısında sancak beyi bulunuyor, diğerleri yurtluk ocaklık şeklinde idare ediliyordu. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öne çıkacak eyaletin idari merkezi olduktan sonra 1893 yılına kadar resmi yazışmalarda Şehrizer sancağı adıyla anılmıştır. 1850'li yıllarda Şehrizer sancağı kuzeyden Musul ve Hakkâri eyaletleri batıdan Dicle nehri, güneyden Bağdat Eyaleti, doğudan İran ile çevriliydi. Bu dönemde merkez sancak Kerkük ve Erbil kazaları, eyalet ise Köysancak, Süleymaniye, Revandız ve Harir sancaklarından oluşuyordu. Şehrizer Eyaleti 1851'de sancağa çevrilerek Bağdat Eyaleti'ne 1878'de ise Musul vilayetine bağlandı. Osmanlı Devleti'nin elinden çıkıncaya kadar bu statüsü devam etti. Şehrizer (Kerkük) sancağı 1878-1918 yılında Kerkük, Revandız, Erbil, Salahiye, Köysancak ve Raniye kazalarından oluşuyordu¹⁹⁵.

¹⁹⁴ *Salname-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850 Tarihli Devlet Salnamesi

¹⁹⁵ Ahmet Gündüz, "Şehrizer Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul 2010, s.473-475

Tablo 57: 18. Yüzyıl Şehri Zor Eyaleti Livaları (Sancakları)¹⁹⁶

1-	Şehri-Zor
2-	Erbil
3-	Köy
4-	Dulkıran
5-	Şemamek
6-	Köprü
7-	Beye
8-	Bazyan

1844 yılında Bağdat, Basra, Şehr-i Zor Eyaletleri Vezir Hacı Mehmed Necib Paşa'ya tevcih edilmiştir¹⁹⁷. Birinci bölümden itibaren idari taksimat birimlerini alfabetik olarak sıralarken Bağdat Eyaleti'ne de değinmiştik. Bağdat Eyaleti içerisinde yer alan Şehrizor'un liva olduğu ancak sonrasında ayrı bir Eyalet olarak idare edildiğine değinmiştik. 18. Yüzyılda ve 1831 tarihli idari taksimat içerisinde de Bağdat Eyaleti ve Şehrizor Eyaleti ayrı iki eyalet olarak geçmektedir. Ancak 1847-1850 tarihli Devlet Salnamelerini incelediğimizde ise Şehrizor'un Bağdat'a bağlı olduğunu ve "Bağdat ma'a Şehrizor" Eyaleti ifadesinin kullanıldığını görüyoruz. Bu durum o dönem valisinin hem Bağdat hem de Şehrizor'un idaresinden sorumlu olmasından kaynaklanmaktadır.

1.1.38. Şam Eyaleti

17. yüzyılın ilk yarısında Şam Eyaleti, Şam-ı Şerif, Kudüs-ü Şerif, Gazze, Safed-Sayda-Beyrut, Nablus, Cebel-i 'Aclun, Lecun, Tedmur ve Kerek-Şevbek olmak üzere Dokuz livadan oluşmaktaydı¹⁹⁸. 1831 yılından itibaren Şam Eyaletine bağlı livalar; Şam-ı Şerif, Gazza, Kudüs-ü Şerif, Nablus, Lecun, Aclun ve Tedmur'dur. Şam Eyaleti olarak adlandırılan bölge, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Suriye Vilayeti olarak değiştirilmiştir. Suriye Vilayetine bağlı sancaklar; Şam, Hama, Havran ve Maandır¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997, s.72

¹⁹⁷ BOA, *C.DH Dosya: 262 Gömlek: 13091* Tarih: (H.1260/M.1844)

¹⁹⁸ Enver Çakar, " *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti* ", Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi, C.1, S.2, Temmuz 2003, Elazığ, s.44

¹⁹⁹ Feride Haliloğlu, *8 Numaralı Şam-ı Şerif Ahkâm Defterine Göre Şam Bölgesinde Ekonomik ve Sosyal Hayat (1839-1843)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011, s.19-21

Tablo 58: 1831 Tarihli Şam Eyaleti Livaları²⁰⁰

1-	Şam-ı Şerif
2-	Gazze
3-	Kudüs-ü Şerif
4-	Nablus
5-	Lecun
6-	Aclun
7-	Tedmur

18. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti, Şam Eyaleti'nin idari yapısını yeniden düzenleyerek, bazı değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler Osmanlı Devletinin eyaletlerini merkeze bağlamak gayesiyle attığı adımlar olarak ifade edilmektedir. Klasik çağda askeri sorumluluklara sahip olan Şam valileri diğer eyaletlere veya veziriazamlığa terfileri mümkün iken 1708 yılından sonra hiçbir Şam valisi savaflara katılmak maksadıyla Şam'ı terk etmemiştir. Şam valileri aynı zamanda 18. yüzyılın ilk yarısında veziriazamlığı da elde edememiştir. Daha sonraları Şam valisi Şam'ın sürekli hac kumandanı olarak tayin edilmeye başlanmıştır²⁰¹. 1847-1850 yılları arasındaki Devlet Salnamelerini incelediğimiz zaman Şam Eyaleti'ne bağlı dört liva yer almıştır. 1845 yılında Şam Eyaleti Mutasarrıflığının Kudüs, Gazze ve Yafa sancakları mutasarrıfı Ali Paşa'ya tevcihi hakkındaki belgede Şam'ın Eyalet olmasına rağmen mutasarrıflık tarafından idare edildiğini görüyoruz²⁰².

Tablo 59: 1847-1850 Tarihleri Arasında Şam Eyaleti Livaları²⁰³

1-	Şam
2-	Hama
3-	Humus
4-	Aclun

²⁰⁰ Fazıla Akbal, s.624

²⁰¹ Oğuzhan Samıkıran, “ Osmanlı İdaresinde Şam (1750-1800) “, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Elazığ, 2013, s.240

²⁰² BOA, C.DH Dosya: 264 Gömlek: 13179 Tarih: (H.1261/M.1845)

²⁰³ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

1.1.39. Trabzon Eyaleti

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trabzon Eyaletinden, Eyalet-i Batum namı diğer Trabzon şeklinde bahsedilir. Evliya Çelebi Trabzon Eyaleti'ne Gümüşhane, Aşağı ve Yukarı Batum, Gönye sancaklarının bağlı olduğunu bildirir. Trabzon Eyaletinin Trabzon sancağı ile birlikte beş idari birimi olmakla birlikte 1732-1740 yıllarında merkez sancak Trabzon'dur. 18. yüzyılın ortalarında Batum'un alanı Anapa'ya kadar genişlerken Trabzon'un batısındaki Canik sancağı 1760 yılında Trabzon Eyaleti'ne katılmış, böylece Doğu Karadeniz kıyılarının tamamı Trabzon Eyaleti'nin kapsamına alınmıştır. 19. yüzyılda eyaletin güney sınırlarında idari düzenlemeler yapılmıştır²⁰⁴. Fazıl Akbal'ın 1831 yılı İdari taksimatı adlı çalışmasında iki Liva mevcuttur. Bu livalar; Trabzon ve Gönye dir²⁰⁵. 1847-1850 yılları arasındaki Devlet Salnamesinde Trabzon Eyaletinin Liva sayısının arttığını görmekteyiz²⁰⁶. Bu livalar içerisinde Artvin yer almamasına rağmen 1849 tarihli bir belgede Artvin'in Trabzon Eyaletine bağlandığı belirtilmiştir²⁰⁷. Yine 1849 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve sancakların hasılatını gösteren belgede Trabzon Eyaletine bağlı livalar; Trabzon, Canik, Gümüşhane, Ordu ve Batum'dur²⁰⁸.

Tablo 60: 1847-1850 Tarihleri Arasında Trabzon Eyaleti Livaları²⁰⁹

1-	Trabzon
2-	Canik
3-	Ordu
4-	Karahisar-ı Şarkî
5-	Gümüşhane
6-	Gönye

1.1.40. Trablusgarp Eyaleti

Trablusgarp eyalet haline getirildikten sonra uzun süre merkezden tayin edilen beylerbeyi ünvanlı valilerce idare edildi. Burada tımar sistemi uygulanmadı. Zamanla bu

²⁰⁴ Heath W. Lowry-Feridun Emecen, "Trabzon Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, 2012, S.302-304

²⁰⁵ Fazıl Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s. 626

²⁰⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁰⁷ BOA, *A.MKT Dosya: 231 Gömlek:18* Tarih: (H.1265/M.1849)

²⁰⁸ BOA, *C.ML Dosya: 206 Gömlek: 8483* Tarih: (H.1265/M.1849)

²⁰⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

idare, değişen Osmanlı idari-mali anlayışının bir yansıması olarak ocaklık şekline dönüştürüldü. 1798 yılına kadar idare Karamanlı ailesine mensup kimselere veraset yoluyla intikal etti. Trablusgarp mahalli yönetimi başlangıçta beylerbeyinin idaresinde beş üyeli divandan oluşuyordu. 1835'te Tanzimat ve yeniden yapılanma sürecinde Bingazi ayrı bir mutasarrıflık şekline dönüştürüldü. 1864'te çıkarılan Vilayet-i Umumiye Kanunu gereğince bu eyalet de diğerleri gibi vilayete dönüştürüldü ve Bingazi ile birlikte beş Sancaklı bir idari birlik kuruldu²¹⁰.

Tablo 61: 1847-1850 Tarihleri Arasında Trablusgarp Eyaleti Livaları²¹¹

1-	Trablusgarp
2-	Bingazi
3-	Humus
4-	Cebel-i Kurbiye
5-	Fizan

1.1.41. Trablusşam Eyaleti

Osmanlı Hâkimiyetine girdikten sonra Yavuz Sultan Selim Trablusşam'ı bir sancak haline getirip Şam beylerbeyliğine bağladı. 16. yüzyılda Şam beylerbeyinin Dürziler ve Bedeviler'in ayaklanmalarını bastıramaması ve asayişini sağlamaması üzerine Trablusşam ve etrafındaki bölge 1579'da müstakil beylerbeylik yapıldı. Ancak bu idari düzenlemeye rağmen karışıklıklar yer yer sürdü. Diğer eyaletlerde olduğu gibi Trablusşam'da da mahalli güçler sivirmeye başlayınca Osmanlılar istikrarın temini için bunları kontrol altında tutmaya çalıştılar. Osmanlı idaresi altına girdikten sonra Trablusşam sancağı 1537'de yirmi sekiz nahiyeden oluşmaktaydı. 1579'da eyalet olduktan sonra buraya dört liva bağlanmıştı (Trablusşam, Cebele, Humus, Hama). Ardından bunlara Halep eyaletinden ayrılan Selemeye livası eklendiyse de 17. yüzyılın ikinci yarısında tekrar Halep'e nakledildi. Trablusşam 18. yüzyıla kadar idari durumunu korudu. 18. yüzyılda Cebele livası Halep Eyaletine bağlandı²¹².

²¹⁰ Ahmet Kavas, "Trablusgarp Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2012, s.288-291

²¹¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²¹² Fazıla Bayat, "Trablusşam Eyaleti", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2012, s.295-296

Tablo 62: 1831 Tarihinde Trablusşam Eyaleti Livaları²¹³

1-	Tarblusşam
2-	Hama
3-	Humus
4-	Cebeliye
5-	Selemiye

1.1.42. Tunus Eyaleti

Osmanlı Devleti'nin Tunus ile olan münasebetleri 16. yüzyıl başlarında buraya kadar uzanan Osmanlı denizcileri vasıtasıyla başladı. 1534 yılında Barbaros Hayreddin Paşa burayı Osmanlı topraklarına kattı. Ancak idari olarak tek başlı bir uygulama yoktu. 17. yüzyılda Muradiler döneminde iktidar paylaşımı konusunda sürekli rekabet söz konusuydu. Bunların içinde giderek yetkileri veraset yoluyla devredilen Tunus beyleri etkili duruma geldi. Eyalet bazen beylerbeysiz kaldığı gibi, zaman zaman dayılar ve sancakbeylerine beylerbeylik verildiği de oldu. Tunus Eyaleti sancaklara ayrılmakta ve her sancakta bir sancak beyi devleti temsil etmekteydi. Askeri işlerden kaid denilen bir kumandan sorumluydu. Başlangıçta bütün eyaleti idare edecek bir düzen kurulamadı ve bazı şehirlerde tek bir Osmanlı memuru görev yaptı. Vergiler iltizam yoluyla toplanır, gelirlerden beylerbeyi, sancak beyi, asker ve diğerlerinin maaşları ödendikten sonra geriye kalan meblağ devlet hazinesine aktarılırdı²¹⁴.

Tablo 63: 1850 Yılı Tunus Eyaleti Kazaları²¹⁵

1-	Tunus	8-	Tetoz	15-	Kala'ı İklibiye	22-	Kerkene
2-	Bizerte	9-	Tebersuk	16-	Kala'ı Hamame	23-	Kayrevan
3-	Kala'ı Tabraka	10-	Efrikiyete	17-	Sahil	24-	Cerid
4-	Kehf	11-	Baca	18-	Susa	25-	Cerbe
5-	Amadun	12-	Matar	19-	Laçım	26-	El-Arz
6-	Makyine	13-	Dahil	20-	Mehdiye	27-	Zarzis
7-	Sinan	14-	Süleyman	21-	Esfaks		

²¹³ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat Ve Nüfus", *Belleten*, C.XV S.60, T.T.K, Ankara, 1951, s. 624

²¹⁴ Ahmet Kavas, "Tunus Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2012, s.388-393

²¹⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850 Tarihli Devlet Salnameleri, Eflak, Boğdan, Sırp Eyaletlerinde olduğu gibi Tunus'ta da idari taksimat eyalet, liva, kaza şeklinde verilmemiş sadece kazalara değinilmiştir.

1.1.43. Üsküp Eyaleti

Üsküp bölgesi Rumeli beylerbeyliğine bağlıydı ve Paşa livası içindeydi. 1580'den sonra Rumeli Eyaleti'nin müstakil livası olmuş, bu durumunu Tanzimat'a kadar sürdürmüştür. 1831'de Rumeli Eyaletine bağlı on beş sancaktan biri iken 1847 yılına doğru Üsküp Eyaleti kurulmuştur. 1868'de yapılan idari taksimata göre Üsküp sancağı Manastır Vilayetine, 1877'de yeni kurulan Kosova vilayetine liva (sancak) olarak bağlandı. Bu dönemde Üsküp sancağının Üsküp, Kalkandelen, Kırçova, Köprülü, Pirlepe, Kırırcık, Kırnık ve Kaçanik adlarında sekiz kazası mevcuttu. 1908 yılında Üsküp sancağının on kazası, beş nahiyesi ve 795 köyü vardı²¹⁶. 1847-1850 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Üsküp'ün liva sayısı üçtür.

Tablo 64: 1847-1850 Tarihleri Arasında Üsküp Eyaleti Livaları²¹⁷

1-	Üsküp
2-	Prizren
3-	Piriştine

1.1.44. Van Eyaleti

Van eyaleti 1558-1653 tarihleri arasında idari taksimatı, bölgenin hudutta ve devamlı olarak İran'la mücadelelere sahne olması yüzünden sürekli değişim göstermiştir. Klasik Osmanlı sancaklarının yanı sıra hükümet olarak adlandırılan ve ocaklık statüsüyle yönetilen sancaklara da bu eyalette sıkça rastlanmıştır. Ayrıca Osmanlı idari sistemi içerisinde zikredilen mir aşiretlikler de yine bu eyaletin bünyesi içinde görülmüştür. Van sancağı, Van Eyaleti'nin paşa sancağı olup, batıdan Van Gölü, Bitlis sancağı ve Adilcevaz sancakları doğudan Mahmudi, Kotur sancakları ve İran kuzeyden Erciş ve Bargiri sancakları, güneyden ise Müküs, Şıtak ve Hakkâri sancakları ile sınırlı idi. Sancak merkezi Van kalesi ve etrafında kurulan Van şehri idi²¹⁸.

Van, 1847 yılına kadar idari taksimatta Eyalet olarak yer alırken 1847-1849 yılları arasında Erzurum Eyaleti'nin Livası olmuştur. 1849-1850 yıllarında ise Van'ın Kürdistan Eyaletine bağlı bir Liva olduğunu tespit ediyoruz²¹⁹.

²¹⁶ Mehmet İnbaşı, "Üsküp Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.42, 2012, s.380

²¹⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri, BOA, C.ML Dosya: 206 Gömlek: 8483 Tarih: (H.1265/M.1849)

²¹⁸ Orhan Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van*, Van, 1997, s.132-133

²¹⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 65: 1831 Yılı Van Eyaleti Livaları²²⁰

1-	Van	9-	Erciş
2-	Adilcevaz	10-	Müküs
3-	Şirva	11-	Muş
4-	Esbaberd	12-	Bargiri
5-	Köyin	13-	Hakkâri
6-	Zerikı	14-	Bitlis
7-	Kerkar	15-	Hizan
8-	Ağakes	16-	Hoşab

1.1.45. Vidin Eyaleti

Vidin Bulgaristan'ın kuzeybatı köşesinin en ucunda Tuna nehrinin sağ kıyısı üzerinde küçük bir sanayi ve liman şehridir. Osmanlı idaresinde Vidin, Tuna nehri boyunca gelecek olan saldırıları karşılamak için bir üs ve Osmanlıların kuzey sınırını muhafaza etmek için bir kale işlevi görmektedir. 1718'de Pasarofça Anlaşması ile Vidin sancağının kuzeybatı kısmını içerecek şekilde bütün Kuzey Sırbistan, Osmanlı idaresinden Habsburg İmparatorluğu'na geçti. Ancak 1738'den sonra yapılan Belgrad anlaşması sonrasında Osmanlı Devleti kuzeyden ve güneyden şehrin ana girişlerini korumak için kaleler inşa ederek Vidin surlarını daha da güçlendirdi²²¹.

1847-1850 tarihleri arasındaki Devlet Salnamelerini incelediğimizde Vidin Eyaleti ve ona bağlı livalar idari taksimat içerisinde verilmiştir. Ayrıca 1844 yılında yazılan bir hükümde Vidin Eyaleti tabirinin kullanılması Vidin'in bu tarihte Eyalet olduğunu göstermektedir²²².

Tablo 66: 1847-1850 Tarihleri Arasında Vidin Eyaleti Livaları²²³

1-	Tırnovi
2-	Vidin
3-	İslimye

²²⁰ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.118

²²¹ Machiel Kiel, "Vidin Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, 2013, s.103-106

²²² BOA, *C.DH Dosya: 110 Gömlek: 5499 Tarih: (H.1260/M.1844)*

²²³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

1.1.46. Yanya Eyaleti

1847 yılına kadar Rumeli Eyaletine bağlı liva olarak gördüğümüz Yanya, 1847-1850 yılları arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde eyalet statüsünde idari taksimat içerisinde yer almıştır. Yanya Eyaleti Osmanlı Devleti'nin önemli bir sancak merkezi olmuştur. Tanzimat düzenlemelerinden sonra Ergiri, Berat, Delvine livaları Yanya Eyaletinin ana merkezleri durumunda kalmıştır²²⁴. 1849 tarihli Rumeli ve Anadolu'daki eyalet ve sancakların hasılatı hakkında bilgi veren belgede Yanya Eyaletine bağlı livalar; Yanya, Ergiri ve Berat'tır²²⁵. 1847-1850 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde ise Yanya, Ergiri ve Berat livalarından başka Preveze'nin de Yanya eyaletine bağlı olduğunu tespit ediyoruz.

Tablo 67: 1847-1850 Tarihleri Arasında Yanya Eyaleti Livaları²²⁶

1-	Yanya
2-	Berat
3-	Ergiri
4-	Preveze

1.2. 1839-1850 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu Ve İdari Taksimat Üzerine Değerlendirme

1839-1850 yıllarında Osmanlı Devletinin idari alanda yaptığı yenilikler devam ederken siyasi olarak çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri Lübnan problemiydi. Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin çeşitli eyaletlerinde zaman zaman isyanlar çıktı. Arnavutluk'ta, Girit'te, Bulgaristan'da ve Suriye ile Lübnan'da patlak veren bu isyanlar kötü idare, Tanzimat'a karşı uyanan tepki, milliyet düşüncesinin yayılması ve yabancı devletlerin tahrikleri gibi esaslı bazı sebeplere dayanmaktaydı. Arnavutluk, Bulgaristan ve Girit isyanları, başka devletlerin müdahalelerine meydan vermeyerek bastırıldı ise de Lübnan ile Suriye kaynaşmaları Fransa ile İngiltere'nin işe karışmaları yüzünden büyük bir siyasi problem halini alarak devleti uzun yıllar uğraştırdı.

²²⁴ Machiel Kiel, "Yanya Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, 2013, s.317-321

²²⁵ BOA, *C.ML Dosya: 206 Gömlek: 8483* Tarih: (H.1265/M.1849)

²²⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1847-1850 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

1848 yılında Fransa'nın yapmış olduğu devrim ile milliyetçilik hareketleri desteklenmiştir. Kısa zamanda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki ayaklanmalar Macar mültecileri sorununu da ortaya çıkarmıştı. Ayrıca Fransız Devriminin Eflak ve Boğdan'da da tepkileri görüldü. Ayaklanmalar sonrasında geçici bir hükümet kurmaya muvaffak oldular. Geçici hükümet Rusya'nın egemenliği altına geçmekten ise bazı hususlarda Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmak istiyordu. Rusya sınırları dibinde devrim prensiplerinin gerçekleşmesine taraftar olmadığı için Eflak ve Boğdan'ın güneyine girdiler. Osmanlı hükümeti, geçici olacağı hususunda teminat verilen Rus istilasının hangi sınırlara kadar uzanacağını belirlemek için bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre Rusya imparatoru ile Osmanlı Padişahı Eflak ve Boğdan'ı devrimci prensiplerden ve anarşi hareketlerinden korumak için beraber çalışmayı kabul etmiştir. Bu durum 1859 Eflak ve Boğdan prensliklerinin kurulmasına kadar devam etmiştir²²⁷. Zaten Eflak ve Boğdan Osmanlı hâkimiyetinden önce müstakil beylikler halinde idare ediliyordu. Osmanlı hâkimiyetine de girdikten sonra muhtariyetlerini muhafaza etmiş, Voyvoda denilen yerli prensler tarafından idare edilmişlerdir²²⁸. Eflak ve Boğdan'daki siyasi karışıklık devam ederken bu durum bölgenin idari taksimatında büyük değişikliklere yol açmamıştır. Bu bölüm ve bundan sonraki bölümde de Eflak ve Boğdan kazalarının hemen hemen aynı kaldığı görülmektedir. Yani siyasi durumdan kaynaklanan meseleler Eflak ve Boğdan'ın idari taksimatından çok Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerdeki hâkimiyetini etkilemiştir.

Klasik dönemde Osmanlı eyaletleri oldukça genişti. Mesela merkezi Kütahya olan Anadolu Eyaleti, Muğla'dan Sinop'a kadar bütün Batı Anadolu ve Marmara bölgesini içerisine alıyordu. Yine çok geniş sınırlara sahip olan Mısır tek bir eyaletti. Ayrıca 18. yüzyıldan itibaren ayanlar ve güçlü valiler 19. yüzyılın başlarında da bir süre etkili olsalardı da Mısır eyaleti dışında bütün eyaletler merkezi otoritenin mutlak kontrolü altına alındılar²²⁹. 19. yüzyılın başlarından itibaren yayılmaya başlayan milliyetçilik akımından en fazla etkilenen devletlerin başında Osmanlı Devleti gelmektedir. 1839-1850 tarihleri arasındaki idari taksimatta Sırp, Girit, Suriye gibi merkezden uzak eyaletlerde ortaya çıkan isyan hareketleriyle bu bölgelerin idari taksimatı ve yönetiminde,

²²⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara, 1999, s. 210-215

²²⁸ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri*, T.T.K, Ankara, 1988, s.13

²²⁹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 2015, s.236

Anadolu'daki Eyaletlerden farklı olarak özerk statüde bir idare talep edilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerde hâkimiyetini zorlaştırmıştır.

Osmanlı Devleti siyasi olarak bu problemlerle uğraşırken iç işlerinde idari düzeni sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. Meclis-i Vâlâ kuruluşundan Tanzimat'ın ilanına kadar pek başarılı çalışmalar yapamamış ancak, Tanzimat Fermanı ile önem kazanmıştır. Tanzimat Fermanı ile yapılacak reformları tespit ve görüşme vaizfesi Meclis-i Vâlâ'ya verilmiş ve kararlara daha fazla katılımın sağlanması için meclis üyelerinin arttırılması istenmişti. Yine tespit edilecek bazı günlerde devlet ileri gelenlerinin de meclis toplantılarında bulunmaları kararı alınmıştı. Bu kararlar doğrultusunda meclis üyeleri çoğaltılmıştır²³⁰. Muhassıllık sistemiyle geliştirilen Muhassıllık meclislerinin 1842 yılında kaldırılması üzerine meclislerin de adları değiştirildi. Bu kuruluş Memleket Meclisi olarak adlandırıldı. Memleket Meclisleri 1849 yılında yeni bir talimatnâme ile Eyalet Meclisi adını aldı. Sancak meclislerinde ise Küçük Meclislerin kurulması ön görüldü. Yöneticileri denetleme, vergi gelirlerinin zamanında toplanarak gönderilmesini sağlama, kaymakam, kaza müdürü ve defterdarların tuttıkları aylık ve yıllık gelir-gider defterlerini inceleme yetkisine sahipti. Memleket meclisleri çalışmalarını sürdürürken üyelerinin seçimlerinde ve çalışmalarında da yolsuzluk olayları görülmektedir. Müslüman olmayan üyelerin toplantılara düzenli katılmaları önleniyor onlara baskı yapılarak katılmadıkları toplantıların tutanakları evlerine gönderilerek zorla imza ettiriliyordu. Bu tür olayların şikâyet haline getirilmesi üzerine 1847'de bir emirle bütün vali ve ilgililere bunun önlenmesi bildiriliyordu. Bu emirde bunların halka angarya iş göstererek nakliyat yaptırdıkları bunun Tanzimat'a ters düştüğü ve önlenmesi istenmekteydi. Eyalet merkezlerinde oluşturulan büyük meclisler 1849 yılına kadar bu adla çalışmalarını sürdürmüşlerdi. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi gerek meclislerin kuruluş biçiminden ve gerekse görevlerinden ötürü ortaya bir dizi sorun çıkmıştı. Bu nedenle ülke yönetiminde zamanla yeni düzenlemelere gidilecektir²³¹.

18. yüzyıldaki idari taksimatta yer alan ancak 1839 ve sonraki yıllarda idari taksimatta içerisinde göremediğimiz eyalet isimleri Tameşvar- Batova- Özi- Kefe- Lahsa dır. Elimizdeki arşiv belgelerinde Tanzimat Fermanından önce idari dağılım ile ilgili sıralamaların çoğunlukla bölgenin yönetim tarzına ve mali gelirine göre yapıldığını

²³⁰ Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul, 1993, s.197-198

²³¹ Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara, 1991, s.215-218

görmekteyiz. 1847 yılından sonra tutulmaya başlayan Devlet Salnamelerinde ise idari taksimat sıralaması eyalet, sancak, kaza, nahiye şeklinde standart bir biçimde kayıt altına alınmıştır. 1847 ve 1850 yılları arasındaki idari dağılımı Devlet Salnamelerine bakarak değerlendirdiğimizde; 1850 yılı Devlet Salnamesinde Edirne Eyaletine Kaza’i Erba, Tekfurdağı sancakları, Vidin Eyaletine Tırnovi sancağı, Bosna’ya Kilis ve Hersek sancakları, Rumeli Eyaleti’ne Manastır sancağı, Yanya Eyaleti’ne Preveze sancağı, Aydın Eyaleti’ne İzmir ve Denizli sancakları, Karaman Eyaleti’ne Konya ve Niğde sancakları dâhil edilmiştir. 1849 yılında Sivas Eyaletine bağlı olan Maraş 1850 yılında Adana’ya bağlı bir sancak olarak geçmektedir. Bu yılda Kürdistan Eyaleti’ne dâhil edilen sancaklar Hakkâri ve Cizre’dir. Sayda Eyaleti’ne bağlı olan Cebel-i Nisan, Cebel-i Dürzi, Nablus’a eklenmiştir. Ayrıca önceki yıllarda Bağdat, Habeş ve Mısır’a bağlı sancaklar daha açıklayıcı olarak verilmiştir.

1847 yılında Diyarbakır, Van, Muş, Hakkâri, Mardin, Cizre kazaları birleştirilerek Kürdistan Eyaleti adıyla bir eyalet teşkil edilmiştir²³². 1849 yılında Artvin’in Trabzon Eyaletine bağlanması Kars ve Çıldır’ın ayrı bir Eyalet olması istendiğini arşiv kaynaklarından tespit ediyoruz²³³. Ayrıca Rodos merkez olmak üzere Kıbrıs, Sakız, Midilli, İstanköy adalarının birleştirilerek Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayetinin kurulduğunu da arşiv kaynaklarından tespit ediyoruz.²³⁴

1839-1850 tarihleri arasında tespit ettiğimiz önemli meselelerden bir tanesi Ankara’nın eyalet mi yoksa sancak olarak mı idari taksimat içerisinde yer aldığı hususudur. Özellikle 1839 tarihli arşiv belgelerinde ve sicillerde Ankara eyalet olarak geçmektedir. Ancak Tuncer Baykara’nın Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş adlı eserinde Ankara’nın sancak olduğu ve Anadolu Eyaleti’ne bağlı olduğu hususu vurgulanmıştır. Özellikle 1839-1850 tarihleri arasındaki dönem sürüncemede kalmıştır. Arşivden temin ettiğimiz 1839-1850 tarihleri arasındaki idari taksimat içerisinde Ankara’nın da eyalet olarak yer aldığını belirlememizi sağlamıştır. Tuncer Baykara ve Fazıla Akbal’ın idari taksimat hakkında yapmış oldukları çalışmalarda Ankara sancaktır. Ancak arşivden temin ettiğimiz 1839 ve 1842 tarihli iki belgede Ankara, eyalet olarak geçmektedir. Bu belgenin ilkinde, Ankara ve Konya Eyaletlerinde Tanzimat’ın uygulanmaya başlanmasıyla, bu bölgedeki aşiretlerin nüfus tahririnden bahsedilmiştir. Diğerinde ise Ankara Eyaletinde

²³² BOA, A.MKT Dosya: 103 Gömlek:64 (H.1263-M.1847)

²³³ BOA, A.MKT Dosya: 231 Gömlek:18 (H.1265-M.1849)

²³⁴ BOA, A.MKT Dosya:211 Gömlek:10 (H.1265-M.1849)

bulunan Seyifhanlı, Şeyh Bezenli, Mikaili ve Tokallar aşiretlerinin iskân ve nüfus durumundan bahsedilmiştir²³⁵. Bu belgeler Ankara'nın 1839 tarihinde eyalet, olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda 243 Numaralı Ankara şer'iyye sicilinde 1838-1840 tarihleri arasında Ankara'nın eyalet statüsünde olduğunu görüyoruz.²³⁶ Ayrıca Musa Çadırcı'nın Tanzimat dönemi hakkındaki çalışmasında Tanzimat'ın uygulanmaya başlandığı eyaletler içerisinde Ankara da yer almaktadır. 1839-1840 tarihlerinde Çankırı ve Ankara sancaklarından oluşan Ankara Eyaleti'ne Bozok, Kastamonu ve Kayseri sancaklarının bağlandığı belirtilmiştir²³⁷. Bu dönem için önemli bir kaynak teşkil eden bu veriler, Ankara'nın 1839 tarihinden itibaren Eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer aldığını göstermiştir.

Bu dönemde belirsizliğini koruyan bir durum da Bolu'nun 1847 yılına kadar idari olarak nasıl yapılandırıldığıdır. 1831 tarihli idari taksimat içerisinde Anadolu Eyaleti livası olmuş olan Bolu, 1844-1845 tarihli arşiv belgelerinden temin ettiğimiz bilgiler doğrultusunda Anadolu Eyaleti'nden bağımsız bir eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır²³⁸. Bu bilgiler ışığında belirsizliğini koruyan 1840-1847 tarihleri arasında Bolu İdari taksimatı belirlendiği gibi 1847 devlet salnamelerinin yayımlanmasıyla Bolu'nun idari taksimat içerisindeki yerini de tespit edebiliyoruz. 1847 yılından itibaren Bolu, Kastamonu Eyaleti içerisindeki statüsünü devam ettirmiştir.

²³⁵ BOA, *C.DH Dosya:160 Gömlek: 7993 Tarih: (H.1255/M.1839), C.DH Dosya:87 Gömlek:4033 Tarih: (H.1258/M.1842)*

²³⁶ Mustafa Öztürk, 243 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili (H.1254-1256/M.1838-1840), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1979

²³⁷ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, s.190-191

²³⁸ BOA, *A.MKT Dosya: 6 Gömlek: 7 Tarih: (H.1259/M.1843), A.MKT Dosya:6 Gömlek: 29 Tarih: (H.1259/M.1843), A.MKT Dosya: 29 Gömlek: 51 Tarih: (H.1259/M.1843)*

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DEVLETİ İDARİ TAKSİMATI (1850-1864)

2.1. 1850-1864 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı

1850-1864 yıllarını ihtiva eden dönemi ele aldığımızda toplamda Osmanlı Devleti'nin 40 Eyalet birimi olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Bu dönem idari taksimat birimlerinin çoğunu bir önceki dönem ile karşılaştırdığımızda, istikrarını koruyan eyaletler olduğu gibi 1850 yılından itibaren Anadolu, Rakka, Kars, Çıldır, Trablusşam eyaletleri gibi idari taksimat sıralaması içerisinde yer almayan eyaletler de olmuştur. Bir önceki dönemde eyalet olarak gördüğümüz Maraş ve Diyarbakır ise liva statüsünde idari taksimat içerisinde yer almıştır. 1850-1864 tarihleri arasındaki idari taksimatı belirlemeye çalıştığımızda yeni eklenen eyaletlerin de olduğunu görmekteyiz. Aşağıda bu dönem içerisindeki eyalet ve livalar tablolar halinde açıklamalarıyla izah edilecektir.

Tablo 68: 1850-1864 Yılları Arasında İdari Taksimat İçerisinde Yer Alan Eyaletler

1-	Adana Eyaleti	15-	Hakkâri Eyaleti	29-	Silistre Eyaleti
2-	Ankara Eyaleti	16-	Harem-i Nebevi-i Eyaleti	30-	Sivas Eyaleti
3-	Aydın Eyaleti	17-	Harput Eyaleti	31-	Şam Eyaleti
4-	Bağdat Eyaleti	18-	Hüdavendigâr Eyaleti	32-	Şehrîzor Eyaleti
5-	Belgrad Eyaleti	19-	Konya (Karaman) Eyaleti	33-	Trablusgarp Eyaleti
6-	Boğdan Eyaleti	20-	Kastamonu Eyaleti	34-	Trabzon Eyaleti
7-	Bosna Eyaleti	21-	Kürdistan Eyaleti	35-	Tunus Eyaleti
8-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	22-	Mısır Eyaleti	36-	Üsküp Eyaleti
9-	Edirne Eyaleti	23-	Musul Eyaleti	37-	Van Eyaleti
10-	Eflak Eyaleti	24-	Niş Eyaleti	38-	Vidin Eyaleti
11-	Erzurum Eyaleti	25-	Rumeli Eyaleti	39-	Yanya Eyaleti
12-	Girit Eyaleti	26-	Sayda Eyaleti	40-	Yemen Eyaleti
13-	Habeş Eyaleti	27-	Selanik Eyaleti		
14-	Halep Eyaleti	28-	Sırp Eyaleti		

1850 yılından itibaren idari taksimat içerisinde yer almayan eyaletler; Anadolu, Rakka, Kars, Çıldır, Maraş, Trablusşam ve Diyarbakır'dır. Bu eyaletlerden Diyarbakır, Kürdistan Eyaleti'nin, Kars, Erzurum Eyaleti'nin, Maraş ise Adana Eyaleti'nin livası

olmuştur. Musul ise 1856 tarihinde Van'ın Eyalet olmasıyla bu eyalete bağlı bir liva olmuştur. 1850 yılından itibaren bir önceki yıldan farklı olarak Hakkâri, Yemen, Harem-i Nebevi yeni eklenen eyaletlerdir.

2.1.1. Adana Eyaleti

Birinci bölümü ihtiva eden 1839-1850 tarihleri arasındaki dönemde Adana Eyaletine bağlı livalar, bu dönemde de aynı kalmıştır. Ancak Adana Eyaleti livalarından birisi olan İçel 1856 tarihinden sonra Konya (Karaman) Eyaletine bağlı bir liva olmuştur. 19. asrın sonlarında sancağın kazalarını Anamur, Silifke, Gülnar, Mut ve Ermenek oluşturmuştur²³⁹. 1850 tarihinden itibaren Maraş'ı Adana Eyaletine bağlı bir liva olarak görüyoruz. Maraş, birinci bölümde idari taksimat sıralaması içerisinde eyalet olarak yer alırken 1850 tarihinde sancak statüsünde Adana'ya bağlanmıştır.

Tablo 69: 1850-1864 Yılları Arasında Adana Eyaleti Livaları²⁴⁰

	1850-1856		1856-1864
1-	İçil	1-	Tarsus
2-	Tarsus	2-	Belen
3-	Belen	3-	Maraş
4-	Karaisalu	4-	Uzeyr
5-	Maraş	5-	Karaisalu

2.1.2. Ankara (Bozok) Eyaleti

1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde Ankara Eyaletine bağlı livalar birinci bölüm (1839-1850) ile karşılaştırıldığında, önceki dönemden aynı kalan livaların yanı sıra yeni livaların da eklendiğini görmekteyiz. 1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde Ankara Eyaleti'ne Yeniil, Koçgırlı, Cebel-i Kozan, Cihanbeğli Aşireti livaları eklenmiştir.

²³⁹ İbrahim Erdal, *XIX. Asır Sonlarında İçel Sancağı Anamur Kazası*, Yüksek Lisans Tezi (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Denizli, 1998, s.7-8

²⁴⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 70: 1850-1864 Tarihleri Arasında Ankara Eyaleti Livaları²⁴¹

	1850-1856		1856-1860		1860-1864
1-	Ankara	1-	Ankara	1-	Kayseriye
2-	Kengırı	2-	Kengırı	2-	Bozok
3-	Kayseriye	3-	Bozok	3-	Ankara
4-	Canikli	4-	Kayseriye	4-	Kengırı
5-	Cebel-i Kozan			5-	Yeniil
6-	Cihanbeğli Aşireti			6-	Koçgirli
				7-	Cebel-i Kozan
				8-	Cihanbeğli Aşireti

2.1.3. Aydın Eyaleti

1850-1864 yılları arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Aydın Eyaleti'nin liva sayısının beş olduğunu tespit etmekteyiz. Ayrıca birinci bölümde verdiğimiz Aydın Eyaleti livaları bu dönemde de statülerini korumuştur. Arşiv belgelerine baktığımızda; 1850 tarihli Anadolu ve Rumeli'deki eyalet, liva ve adaların muhasebe gelirleriyle ilgili defterde Aydın, valilik ile idare edilen idari bir birim olarak geçmektedir. Böylece Aydın'ın bu tarihte eyalet olduğunu söyleyebiliriz²⁴². Ancak 1856 yılı eyalet, sancak, mutasarrıflık ve muhafızlık olarak idari taksimat birimlerinin verildiği listeyi incelediğimizde Aydın, sancak sıralamalarının yer aldığı liste içerisinde yer almıştır²⁴³. Bu durum Aydın ve İzmir'in eyalet merkezi olarak yer değiştirmiş olmasından kaynaklanabilir. Bu nedenle 1856 tarihli arşiv belgesinde de İzmir eyalet olarak yer alırken Aydın sancak sıralamalarının içerisinde yer almıştır. Çeşitli kaynaklarda Aydın Eyaleti değil de İzmir Eyaleti tabiri kullanılmıştır. Ancak iki farklı idari birim gibi görünse de aynı eyaletten bahsedilmektedir.

²⁴¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

²⁴² BOA, *ML.VRD.CHM Dosya: 1226* Tarih : (H.1266/M.1850)

²⁴³ BOA, *A.M Dosya: 10 Gömlek: 13* Tarih: (H.1268/M.1856)

Tablo 71: 1850-1864 Tarihleri Arasında Aydın Eyaleti Livaları²⁴⁴

1-	Aydın
2-	Menteşe
3-	Saruhan
4-	Denizli
5-	Sığla

2.1.4. Bağdat Eyaleti

Bağdat, Osmanlı Devleti'nin önemli vilayetlerinden olup, Irak-ı Arap'ın kuzeybatı kısmı ile Cizre'nin güneydoğu kısmından ibarettir. Doğuda İran devleti kuzeyde Musul Vilayeti, kuzeybatı yönünde Zor Sancağı, güneybatı yönünde Şam ve güneydoğuda Basra Vilayeti ile çevrilidir. Bağdat Vilayeti'nin 1849 tarihli idari taksimatı şöyledir; Bağdat, Basra, Kerkük, Köysançak, Süleymaniye'dir²⁴⁵. Arşivden edindiğimiz 1850-1852 tarihli iki belgede Bağdat, Eyalet olarak geçmektedir²⁴⁶. Bu belgelerin ilki Anadolu ve Rumeli'deki eyalet, liva ve adaların muhasebe gelirleriyle ilgili defterdir. Diğeri ise 1852 tarihli yirmi dokuz vilayet, on iki mutasarrıflık, üç kaymakamlık, bir muhafızlık isminin yazılı olduğu belgedir. Bu bakımdan salname kayıtlarıyla arşiv belgelerinin uyum sağladığını söyleyebiliriz. Ayrıca 1850-1864 tarihleri arasındaki devlet salnamelerini incelediğimizde Bağdat Eyaleti livalarının 1857 yılından itibaren artış gösterdiğini görmekteyiz. 1839-1850 yılları arasında Bağdat Eyaleti livalarından İmadiyye, Derne, Mendelcin, Herir, Mendemi Aşireti, Köysançak livalarını bu dönemde (1850-1864) göremiyoruz.

²⁴⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁴⁵ Remzi Kılıç, *Irak ve Suriye'nin Tarihi Coğrafyası (XIX. Yüzyılın Sonu)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1990, s.22-23

²⁴⁶ BOA, ML.VRD.CHM Dosya: 1226 (H.1266/M.1850), BOA, A.M Dosya: 10 Gömlek:52 Tarih: (H.1268/M.1852)

Tablo 72: 1850-1864 Yılları Arasında Bağdat Eyaleti Livaları²⁴⁷

	1850-1855		1856		1857-1859		1860-1864
1-	Süleymaniye	1-	Hanikin	1-	Süleymaniye	1-	Süleymaniye
2-	Basra	2-	Horosan	2-	Rüvandırız	2-	Rüvandırız
3-	Hanikin	3-	Samara	3-	Kerkük	3-	Kerkük
4-	Kerbela	4-	Kerbela	4-	Keferi	4-	Keferi
		5-	Divaniye	5-	Bağdat	5-	Bağdat
		6-	Simav	6-	Hanikin	6-	Hanikin
		7-	Müntefik	7-	Bedra	7-	Bedra
		8-	Basra	8-	Horosan	8-	Horosan
				9-	Samara	9-	Samara
				10-	Dalim	10-	Dalim
				11-	Kerbela	11-	Kerbela
				12-	Divaniye	12-	Divaniye
				13-	Simav	13-	Simav
				14-	Müntefik	14-	Müntefik
				15-	Basra	15-	Basra

2.1.5. Belgrad Muhafızlığı (Eyaleti)

Muhafızlık ile idare edilen Belgrad, salname kayıtlarında da muhafızlık olarak idare edilen idari bir birim olarak geçmektedir²⁴⁸. 1852 tarihli iki belgede geçen vilayet, mutasarrıflık, kaymakamlık ve muhafızlık olarak sınıflandırılan idari taksimat birimlerini incelediğimizde bu idari birimler içerisinde Belgrad, muhafızlık olarak sınıflandırılmıştır²⁴⁹. 1864 yılından itibaren salname kayıtlarını incelediğimizde Belgrad Muhafızlığını, Sırp Eyaleti içerisindeki bir idari birim olarak görmekteyiz. Bu durum Sırp Eyaleti içerisindeki siyasi karışıklıktan kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle bölüm sonunda bu tarihler arasındaki siyasi vaziyet hakkında bilgi verilecektir.

²⁴⁷ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

²⁴⁸ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

²⁴⁹ BOA, A.M Dosya: 10 Gömlek: 52 Tarih: (H.1268/M.1852), BOA, A.M Dosya: 10 Gömlek: 53 Tarih: (H.1268/M.1852)

Tablo 73: 1850-1864 Tarihleri Arasında Belgrad Muhafızlığı (Eyaleti) Livaları²⁵⁰

1-	Kala’i Belgrad	5-	Kala’i Böğürdelen
2-	Kala’i Semendire	6-	Kala’i Sakol
3-	Kala’i Ada	7-	Kala’i Özice
4-	Kala’i Fethü’l İslam		

2.1.6. Boğdan Eyaleti

Boğdan ve Eflak bu dönemde idari ve siyasi olarak Osmanlı Devleti’ni uğraştıran eyaletlerdendir. 1856 Paris Anlaşması’ndan sonra Eflak ve Boğdan’ın birleştirilmesi söz konusu olmuştur. Eflak ve Boğdan birliği Osmanlı Devleti’nin Avrupa topraklarında yaşayan topluluklar için örnek vazifesi görebilirdi. Rumlar, Sırlar ve daha başka milletler bazı Osmanlı topraklarının kendilerine ilhakını aynı prensiplere dayanarak isteyebilirdi. Böyle isteklerin gerçekleşmesi ise Avrupa’daki Osmanlı hâkimiyetinin sonu demektir. İşte böyle bir ihtimali önlemek veya hiç olmazsa geliştirmek için Osmanlı Devleti, Eflak ve Boğdan’ın bir idare altında birleştirilmesine taraftar değildi ve olamazdı. Paris Kongresi ile maddelerde ne Eflak ve Boğdan’ın bir idare altında birleştirilmesi ve ne de müstakil hale getirilmesi hususunda bir mana yoktu. Ancak ilgili devletlerarasında çıkan ihtilaf Eflak ve Boğdan’ı birliğe ve istiklale sürükledi. Paris Anlaşması imzalandıktan sonra Eflak ve Boğdan Avusturya kuvvetleri tarafından henüz boşaltılmadan önce iki memleketin yeni voyvodaları göreve başlamışlardır. Osmanlı Devleti Eflak ve Boğdan’ın ayrı ayrı idare edilmesini istiyor ve İngiltere ve Avusturya tarafından da destekleniyordu. 1857 yılında Eflak ve Boğdan’ın Romanya ismi altında birleşmesini, Avrupa hükümdarları hanedanlarından bir prensin Romanya’nın başına getirilmesini, Romanya’nın muhtar bir idareye bağlı olması için çalışılmıştır. 1859 yılında ise Eflak ve Boğdan iki ayrı voyvodanın başkanlığında iki bakanlar kurulu ve iki divan tarafından idare edilmesine karar verilmiştir. Paris Anlaşmasının hükümleri doğrultusunda Eflak ve Boğdan’ın müşterek bir voyvodanın müşterek idaresi altında toplanması 1862 yılını bulmuştur²⁵¹.

²⁵⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

²⁵¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.29-63

Tablo 74: 1850-1864 Tarihleri Arasında Boğdan Eyaleti Kazaları²⁵²

1-	Yaş	6-	Piyatre	11-	Kurloy
2-	Botacani	7-	Roman	12-	Tatova
3-	Durukoy	8-	Yensu	13-	Vasiloy
4-	Saçova	9-	Patna	14-	Falçı
5-	Niyamiç	10-	Tekviç	15-	Huş

2.1.7. Bosna Eyaleti

1850-1864 yılları arasında Bosna Eyaleti ve ona bağlı livaları salname kayıtlarında gördüğümüz gibi arşiv belgelerinde de bu tarihlerde Bosna'nın Eyalet statüsünde olduğunu tespit etmekteyiz. 1852 ve 1856 tarihli iki belgede Bosna, eyalet sıralamasının yer aldığı listeler içerisinde verilmiştir.²⁵³ Bu belgeler eyalet, sancak, muhafızlık ve mutasarrıflık isimlerinin geçtiği belgelerdir. Ancak bu idari birimler hakkında açıklayıcı bilgiler verilmemiştir. Bu nedenle Bosna Eyaleti ve ona bağlı livaları salname kayıtlarından tespit ediyoruz.

Tablo 75: 1850-1864 Tarihleri Arasında Bosna Eyaleti Livaları²⁵⁴

	1850-1860		1860-1864
1-	Hersek	1-	İzvornik
2-	Tuzla-i Bala	2-	Bosna
3-	Banaluka	3-	Banaluka
4-	Bihke	4-	Trovnik
5-	Yenipazar	5-	Bihke
6-	Trovnik	6-	Yenipazar
7-	İzvornik	7-	Hersek
8-	Bosna	8-	Tirebin
		9-	Taşlıca

²⁵² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁵³ BOA, *A.M Dosya: 10 Gömlek: 52 Tarih: (H.1268/M.1852)*, BOA, *A.M Dosya: 14 Gömlek: 82 Tarih: (H.1272/M.1856)*, *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁵⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

2.1.8. Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti

1839-1850 tarihlerini kapsayan birinci bölümde de eyalet olarak geçen Cezayir-i Bahri-i Sefid 1850-1864 tarihleri arasında da eyalet olarak idari yapısını sürdürmüştür. Salname kayıtlarını incelediğimizde Sakız adasının 1855 tarihinde Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaletine bağlandığını görmekteyiz. Ayrıca Rodos da 1856 yılında eklenen bir liva olarak gözükmektedir. Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti'nin livası olan Kıbrıs, 1850-1856 tarihleri arasındaki salname kayıtlarında eyalet olarak gözükmektedir. Kıbrıs, kısa bir süreliğine Cezayir-i Bahri-i Sefid'den mutasarrıflık olarak ayrılmış, yani bir süreliğine de olsa eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. 1856 yılından sonra ise tekrardan Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti'ne bağlı liva olmuştur.

Tablo 76: 1850-1864 Tarihleri Arasında Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti Livaları²⁵⁵

1-	Bozcaada	5-	Sisam
2-	Limni	6-	Sakız
3-	Midilli	7-	Rodos
4-	İstanköy	8-	Kıbrıs

2.1.9. Edirne Eyaleti

Edirne 1850-1864 yılları arasındaki dönemde de Eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almaya devam etmiştir. 1850 tarihli Anadolu ve Rumeli'deki eyalet, liva ve adaların muhasebe gelirlerini gösteren defterde Edirne'nin, valilik ile idare edildiğini görüyoruz. Bu bakımdan bu tarihte Edirne'nin eyalet olduğunu söyleyebiliriz²⁵⁶. Ancak Edirne ve ona bağlı livalar hakkında bilgi verilmemiştir. Bu bakımdan salname kayıtları bizim için önemli bir belirleyicidir. Aşağıdaki tabloda 1850-1864 tarihleri arasında Edirne ve ona bağlı livalar verilmiştir. 1839-1850 ile 1850-1864 tarihleri arasındaki bölümü karşılaştırdığımızda mevcut livaların aynen devam ettiğini, ilave olarak da İslimiye, Zağra-i Atik livalarının eklendiğini görmekteyiz. 1864 yılına kadar Edirne idari taksimat içerisinde yer almaya devam etmiştir.

²⁵⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

²⁵⁶ BOA, *ML.VRD.CHM Dosya: 1226* (H.1266/M.1850)

Tablo 77: 1850-1864 Yılları Arasında Edirne Eyaleti Livaları²⁵⁷

	1851-1856		1856-1864
1-	Silivri	1-	Erba
2-	Tekfurdağı	2-	Silivri
3-	Gelibolu	3-	Tekfurdağı
4-	Filibe	4-	Gelibolu
5-	Zağra-i Atik	5-	Zağra-i Atik
		6-	Filibe
		7-	İslimiye

2.1.10. Eflak Eyaleti

Eflak siyasi olarak Osmanlı Devletini uzun süre uğraştıran idari birimlerin başında gelmektedir. Özellikle 18. yüzyılın başlarından itibaren bu karışıklık daha çok belirginleşmişti. Rus ve Avusturya tehdidine karşı Osmanlı Devleti Eflak'ı başlıca müdafaa hattı olarak gördü ve bu ülkeye karşı yeni bir siyaset uygulamaya başladı. Eflak idaresine yerli bey göndermekten vazgeçerek bu mevkilere Fenerli Rumları getirmeye karar verdi. Ancak bu durum Eflak'taki karışıklığı engellememiştir. 1834 tarihinde Eflak uzun süre Rus işgali altında kalmıştır. Rusya'nın artan müdahaleleri ve Fransa'nın burasını kendi nüfus sahası olarak görmesi ayrıca Rus çarının Kudüs'te yeni haklar talep etmesi Kırım Savaşı'na sebep oldu. Savaşta Rusya Eflak'ı işgal ettiyse de Paris Anlaşması ile (1856) burayı boşaltmak zorunda kaldı ve Eflak'ın Batı devletlerinin teminatı altında yeniden Osmanlı hâkimiyetine girmesini kabul etti. 1859 tarihine gelindiğinde ise Eflak ve Boğdan'ın Romanya adı altında tek bir ülke şeklinde birleşmesini onayladı. Romanya 1878'de tam istiklalini kazandıktan sonra Eflak, Romanya'nın bir eyaleti olmuştur²⁵⁸. 1850-1864 yılları arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Eflak Eyaleti'nin Büyük Eflak ve Küçük Eflak olmak üzere iki eyalete ayrıldığını görmekteyiz.

²⁵⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

²⁵⁸ Kemal Karpat, "Eflak Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.10, 1994, s468-469

Tablo 78: 1850-1864 Tarihleri Arasında Eflak Eyaleti Livaları²⁵⁹

1-	Büyük Eflak	Kazalar; Bükreş ma'a Aylifo, Yalomıçe, İbrail, Selam, Remnik ma'a Fokşan, Bozova, Soyfo ma'a Buko, Prahova, Dimboviçe, Muştel, Erciş, Oltu, Deliorman, Turnu, Vlaşka ma'a Yergöğü
2-	Küçük Eflak	Kazalar; Tulca ma'a Karayova, Romnaçi, Vilçe ma'a Rinmik, Mehdiñ ma'a Çerniç, Gorcu

2.1.11. Erzurum Eyaleti

1850-1856 tarihleri arasındaki dönemde Erzurum'un idari taksimat içerisinde eyalet olarak yer aldığını arşiv belgelerinde görmekteyiz²⁶⁰. 1839-1850 tarihlerinde Erzurum Eyaleti livalarıyla, 1850-1864 tarihleri arasındaki livalarda farklılık olduğunu görüyoruz. 1839-1850 tarihleri arasında Erzurum Eyaletinin 14 livası vardı. Bu livalar Erzurum, Erzincan, Hınıs, Kelkid, Malazgird, Tortum, Karahisar-ı Şarkî, İspir, Kuruçay, Pasin, Mamevran, Kuzuçan, Kığı ve Mecingerd'dir. Bu livalardan Karahisar-ı Şarkî livası 1850 tarihinden sonra Trabzon Eyaleti'ne bağlanırken, diğer livalar statülerini değiştirerek Erzurum Eyaleti'ne bağlı kazalar olarak kalmışlardır. Diğer taraftan 1853 tarihli bir belgede Hınıs'ın Kürdistan Eyaletinden ayrılarak Erzurum'a bağlandığı tespit ediyoruz²⁶¹. Bu nedenle Hınıs'ın bir müddet Kürdistan Eyaletine bağlı bir idari birim olarak kaldığını söyleyebiliriz. Bu belgede Hınıs kaza olarak geçmektedir. Bu durum 1850 tarihinden sonra Hınıs'ın kaza olarak idari statüsünü koruğunu göstermektedir.

Tablo 79: 1850-1864 Tarihleri Arasında Erzurum Eyaleti Livaları²⁶²

	1850-1856		1856-1864
1-	Çıldır	1-	Çıldır
2-	Kars	2-	Kars
3-	Bayezid	3-	Bayezid
		4-	Erzurum
		5-	Muş

²⁵⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁶⁰ BOA, *A.M Dosya: 10 Gömlek: 52* Tarih: (H.1268/M.1852), BOA, *A.M Dosya: 14 Gömlek: 82* Tarih: (H.1272/M.1856), BOA, *ML.VRD.CHM Dosya: 1226* (H.1266/M.1850)

²⁶¹ BOA, *A.MKT.NZD Dosya: 61 Gömlek: 65* Tarih: (H.1869/M.1853)

²⁶² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

1839-1850 tarihleri arasındaki dönemde Erzurum Eyaletine, Van ve Dersim livalarının da bağlı olduğunu görmekteyiz. Ancak Van bu dönemde eyalet olurken, Dersim 1850-1856 tarihleri arasında Kürdistan Eyaletine bağlı bir liva olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. 1856-1864 tarihleri arasında ise Dersim'i Harput Eyaletine bağlı bir liva olarak görmekteyiz.

2.1.12. Girit Eyaleti

1850-1864 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Girit'in eyalet statüsünü koruduğunu görmekteyiz. 1852 tarihli yirmi dokuz vilayet isminin yazılı olduğu bir belgeyi incelediğimizde de Girit, eyalet sıralamasının içerisinde verilmiştir²⁶³. Salname kayıtlarından tespit ettiğimiz Girit Eyaleti livaları aşağıda verilmiştir.

Tablo 80: 1850-1864 Tarihleri Arasında Girit Eyaleti Livaları²⁶⁴

1-	Kandiye
2-	Resmo
3-	Hanya

2.1.13. Habeş Eyaleti

Habeş Eyaleti, birinci bölümde de değindiğimiz üzere Mekke ve Medine gibi kutsal bölgeleri içine alan idari bir birimdir. Ancak 1850 yılından sonra özellikle salname kayıtlarında Habeş ve Harem-i Nebevi adı altında iki eyalet olarak karşımıza çıkmaktadır. Harem-i Nebevi Eyaleti içinde Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere'yi görüyoruz. 1857 tarihinden sonra ise Harem-i Nebevi dediğimiz Mekke ve Medine'yi tekrardan Habeş Eyaletine dâhil olmuş olarak görmekteyiz.

Aynı şekilde Cidde'de 17. yüzyıldan itibaren daha çok Habeş Eyaletiyle birlikte yönetilmiştir. 18. yüzyılda Cidde Eyalet valisi, Habeş beylerbeyi ve Mekke şeyhülharemi unvanlarıyla anılan vali, Mekke ve Medine ile birlikte Habeş Eyaletine bağlı Sevakin ve Masavva' yı da yönetmekteydi²⁶⁵. 1852 tarihli iki arşiv belgesinde de Habeş Eyaleti

²⁶³ BOA, *A.M Dosya: 10 Gömlek: 52* Tarih: (H.1268/M.1852)

²⁶⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁶⁵ Zekeriya Kurşun, "Cidde Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998, s.438

yerine bu bölge için Cidde Eyaleti isminin kullanıldığını görmekteyiz²⁶⁶. Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere aynı idari bölge dönem dönem farklı isimlerle anılabilmektedir. Bu durumun eyalet merkezinin değişmesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Tablo 81: 1850-1864 Tarihleri Arasında Habeş Eyaleti Livaları²⁶⁷

	1850-1856		1856-1864
1-	Cidde	1-	Cidde
2-	Necid	2-	Necid
3-	Sevakin	3-	Sevakin
4-	Masavva	4-	Masavva
		5-	Mekke-i Mükerreme
		6-	Medine-i Münevvere

2.1.14. Halep Eyaleti

19. yüzyılda Halep'in mülki idari yapısını önemli ölçüde etkileyen olaylardan birisi Mısır vilayetine dâhil edilmesidir. 14 Mayıs 1833'te Kütahya Anlaşması ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valilikleri yanı sıra Şam valiliği, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Halep ve Adana valiliği verilmiştir. Böylece Halep 1840 yılına kadar sürecek olan Mısır idaresine geçmiş oluyordu. Tanzimat Fermanı'nın ilanından 1864 yılına kadar geçen süre içerisinde Halep mülki-idari taksimatında fazla bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1833'den 1840 yılına kadar devam eden Mısır idaresi ardından Tanzimat Fermanı'nın ülke yönetiminde meydana getirdiği otorite boşluğu ve mülki idarecilerin yolsuzlukları Halep'te de mahalli güçlerin ortaya çıkmasına sebep olmuş, özellikle eyalet dâhilinde bulunan aşiretlerin liderleri bağımsız bir hükümet gibi hareket etmeye başlamıştır²⁶⁸. Salname kayıtlarını incelediğimizde bir önceki bölümde Rakka, Antep ve Kilis livalarından oluşan Halep'e bu dönemde Antakya, Birecik, Zor, Bilen, Reyhaniye, Rumkalesi livaları eklenmiştir. 1850-1864 tarihleri arasındaki liva değişikliği aşağıdaki tabloda verilmiştir.

²⁶⁶ BOA, *A.M Dosya: 10 Gömlek: 52* Tarih: (H.1268/M.1852), BOA, *A.M Dosya: 10 Gömlek: 53* Tarih: (H.1268/M.1852)

²⁶⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁶⁸ Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8, Elazığ, 2004, s.16-17

Tablo 82: 1850-1864 Tarihleri Arasında Halep Eyaleti Livaları²⁶⁹

	1850-1855		1855		1856-1860		1860-1864
1-	Urfa	1-	Urfa	1-	Rakka	1-	Rakka
2-	Rumkale	2-	Rumkale	2-	Ayntab	2-	Ayntab
3-	Birecik	3-	Birecik	3-	Kilis	3-	Kilis
4-	Ayntab	4-	Ayntab	4-	Halep	4-	Halep
5-	Kilis	5-	Kilis	5-	Antakya	5-	Antakya
		6-	Cebel-i Lübnan			6-	Birecik
		7-	Reyhaniye			7-	Zor
		8-	Zor			8-	Belen
						9-	Reyhaniye
						10-	Rumkale

2.1.15. Hakkâri Eyaleti

1849-1850 yıllarında Kürdistan eyaletinin livası olan Hakkâri'yi, 1850 tarihinden sonra salname kayıtlarında eyalet olarak görmekteyiz. Ancak 1849 tarihli bir belge Hakkâri'nin eyalet statüsünü 1850 yılından önce aldığını göstermektedir. Bu belge²⁷⁰ Hakkâri ve İmadiye sancaklarıyla Mahmûdiye kazasının Kürdistan ve Musul eyaletlerinden tefrikiyle Hakkâri Eyaleti'nin teşkil edilmesi ve mahalli-i mezkûra münasip bir mal müdürü atanması hususunda Maliye Nazırına gönderilen yazıyı içeren mali bir belgedir. Ayrıca belgede, bu mahallerin Ordu-yû hümayûna kumanda ve nezaret etmek üzere bölgenin askeri yönetimini İzzet Paşa Hazretlerine vererek maiyetinde bir meclis oluşturulmasına karar verilmiştir. Hakkâri'yi 1856 tarihine kadar eyalet olarak idari taksimat içerisinde görüyoruz. Ancak bu tarihten sonra Hakkâri, Van Eyaleti'ne bağlı bir liva olmuştur.

²⁶⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

²⁷⁰ BOA, A.MKT.MHM Dosya: 12 Gömlek:45 (H.1265-M.1849)

Tablo 83: 1850-1856 Tarihleri Arasında Hakkâri Eyaleti Livaları²⁷¹

	1850-1856		1856
1-	Van	1-	Van
2-	Mardin	2-	Mardin
3-	Cizre		

2.1.16. Harem-i Nebevi Eyaleti

Osmanlı idari taksimatı içerisinde Mekke, Medine, Cidde (Habeş) ile buralara bağlı kaza ve nahiyelerden oluşan ve doğudan Necide, batıdan Kızıldeniz güneyden Aşır sancağı ile kuzeyden Kudüs sancağı, el-Arış ve Akabe muhafızlıklarıyla çevrili olan bölgeye Hicaz Eyaleti adı verilmekteydi²⁷². Yukarıda Habeş Eyaleti'nde açıkladığımız gibi Harem-i Nebevi, Habeş, Mekke ve Medine'yi içine alan bölge olup, aynı idari birimi ifade etmektedir. Bu eyaletin açıklamasını Habeş eyaleti içinde vermiş bulunmaktayız. Ancak Salname ve Arşiv kaynaklarındaki idari taksimat birimleri zikredilirken Habeş, Harem-i Nebevi ve Hicaz ayrı idari birimlermiş gibi karşımıza çıkabilmektedir. Bu yer isimleri aynı idari bölgeyi karşılamaktadır. Salname kayıtlarını da incelediğimizde 1850-1857 tarihleri arasında Harem-i Nebevi Eyaleti idari taksimat içerisinde yer almıştır. Sonrasında ise Habeş Eyaleti'ni idari taksimat içerisinde görüyoruz.

Tablo 84: 1850-1857 Tarihleri Arasında Harem-i Nebevi Eyaleti Livaları²⁷³

1-	Mekke-i Mükerrreme
2-	Medine-i Münevvere

2.1.17. Harput Eyaleti

1846-1850 tarihlerini kapsayan birinci bölüm ile 1856-1859 tarihleri arasında Harput Eyaleti'nin livalarını karşılaştırdığımızda Harput Sancağına Balaban kazası ilave edilmiş, Maden-i Hümayun Sancağından ise Çarsancak tefrik edilerek Dersim'e bağlanmıştır. Arguvan, Hasan Çelebi ve Ayvalıdere kazaları da Maden-i Hümayun'a

²⁷¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

²⁷² Ahmed Emin Osmanoğlu, “*Hicaz Eyaleti'nin Teşekkülü (1841-1864)*”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2004, s.3

²⁷³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1857 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

dâhil edilmiştir²⁷⁴. Salname kayıtlarında Malatya, 1856 yılına kadar Harput Eyaletine bağlı bir liva olarak görülmektedir. 1856 yılından sonraki salname kayıtlarını incelediğimizde ise Harput Eyaleti livası dâhilindeki livalar (sancaklar) sıralanırken Harput Livası (sancağı), Harput ma'a Malatya şeklinde yazılmıştır. Ancak 19. yüzyıl Harput adlı çalışmada da belirtildiği üzere Malatya bu dönem içerisinde Harput sancağının kazasıdır, bir liva değildir. Bu durum muhtemelen her iki şehrin de aynı vali tarafından yönetilmesinden kaynaklandığını yordur. Yani Harput Vilayet Valisi aynı zamanda Malatya kazasının da idarecisi olmuştur.

Tablo 85: 1856-1859 Tarihleri Arasında Harput Eyaleti Livaları (Sancakları)²⁷⁵

1-	Harput Sancağı
2-	Maden-i Hümayûn Sancağı
3-	Dersim Sancağı
4-	Behisni Sancağı

Tablo 86: 1850-1864 Tarihleri Arasında Harput Eyaleti Livaları²⁷⁶

	1850-1855		1856-1864
1-	Harput	1-	Harput ma'a Malatya
2-	Malatya	2-	Maden
3-	Maden	3-	Behisni
4-	Arapgir	4-	Dersim
5-	Behisni		

2.1.18. Hüdavendigâr Eyaleti

Hüdavendigâr 1850-1864 tarihleri arasında idari taksimat içerisinde Eyalet statüsünü devam ettirmiştir. Daha önce Kastamonu Eyaleti'ne bağlı olan Kocaeli bu dönemde Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1856 tarihli eyalet, sancak, mutasarrıflık ve muhafızlık olarak idari taksimat birimlerinin verildiği belgede de Hüdavendigâr eyalet olarak gözükmektedir.²⁷⁷. 1863 tarihli bir belgede ise Hüdavendigâr Eyaleti'nin sancağı

²⁷⁴ Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999, s.34

²⁷⁵ Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, s.33-34

²⁷⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁷⁷ BOA, *A.M Dosya: 14 Gömlek: 82* Tarih: (H.1272/M.1856)

olan Karesi dâhilindeki Edremid kazasının merkez kabul edilerek Edremid, Armudabad, Ayazmend kazalarının birleştirilerek kaymakamlık haline getirildiği belirtilmiştir²⁷⁸. 1850-1857 tarihleri arasında Hüdavendigâr Eyaletine bağlı Kocaeli livasını, 1861-62 tarihli Anadolu'daki eyalet ve sancaklardaki idarecilerin maaşlarını gösteren mesarifat defterinde eyalet olarak görmekteyiz. Bu defterde Kocaeli Eyaletine bağlı livalar da İzmit ve Biga olarak verilmiştir²⁷⁹. 1863 tarihli taşradaki eyalet ve sancakların masraflarını gösteren diğer bir defteri incelediğimizde de Kocaeli, İzmit Eyaleti olarak geçmektedir²⁸⁰. Bu durum iki yıllığına da olsa Kocaeli'nin eyalet olduğunu göstermektedir. Ancak şunu da belirtmek lazımdır ki 1862-1864 yıllarına ait Devlet Salnamelerini incelediğimizde Kocaeli, Hüdavendigâr Eyaletine bağlı liva olarak gözükmektedir. Bu farklılık mesarifat defterlerinin mali kayıtlar olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu konuya yaklaşımımız, Kocaeli'nin bu tarihler aralığında idari olarak yine Hüdavendigâr'a bağlı olduğu yönündedir.

Tablo 87: 1850-1864 Tarihleri Arasında Hüdavendigâr Eyaleti Livaları²⁸¹

1-	Karahisar Sâhib	5-	Biga
2-	Kütahya	6-	Karesi
3-	Bilecik	7-	Ayvalık
4-	Erdek	8-	Kocaeli

2.1.19. Konya (Karaman)Eyaleti

Birinci bölümde olduğu gibi bu dönemde de (1850-1864) Konya Eyaleti, idari taksimat içerisinde eyalet statüsünü korumuştur. Bir önceki dönemden farklı olarak Burdur yeni eklenen bir liva olmuştur. Suşehri livası ise bu dönemde artık liva değil de kaza olarak Konya Eyaleti'ne bağlı olarak idari statüsünü devam ettirmiştir.

²⁷⁸ BOA, *MVL Dosya: 420 Gömlek: 62* (H.1280-M.1863)

²⁷⁹ BOA; *ML.MSF.d, Dosya:16201* (H.1278-M.1861)

²⁸⁰ BOA; *ML.MSF.d, Dosya: 17358* (H.1280-M.1863)

²⁸¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 88: 1850-1864 Tarihleri Arasında Konya (Karaman) Eyaleti Livaları²⁸²

1-	Hamid	5-	Burdur
2-	Teke	6-	İçil
3-	Antalya	7-	Konya
4-	Alanya	8-	Niğde

2.1.20. Kastamonu Eyaleti

1850-1864 yılları arasında Kastamonu Eyalet statüsünü korumuştur. 1856 tarihli eyalet, sancak, mutasarrıflık ve muhafızlık olarak idari taksimat birimlerinin yer aldığı belgede Kastamonu, Eyalet sıralaması içerisinde verilmiştir²⁸³. Bir önceki dönemle karşılaştığımızda Kastamonu eyaletinin livaları aynı kalmakla beraber bu livalardan, Kocaeli 1856 yılından itibaren Hüdavendigar Eyaleti'ne bağlanmıştır.

Tablo 89: 1850-1864 Tarihleri Arasında Kastamonu Eyaleti Livaları²⁸⁴

	1850-1856		1856-1864
1-	Kocaeli	1-	Bolu
2-	Bolu	2-	Viranşehir
3-	Viranşehir	3-	Sinop
4-	Sinop		

2.1.21. Kürdistan Eyaleti

1850-1864 yılları arasındaki salname kayıtlarında incelediğimizde, önceki dönemde Kürdistan Eyaleti livaları olan Muş, Van, Hakkâri ve Cizre'nin bu dönemde Kürdistan Eyaleti livaları olarak görmemekteyiz. Çünkü Van ve Hakkâri, Eyalet statüsünde idari taksimata dâhil edilmiştir. Dersim 1856 yılında Harput Eyaletine, Muş ise Erzurum Eyaletine bağlanmıştır. Diyarbakır 1850-1864 yılları arasındaki dönemde Kürdistan Eyaletine bağlı bir liva olmaya devam etmiştir.

²⁸² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁸³ BOA, *A.M Dosya: 14 Gömlek: 82* Tarih: (H.1272/M.1856)

²⁸⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 90: 1850-1864 Tarihleri Arasında Kürdistan Eyaleti Livaları²⁸⁵

	1850-1856		1856-1864
1-	Dersim	1-	Mardin
2-	Diyarbakır	2-	Siirt
3-	Muş	3-	Diyarbakır

2.1.22. Mısır Eyaleti

Mısır Eyaletini 1839-1850 tarihleri arasındaki dönem ile bu dönem arasında değerlendirdiğimizde liva sayısında artış olduğunu görmekteyiz. Siyut, Kına ve İklim-i Sudan bu dönemde gördüğümüz livalardır.

Tablo 91: 1850-1864 Tarihleri Arasında Mısır Eyaleti Livaları²⁸⁶

1-	Necire	6-	Kulyubiye	11-	Siyut
2-	Menufiye	7-	Kahire	12-	Kına
3-	Garbiye	8-	Atfihiye	13-	İklim-i Sudan
4-	Mansura	9-	Feyyum		
5-	Şarkiyeye	10-	Benisuveyf		

2.1.23. Musul Eyaleti

Tanzimat Fermanı'ndan sonra Irak topraklarında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Salname kayıtlarını incelediğimizde bir önceki dönemde idari taksimat içerisinde yer alan Musul'u, bu dönemde 1855 yılına kadar idari taksimat içerisinde görmekteyiz. Bu tarihten sonra salname kayıtlarındaki idari taksimat sıralaması içerisinde Musul Mutasarrıflık statüsünde görülmektedir. 1856 tarihinden sonra ise Van Eyaletinin livası olmuştur²⁸⁷. Musul 1861 yılına kadar Van Eyaletine bağlı kalmış, bu tarihten sonra ise Şehrızor ve Basra gibi mutasarrıflıktan kaymakamlığa tahvil edilerek Bağdat'a bağlanmıştır²⁸⁸.

²⁸⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁸⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁸⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁸⁸ Davut Hut, *Musul Vilayetinin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s.24-27

Tablo 92: 1850-1855 Tarihleri Arasında Musul Eyaleti Livaları²⁸⁹

1-	Revanduz
2-	Balik
3-	Maretü'l-Nemân

2.1.24. Niş Eyaleti

Niş, Osmanlı idaresi altında önceleri Semendire'ye bağlı kaza durumundaydı. 1839'da yeni idari teşkilatın gereği olarak eyalet haline getirildi. Sofya, Samakov ve Köstendil de daha sonra Niş'e bağlandı. Bu durum 1864 Vilayet Nizamnamesine kadar devam etmiştir²⁹⁰. 1850-1864 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Sofya, Samakov ve Köstendil, Niş Eyaletine bağlı livalar olarak gözükmektedir.

Tablo 93: 1850-1864 Tarihleri Arasında Niş Eyaleti Livaları²⁹¹

1-	Niş
2-	Sofya
3-	Samakov
4-	Köstendil

2.1.25. Rumeli Eyaleti

19. yüzyılda Tanzimat devrinde Rumeli'nin idari taksimatı birçok değişikliğe uğradı ve küçük eyaletler teşkil edildi. 1847 yılına doğru Üsküp, Bosna, Yanya, Selanik eyaletleri kuruldu. Asıl Rumeli Eyaleti ise İşkodra Ohri ve Kesriye sancaklarından ibaret kaldı²⁹². 1850-1864 yılları arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Rumeli eyaletine bağlı beş liva tespit etmiş bulunmaktayız. Bu livalardan Manastır 1856 tarihinde Rumeli Eyaletine bağlanmıştır²⁹³.

²⁸⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁹⁰ Machiel Kıel, "Niş Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.33, 2007, s.149

²⁹¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁹² Halil İnalçık, "Rumeli Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul, 2008, s.

234

²⁹³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 94: 1850-1864 Tarihleri Arasında Rumeli Eyaleti Livaları²⁹⁴

1-	İşkodra
2-	Ohri
3-	Kesriye
4-	Narde
5-	Manastır

2.1.26. Sayda Eyaleti

Sayda, 1831 yılında Mısır valiliğinin denetimine girmişti. Ancak Osmanlı Devleti İngiltere ve Avusturya'nın yardımıyla bütün Filistin ve Suriye'den Mısır askerlerini çıkararak Osmanlı hâkimiyetini yeniden kurmuştur. Sayda 1864 Vilayet Nizamnamesinden sonra Suriye vilayetiyle birleştirilecektir²⁹⁵. Nitekim 1856 tarihli Sayda Eyaleti'ne ait vergilerin çok masraflı olduğu konusunda gerekli çalışmaların yapılması hususundaki belge ile 1862 tarihli Sayda Eyaleti'ne kapı kethüdası tayin edildiğine dair belge, bize bu tarihler arasında (1850-1864) Sayda'nın Eyalet statüsünü koruduğunu göstermektedir²⁹⁶.

Tablo 95: 1850-1864 Tarihleri Arasında Sayda Eyaleti Livaları²⁹⁷

	1850-1856		1856-1864
1-	Trablusşam	1-	Lazkiye
2-	Lazkiye	2-	Trablus
3-	Akka	3-	Cebel-i Nasara
4-	Kudüs-ü Şerif	4-	Cebel-i Dürzi
		5-	Sayda
		6-	Akka
		7-	Nablus
		8-	Kudüs

²⁹⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁹⁵ Ersin Gülsoy, "Sayda Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, 2009, s. 209-210

²⁹⁶ BOA, *A.MKT.MHM Dosya: 109 Gömlek:22* Tarih: (H.1273/M.1856), *Dosya: 264 Gömlek: 19* Tarih:(H.1279/M.1862)

²⁹⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

2.1.27. Selanik Eyaleti

Selanik Eyaletine bağlı livalar bir önceki dönemle aynı kalmakla beraber, 1839-1850 tarihleri arasındaki dönemde Selanik Eyaleti'nin livası olan Tırhala, bu dönemde (1850-1864) Yanya Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1850-1864 yılları arasında salname kayıtlarına göre Selanik Eyaleti'ne bağlı üç liva vardır.

Tablo 96: 1850-1864 Tarihleri Arasında Selanik Eyaleti Livaları²⁹⁸

1-	Selanik
2-	Siroz
3-	Dırama

2.1.28. Sırp Eyaleti

1828-1829 Osmanlı Rus savaşı sonucunda imzalanan Edirne Anlaşmasıyla Osmanlı Devleti bir fermanla Sırlara yeni haklar tanımıştır. Bu anlaşma ile Sırlar muhtar idare edildiği gibi Sırlar'ın bir meclis tarafından yönetileceği, kale muhafızları dışında Sırp topraklarında hiçbir Türk'ün oturamayacağı gibi şartlar içeriyordu. 1867'de Özerk Sırp yönetimi, Osmanlı askeri idaresinde bulunan Belgrad, Fethülislam, Semendire ve Böğürdelen kalelerindeki garnizonların geri çekilmesiyle buralardaki egemenliğini güçlendirdi. Osmanlı Devlet'ine bağlı bir devlet şeklinde teşkilatlanan Sırbistan'ın Osmanlılardan tamamen kopuşu 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda gerçekleşti²⁹⁹. Salname kayıtlarını incelediğimizde Sırp Eyaleti idari birimleri bir önceki bölüm ile (1839-1850) karşılaştırıldığında istikrarını korumuştur.

Tablo 97: 1850-1864 Tarihleri Arasında Sırp Eyaleti Kazaları³⁰⁰

1-	Belgrad	9-	Alkasiniç	17-	Rodnik
2-	Hisarcık	10-	İsfirliğ	18-	Çaçka
3-	Semendire	11-	Verejna	19-	Öziçe
4-	Pajarofça	12-	Alacahisar	20-	Valpova
5-	Karayine	13-	Bagodine	21-	Podriniye
6-	Nevahi	14-	Köprü	22-	Şabaç
7-	Çernoviç	15-	Prakin		
8-	Gorgosofça	16-	Karakonifçe		

²⁹⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

²⁹⁹ Mehmet Hacısalıhoğlu, "Sırbistan Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, 2009, s.125-126

³⁰⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

2.1.29. Silistire Eyaleti

Salname kayıtlarını incelediğimizde Silistre Eyaleti ve ona bağlı sancak sayısının 1860 yılından sonra artış gösterdiğini görüyoruz. Zaten 1850 yılından itibaren Silistre Eyaleti'nin livalarında farklılıklar göze çarpmaya başlamıştır. Bir önceki dönemde Silistre Eyaleti'ne bağlı Niğbolu, Vidin, Çirmen, Vize, Kırkkilise livalarını bu dönemde (1850-1864) göremiyoruz. Çünkü Vidin bu dönemde eyalet olmuş, Çirmen, Vize, Kırkkilise livaları ise Edirne Eyaletine bağlanmıştır. Ayrıca salname kayıtlarında 1850-1864 tarihleri arasındaki dönem boyunca Silistre Eyaleti livaları kendi içerisinde de sürekli değişiklik göstermiştir.

Tablo 98: 1850-1864 Tarihleri Arasında Silistre Eyaleti Livaları³⁰¹

	1850-1854		1855		1856-1859		1860-1864
1-	Varna	1-	Varna	1-	Silistre	1-	Varna
2-	Tırnova	2-	Tırnova	2-	Varna	2-	Şumnu
3-	Şumnu	3-	Şumnu	3-	Şumnu	3-	Silistre
4-	Tulca	4-	Tulca	4-	Tulca	4-	Tulca
				5-	Ruscuk	5-	Hezargrad
						6-	Mecidiye
						7-	Sena
						8-	Tırnova

2.1.30. Sivas Eyaleti

Birinci bölüm (1839-1850) ile bu dönem Sivas Eyaleti livalarını karşılaştırdığımızda, Sivas Eyaleti'ne bağlı olan Arapgir, Bozok ve Canik livalarından Arapgir'in Harput Eyaleti'ne, Bozok ve Canik'in ise Ankara Eyaleti'ne bağlandığını tespit ediyoruz. 1863 tarihli bir belgede de Ankara Eyaleti'ne bağlanmış olan Ortapara ve Yüzdepara kazalarının tekrar Sivas Eyaleti merkez livasına bağlandığı belirtilmiştir³⁰².

³⁰¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁰² BOA, *Fon Kodu: MVL Dosya: 650 Gömlek:68 (H.1280-M.1863)*

Tablo 99: 1850-1864 Tarihleri Arasında Sivas Eyaleti Livaları ³⁰³

	1850-1856		1856-1864
1-	Amasya	1-	Amasya
2-	Çorum	2-	Çorum
3-	Yeniil	3-	Sivas
4-	Divriği	4-	Divriği
5-	Tokat		

2.1.31. Şam Eyaleti

Salname kayıtlarını incelediğimizde Şam'ın liva sayısının artış gösterdiğini görmekteyiz. Bir önceki dönemde Hama, Humus, Aclun livalarından ibaret olan Şam Eyaletinin bu dönemde liva sayısı özellikle 1860-1864 tarihleri arasında dokuza kadar ulaşmıştır.

Tablo 100: 1850-1864 Tarihleri Arasında Şam Eyaleti Livaları ³⁰⁴

	1850-1855		1855		1856-1859		1860-1864
1-	Hama	1-	Bekaü'l Aziz	1-	Şam	1-	Şam
2-	Humus	2-	Humus	2-	Hama	2-	Hama
3-	Aclun	3-	Hama	3-	Humus	3-	Humus
		4-	Nablus	4-	Havran	4-	Horan
		5-	Aclun	5-	Aclun	5-	Aclun
						6-	Balik
						7-	Bekaü'l Aziz
						8-	Mâretü'l Neman
						9-	Çula

2.1.32. Şehrizer Eyaleti

1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde değerlendirdiğimizde, 1854 tarihli iki belgede Şehrizer'un eyalet statüsünü koruduğunu görmekteyiz³⁰⁵. Bu belgelerde Şehrizer

³⁰³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁰⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁰⁵ BOA, *İ.MVL Dosya: 291 Gömlek: 11668* Tarih: (H.1270/M.1854), *Dosya: 295 Gömlek: 11980* Tarih: (H.1270/M.1854)

Eyaleti kazalarına atamalar ve maaş tahsisi ile ilgili bilgiler içermektedir. Bir önceki bölümde yani 1839-1850 tarihleri arasındaki dönemde Şehrizor Eyaleti'nin livaları ile bu dönemdeki livalar farklıdır. Bir önceki dönemden Erbil, Köy, Dulkıran, Şemamek, Köprü, Beye, Bazyan, 1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde yer almamaktadır. Bu dönem salname kayıtlarını incelediğimizde 1858 yılına kadar Şehrizor idari taksimat tablosunda Eyalet olarak yer almasına rağmen kazaların da yer aldığı daha kapsamlı idari taksimat sıralamasında ise Bağdat ma'a Şehrizor Eyaleti ifadesi kullanılmıştır. Bu taksimatta Bağdat ve Şehrizor Eyaleti livaları aynı idari birim başlığı altında verilmiştir.

Tablo 101: 1850-1864 Tarihleri Arasında Şehrizor Eyaleti Livaları³⁰⁶

1-	Divaniye
2-	Necid
3-	Hille
4-	Süleymaniye
5-	Revandiz
6-	Kifri

2.1.33. Trablusgarp Eyaleti

Trablusgarp Eyaleti önceki bölümü kapsayan (1839-1850) dönem ile 1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde istikrarını koruyarak aynı livalar ile idari taksimat içerisinde yer almaya devam etmiştir.

Tablo 102: 1850-1864 Yılları Arasında Trablusgarp Eyaleti Livaları³⁰⁷

1-	Bingazi
2-	Trablus
3-	Humus
4-	Cebel-i Kurbiye
5-	Fizan

³⁰⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁰⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

2.1.34. Trabzon Eyaleti

Trabzon Eyaleti idari taksimat içerisinde birinci bölümden itibaren istikrarlı bir biçimde yer almayı devam eden eyaletlerin başında gelir. Özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra merkezi ve idari durumun kontrolü açısından eyaletlerde gerekli incelemelerin yapılması hususunda faaliyetlerde bulunulmuştur. 1860 tarihli bir belgede de Valilerin senede bir, Vilayet Kaymakamlarının altı ayda bir, Kaza Müdürlerinin de üç ayda bir idarelerindeki bölgeyi gezerek teftişte bulunmalarını isteyen emirnamenin gereği Trabzon Eyaleti valisi Cemal Paşa'ya bildirilmiş, yaptığı teftiş sonrasında gerekli merkeze ulaştırılmıştır³⁰⁸. Bu belge vasıtasıyla Trabzon Eyaleti başta olmak üzere diğer eyaletlerin de merkez tarafından problemlerden haberdar olmak amacıyla yazışmalarda bulunulduğunu düşünmekteyiz. Trabzon Eyaleti livalarında bir önceki dönemden farklılıklar olmuştur. Bir önceki bölümde Trabzon Eyaletine bağlı livalar ile bu dönemdeki livaları karşılaştırdığımızda, diğer livalar aynı kalmakla beraber önceki dönemde liva olan Gönve, bu dönemde Lazistan Livasının kazası olmuştur. Lazistan ve Bucak ise yeni eklenen livalardır.

Tablo 103: 1850-1864 Tarihleri Arasında Trabzon Eyaleti Livaları³⁰⁹

1-	Trabzon
2-	Canik
3-	Ordu
4-	Karahisar-ı Şarkî
5-	Gümüşhane
6-	Lazistan ³¹⁰
7-	Bucak

2.1.35. Tunus Eyaleti

Bir önceki bölüm (1839-1850) ile bu dönemi karşılaştırdığımızda Tunus, eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almaya devam etmekle birlikte kaza sayısı da aynı

³⁰⁸ BOA, A.MKT.UM, Dosya: 479 Gömlek:81 Tarih: (H.1277/M.1860)

³⁰⁹ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³¹⁰ Lazistan Trabzon Vilayetinin bir sancağıdır. Laz diye anılan ahâli ile meskûn olan bölgede yaşayanlar bu isimle anılmışlardır. Lazistan; Batıdan Trabzon sancağıyla, güneyde Erzurum Vilayetiyle, doğuda Rusya hududuyla, kuzeyde Karadeniz ile çevrilmiştir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, C.5, s.3967

kalmıştır. 1852 tarihli Tunus Eyaleti'ndeki aşiretlerin iskânı ve Tunus valisine gönderilen imtiyaz nişanı hakkında bilgiler içeren iradeler bize Tunus'un bu dönem eyalet olma durumunu sürdürdüğünü göstermiştir³¹¹.

Tablo 104: 1850-1864 Tarihleri Arasında Tunus Eyaleti Kazaları³¹²

1-	Bizerte	8-	Tebersuk	15-	Kala-i Hamame	22-	Kayrevan
2-	Kala'i Tabraka	9-	Efrikiyete	16-	Sahil	23-	Cerid
3-	Kehf	10-	Baca	17-	Susa	24-	Cerbe
4-	Amadun	11-	Matar	18-	Laçım	25-	Zarzis
5-	Makyine	12-	Dahil	19-	Mehdiye		
6-	Sinan	13-	Süleyman	20-	Esfaks		
7-	Tetoz	14-	Kala-i Iklıbiye	21-	Kerkene		

2.1.36. Üsküp Eyaleti

Üsküp Eyaleti livaları bir önceki bölüm olan 1839-1850 tarihleri ile bu dönem (1850-1864) arasında aynı kalmakla beraber idari taksimat içerisinde eyalet statüsünü korumayı devam ettirmiştir.

Tablo 105: 1850-1864 tarihleri Arasında Üsküp Eyaleti Livaları³¹³

1-	Üsküp
2-	Prizren
3-	Priştine

2.1.37. Van Eyaleti

Salname kayıtlarını incelediğimizde, Van Eyaleti'nin 1856 yılından itibaren idari taksimat içerisinde yer aldığını görmekteyiz. 1839-1850 tarihleri arasındaki dönemde Kürdistan Eyaletinin livası olan Hakkâri, 1856-1864 tarihleri arasındaki dönemde Van Eyaletine bağlanmıştır. Bu dönemde Musul'u da Van Eyaleti'ne bağlı olarak görmekteyiz. Musul, 1855 de mutasarrıflık statüsüyle Van Eyaleti'ne bağlanmış ve 1866 yılına kadar bu şekilde yönetilmiştir. Bu tarihten sonra Şehrızor ve Basra gibi Musul da

³¹¹ BOA, İ.DH Dosya: 249 Gömlek: 15248 Tarih: (H.1268/M.1852), Dosya: 251 Gömlek: 15440 Tarih: (H.1268/M.1852)

³¹² Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³¹³ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

mutasarrıflıktan kaymakamlığa dönüştürülerek Bağdat'a bağlanmıştır. 1879 yılında ise Bağdat'tan ayrılarak müstakil bir vilayet olmuştur³¹⁴.

Tablo 106: 1856-1864 Tarihleri Arasında Van Eyaleti Livaları³¹⁵

1-	Hakkâri
2-	Van
3-	Musul

2.1.38. Vidin Eyaleti

Salname kayıtlarını incelediğimizde 1850-1864 tarihleri arasında Vidin Eyaleti livalarının değişiklik gösterdiğini tespit ediyoruz. 1839-1850 yılları arasındaki dönemde Vidin eyaletine bağlı livalar; Tırnovi, Vidin, İslimiye'dir. Ancak bu durum 1864 yılına doğru değişiklik göstermiş, Tırnovi ve Vidin livaları yerini Lofça ve Berkofça livalarına bırakmıştır.

Tablo 107: 1850-1864 Tarihleri Arasında Vidin Eyaleti Livaları³¹⁶

	1850-1855		1856-1860		1860-1864
1-	İslimiye	1-	Tırnovi	1-	Lofça
2-	Lom	2-	Vidin	2-	Berkofça
3-	Sofya				

2.1.39. Yanya Eyaleti

Salname kayıtlarında incelediğimizde, 1839-1850 tarihleri arasındaki livalar ile 1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde Yanya Eyaletine bağlı livalar aynı kalmıştır. Ancak Yanya Eyaleti'ne bir önceki dönemden farklı olarak Tırhala livasının eklendiğini tespit ediyoruz.

³¹⁴ Davut Hut, *Musul Vilayetinin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)*, Doktora Tezi (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul, 2006, s.27

³¹⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1856-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³¹⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 108: 1850-1864 Tarihleri Arasında Yanya Eyaleti Livaları³¹⁷

	1850-1855		1855		1856-1864
1-	Berat	1-	Berat	1-	Berat
2-	Ergiri	2-	Ergiri	2-	Ergiri
3-	Tırhala	3-	Siroz	3-	Yanya
		4-	Dırama	4-	Preveze
				5-	Tırhala

2.1.40. Yemen Eyaleti

Yemen’de, 19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı varlığından söz etmek pek mümkün değildi. Osmanlıların Yemen’de etkili olduğu dönem Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa’nın Yemen’i işgal etmesiyle başlamıştır. 1849 yılında Yemen’in Osmanlılar idaresindeki kısmı vali ve mutasarrıflar tarafından yönetilmeye başlanmış, Yemen sahillerinde güvenliğin sağlanması çabaları Ahmet Muhtar Paşa’nın Yemen’i yeniden fethine kadar geçen dönemde görevlendirilen valiler zamanında da sürdürülmüştür³¹⁸. Yemen Eyaleti bir önceki bölümde yani 1839-1850 tarihleri arasında incelediğimiz salname kayıtlarında idari taksimat içerisinde yer almamıştır. 1850 yılından itibaren ise idari taksimat sıralaması içerisinde Yemen Eyaleti’ni de görmekteyiz.

Tablo 109: 1850-1864 Tarihleri Arasında Yemen Eyaleti Livaları³¹⁹

1-	Muha
2-	Zebid
3-	Sana
4-	Laheç
5-	Ebu Ariş

Yukarıda 1850-1864 tarihleri arasındaki idari taksimat birimlerini sıraladıktan sonra, bu bölüm ve bundan sonraki bölümlerin sonuna ekleyeceğimiz genel bir tablo oluşturmaya çalıştık. Bu tablo ile her dönem içerisinde eyalet statüsünden çıkan ya da

³¹⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³¹⁸ İdris Bostan, “Yemen Maddesi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, 2013, s.406-412

³¹⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1850-1864 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

yeni eklenen eyaletlerin hangileri olduğu konusunda fikir sahibi olunması açısından faydalı olacağı kanısındayız.

	1839-1850		1850-1864
1-	Anadolu Eyaleti		
2-	Adana Eyaleti	1-	Adana Eyaleti
3-	Ankara Eyaleti	2-	Ankara Eyaleti
4-	Aydın Eyaleti	3-	Aydın Eyaleti
5-	Bağdat Eyaleti	4-	Bağdat Eyaleti
6-	Basra Eyaleti		
7-	Belgrad Eyaleti	5-	Belgrad Eyaleti
8-	Boğdan Eyaleti	6-	Boğdan Eyaleti
9-	Bosna Eyaleti	7-	Bosna Eyaleti
10-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	8-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti
11-	Çıldır Eyaleti		
12-	Diyarbakır Eyaleti		
13-	Edirne Eyaleti	9-	Edirne Eyaleti
14-	Eflak Eyaleti	10-	Eflak Eyaleti
15-	Erzurum Eyaleti	11-	Erzurum Eyaleti
16-	Girit Eyaleti	12-	Girit Eyaleti
17-	Habeş Eyaleti	13-	Habeş Eyaleti
18-	Halep Eyaleti	14-	Halep Eyaleti
		15-	Harem-i Nebevi Eyaleti
19-	Harput Eyaleti	16-	Harput Eyaleti
		17-	Hakkâri Eyaleti
20-	Hüdavendigâr Eyaleti	18-	Hüdavendigâr Eyaleti
21-	Kars Eyaleti		
22-	Konya (Karaman) Eyaleti	19-	Konya (Karaman) Eyaleti
23-	Kandiye Eyaleti		
24-	Kastamonu Eyaleti	20-	Kastamonu Eyaleti
25-	Kürdistan Eyaleti	21-	Kürdistan Eyaleti
26-	Maraş Eyaleti		
27-	Musul Eyaleti	22-	Musul Eyaleti

28-	Mısır Eyaleti	23-	Mısır Eyaleti
29-	Niş Eyaleti	24-	Niş Eyaleti
30-	Rumeli Eyaleti	25-	Rumeli Eyaleti
31-	Rakka Eyaleti		
32-	Sayda Eyaleti	26-	Sayda Eyaleti
33-	Selanik Eyaleti	27-	Selanik Eyaleti
34-	Sırp Eyaleti	28-	Sırp Eyaleti
35-	Silistre Eyaleti	29-	Silistre Eyaleti
36-	Sivas Eyaleti	30-	Sivas Eyaleti
37-	Şam Eyaleti	31-	Şam Eyaleti
38-	Şehrizer Eyaleti	32-	Şehrizer Eyaleti
39-	Trablusgarp Eyaleti	33-	Trablusgarp Eyaleti
40-	Trabzon Eyaleti	34-	Trabzon Eyaleti
41-	Trablüşşam Eyaleti		
42-	Tunus Eyaleti	35-	Tunus Eyaleti
43-	Üsküp Eyaleti	36-	Üsküp Eyaleti
44-	Van Eyaleti	37-	Van Eyaleti
45-	Vidin Eyaleti	38-	Vidin Eyaleti
46-	Yanya Eyaleti	39-	Yanya Eyaleti
		40-	Yemen Eyaleti

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 1850 yılından itibaren bir önceki dönemden farklı olarak eyalet sayısında değişimler olmuştur. 1850 yılından itibaren Anadolu, Basra, Çıldır, Diyarbakır, Kars, Kandiye, Maraş, Rakka, Musul, Trablüşşam idari taksimat sıralaması içerisinde eyalet değil de liva (sancak) olarak karşımıza çıkacaktır. Yalnız bunlardan Diyarbakır, 1864 yılından sonra idari taksimat içerisinde tekrardan eyalet olarak yer almıştır. 1839-1850 tarihleri arasında Basra, Bağdat Eyaleti'ne- Çıldır, Kars Erzurum Eyaleti'ne- Kandiye, Girit Eyaleti'ne- Rakka, Halep Eyaleti'ne- Trablüşşam, Sayda Eyaleti'ne- Maraş Adana Eyaleti'ne- Musul, Van Eyaleti'ne bağlanmıştır. Böylece idari taksimat sıralamasında liva olarak yerlerini almışlardır. Yemen ise bir önceki dönemden farklı olarak 1850 yılından itibaren idari taksimat içerisinde görmeye başladığımız bir eyalettir.

2.2. 1850 -1864 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve İdari Taksimatı Üzerine Değerlendirme

Siyasi olarak; Osmanlı Devleti'nde 1850 ve sonrasındaki yıllarda Kutsal Yerler problemi, Eflak ve Boğdan'ın Ruslar tarafından işgali gibi konular gündemdedi. Rusya'nın Eflak Boğdan'ı işgal etmesi Osmanlı İmparatorluğu kadar Avusturya ve Prusya'yı da ilgilendiriyordu. Çünkü bu iki devlet Doğu Avrupa ve Balkanlarda hâkimiyet kurma düşüncesindeydi. Bunun üzerine Viyana Kongresinin toplanmasına karar verilmiştir. Viyana kongresinde metinde bir takım değişiklikler yapılmadıkça kabul edilemeyeceği kararına varıldı. Ruslar Eflak ve Boğdan'da savunma durumunda kalacaklarını Avrupa'ya ilan etmişlerdi. Fakat bu ilanın değeri yoktu. Onların Balkanlarda harp planı vardı. Bu amaçla Ruslar öncelikle Vidin'i alıp Niş ve Sofya yolunu açacak ve Balkanları çevirmelerini sağlayacaklardı. Bu takdirde Ruslar, Yunanlıların çoğunluk olduğu vilayetlerde bağlantı kuracaklar ve Osmanlı hükümetine karşı iyi duygular beslemeyen Yunan hükümeti ile el ele vereceklerdi. Bunun dışında Ruslar, Sırp ve Bulgarları da Bab-ı Ali'ye karşı ayaklandırarak beraberinde harbe sürüklemek niyetini kuruyorlardı. Bu amaçla pek çok girişimlerde bulunmuşlar ancak başarılı olamamışlardı.

Rusya ile müttefikler arasında yani İngiltere ve Fransa ile harp yapılan alanlar, Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu kıyılarından başka Kırım ve Baltık oldu. Ruslar Tuna kıyılarında ümit ettikleri gibi kesin bir başarı kazanamadılar ancak 1854 yılında genel bir saldırıya geçerek Tuna, Kalas, İbrail ve İsmail'e geçerek Dobruca'yı aldıkları gibi bir Osmanlı ordusunu yenerek Silistre'yi de kuşattılar ancak Türkler Silistre de iyi bir savunma ortaya koymuşlardı. Bu sırada İngiliz ve Fransız kuvvetleri Türklere yardım etmek üzere önceden çıkmış oldukları Gelibolu'dan Varna'ya geldiler. Ruslar Silistre'yi bırakarak çekildiler hatta Eflak ve Boğdan'ı boşaltmaya başladılar. Bu dönemde Bâb-ı âli Avusturya arasında Eflak ve Boğdan'ın mukadderi için bir antlaşma yapıldı. Buna göre Avusturya harbin sonuna kadar Eflak ve Boğdan'ı işgal ederek onu her saldırıya karşı koruyacaktı. Avusturya böylece Tuna üzerinde hâkim rol oynayacak bir durum elde etmiş oluyordu³²⁰.

Balkanlar'daki Osmanlı nüfusunun dini ve etnik birleşimi 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı'ndan sonra önemli bir konu haline geldi. Avrupa devletleri tarafından

³²⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, T.T.K, Ankara, 1991, s.225-244

hazırlanan bu fermanın asıl amacı, Babıâli'nin gayrimüslim tebaası yararına reformlar yapılmasıydı. Bu ferman gayrimüslimlerin kapitalist ekonomiye geçişini hızlandırmış ve yeni oluşan mesleklerin yanı sıra iç ve dış ticareti de tekeline geçirmeye başlayan girişimci yeni toplulukların ortaya çıkması için zemin hazırlamıştır³²¹.

Diğer taraftan Merkezi yönetim eyalet yönetiminin de bizzat kendi memurlarının yanına her sınıf halkın temsilcilerini resmen ve kanunen almak zorunda kaldı. Bu temsilcilerin çalıştıkları organların yerel yönetim geleneği ve yönetime katılma alışkanlığı böylece başladı. Onun için merkezi hükümetin taşradaki yönetiminin bir parçası olan vilayet, liva, kaza idare meclisleri gibi tüzel kişiliği bile olmayan organlarda ülkemizin yerel yönetim geleneğinin köklerini aramak yanlış değildir. Yönetilenlerin hangi din ve ulustan olursa olsun bu organlarda temsil edildikleri açıktır³²².

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'ndan sonra siyasi ve idari alanda yapılan girişimlerden bir diğeri Islahat Fermanıdır (1856). Bu ferman ile Osmanlı Devleti'nde her din ve mezhepten olan tebaaya Tanzimat Fermanıyla vaat edilmiş olan garantiler teyit edilmiş, din ve mezhep serbestliği, hak ve yetkileri koruma altına alınmış, Hıristiyan ve Müslüman olmayan diğer tebaanın devlet hizmetine ve memurluklarına kabul edilmesi sağlanmış, eyalet ve liva meclislerinde Müslüman veya Hıristiyanlardan oluşan üyelerin seçim usullerinin güvenliğini sağlamak ve oylarının hürlüğü temin etmek için bu meclislerin tertip ve teşkili hakkında mevcut nizamlar yeniden düzenlenmiştir. Müslümanlar ile Hıristiyan ve Müslüman olmayanlar arasında çıkacak ticaret ve cinayet davaları karma mahkemelere havale olunacaktır. Vergide eşitlik diğer mükellefiyetlerde eşitliği, haklar yönünden eşittik de vazifelerde eşitliği icap ettirdiğinden Müslüman olmayan diğer tebaada Müslüman halk gibi askerlik bakımından evvelce verilmiş kararlara uymak zorundaydı. Zaptiye teşkilatı vilayet ve köylerde kendi işi ve gücü ile uğraşan bütün tebaanın can ve mal güvenliğini sağlamaya muktedir bir hale getirilecektir. Devletin her yıl için gelir ve giderini gösteren bütçesinin tespiti hususunda evvelce kabul edilmiş olan kanun hükümleri itinayla tatbik edilecektir. Osmanlı tebaasından sınıf ve mezhep farkı göstermeksizin vergi alınacaktır. Bayındırlık işleri için devletçe ayrılacak para ile yapılacak olan kara ve deniz yollarından

³²¹ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul, 2003, s.63

³²² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, T.T.K, Ankara, 2011, s.48

faaydalanacak olan eyalet ve sancaklardan bu iŒe harcanmak üzere özel bir vergi alınacaktır³²³.

Islahat Fermanı Osmanlı Devleti'nde yaŒayan Müslim ve gayrimüslim tebaanın eŒitliđini amaçlıyordu. Fakat özellikle Rumlar Tanzimat Fermanı gibi Islahat Fermanı'nda fazla umutlu olmamıŒlardı. Ayrıca mütteliklerin gabiliyetiyle sonuçlanan Kırım SavaŒı'nı bitiren Paris AnlaŒması imzalanmıŒ, Devlet-i Aliyye Avrupa Devletler topluluğuna üye olmuŒtur. Fakat Osmanlı Devleti Avrupa uyumunun eŒit üyesi olmaktan çok ne yapması gerektiği güçlü üyeler tarafından dikte edilen bir küçük ortak konumundaydı. Paris Kongresi ile tüm gayrimüslimler büyük güçlerin koruması altına girmiŒti³²⁴.

Ancak bu değişiklik iç isyanlar ve Avrupa devletlerinin müdahalesini engelleyememiŒtir. ÇeŒitli isyanlar 19. yüzyılda hem sayı bakımından hem de imparatorluğun dağılması yolunda yaptıkları yıkıcı tesirleri itibariyle de önceki yüzyılların isyanlarına üstündür. Özellikle Balkanlarda ortaya çıkan isyanlar idari taksimatta oldukça yansımıŒtır. 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Bulgar isyanı Sırbistan ve Vidin'de etkili olmuŒtur. Bu isyanın NiŒ'e kadar ulaŒılması engellenmeye çalıŒılmıŒtır. 1850 Vidin isyanından sonra Rusya tahrikleriyle isyan hazırlık ve faaliyetlerini aralıksız sürdürmüŒtür. 1853 yılı baŒlarında Rusya Bulgaristan'a ajnalar göndermiŒtir³²⁵.

Milli isyanlar Osmanlı Devleti'nin Hristiyan tebaası tarafından istiklal amacı ile yapılan isyanlardır. Din ve mezhep isyanları ise devlet idaresine yapılmıŒ olmamakla beraber devleti meŒgul eden ve yıpratın isyanlardır. Suriye'de 19. yüzyılın ilk yarısında Dürzilerle Marunîler arasında çıktığını gördüğümüz isyanlar bu türdendir. Osmanlı idaresinde Suriye, Halep, Œam, Sayda ve Bağdat olmak üzere dört eyalete bölünmüŒtü. İslam fütuhatinin bir neticesi olarak halkın çoğu Müslümandı. Fakat İslamlar arasında mezhep yönünden bir birlik mevcut değildi. İslamlığın esas mezhepleri yanında önemli cemaatler olarak mütevelliler ve Dürziler vardı. Hristiyanlara gelince Marunî, Ortodoks, Süryani- Latin ve Ermeni Katolikleri, Protestan ve daha baŒka mezhepler halinde bulunuyorlardı. Bu nedenle Suriye halkında kısmen dil birliği olmasına rağmen duygu ve

³²³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.2-16

³²⁴ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul, 2007, s.79

³²⁵ M. Hüdai Œentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, T.T.K, Ankara, 1992, s. 101-110

düşünce birliği yoktu. Bu nedenle özellikle Dürziler ve Maruniler arasında sık sık çatışmalar oluyordu. Bu durum 1858’li yıllarda Cidde olaylarını beraberinde getirmiştir³²⁶. Arap kaynaklarında Şam coğrafi terimiyle anılan Suriye, Osmanlı Devleti yönetiminde Halep ve Sayda eyaletlerinden oluşmaktaydı. Suriye’de yaşayan insanlar çeşitli kökenden geldikleri gibi çeşitli din ve mezheplere de sahip bulunuyorlardı. Bu nedenle çeşitli mezhep mensupları sürekli anlaşmazlık ve çatışma içerisinde bulunmaktaydı. Özellikle Dürzi-Mârûnî çatışması dış müdahalelerin etkisiyle gittikçe büyümüş, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Rusya, Avusturya ve Prusya devletleri Dürzi-Mârûnî çatışmalarına müdahale temekten geri kalmamıştır³²⁷. Bu devletlerden oluşan komisyon 9 Haziran 1961 tarihli Lübnan Nizamnamesini hazırladı. Bu düzenleme ile bölge (Cebel-i Lübnan) adeta bağımsızlık kazanıyordu. Mutasarrıf Suriye ve Beyrut’taki valilerden bağımsız olduğu gibi, yıllık bir vergi ödeme zorunluğu dışında merkeze karşı yükümlülüğü de kalmamıştı. Bu düzenleme, Avrupa devletlerinin bütün Osmanlı vilayetlerinde görmeyi arzuladıkları bir düzenlemeydi³²⁸. Osmanlı vilayet sisteminin yeniden düzenlenmesinde olumsuz bir örnek teşkil eden 1861’de tespit edilen Cebel-i Lübnan’ın statüsü olmuştur. 1845’ten beri Dürziler ve Marunîler arasında süregelen çatışmalar Lübnan olaylarını uluslararası bir sorun haline getirmiştir. Bab-ı Ali İngiltere ve Fransa’nın silahlı müdahalesini üzerine bölgedeki hükümdarlığını korumak için 1861’de Beyrut bölgesini hariç tutarak Cebel-i Lübnan için özel bir statü hazırladı. Bu statü etnik-dini grupların eşit olarak idareye katılması esasını gözeterek hazırlanmıştır. Buna göre Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı Hristiyan bir mutasarrıf başkanlığında karma üyeli bir idare meclisi tarafından yönetilecekti. Ancak bu durum yeni bir vilayet statüsünü gerekli kılacaktır ve 1864 Vilayet Nizamnamesinin oluşturulmasında büyük etkindir³²⁹.

Eflak ve Boğdan’da sonra Osmanlı Devleti’ni uzun süre uğraştıran meselelerden bir tanesi de Sırbistan ve Karadağ olaylarıdır. Osmanlı Devleti Sırbistan’ı 19. yüzyılın başlarına kadar bir eyalet olarak idare etti. Sırp din ve mezhep işleriyle içtimai ve medeni işlerini kendi gelenek ve ananelerine göre görmek ve çözmek hakkına sahip idiler. Bükreş anlaşmasıyla Sırbistan Eyaleti iç işlerinde kendi kendini idare eden hukuk yönünden imtiyazlı bir eyalet durumuna girmişti. Sırbistan muhtar Eyaleti Kırım muharebesi sırasında Rusların yaptıkları propagandalara rağmen tarafsız kalmıştı. Paris

³²⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.29-63

³²⁷ Yaşar Yücel, Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, C.4, Ankara, 1992, s.304-306

³²⁸ Musa Çadircı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Ankara, 2007, s. 210-211

³²⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, 2008, s. 429-430

Kongresinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyanların durumu düşünülürken Sırlarınki de gözden geçirilmiştir. Sırbistan Eyaleti'ne evvelce verilmiş olan imtiyazların Rusya'nın tesiriyle verildiğini ve bu eyalet üzerinde bir dereceye kadar Rus himayesinin kurulmuş bulunduğu göz önünde tutularak anlaşma yapılmak istenmiştir. Paris Anlaşmasından sonra Sırlar imtiyazlarını genişletmek ve hatta Osmanlı Devleti'nden büsbütün ayrılarak müstakil bir devlet haline gelmek için büyük gayretler sarf etmeye başlamışlardır. Sırp isyanından sonra Karadağ isyanı kendini göstermiştir. Karadağ Osmanlı hâkimiyetine geçtikten bir müddet sonra Karadağ beyi idareyi Vladika diye tabir olunan piskoposa bırakmıştır. Karadağlılar koyu Ortodoks idiler. Ruslar Balkanlardaki Ortodoksları Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmeye kalkınca öncelikle Karadağ'a gözlerini dikmişlerdir. Paris Anlaşmasında Karadağ ile Türkiye arasındaki hudud belirlenmiştir. Ancak Karadağ ile Osmanlı kuvvetleri arasındaki çekişme devam etmiştir³³⁰.

Yukarıda Osmanlı Devleti'nin 1850-1864 yılları arasındaki siyasi olaylarını incelediğimizde görüyoruz ki; gerçekleşen bu siyasi meseleler idari taksimatın da değişikliğe uğramasına sebep olmuştur. Özellikle Boğdan, Eflak, Sırbistan, Karadağ, Suriye bölgeleri bu değişikliklerin görüldüğü yerlerdi. Bu yıllara arasında eyalet olarak değil de eyaletlere bağlı sancaklarda eklemeler ya da eksilmeler göze çarpmaktadır. Boğdan, Eflak, Niş, Sırp, Belgrad, Sayda, Bağdat, Habeş, Yemen, Mısır, Tunus gibi sınırdan uzaktaki yerleşim yerleri hakkındaki bilgiler salname kayıtlarında verilmesine rağmen arşiv belgelerinde bölgelerin idari taksimatına dair bilgilere ulaşamıyoruz. Ancak o dönem siyasi olayları ve salnamelerdeki bilgiler karşılaştırıldığında bu dönem hakkındaki bilgiler ortaya çıkmaktadır. Bu birimler de 1864 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin Eyaletleri olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır.

1850 ve 1864 yılları arasında değişim gösteren eyaletlerden birisi de Hakkâri olmuştur. Hakkâri 1850 yılında Kürdistan Eyaleti'nin livası iken 1854 yılından itibaren Hakkâri Eyaleti olarak idari taksimat içerisinde yerini almıştır. Van ve Cizre bu dönemde Hakkâri Eyaleti'nin livalarıdır. Önceki dönemde Kürdistan Eyaleti'ne bağlıydılar. 1856 yılına kadar Kürdistan Eyaleti'ne bağlı olan Muş ise Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştır. 1856 yılında Hakkâri Eyaleti'nin livası olan Van ayrı bir eyalet olmuş Hakkâri ise Van

³³⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.64-76

Eyaleti'nin livası olmuştur. 1850 yıllarının başında Kastamonu Eyaletinin livası olarak takip ettiğimiz Kocaeli ise 1857 yılında Hüdavendigâr Eyaleti'nin livası olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI DEVLETİ İDARİ TAKSİMATI (1864-1880)

3.1. 1864-1880 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı

1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde 42 Vilayet (Eyalet) tespit etmiş bulunmaktayız. Bu dönemden itibaren idari birimlerin Eyalet olarak değil de Vilayet olarak adlandırıldığını göreceğiz. Çünkü 1864 Vilayet Nizamnamesi idari birimlerde yeni bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenleme ile Eyaletlerin yerini Vilayetler alacaktır. Ancak merkezden uzak birçok yerde vilayet statüsüne hemen geçilememiştir. Bu nedenle bazı yerleşim yerleri eyalet olarak idari statülerini devam ettirmeyi sürdürmüştür. İdari yapıda gerçekleştirilen bu uygulamanın işleyişi ve içeriği hakkındaki bilgilere idari taksimat birimleri verildikten sonra değinilecektir. Yalnız bu bölümden itibaren liva yerine sancak birimini kullandık. Çünkü salname kayıtlarında 1864 tarihinden sonra idari taksimat birimleri verilirken “ vilayetlere bağlı livalar” değil de “ vilayetlere bağlı sancaklar “ şeklinde bir sıralama görülmektedir. Ancak 1864 tarihinden sonra oluşturulan Nizamnamelerde “ vilayetler ve ona bağlı livalar “ ifadesi kullanılmakla beraber 1864 yılı ve sonrasındaki belgelerde liva yerine sancak biriminin de kullanıldığı olmuştur. Bu durum liva ve sancak birimlerinin birbirini yerine kullanılan idari üniteler olduğunu göstermektedir.

Tablo 110: 1864-1880 Yılları arasında İdari Taksimat İçerisinde Yer Alan Vilayetler

1-	Adana(Bozok)Vilayeti	15-	Harput Vilayeti	29-	Sırp Eyaleti ve Belgrad Muhafızlığı
2-	Ankara Vilayeti	16-	Hüdavendigar Vilayeti	30-	Silistre Vilayeti
3-	Aydın Vilayeti	17-	İşkodra Vilayeti	31-	Sivas Vilayeti
4-	Bağdat Vilayeti	18-	Konya (Karaman)Vilayeti	32-	Suriye Vilayeti
5-	Boğdan Eyaleti	19-	Kastamonu Vilayeti	33-	Trablus Vilayeti
6-	Bosna Vilayeti	20-	Kosova Vilayeti	34-	Trabzon Vilayeti
7-	Cezayir-i Bahir-i Sefid Vilayeti	21-	Kürdistan Vilayeti	35-	Tırhala Vilayeti
8-	Diyarbakır Vilayeti	22-	Manastır Vilayeti	36-	Tuna Eyaleti
9-	Edirne Vilayeti	23-	Mısır Vilayeti	37-	Tunus Vilayeti
10-	Eflak Eyaleti	24-	Niş Eyaleti	38-	Üsküp Eyaleti
11-	Erzurum Vilayeti	25-	Prizren Vilayeti	39-	Van Vilayeti
12-	Girit Vilayeti	26-	Rumeli Vilayeti	40-	Vidin Vilayeti
13-	Habeş Vilayeti	27-	Sayda Vilayeti	41-	Yanya Vilayeti
14-	Halep Vilayeti	28-	Selanik Vilayeti	42-	Yemen Vilayeti

Bu dönemdeki idari taksimat birimleri ile bir önceki bölümdeki (1850-1864) idari birimleri karşılaştırdığımızda ortak eyaletler; Edirne, Silistre, Boğdan, Eflak, Vidin, Niş, Üsküp, Sırp ve Belgrad Muhafızlığı, Bosna, Rumeli, Yanya, Selanik, Cezayir-i Bahri-i Sefid, Hüdavendigar, Aydın, Konya, Adana, Ankara (Bozok), Kastamonu, Trabzon, Sivas, Erzurum, Van, Kürdistan, Harput, Halep, Sayda, Suriye (Şam), Bağdat, Habeş, Yemen, Mısır, Trablus ve Tunus'tur. 1864-1880 tarihi aralığında idari taksimat içerisinde gördüğümüz yeni eyaletler; Tuna, İşkodra, Tırhala, Prizren, Manastır, Kosova, Diyarbakır'dır. Rumeli 1864 yılından itibaren değişikliğin yoğun olarak yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir. Daha önceki dönemde Kürdistan Eyaleti'ne bağlı olan Diyarbakır ise bu dönemde ayrı bir eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almış Kürdistan Eyaleti ise lağv edilmiştir.

Tablo 111: 1864-1880 Tarihleri Arasında Eklenen Yeni Eyaletler (Vilayet)

1-	İşkodra Vilayeti	4-	Kosova Vilayeti
2-	Tırhala Vilayeti	5-	Tuna Vilayeti
3-	Prizren Vilayeti	6-	Diyarbakır Vilayeti
4-	Manastır Vilayeti	7-	Suriye Vilayeti

1872-1873 yılından sonra Üsküp Eyaleti içinde yer alan Prizren eyalet olmuştur. 1874 yılında ise İşkodra ve Prizren Vilayetleri birleştirilerek Manastır adında yeni bir vilayet teşkil edilmiştir. Niş sancağı da Tuna Vilayeti 'ne bağlanmıştır. Ancak 1878 yılından sonra ise bu idari yapılanma yerini Kosova Vilayetine bırakacaktır. Prizren Vilayetinin 1877 yılında başkenti Priştine'ye taşınmış böylece vilayetin adı Kosova Vilayeti olarak değişmiştir. Tırhala Vilayeti ise 1868 yılına kadar idari taksimat içerisinde yer almakla beraber önce Prizren sonra Yanya Vilayeti 'ne bağlı kalmış, 1878 yılından sonra ise Selanik Vilayeti 'ne bağlanmıştır.

1864 Vilayet Nizamnamesi ile Eyaletlerin yerini Vilayetler, Livaların yerini Sancaklar almıştır. Bu değişiklik idari belgelere hemen yansımamıştır. 1864 tarihinden sonra yayınlanan salname kayıtlarında vilayet-sancak dizilimindeki idari taksimat birimlerini görmemize rağmen özellikle arşiv belgelerinde hala daha sancak yerine liva tabiri kullanılmaya devam etmiştir. 1864 tarihli bir belgede de bu durumu görmekteyiz. Bu belgede; 1864 Vilayet Nizamnamesi gereğince yeni bir mülki ve idari taksimat yapılarak vilayetler, mutasarrıflıklar, kaymakamlıklar ve nahiyeler oluşturulmuştur. Liva,

kaza ve vilayetleri bir merkezde birleştirmek amaçlanmıştı. Vilayet teşkiline konulacak yerlerin nereler olacağı, livaların nasıl konumlanması gerektiği, livaların merkeze olan münasebetleri belirlenmeye çalışılırken, kazaların livalara bağlılığı ve diğer bir livaya bağlanması durumu, kaza ve nahiyelerin gerektiğinde birbirine bağlanması gibi durumlar da belirlenmiştir. Valiliklere yeni atamalar yapılacağı ve açıkta kalanlara maaş tahsis edileceği belirtilmiştir. Ayrıca vilayetlere Vali, Liva Kaymakamlarına Mutasarrıf, Kaza Müdürlerine Kaymakam, Zaptiye Memurlarına Müdür denilmiştir. Vilayet muhasebe işlerini Defterdar, livanın maliye işlerini Muhasebeci yaparken, Kazalarda muhasebe işleri ise Mal Kâtipleri ya da Mal Müdürü ünvanıyla anılan görevliler tarafından yürütülmüştür. Merkezi Vilayet olan sancakların idaresi için gerekirse Kaymakam da tayin edilmesi uygun görülmüştür. Vilayetlere bir Vali Muavininin yanı sıra bir de gayrimüslim muavin de gönderilmesi uygun görülmüş, bu muavinlerin gerektiğinde sancak ve kazalarda da bulunması gerektiği belirtilmiştir³³¹. Yeni nizamname ile sağlanmaya çalışılan düzen içerisinde özellikle yukarıda bahsettiğimiz gibi kaza, liva ve vilayetleri bir merkezde toplamak amaçlandığı gibi, livaların merkez ile olan münasebetlerinin düzenlenmesi için kaza ve livaların statülerinin değişebileceği belirtilmiştir. Bu uygulamayı Aydın Vilayetinde görmekteyiz. 1872 yılından sonra Aydın Vilayetine bağlı Biga, Ayvalık ve Denizli livalarının kaza statüsünde Aydın Vilayetine bağlı olarak idari yapılarını devam ettirdiğini görmekteyiz.

3.1.1. Adana Vilayeti

1866 tarihinden sonra Adana'nın Halep Vilayeti'ne bağlandığını görmekteyiz. Tezahir'de Halep Vilayetinin altı sancağının Vilayet Nizamnamesine uygun şekilde tanzim olunup yalnız Zor sancağının eski şekilde bırakıldığı belirtilmiştir. 1880 tarihli Halep Vilayeti sancakları; Halep, Uzeyr, Adana, Kozan, Maraş ve Urfa'dır. Valiliğini de Ahmet Cevdet Paşa yapmıştır³³². Adana'yı Halep taksimatında da açıkça görmekteyiz. Ancak 1872 yılından sonra ise Adana'yı tekrardan ayrı bir vilayet olarak görüyoruz³³³. 1864 yılından itibaren bir önceki dönemde (1850-1864) Adana Vilayetine bağlı olan Belen sancağı bu dönemde gözükmemektedir. 1872 tarihinden itibaren Adana Vilayetine Kozan, Payas, Cebel-i Bereket sancakları eklenmiştir. Salname kayıtlarını

³³¹ BOA, *İ.MMS Dosya: 133 Gömlek: 5692 (H.1284-M.1867)*

³³² Cevdet Paşa *Tezahir 21-39*, Yay. Cavid Baysun, T.T.K, Ankara, 1991,s. 219-226

³³³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-188 Tarihleri Arasındaki 0Devlet Salnameleri

incelediğimizde Kozan'ı 1872 yılına kadar Ankara (Bozok) Vilayetine bağlı olarak görmekteyiz.

Tablo 112: 1864-1880 Tarihleri Arasında Adana Vilayeti Sancakları (Livaları)³³⁴

	1864-1866		1872-1880
1-	Tarsus	1-	Adana
2-	Adana	2-	Kozan
3-	Karaisalı	3-	İçil
4-	Uzeyr	4-	Cebel-i Bereket
5-	Maraş	5-	Payas

3.1.2. Ankara (Bozok) Vilayeti

Ankara, 1864-1880 tarihleri arasında 1864 Vilayet Nizamnamesi ile idari taksimat içerisinde vilayet olarak anılan idari birimlerin içerisinde yer almaktadır. 1865 tarihli bir belgede Ankara Eyaleti'ne bağlı olan Kengiri sancağının Kastamonu Eyaleti'nden ayrılarak Ankara Eyaleti'ne bağlandığını tespit ediyoruz³³⁵. Salname kayıtlarından da incelediğimiz kadarıyla Kengiri 1868-1880 tarihleri arasında Ankara'ya bağlı gözükmemektedir.

Tablo 113: 1864-1880 Tarihleri Arasında Ankara (Bozok) Vilayeti Sancakları³³⁶

	1864-1868		1868-1880
1-	Ankara	1-	Ankara
2-	Bozok	2-	Bozok
3-	Kayseriye	3-	Kayseriye
4-	Kengiri	4-	Kırşehir
5-	Cihanbeğli		
6-	Cebel-i Kozan		
7-	Yeniil		
8-	Koçgiri		

³³⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³³⁵ BOA, MVL Dosya: 704 Gömlek:1 (H.1282-M.1865)

³³⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

3.1.3. Aydın Vilayeti

1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde Aydın Vilayeti sancaklarıyla 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda Aydın Vilayeti'ne, Biga ve Ayvalık sancaklarının eklendiğini görüyoruz. Ancak bu durum da kısa süreli olmuştur. 1872 yılından sonra Biga, Ayvalık ve Denizli idari statüsünü liva olarak devam ettirmeyerek kaza olarak Aydın Vilayetine bağlı kalmıştır.

Tablo 114: 1864-1880 Tarihleri Arasında Aydın Vilayeti Sancakları³³⁷

	1864-1872		1872-1880
1-	Saruhan	1-	İzmir
2-	Sığla	2-	Saruhan
3-	Aydın	3-	Aydın
4-	Menteşe	4-	Menteşe
5-	Denizli		
6-	Biga		
7-	Ayvalık		

3.1.4. Bağdat Vilayeti

Bağdat Vilayetin'in bu dönemde Basra ile birlikte on beş livası vardı. Bunlar; Süleymaniye, Revandiz, Kerkük, Kefri, Bağdat, Hanikin, Bedre, Horosan, Samarra, Dalim, Kerbela, Divaniye, Semave, Nasiriye'dir. 1867 Nizamnamesi ilan edilince Basra'nın bağlı bulunduğu Bağdat Vilayeti, yeni sisteme göre teşkilatlanmıştır³³⁸. Basra'nın yanı sıra Musul da Bağdat Vilayetine bağlı sancaklardan birisidir. Musul, Kerkük ve Süleymaniye ile birlikte idari bakımdan birer mutasarrıflık olarak Bağdat'a bağlanmıştır. 1879 yılından sonra Musul, Bağdat'tan bağımsız olarak ayrı bir vilayet olacaktır. 1869 yılından 1879 yılına kadar ki on yıllık süreçte Musul ve Şehrizer livaları Bağdat'a, Süleymaniye livası ise 1872-1878 yılları arasında Şehrizer'a, 1878 de Bağdat'a bağlanmıştır³³⁹. Bu konu hakkında hazırlanmış olan tezlerden edindiğimiz

³³⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

³³⁸ Majed Mohammed Binzouba, *Vilayet Nizamnamelerinin Basra'da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.65-68

³³⁹ Davut Hut, *Musul Vilayetin'in İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)*, Doktora Tezi (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul, 2006, s.40-47

bilgiler ile salname kayıtlarını karşılaştırdığımızda verilerin uyumluluk gösterdiğini görmekteyiz. Ancak devlet salnamelerinin kapsamı bazen yıl yıl değişebilmektedir. Belirli yıllarda salname kayıtları daha ayrıntılı ve özenli tutularak daha kapsamlı bilgiler içermektedir. Bu nedenle aşağıda tablo 115’’de verilen Bağdat Vilayeti sancaklarının yıllar arasında farklılık gösterme sebebinin salname kayıtlarının tutulma şekliyle alakalı olduğunu düşünmekteyiz.

Tablo 115: 1864-1880 Tarihleri Arasında Bağdat Vilayet Sancakları³⁴⁰

	1864-1874		1874-1880
1-	Süleymaniye	1-	Basra
2-	Revandiz	2-	Musul
3-	Kerkük	3-	Şehrizer
4-	Zengabad	4-	Süleymaniye
5-	Bağdat	5-	Müntefik
6-	Hanikin	6-	Kerbela
7-	Samarra	7-	Halep
8-	Bedre	8-	Amara
9-	Horosan	9-	Necid
10-	Delim		
11-	Divaniye		
12-	Semava		
13-	Müntefik		
14-	Basra		
15-	Şehrizer ³⁴¹		
16-	Musul		
17-	Kerbela		
18-	Amara		

³⁴⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁴¹ Tablo 115’de Bağdat Vilayetine bağlı olduğunu tespit ettiğimiz Şehrizer, Musul, Kerbela, Amara sancaklarını temin ettiğimiz kaynak; Majed Mohammed Binzouba, *Vilayet Nizamnamelerinin Basra’da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.68

3.1.5. Boğdan Eyaleti

Boğdan Eyaletine bağlı sancakları (1850-1864) ile karşılaştırdığımızda sancakların istikrarını koruduğunu görüyoruz. Boğdan'ın siyasi vaziyeti bu tarih aralığında Rusya'nın etkisiyle sürekli karışıklıklarla geçmiştir. Bu süreç içerisinde 1862 tarihinde Boğdan'ın bağımsız voyvodalık olmasıyla sonuçlanmıştı. Voyvoda Slavca asker anlamındaki voy ile sürmek anlamındaki vodadan meydana gelmekte olup asker sürücü demektir. Buradan hareketle kelime bir memleketin başkumandanı ve idarecisi manasını kazanmıştır. Osmanlı resmi belgelerinde karşılığı bey, daha çok da Eflak Boğdan söz konusu olduğunda voyvoda idi³⁴². Voyvoda önceleri dirlik sahibinin adına onun gelirlerini mahallinde toplayan haklarını onun adına kullanan kişidir. Voyvodalar genellikle o yöreden, şehir ve kasaba halkından seçilirdi. Voyvodalar, mütesellimlerin altında sayılır. Ancak görevleri gereği doğrudan merkezle münasebette de bulunabilirlerdi³⁴³. Siyasi olarak Osmanlı Devleti'nin gündeminden düşmeyen Boğdan, idari taksimatı açısından 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde değişiklik göstermemiştir. Boğdan Vilayetinin bir önceki dönemle karşılaştırdığımızda sancak sayısının aynı olduğunu görmekteyiz.

Tablo 116: 1864-1880 Yılları Arasında Boğdan Eyaleti Sancakları³⁴⁴

1-	Yaş	6-	Piyatre	11-	Kurloy
2-	Botacani	7-	Roman	12-	Tatova
3-	Durukoy	8-	Yensu	13-	Vasiloy
4-	Saçova	9-	Patna	14-	Falçı
5-	Niyamiç	10-	Tekviç	15-	Huş

3.1.6. Bosna Vilayeti

1864 Vilayet Nizamnamesi ile eyalet yapılanması yerini vilayetlere bırakmıştır. Bosna Eyaleti de 1864 tarihinden sonra vilayet statüsü alan idari birimlerdenidir. Bu tarihte Hersek ve Yenipazar sancakları birleştirilerek Bosna Vilayeti namıyla yeniden teşkil edilmiş³⁴⁵. Bu idari değişim halk tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır³⁴⁶.

³⁴² Mihai Maxim, "Voyvoda Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, 2013, S.127-129

³⁴³ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988, s.38

³⁴⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁴⁵ BOA, A.MKT.MHM Dosya:316 Gömlek:7 (H.1281-M.1864)

³⁴⁶ BOA, İ.DH Dosya:540 Gömlek:37538, A.MKT.MHM Dosya: 339 Gömlek:20 (H.1281-M.1864)

Ancak 1864 tarihli salname kayıtlarını incelediğimizde Bosna Vilayeti sancaklarının sadece Hersek ve Yenipazar'dan ibaret olmadığını görüyoruz. Aşağıdaki tabloda da 1864-1880 tarihleri arasında sancak sayısı sekiz civarındadır.

Tablo 117: 1864-1880 Tarihleri Arasında Bosna Vilayeti Sancakları³⁴⁷

1-	İzvornik	5-	Behke
2-	Bosna	6-	Yenipazar
3-	Benaluka	7-	Hersek
4-	Tırovnik	8-	Saray

3.1.7. Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti

Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayetinin sancakları (1850-1864) ile karşılaştırıldığında aynı kalmakla beraber 1864-1880 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Sisam, Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayetine bağlı bir sancak birimi olarak gözükmemektedir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayetine İstanbul civarındaki bazı adalar ile kazaların idari sorumluluğu verilmiştir. Nitekim 1864 Nizamnamesine göre vilayet merkezi Midilli ile birlikte Bozcaada, Sakız, Rodos, Limni, İstanköy ve Kıbrıs livalarından ayrı olarak Kartal, Beykoz, Şile ve Gekboza (Gebze) kazaları ile Heybeliada, Büyükada ve Terkos adalarının idari sorumluluğu Zaptiye Nezaretinde bulunmak şartıyla Cezayir-i Bahri-i Sefid vilayet sınırlarına dâhil edildiği görülmektedir³⁴⁸.

Tablo 118: 1864-1880 Tarihleri Arasında Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti Sancakları³⁴⁹

1-	Bozcaada	5-	İstanköy
2-	Limni	6-	Kıbrıs
3-	Midilli	7-	Rodos
4-	Sakız		

³⁴⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

³⁴⁸ Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi, Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s.118-119

³⁴⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

3.1.8. Diyarbakır Vilayeti

Salname kayıtlarını incelediğimizde 1868 tarihine kadar Diyarbakır, Kürdistan Vilayeti 'ne bağlı bir sancak olarak yer almaktadır. Ancak 1868 tarihinden sonra Kürdistan Eyaletinin lağv edilmesiyle Diyarbakır'ı ayrı bir vilayet olarak idari taksimat içerisinde görmekteyiz. 1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer alan Harput (Mamuret'ül-Aziz) 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemden 1868 yılına kadar bu statüsünü korumakla beraber bu tarihten sonra Diyarbakır Vilayetine bağlanmıştır.

Tablo 119: 1868-1880 Tarihleri Arasında Diyarbakır Vilayeti Sancakları³⁵⁰

	1868-1879		1879-1880
1-	Mamuretü'l Aziz	1-	Mardin
2-	Mardin	2-	Siirt
3-	Siirt	3-	Malatya
4-	Malatya	4-	Ergani
		5-	Mamuretü'l Aziz

3.1.9. Edirne Vilayeti

1850-1864 tarihleri arasındaki dönem ile bu bölümü (1864-1880) karşılaştırdığımızda Edirne Vilayetinin sancakları aynı kalmakla beraber Zağra-i Atik sancağını bu dönemde Edirne Vilayetine bağlı olmadığını görmekteyiz. Buna karşılık 1864-1880 tarihleri arasında Kırkkilise, Dimetoka, Gümülcine bu dönemde Edirne Vilayeti 'ne yeni eklenen sancaklardır.

Tablo 120: 1864-1880 Tarihleri Arasında Edirne Vilayeti Sancakları³⁵¹

	1864-1867		1867-1879		1879-1880
1-	Silivri	1-	Tekfurdağı	1-	Gelibolu
2-	Tekfurdağı	2-	Gelibolu	2-	Tekfurdağı
3-	Gelibolu	3-	Filibe	3-	Kırkkilise
4-	Kırkkilise	4-	İslimiye	4-	Dimetoka
5-	Filibe			5-	Gümülcine
6-	İslimiye				

³⁵⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1874-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

³⁵¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

3.1.10. Eflak Eyaleti

Eflak Eyaleti 1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde Büyük Eflak ve Küçük Eflak diye iki livaya ayrılmıştı. 1864-1880 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde bu durum devam etmiş ve Eflak, Büyük Eflak ve Küçük Eflak diye ikiye ayrılmıştır.

Tablo 121: 1864-1880 Tarihleri Arasında Eflak Eyaleti Livaları³⁵²

1-	Büyük Eflak	Kazalar; Bükreş ma'a Aylifo, Yalomiçe, İbrail, Selam, Remnik ma'a Fokşan, Bozova, Soyfo ma'a Buko, Prahova, Dimboviçe, Muştel, Erciş, Oltu, Deliorman, Turnu, Vlaşka ma'a Yergöğü
2-	Küçük Eflak	Kazalar; Tulca ma'a Karayova, Romnaçi, Vilçe ma'a Rinmik, Mehdiç ma'a Çerניç, Gorcu

3.1.11. Erzurum Vilayeti

Erzurum Vilayeti sancaklarını 1850-1864 tarihleri arasındaki bölüm ile karşılaştırdığımızda, sancak sayısı ve isimlerinde değişiklik olmadan devam ettiğini görüyoruz. İdari alanda eyaletler (vilayet) hakkında bilgi veren önemli kaynaklardan biri de masraflarla ilgili belgelerdir. 1863 tarihli Eyaletlerin masrafları hakkında bilgi veren defterde eyaletler içerisinde Erzurum'da yer almaktadır³⁵³.

Tablo 122: 1864-1880 Yılları Arasında Erzurum Vilayeti Sancakları³⁵⁴

1-	Erzurum
2-	Çıldır
3-	Muş
4-	Kars
5-	Karahisar-ı Şarkî
6-	Bayezid
7-	Erzincan

³⁵² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁵³ BOA, *ML.MSF Dosya: 17358* Tarih: (H.1280/M.1863)

³⁵⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

3.1.12. Girit Vilayeti

Birinci bölümü kapsayan 1850-1864 tarihleri arasında Girit'e bağlı sancaklar, Hanya, Kandiye ve Resmo'dur. 1864 tarihinden sonra ise Girit Vilayetine İsfakiye ve Laşid sancakları eklenmiştir. 1864-1880 tarihleri arasındaki salname kayıtlarında Girit Vilayeti sancaklarında pek değişiklik olmamıştır.

Tablo 123: 1864-1880 Tarihleri Arasında Girit Vilayeti Sancakları³⁵⁵

1-	Hanya
2-	Kandiye
3-	Resmo
4-	İsfakiye
5-	Laşid

3.1.13. Habeş Vilayeti

19. yüzyılın başlarında mahalli idareciler tarafından yönetilen Habeş Eyaleti'nde sembolikte olsa bir kaymakam bulunurdu. Bu bölge Cidde Sancağı ile birlikte bir beylerbeyinin idaresinde tevcih edilmekteydi. Ayrıca bu dönemde Sevakin ve Masavva limanları Hicaz Valisinin kontrolüne verilmişti. Ancak bu durum 1865 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra Masavva ve Sevakin Mısır Hidivliğine bağlanmıştır³⁵⁶. Salname kayıtlarını incelediğimizde 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde Masavva ve Sevakin Habeş Vilayetine bağlı görünmemektedir. Ancak bir önceki bölümden Necid, Cidde, Mekke-i Mükerrerme ve Medine-i Münevvere Habeş Vilayetine bağlı sancaklar olarak idari taksimat içerisinde yer almışlardır.

Tablo 124: 1864-1880 Tarihleri Arasında Habeş Vilayeti Sancakları³⁵⁷

1-	Necid
2-	Cidde
3-	Mekke-i Mükerrerme
4-	Medine-i Münevvere

³⁵⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁵⁶ Cengiz Orhonlu, " Habeş Maddesi ", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, 1996, s.363-367

³⁵⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

3.1.14. Halep Vilayeti

1864 Vilayet Nizamnamesi ile yeniden teşkil edilen Halep Vilayeti; Adana, Maraş, Payas, Urfa ve Zor olmak üzere yedi sancağa taksim edilmiştir. Ancak bu taksimat uzun sürmemiş Adana tekrar müstakil bir eyalet haline getirilmiştir. 1876 yılında Halep vilayeti Nefs-i Halep, Urfa, Maraş ve Zor sancaklarından oluşuyordu. 1881 yılında yapılan değişiklikle Zor sancağı müstakil kaza hale getirilmiştir³⁵⁸. Salname kayıtlarını incelediğimizde Halep Vilayeti sancaklarının 1872-1880 tarihleri arasında sadece Halep, Urfa, Maraş sancaklarından oluştuğunu görmekteyiz.

Tablo 125: 1864-1880 Yılları Arasında Halep Vilayeti Sancakları³⁵⁹

	1864-1867		1868-1872		1872-1880
1-	Halep	1-	Halep	1-	Halep
2-	Kilis	2-	Maraş	2-	Urfa
3-	Antakya	3-	Urfa	3-	Maraş
4-	Antep	4-	Kozan		
5-	Belen	5-	Adana		
6-	Urfa	6-	Payas		
7-	Maraş				
8-	Adana				
9-	Payas				
10-	Kozan				
11-	Rakka				
12-	Tarsus				

Yukarıda değindiğimiz gibi Maraş bu dönemden itibaren Adana Vilayeti 'ne bağlı bir sancak olmaktan çıkmış Halep Vilayeti'ne bağlanmıştır. Maraş, idari taksimat içerisinde en sık değişiklik gösteren idari birimlerden birisidir. 18. yüzyılda Osmanlı Devletinde yirmi sekiz eyalet olup, Maraş da bu eyaletlerden biriydi. Osmanlı Devletinde 1866 yılında Sultan Abdülaziz döneminde idari teşkilat yeni bir statüye kavuştu. Buna

³⁵⁸Hilmi Bayraktar, *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta- Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8, Elazığ, 2004, s.20-21

³⁵⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

göre Maraş, sancak haline getirilerek Halep'e bağlanmıştır. Maraş civarındaki Yörük aşiretleri ise kasaba ve köylerde iskân edilmiştir³⁶⁰.

3.1.15. Harput³⁶¹ Vilayeti

1850-1864 idari taksimatında eyalet olarak gördüğümüz Harput, 1864-1868 tarihleri arasındaki dönemde eyalet statüsünü korumuş, 1868 yılında ise sancak statüsünde Diyarbakır Vilayetine bağlanmıştır. 1877 yılından itibaren ise Diyarbakır'a bağlı ama müstakil idare edilen bir idari birim olmuştur.

Tablo 126: 1864-1868 Tarihleri Arasında Harput Vilayeti Sancakları³⁶²

	1864-1868
1-	Maden
2-	Arapgir
3-	Malatya
4-	Behisni
5-	Dersim
6-	Hısn-ı Mansur
7-	Kemah
8-	Siverek

3.1.16. Hüdavendigâr Vilayeti

1864 ve 1871 tarihli düzenlemeyle Hüdavendigâr vilayetine bağlı sancaklar; Merkez sancağı Bursa, Karesi Sancağı, Kütahya Sancağı, Karahisar Sahip Sancağı,

³⁶⁰ Ramazan Hurç, *233 Nolu Şer'îye Siciline Göre Kahramanmaraş'ın Sosyo- Ekonomik ve Kültürel Yapısı (H.1292-1295/M.1876-1878)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995, s.33-35

³⁶¹ Harput'ta Abdülaziz Han'ın saltanatının başlamasıyla önemli yatırımlar ve hizmetler yapılmıştır. Bu durum Harput şehri insanlarını ve yöneticilerini ziyadesiyle memnun etmiştir. Bu memnuniyetin verdiği bir sonuç olsa gerek Harput Valisi ve Eyalet Meclisi Üyeleri Harput tarihi açısından önemli bir karar vererek şehrin isminin Mamuret'ül-Aziz olmasını teklif etmişlerdi. 1867 tarihinde Harput şehrinin isminin Sultan Abdülaziz Han'ın ismine izafeten " Mamuret'ül-Aziz " olması teklifi kabul edilmiştir. Mamuretü'l-Aziz ismi Osmanlı'nın son dönemlerine doğru ve Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar El-Aziz şekline dönüşmüş ve daha sonra da şehre Elazığ ismi verilmiştir. Bkz. Ahmet Aksın, Sultan Abdülaziz İsmiyle Adlandırılan Vilayet: Mamuretü'l-Aziz (Harput), Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri, C.1, Ankara, 2014

³⁶² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1868 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

Kocaeli Sancağı'dır³⁶³. Salname kayıtlarıyla karşılaştırdığımızda Erdek, Biga ve Ayvalık sancaklarını bu sıralamada görememekteyiz. Ancak 1865 tarihli belgeye göre İzmid, Karesi ve Biga sancaklarının Hüdavendigar eyaletine dâhil edildiği belirtilmektedir³⁶⁴.

Tablo 127: 1864-1880 Tarihleri Arasında Hüdavendigar Vilayeti Sancakları³⁶⁵

1-	Hüdavendigar	6-	Kocaeli
2-	Kütahya	7-	Biga
3-	Karahisar Sahib	8-	Ayvalık
4-	Erdek	9-	Bursa
5-	Karesi		

3.1.17. İşkodra Eyaleti

Rumeli'deki vilayetler özellikle 1864 yılından sonra idari taksimat içerisinde en fazla değişiklik gösteren idari birimlerdir. Bu değişiklikler içerisinde tespit ettiğimiz İşkodra, 1864-1880 tarihleri arasında kısa süreli de olsa eyalet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. Salname kayıtlarını incelediğimizde 1875 tarihinden sonra ise İşkodra Eyaleti, Manastır Vilayetine dâhil edilmiştir.

Tablo 128: 1864-1875 Tarihleri Arasında İşkodra Eyaleti Sancakları³⁶⁶

1-	İşkodra
2-	Zadrime
3-	Derce
4-	Prizren

3.1.18. Konya (Karaman) Vilayeti

1864 Vilayet Nizamnamesi uygulanmaya başlandığında bütün eyaletler hemen vilayet statüsüne geçirilmemişti. Vilayet uygulaması özellikle merkeze yakın idari birimlerden başlanmıştır. Konya da bu idari birimlerden birisidir. 1868 yılında Konya'nın vilayet statüsüne alınmasına karar verilmiş, bu uygulama üzerine Padişaha şükranlarını

³⁶³ Ükase Kadan, "Hüdavendigar Vilayeti'nin Kuruluşu, Teşkilatı ve İdaresi", Uludağ Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2002, s.46-48

³⁶⁴ BOA, MVL Dosya: 717 Gömlek:102 Tarih: (H.1282/M.1865)

³⁶⁵ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁶⁶ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1864-1870 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

ve memnuniyetlerini bildiren bir yazı yazılmıştır³⁶⁷. Salname kayıtlarını incelediğimizde 1874 tarihinden sonra İçil, Konya Vilayetine bağlı olarak gözükmemektedir. Çünkü bu tarihlerde İçil, Adana Vilayetinin sancağı olmuştur. Isparta ise bu bölümde yani 1864-1880 tarihleri arasında Konya Vilayetine dâhil edilen bir sancaktır.

Tablo 129: 1864-1880 Tarihleri Arasında Konya (Karaman) Vilayeti Sancakları³⁶⁸

	1864-1874		1874-1880
1-	Konya	1-	Teke
2-	Hamid	2-	Hamid
3-	İçil	3-	Niğde
4-	Niğde	4-	Burdur
5-	Alanya	5-	Isparta
6-	Burdur	6-	Konya
7-	Teke		

3.1.19. Kastamonu Vilayeti

1846-1847'deki idari taksimatta Kastamonu Eyaleti, Kocaeli, Bolu, Viranşehir ve Sinop livalarından oluşmaktaydı. 1867 Vilayet Nizamnamesine göre Zonguldak iline bağlı olan Safranbolu kapısı, Kastamonu vilayetinin Kastamonu merkez sancağı içinde yer almaktaydı. Merkez sancağın diğer kazaları da şunlardı; Merkez kaza, İnebolu, Tosya, Taşköprü, Dolay ve Araç'tır. Şimdi il merkezi olan Zonguldak ise 1867 de Kastamonu merkez sancağı içinde bir köydü. 1867'de Kastamonu vilayeti merkez sancağının yanı sıra Sinop, Çankırı ve Bolu sancaklarından oluşmaktaydı. Zonguldak ilinin şimdiki ilçesi olan Ereğli ise 1867'de Bolu sancağı içerisinde yer almaktaydı³⁶⁹. Salname kayıtlarını incelediğimizde Kastamonu Vilayetine 1864-1880 tarihleri arasında Ereğli ve Viranşehir sancakları dâhil edilmiştir.

³⁶⁷ BOA, A.MKT.MHM Dosya: 387 Gömlek:43 Tarih: (H.1284/M.1868)

³⁶⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁶⁹ Ertan Saygın, *Zonguldak 1288-1289 Yıllarına Ait Şer'iyeye Sicil Defteri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002, s.8-9

Tablo 130: 1864-1880 Tarihleri Arasında Kastamonu Vilayeti Sancakları³⁷⁰

	1864		1867 ³⁷¹		1880
1-	Kastamonu	1-	Kastamonu	1-	Kastamonu
2-	Bolu	2-	Sinop	2-	Bolu
3-	Ereğli	3-	Çankırı (Kengırı)	3-	Ereğli
4-	Viranşehir	4-	Bolu	4-	Viranşehir
5-	Sinop			5-	Sinop
6-	Kengırı			6-	Kengırı

Yukarıda 130 numaralı tabloda Kastamonu Vilayeti sancaklarının verildiği kaynak olan Zonguldak Şer'iyye Sicilinde, Kengırı, Çankırı olarak verilmiştir. Ancak salname kayıtlarını incelediğimizde ele aldığımız dönem (1839-1914) içerisinde idari taksimat birimleri içerisinde Kengırı isminin kullanıldığını görmekteyiz.

3.1.20. Kosova Vilayeti

Kosova Vilayeti 1864-1880 tarihleri arasındaki bölümde, 1878 tarihinden itibaren idari taksimat içerisinde yer almaya başlayan bir vilayettir. Ancak Kosova Vilayetine bağlı Üsküp, Prizren, Piriştine, Debre sancakları 1875 yılından sonra Manastır Vilayetine bağlanarak yeni bir vilayet teşkil edilmiştir.

Tablo 131: 1878-1880 Tarihleri Arasında Kosova Vilayeti Sancakları³⁷²

1-	Prizren
2-	Piriştine
3-	Üsküp
4-	Yenipazar
5-	Niş
6-	Şehirköy
7-	Debre

³⁷⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁷¹ Ertan Saygın, , *Zonguldak 1288-1289 Yıllarına Ait Şer'iyye Sicil Defteri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002, s.8-9

³⁷² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1878-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

3.1.21. Kürdistan Vilayeti

1867 tarihinde Mamuretü'l-Aziz ve Kürdistan Vilayetleri birleştirilerek, Diyarbakır vilayeti teşkil edilmiştir³⁷³. Salname kayıtlarını incelediğimizde 1867 tarihinden sonra Kürdistan vilayetine bağlı sancaklar Diyarbakır Vilayetine bağlanmıştır³⁷⁴. Bu nedenle Kürdistan Vilayetinin takibini 1864-1868 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını inceleyerek belirlemeye çalıştık.

Tablo 132: 1864-1868 Tarihleri Arasında Kürdistan Vilayeti Sancakları³⁷⁵

	1864-1868
1-	Mardin
2-	Siirt
3-	Diyarbakır

3.1.22. Manastır Vilayeti

1875 yılına kadar Selanik Eyaletine bağlı olan Manastır sancağını, 1875 tarihinden itibaren incelediğimiz salname kayıtlarında Manastır Vilayeti olarak görmekteyiz. Ayrıca bu vilayet Kosova Vilayetinin sancaklarından Prizren, Debre ve Üsküp'ün birleştirilmesiyle teşekkül ettirilmiştir. 1879 tarihli irade kaydında da Manastır sancağının Vilayet haline getirilerek Sait Paşa'nın buraya gönderildiğini tespit ediyoruz³⁷⁶.

Tablo 133: 1875- 1880 Tarihleri Arasında Manastır Vilayeti Sancakları³⁷⁷

1-	İşkodra
2-	Prizren
3-	Debre
4-	Üsküp

Özellikle 1878 yılından sonra Balkanlardaki siyasi ve idari vaziyet idari taksimat üzerinde sıkça değişikliğe yol açmıştır. 1872-73 yılından önce Üsküp Eyaleti ve ona bağlı

³⁷³ İbrahim Yılmazçelik, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*. C.1, T.T.K, Ankara, 2014, s.243

³⁷⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1878-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁷⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1868 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁷⁶ BOA, İ.DH Dosya: 782 Gömlek: 63609 Tarih: (H.1296/M.1879)

³⁷⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1875-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

sancaklar 1872 yılından sonra Üsküp'ün sancağı olan Prizren, merkez eyalet kabul edilerek Prizren Eyaleti olarak devam etmiştir. Yalnız 1874 yılında İşkodra ve Prizren vilayetlerinin birleştirilerek Manastır adında yeni bir vilayet teşkil edilmiş Niş sancağı da Tuna Vilayeti 'ne bağlanmıştır³⁷⁸.

3.1.23. Mısır Vilayeti

Mısır Vilayetinin sancakları, salname kayıtlarını incelediğimizde bir önceki bölüm yani 1850-1864 tarihleri arasındaki dönem ile bu dönemi karşılaştırdığımızda aynı kalarak istikrarını korumuştur.

Tablo 134: 1864-1880 Tarihleri Arasında Mısır Vilayeti Sancakları³⁷⁹

1-	Menufiye	7-	Kahire
2-	Bahire	8-	Atfihiye
3-	Garbiye	9-	Feyyum
4-	Mansura	10-	Benisuveyf
5-	Şarkiye	11-	Siyut
6-	Kalyubiye	12-	Kına

3.1.24. Niş Eyaleti

Niş Eyaleti 1864 tarihinde Eyalet olarak idari taksimat içerisindeki statüsünü korumuştur. Ancak salname kayıtlarını incelediğimizde 1865 yılından sonra Niş, Tuna Vilayetinin sancağı olarak gözükmektedir. 1878-1879 tarihlerine geldiğimizde ise Niş'i Kosova vilayetinin sancağı olarak görüyoruz. Ancak 1873 tarihli bir belgede Niş, Eyalet olarak geçmektedir. Maliye ile ilgili bu belgede Niş Eyaletine bağlı sancaklar; Niş ve Sofya'dır³⁸⁰. Salname kayıtlarına göre 1864 tarihinden sonra eyalet olarak göremediğimiz Niş'i 1873 tarihli defterde eyalet olarak görmemiz, bu tarihlerde Niş'in eyalet statüsünü koruduğu ya da, kısa bir süreliğine de olsa eyalet olup sonradan başka bir eyaletin sancağı olduğu yönündedir.

³⁷⁸ BOA, İ.MMS Dosya: 49 Gömlek: 2110 (H.1291-M.1874)

³⁷⁹ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmaları

³⁸⁰ BOA, ML.MSF.D, Dosya: 18337 (H.1290/M.1873)

Tablo 135: 1864-1865 Yılları Arasında Niş Eyaleti Sancakları³⁸¹

1-	Niş
2-	Sofya
3-	Samakov
4-	Köstendil

3.1.25. Prizren Vilayeti

1864-1880 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan bu bölümde Prizren Vilayeti, 1872 yılından itibaren idari taksimat içerisinde yer almaya başlayan idari bir birimdir. Ancak Prizren, idari taksimat içinde vilayet konumunu çok kısa süreliğine korumuştur. 1875 yılında sonra Prizren'i vilayet statüsünde idari taksimat içerisinde görememekteyiz. Salname kayıtlarını incelediğimizde Prizren 1875 yılından itibaren Manastır Vilayetinin sancağı olmuştur.

Tablo 136: 1872-1875 Tarihleri Arasında Prizren Vilayeti Sancakları³⁸²

1-	Prizren	5-	Dirağan
2-	Priştine	6-	İştib
3-	Niş	7-	İlbasan
4-	Üsküp	8-	Komanova

3.1.26. Rumeli Vilayeti

Rumeli'yi kapsayan Balkan bölgesi 1870'li yıllarda dış devletlerin müdahalesi yüzünden idari yapılanması sürekli değişiklik gösteren bölgelerin başında gelir. 1872 tarihine kadar idari taksimat içerisinde Vilayet olarak gördüğümüz Rumeli'yi, 1872 tarihinden itibaren idari taksimat içerisinde görememekteyiz. Çünkü salname kayıtlarını da incelediğimizde Rumeli Vilayetine bağlı sancaklardan Selanik, Manastır, İškodra ayrı birer vilayet olmuşlardır. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu sancakları vilayet olarak bu bölümünde ele alacağız.

³⁸¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1865 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁸² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-187 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 137: 1864-1872 Tarihleri Arasında Rumeli Vilayeti Sancakları³⁸³

1-	İşkodra
2-	Ohri
3-	Manastır
4-	Kesriye

3.1.27. Sayda Vilayeti

Sayda'yı 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde yalnızca 1864 tarihinde vilayet olarak görmekteyiz. Sayda, ekonomik ve idari yönden önemini kaybetmeye başlayınca 1864 Vilayet Nizamnamesinin ardından Suriye Vilayeti birleştirilmiştir. Sayda bir kaza merkezi konumuna getirilip, Beyrut sancağına bağlanmıştır. Ancak bu bölgeyi Şam'dan idare etmenin zorlukları anlaşılınca 1888'de gerçekleştirilen yeni bir idari düzenleme ile Beyrut Vilayeti teşkil edilmiştir³⁸⁴.

Tablo 138: 1864 Yılı Sayda Vilayeti Sancakları³⁸⁵

1-	Lazkiye
2-	Trablus
3-	Cebel-i Nasara
4-	Cebel-i Dürzi
5-	Sayda
6-	Bilad-ı Bişara
7-	Akka
8-	Nablus
9-	Kudüs

3.1.28. Selanik Eyaleti

Salname kayıtlarında 1864-1880 tarihleri arasında Selanik Eyaletini görmekteyiz. Ancak sancaklarında bazı değişiklikler olmuş, 1875 yılında Selanik Eyaletinin sancaklarından olan Manastır, bu tarihten sonra ayrı bir vilayete dönüştürülmüştür. Ancak bu durum kısa süreli olmuş. 1878 yılından sonra Manastır tekrar Selanik Eyaletine

³⁸³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1872 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁸⁴ Ersin Gülsoy, "Sayda Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.36, 2009, s.209-210

³⁸⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864 Yılı Devlet Salnamesi

bağlanmıştır. Balkan Vilayetlerindeki bu değişimin sebebi özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında Ruslar tarafından işgal edilen Tuna Vilayetinin Bulgaristan Prenslığı tarafından ele geçirilmiş olmasıdır. Bu karışıklık Balkanlardaki idari yapılanmayı yakından etkilemiştir.

Tablo 139: 1864-1880 Tarihleri Arasında Selanik Eyaleti Sancakları³⁸⁶

	1864-1867		1868-1874		1875-1880
1-	Selanik	1-	Selanik	1-	Selanik
2-	Siroz	2-	Siroz	2-	Siroz
3-	Dırama	3-	Dırama	3-	Dırama
4-	Aynaroz	4-	Ohri	4-	Manastır
		5-	Manastır		
		6-	Üsküp		

3.1.29. Sırp Eyaleti – Belgrad Muhafızlığı

Bir önceki dönemde de bahsettiğimiz gibi Sırp Eyaleti'nin siyasi durumu Osmanlı Devleti'nin bu bölge üzerindeki askeri gücünü geri çekmesiyle zayıflamıştır. 1867'de Özerk Sırp yönetimi Osmanlı askeri idaresinde bulunan Belgrad, Fethülislam, Semendire ve Böğürdelen kalelerindeki garnizonların geri çekilmesiyle buralardaki egemenliğini güçlendirdi. Osmanlı Devlet'ine bağlı bir devlet şeklinde teşkilatlanmış Sırbistan'ın Osmanlılardan tamamen kopuşu 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda gerçekleşti³⁸⁷. Salname kayıtlarını da incelediğimizde 1878 yılından sonra idari taksimat içerisinde Sırp Eyaletini artık göremiyoruz. 1864-1880 tarihleri arasındaki Sırp Eyaleti sancakları belirlenerek aşağıdaki tabloda verilmiştir.

³⁸⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

³⁸⁷ Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, 2009, s.125-126

Tablo 140: 1864-1880 Yılları Arasında Sırp Eyaleti Sancakları³⁸⁸

1-	Belgrad	8-	Alkasiniç	15-	Karakonifçe
2-	Hisarcık	9-	İsfirliğ	16-	Rudnik
3-	Semendire	10-	Verejna	17-	Çaçka
4-	Pazarefçe	11-	Alacahisar	18-	Öziçe
5-	Karayine	12-	Bogodine	19-	Valyeva
6-	Çernoviç	13-	Köprü	20-	Bodrine
7-	Gargasofça	14-	Prakin	21-	Şabac

3.1.30. Silistire Vilayeti

Silistre Vilayeti 1864 yılında salname kayıtlarında yer almasına rağmen bu tarihten sonra yerini Tuna Vilayetine bırakmıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile idari alanda yeni bir düzenlemeye gidildiğinden, bu amaç doğrultusunda 1867 Tuna Vilayet Nizamnamesi hazırlanarak ilk olarak Tuna'da bu nizamname uygulamaya başlanmıştır. 1863 tarihli eyalet ve sancaklardaki masraflar ile ilgili belgeyi incelediğimizde de Silistre, eyalet olarak geçmektedir³⁸⁹. Ancak salname kayıtlarını incelediğimizde 1864 tarihinde sonra idari taksimat sıralamasında Silistre Vilayetini görememekteyiz.

Tablo 141: 1864 Yılı Silistre Vilayeti Sancakları³⁹⁰

1-	Varna
2-	Şumnu
3-	Silistre
4-	Tolcu
5-	Hezargrad
6-	Mecidiye
7-	Sena
8-	Tırnovi

³⁸⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

³⁸⁹ BOA, *ML.MSF Dosya: 17358* Tarih: (H.1280/M.1863)

³⁹⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864 Yılı Devlet Salmamesi

3.1.31. Sivas Vilayeti

1863 tarihli eyalet ve sancakların masrafları ile ilgili defteri incelediğimizde Sivas, eyalet (vilayet) olarak geçmektedir³⁹¹. Bir önceki bölüm yani 1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde Sivas Vilayeti sancağı olan Tokat ve Çorum, Sivas Vilayetine bağlı kazalar olarak idari statülerini korurken, Yenil Ankara Vilayetine bağlanmıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile vilayetteki sancak ve kazaların birbirlerine olan uzaklıkları belirlenerek mülki sınırlar yeniden gözden geçirilmiştir. 1864'teki düzenlemeler sırasında Trabzon Eyaletine bağlı olan Karahisar-ı Şarki Sancağı yeniden oluşturulan Erzurum Vilayetine, bir sene sonra ise Sivas Vilayetine bağlanmıştır³⁹².

Tablo 142: 1864-1880 Tarihleri Arasında Sivas Vilayeti Sancakları³⁹³

	1864-1880
1-	Sivas
2-	Amasya
3-	Koçgiri
4-	Divriği
5-	Karahisar-ı Şarkî

3.1.32. Suriye Vilayeti

Suriye bölgesi Tanzimat'ın ilk yıllarında Şam, Halep ve Sayda olarak üç ayrı eyaletle yönetilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesinin ilk uygulandığı yerlerden biri de Suriye Vilayeti olmuştur. Böylece Osmanlı idaresinde şimdiye kadar geçmeyen Suriye adıyla bir vilayet oluşturulmuştur³⁹⁴. Suriye, Tanzimat döneminde kuzeyde Halep, merkezde Şam ve güneyde Kudüs'ten başlayarak eski Trablusşam Eyaleti'ni de içine alan Sayda Vilayetinin oluşturulduğu idari bir birimdir. Yeni Sayda Vilayeti'nin merkezi Akka'dan Beyrut'a geçmiştir. Vilayetlerde Mısır dönemi öncesi mevcut olan eyalet divanı yerine ilgi alanı ve yetkileri genişletilmiş, gayri müslim temsilcilerin de yer aldığı bir meclis kurulmuştur. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Trablusşam, Sayda ve Şam

³⁹¹ BOA, *MLMSF Dosya: 17358 Tarih: (H.1280/M.1863)*

³⁹² Metin Ünver, "Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876) " *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Vilayet Nizamnamesinin 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, s. 102-106

³⁹³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁹⁴ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.15-17

vilayetleri Suriye Vilayeti adı altında birleştirilmiştir. Böylece tarihte ilk defa Şam merkezli vilayetin resmi adı Suriye olarak belirlenmiştir. 1872’de Kudüs’ün müstakil mutasarrıflık statüsüne geçmesi ve 1888’de Lazkiye, Trablusşam, Akka ve Nablus sancaklarından oluşan Beyrut Vilayetinin kurulmasıyla Suriye Vilayeti kısmen küçülmüş ve bu durumu Osmanlı Devleti’nin 1918’de bölgeden çekilmesine kadar sürmüştür³⁹⁵. Teşkil-i Vilayet Nizamnamesini uygulamak üzere teşkil olunan Suriye Vilayetinin idari taksimatı belirlendikten sonra Suriye’den ilk ayrılan idari bölüm Kudüs oldu. Kudüs, Suriye Vilayeti kurulmadan önce Sayda Eyaletine bağlı bir sancak idi. Salnameler incelendiğinde 1874 yılında Suriye’den ayrılarak doğrudan Bâb-ı Ali’ye bağlı müstakil bir mutasarrıflık oldu. Fakat bir müddet Suriye’ye bağlı bir sancak olarak gösterilmiştir. Kudüs’ün bu şekilde kısa aralıklarla Suriye’ye bağlanıp sonra tekrar ayrılmasının nedeni belli olmamakla birlikte, buranın ölen veya azledilen mutasarrıfların yerine yenileri gelinceye kadar geçici olarak, en yakın idari merkez olması nedeniyle Suriye idarecilerinin idaresine bırakılmış olduğunu söylemek mümkündür³⁹⁶.

Tablo 143: 1864-1880 Tarihleri Arasında Suriye Vilayeti Sancakları³⁹⁷

1-	Şam-ı Şerif	6-	Kudüs
2-	Beyrut	7-	Trablusşam
3-	Akka	8-	Belka
4-	Hama	9-	Lazkiye
5-	Havran	10-	Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı

3.1.33. Trablusgarp Vilayeti

Trablusgarp 1864 Vilayet Nizamnamesi ile vilayete dönüştürülen idari birimlerin arasındadır ve Bingazi ile birlikte beş sancaktan oluşan bir vilayet kurulmuştur. 1872’de Trablusgarp Vilayeti ve Bingazi müstakil sancağı adını almış, fakat 1879’da Bingazi, Dâhiliye Nezareti’ne doğrudan bağlı müstakil bir vilayet olmuştur³⁹⁸. 1850-1864 tarihleri arasındaki idari taksimat ile 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda Trablus Vilayeti sancakları aynı kalmıştır.

³⁹⁵ Tufan Buzpınar, “Suriye Maddesi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, 2009, s.550-555

³⁹⁶ Sabahattin Samur, *Suriye Vilayeti’nin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü, Doktora Tezi, Ankara, 1988, s.23-24

³⁹⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

³⁹⁸ Ahmet Kavas, “Trablusgarp Maddesi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2012, s.290-291

Tablo 144: 1864-1880 Tarihleri Arasında Trablus Vilayeti Sancakları³⁹⁹

1-	Bingazi
2-	Trablusgarp
3-	Humus
4-	Cebel-i Kurbiye
5-	Fizan

3.1.34. Trabzon Vilayeti

1850-1864 tarihleri arasındaki dönem ile 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda bu dönemde Trabzon Vilayetine Ünye, Bucak, Batum gibi yeni sancaklar eklenmiştir. Ancak salname kayıtlarını incelediğimizde bu sancaklar 1870 yılından sonra kaza olarak Trabzon Vilayeti dâhilinde yer almıştır. Ayrıca Karahisar-ı Şarkî sancağı da Trabzon Vilayetinden tefrik edilerek 1870'li yılların sonunda Sivas Vilayeti 'ne bağlanmıştır.

Tablo 145: 1864-1880 Tarihleri Arasında Trabzon Vilayeti Sancakları⁴⁰⁰

1-	Trabzon
2-	Lazistan
3-	Canik
4-	Gümüşhane
5-	Ünye
6-	Bucak
7-	Giresun
8-	Ordu
9-	Batum
10-	Karahisar-ı Şarkî

3.1.35. Tırhala Vilayeti

Tırhala Vilayeti de İşkodra Vilayetinde olduğu gibi kısa süreli de olsa vilayet olarak idari taksimat sıralaması içerisinde yer almıştır. Ancak idari taksimat içerisinde

³⁹⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁰⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

çokça değişim gösteren bir vilayet olmuştur. Özellikle 1880 yılına kadar bu değişim süreklilik göstermiştir. 1868 yılından sonra 1872 yılına kadar Tırhala, Yanya Vilayeti'ne bağlanmıştır. 1872 yılına gelindiğinde ise Tırhala'nın Prizren Vilayeti'ne bağlı olduğunu görüyoruz. Sonrasında salname kayıtlarını incelediğimizde Tırhala, tekrardan Yanya Vilayetine bağlanmıştır. Ancak bu durum da kısa süreli olmuş, 1878 yılında Tırhala, Selanik Vilayeti'ne bağlanmıştır.

Tablo 146: 1864-1868 Tarihleri Arasında Tırhala Vilayeti Sancakları⁴⁰¹

1-	Avlonya
2-	Preveze
3-	Golos

3.1.36. Tuna Vilayeti

1864 Vilayet Nizamnamesi yürürlüğe girdikten sonra öncelikle Babıâli bir ön uygulama alanı seçmek kararındaydı. Bu nedenle Midhat Paşa'nın katıldığı kurul, nizamnamede çok az değişiklik yaparak Tuna Vilayeti için ayrı bir Nizamname hazırlamıştır. Tuna Vilayeti eski Niş, Vidin ve Silistre eyaletlerinin birleştirilmesiyle kurulmuştu. Yani Edirne dışına bütün ikinci ordu mıntikasını içine alan bir bütündü. Tuna Vilayet Nizamnamesi gibi daha sonra Bosna ve diğer yerlerdeki uygulamalarda da aynı yol izlendi. Komisyon Vilayet Nizamnamesi başlıklı ve genel uygulamayı emreden bir tasarı hazırlamış ve onaylamıştı ama önce kısmi uygulama için Tuna vilayeti seçilmişti. Tuna vilayetinde alınan başarılı sonuçlar Nizamnamenin vilayetlerde de uygulanması için cesaret verdi⁴⁰². Tuna Vilayeti kapsadığı alan bakımından geniş bir bölgeyi içine almıştır. 1865-1880 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Tuna Vilayetine bağlı sancaklar, 1865 tarihinden önce Silistre Eyaletine bağlıydı. Tuna Vilayeti teşkil edildikten sonra bu vilayete bağlı Niş ve Vidin sancakları bu dönemde vilayet statüsünde idari taksimat içerisinde yer almıştır.

⁴⁰¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1868 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁰² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, Ankara, 201, s.53-56

Tablo 147: 1865-1880 Tarihleri Arasında Tuna Vilayeti Sancakları⁴⁰³

1-	Ruscuk
2-	Varna
3-	Vidin
4-	Tolcu
5-	Tırnovi
6-	Sofya
7-	Niş

3.1.37. Tunus Vilayeti

Bir önceki bölüm olan 1850-1864 tarihleri arasındaki dönem ile bu dönemi kapsayan bölümü karşılaştırdığımızda, Tunus Vilayeti bir önceki dönemle aynı kalarak sancak sayısında değişiklik olmadan idari taksimat içerisindeki yerini korumuştur.

Tablo 148: 1864-1880 Yılları Arasında Tunus Vilayeti Sancakları⁴⁰⁴

1-	Bizerte	8-	Tebersuk	15-	Kala-i Hamame	22-	Kayrevan
2-	Kala'i Tabraka	9-	Efrikiyete	16-	Sahil	23-	Cerid
3-	Kehf	10-	Baca	17-	Susa	24-	Cerbe
4-	Amadun	11-	Matar	18-	Laçım	25-	Zarzis
5-	Makyine	12-	Dahil	19-	Mehdiye		
6-	Sinan	13-	Süleyman	20-	Esfaks		
7-	Tetoz	14-	Kala-i İklıbiye	21-	Kerkene		

3.1.38. Üsküp Eyaleti

1872 yılına kadar Üsküp Eyaleti ve ona bağlı sancaklar; Üsküp ve Prizren'dir. Ancak salname kayıtlarını incelediğimizde 1872-1873 yılından sonra Üsküp Eyaleti içinde yer alan Prizren Eyalet olmuştur. 1874 yılında ise İşkodra ve Prizren vilayetleri birleştirilerek Manastır adında yeni bir vilayet teşkil edilmiştir. Niş sancağı da Tuna vilayetine bağlanmıştır. Ancak 1878 yılından sonra ise bu idari yapılanma yerini Kosova

⁴⁰³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1865-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁰⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Vilayeti'ne bırakacaktır. Prizren Vilayeti'nin 1877 yılında başkenti Priştine'ye taşınmış böylece vilayetin adı Kosova Vilayeti olarak değişmiştir.

Tablo 149: 1864-1872 Tarihleri Arasında Üsküp Eyaleti Sancakları⁴⁰⁵

1-	Üsküp
2-	Prizren

3.1.39. Van Vilayeti

Van Vilayeti, 1866 tarihine kadar idari taksimat içerisinde vilayet olarak yer almıştır. 1863 tarihli eyalet masraf defterindeki eyaletler içerisinde Van'ı görmekteyiz⁴⁰⁶. Ancak 1866-1878 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Van'ın Erzurum Vilayeti'ne bağlandığını görüyoruz. Bu vaziyet 1878 yılından sonra değişmiş ve Van, vilayet olarak yine idari taksimat içerisinde yer almıştır. Ayrıca aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 1864-1866 tarihleri arasında Van Vilayeti'ne bağlı olan Musul, 1876 tarihinden sonra Bağdat Vilayetine bağlanmıştır. Ancak bu durum da kısa sürecektir. 1879 tarihinden sonra Musul, bağımsız bir vilayet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır.

Tablo 150: 1864-1880 Tarihleri Arasında Van Vilayeti Sancakları⁴⁰⁷

	1864-1866		1878-1880
1-	Van	1-	Muş
2-	Hakkâri	2-	Van
3-	Musul	3-	Hakkâri

3.1.40. Vidin Eyaleti

1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde Vidin, 1864 yılından sonra Tuna Vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. Bir önceki dönemden Tırnovi, İslimiye, Lom, Sofya sancakları bu dönemde Tuna Vilayetine bağlanmıştır. Zaten Vidin Vilayeti 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde sadece 1864 Devlet Salnamesi idari taksimatı içerisinde yer alırken bu tarihten sonra Vidin'i bu sıralama içerisinde göremiyoruz.

⁴⁰⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1872 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁰⁶ BOA, *ML.MSF Dosya: 17358* Tarih: (H.1280/M.1863)

⁴⁰⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 151: 1864 Vidin Vilayeti Sancakları⁴⁰⁸

1	Vidin
2-	Lofça

3.1.41. Yanya Eyaleti

Salname kayıtlarında Yanya Eyaleti'ni bir önceki bölüm yani 1850-1864 tarihleri arasındaki dönem ile karşılaştırdığımızda; 1864 yılında Tırhala Eyaleti 1865 yılından itibaren Yanya Eyaletinin sancağı olmuştur. 1874 yılından sonra Yanya Eyaletinin sancaklarından olan İşkodra ise ayrı bir vilayet olarak karşımıza çıkacaktır. Ancak 1866 tarihli bir belge de Yanya ve Tırhala Eyaletlerinin vilayet haline getirilmesi hususunda hazırlanmış bir irade bulunmaktadır⁴⁰⁹. Bu durum Tırhala'nın bu tarihte idari taksimat içerisinde vilayet olduğu kanısını güçlendirmiştir.

Tablo 152: 1864-1880 Yılları Arasında Yanya Eyaleti Sancakları⁴¹⁰

	1864-1873		1874-1880
1-	Avlonya	1-	Yanya
2-	Ergiri	2-	Ergiri
3-	Davina	3-	Berat
4-	Yanya	4-	Preveze
5-	Preveze	5-	İşkodra
6-	Tırhala		
7-	Berat		

3.1.42. Yemen Vilayeti

1871 yılında Ahmet Muhtar Paşa'nın Valiliği döneminde Yemen bir vilayet haline gelip askeri ve idari bakımdan teşkilatlandırılmıştı. Ancak bölgede görev yapan Osmanlı memurlarının yetersiz kalması ve idari işlerde adil davranılmaması yüzünden, 1889'da Yemen'i kendi imamlarının yönetmesini isteyen Zeydiler isyan etmiştir. Yemen'de çıkan isyanların askeri güçle bastırılması devlete çok pahalıya mal olduğu gibi ıslahat projelerinin yeterince uygulanamaması yüzünden halkın hoşnutsuzluğu giderilememiştir.

⁴⁰⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁰⁹ BOA, *İ.MMS Dosya: 34 Gömlek: 1397* Tarih: (H.1283/M.1866)

⁴¹⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Bu isyanlar İngilizlerin Yemen'deki hâkimiyetlerine kadar devam etmiştir. Yemen 1872 yılında idari olarak yeniden yapılanmıştır. Merkezi Sana olan Asir, Hudeyde, Taiz sancakları diğer Osmanlı Vilayetlerindeki idari düzenlemelere uygun biçimde yapılandırılmıştır⁴¹¹.

Tablo 153: 1864-1880 Yılları arasında Yemen Vilayeti Sancakları⁴¹²

	1864-1874		1874-1880
1-	Muha	1-	Hadde
2-	Sana	2-	Asir
3-	Zebid	3-	Ta'izz
4-	Laheç		
5-	Ebu Ariş		
6-	Hadde		

Daha önceki bölümlerde verdiğimiz genel idari tabloyu, idari taksimat içerisindeki farklılıkları ortaya çıkarması açısından 1864-1880 tarihlerini kapsayan bu dönemde de vermeye devam ediyoruz;

⁴¹¹ İdris Bostan, “ Yemen Maddesi” , *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43, 2013, s.406-412

⁴¹² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1864-1880 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

	1839-1850		1850-1864		1864-1880
1-	Anadolu Eyaleti				
2-	Adana Eyaleti	1-	Adana Eyaleti	1-	Adana Vilayeti
3-	Ankara Eyaleti	2-	Ankara Eyaleti	2-	Ankara Vilayeti
4-	Aydın Eyaleti	3-	Aydın Eyaleti	3-	Aydın Vilayeti
5-	Bağdat Eyaleti	4-	Bağdat Eyaleti	4-	Bağdat Vilayeti
6-	Basra Eyaleti				
7-	Belgrad Eyaleti	5-	Belgrad Eyaleti		
8-	Boğdan Eyaleti	6-	Boğdan Eyaleti	5-	Boğdan Eyaleti
9-	Bosna Eyaleti	7-	Bosna Eyaleti	6-	Bosna Vilayeti
10-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	8-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	7-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti
11-	Çıldır Eyaleti				
12-	Diyarbakır Eyaleti			8-	Diyarbakır Vilayeti
13-	Edirne Eyaleti	9-	Edirne Eyaleti	9-	Edirne Vilayeti
14-	Eflak Eyaleti	10-	Eflak Eyaleti	10-	Eflak Eyaleti
15-	Erzurum Eyaleti	11-	Erzurum Eyaleti	11-	Erzurum Vilayeti
16-	Girit Eyaleti	12-	Girit Eyaleti	12-	Girit Vilayeti
17-	Habeş Eyaleti	13-	Habeş Eyaleti	13-	Habeş Vilayeti
18-	Halep Eyaleti	14-	Halep Eyaleti	14-	Halep Vilayeti
		15-	Haremi Nebevi Eyaleti		
19-	Harput Eyaleti	16-	Harput Eyaleti	15-	Harput (Mamuretü'l-Aziz) Vilayeti
		17-	Hakkâri Eyaleti		
20-	Hüdavendigâr Eyaleti	18-	Hüdavendigâr Eyaleti	16-	Hüdavendigâr Eyaleti
				17-	İşkodra Vilayeti
21-	Kars Eyaleti				
22-	Konya (Karaman) Eyaleti	19-	Konya (Karaman) Eyaleti	18-	Konya (Karaman) Vilayeti
23-	Kandiye Eyaleti				
24-	Kastamonu Eyaleti	20-	Kastamonu Eyaleti	19-	Kastamonu Vilayeti
25-	Kürdistan Eyaleti	21-	Kürdistan Eyaleti	20-	Kürdistan Vilayeti
				21-	Kosova Vilayeti
				22-	Manastır Vilayeti
26-	Maraş Eyaleti				

27-	Musul Eyaleti	22-	Musul Eyaleti		
28-	Mısır Eyaleti	23-	Mısır Eyaleti	23-	Mısır Vilayeti
29-	Niş Eyaleti	24-	Niş Eyaleti	24-	Niş Eyaleti
				25-	Prizren Eyaleti
30-	Rumeli Eyaleti	25-	Rumeli Eyaleti	26-	Rumeli Vilayeti
31-	Rakka Eyaleti				
32-	Sayda Eyaleti	26-	Sayda Eyaleti	27-	Sayda Vilayeti
33-	Selanik Eyaleti	27-	Selanik Eyaleti	28-	Selanik Vilayeti
34-	Sırp Eyaleti	28-	Sırp Eyaleti	29-	Sırp Eyaleti
35-	Silistre Eyaleti	29-	Silistre Eyaleti	30-	Silistre Vilayeti
36-	Sivas Eyaleti	30-	Sivas Eyaleti	31-	Sivas Vilayeti
				32-	Suriye Vilayeti
37-	Şam Eyaleti	31-	Şam Eyaleti		
38-	Şehrizor Eyaleti	32-	Şehrizor Eyaleti		
39-	Trablusgarp Eyaleti	33-	Trablusgarp Eyaleti	33-	Trablusgarp Vilayeti
40-	Trabzon Eyaleti	34-	Trabzon Eyaleti	34-	Trabzon Vilayeti
41-	Trablusşam Eyaleti				
				35-	Tırhala Vilayeti
				36-	Tuna Vilayeti
42-	Tunus Eyaleti	35-	Tunus Eyaleti	37-	Tunus Vilayeti
43-	Üsküp Eyaleti	36-	Üsküp Eyaleti	38-	Üsküp Vilayeti
44-	Van Eyaleti	37-	Van Eyaleti	39-	Van Vilayeti
45-	Vidin Eyaleti	38-	Vidin Eyaleti	40-	Vidin Eyaleti
46-	Yanya Eyaleti	39-	Yanya Eyaleti	41-	Yanya Vilayeti
		40-	Yemen Eyaleti	42-	Yemen Vilayeti

Tabloyu incelediğimizde 1864 yılından itibaren yeni eklenen vilayetler olduğunu görüyoruz. İşkodra, Kosova, Manastır, Prizren, Tırhala, Tuna ve Suriye bu vilayetlerdendir. Belgrad, 1864 yılından sonra Sırp Eyaletine, Musul ise Bağdat vilayetine dâhil edilmiştir. Şam Eyaleti'ni de 1864 yılından sonra idari taksimat içerisinde göremiyoruz. Diyarbakır ise, bir önceki dönemde Kürdistan Eyaleti'ne bağlı bir liva iken 1864 yılından sonra Diyarbakır'ı vilayet olarak idari taksimat içerisinde görmekteyiz.

3.2. 1864 Vilayet Nizamnamesi

1864-1880 tarihleri arasında idari taksimatı değerlendirirken önemli bir etken oluşturan faaliyetlerden birisi 1864 Vilayet Nizamnamesidir. Osmanlı Devletinde yeni bir vilayet düzeninin oluşturulmasında Lübnan meselesinin çok büyük etkisi vardır. Cebel-i Lübnan'ın özerk statüsü, dış devletlerin Osmanlı Devleti'nin bütün vilayetlerinde görmeyi arzuladıkları bir düzendi. Avrupalı devletler, Osmanlı vilayetlerinin her birinin Cebel-i Lübnan örneğine uygun bir yönetime sahip olmasını istiyorlardı. Osmanlı devlet adamları merkezîyetçiliği güçlendirmek gayretindeydiler. Osmanlı Devleti'nin yapısal özelliği Lübnan örneklerinin çoğalmasına uygun değildi. Bosna Müslümanları ve Suriye halkı bu tür düzene karşı ayaklanmıştı. Suriye'deki karışıklıkların yanında Niş eyaletindeki ayaklanmayla iki ateş arasında kalan Babiâli genel reform programını derhal uygulamak zorundaydı. Ancak yargıda, maliyede taşra yönetiminde yolsuzluk ve ayaklanmalar devam etmekteydi. 1863 yılı sonlarında Ali ve Fuat Paşalar taşra yönetiminde reform uygulamasına giriştiler. Eyaletlere teftiş heyetleri göndermek bir tedbir olarak düşünülmüştü ama başarılı olunmadı. Bu arada bir Vilayet Nizamnamesi hazırlandı. 7 Kasım 1864 tarihli bu nizamname ile eyaletler kaldırılarak, yerine livalarda oluşan vilayet üniteleri kuruldu⁴¹³.

1863 yıllarına doğru Ali ve Fuat Paşalar taşra yönetiminde bir şeyler yapmanın zamanı geldiğini söylüyorlardı. Eyaletlere teftiş heyeti göndermek İmar Meclislerini kurmak yatıştırıcı tedbirler olarak kalmıştı. Ali ve Fuat paşalar düşündükleri yeni düzenlemeyi görüşmek amacıyla bir komisyan oluşturmuşlardı. Bir süreden beri tasarladıkları "Vilayet Usulü" konusunu tartışıp, görüşmek üzere Mithat Paşa'yı 1863'de İstanbul'a çağırılmışlardı. Mithat Paşa kısa süren Niş Valiliğinde başarılı bir çalışma örneği sergilemişti. Eyaletin karışık durumunu düzene koymuştu. Mithat Paşa'nın da görüşleri doğrultusunda komisyon, Vilayet Nizamnamesi başlıklı ve genel uygulamayı emreden bir tasarı hazırlamış ve onaylamıştı⁴¹⁴. Osmanlı toprakları idare dairelerine taksim edilerek bunların en büyüğüne vilayet adı verilmekte, vilayet sancaklara, sancak kazalara, kazalar karyelere (köylere) bölünmekte ve her karye bir belediye idaresi olarak kabul edilmekteydi. Vilayet amirine vali, sancağın amirine mutasarrıf, kazanın amirine kaymakam denilecekti. Karyeler ise halkın seçeceği muhtarlar tarafından idare edilecekti.

⁴¹³ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, Ankara, 201, s. 52-53

⁴¹⁴ Selda Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.37, Ankara, 2005, s.102

Vilayet idaresinin idare konularına göre, işleri şu bölümlere ayrılmaktadır; Mülkiye işleri, Maliye işleri, Zaptiye işleri, Siyasi işler, Hukuk işleri. Vilayetin genel idaresi ise Valiye verilmişti. Maliye işleri defterdar unvanıyla bir maliye memuruna bırakılmıştı. Defterdar valinin maiyetinde bulunmakla beraber hesap işlerinde doğrudan doğruya, Maliye Nezaretine karşı mesuldü. Siyasi işler Hariciye Nezareti tarafından tayin edilen bir memura verilmişti. Zaptiye işleri valinin idaresine bırakılmıştı. Bunun dışında valinin maiyetinde vilayetin bayındırlık işleriyle meşgul olmak üzere bir Nafia müdürü, ticaret ve ziraat işlerini tedvir etmek için de bir ziraat müdürü bulunmaktaydı. Bu nizamnameye göre vilayetin bir idare meclisi vardı. Bu meclis, valinin başkanlığında toplanır, şer'î mahkemeler müfettişi, defterdar, mektupçu, siyasi işler müdürü ve halk tarafından seçilen iki Müslüman ile başka din ve mezheplerden iki üye bu meclise iştirak ederdi. Valinin bu meclisin hukuk işlerine müdahale etmeyeceği belirtilmişti. Bundan başka, vilayetin bir de, Vilayet Umumi Meclisi bulunacaktır. Bu meclis, her sancak tarafından seçilen ikisi Müslüman olan, diğer ikisi Müslüman olmayan üyelerden valinin başkanlığında toplanmak suretiyle kurulacaktı⁴¹⁵.

Vilayet idare meclisleri mülki, mali, ticari ve zirai konuları görüşür, hukuki sorunlara karışmazdı. Yerel halkın içinden merkezden tayin edilen bir hâkimin başkanlığındaki Temyiz ve Hukuk Divanında da üye seçilirdi. Aynı şekilde Ticaret Mahkemesi o çağın gereklerine ve anlayışına uygun olarak her yerin tüccar ve zanaatkârlarından kurulmaktaydı. Yargı örgütü imparatorluğun son zamanlarına kadar büyük devletlerin eleştiri ve müdahalesi için bir sebep olmuştur. Bu nedenle Osmanlı idaresi mahkemelerde, Müslim ve gayri Müslimlerden eşit sayıda seçilmiş üye bulundurmaya dikkat etmiştir⁴¹⁶.

Yeni nizamnameyi hemen bütün devlette uygulamaya cesaret edemeyen Babıâli bir ön uygulama alanı seçmek kararındaydı. Bu nedenle Midhat Paşa'nın katıldığı kurul, nizamnamede çok az değişiklik yaparak Tuna Vilayeti için ayrı bir Nizamname hazırlamıştır. Tuna Vilayeti eski Niş, Vidin ve Silistre eyaletlerinin birleştirilmesiyle kurulmuştu. Yani Edirne dışına bütün ikinci ordu mıntikasını içine alan bir bütündü. Tuna Vilayet Nizamnamesi gibi daha sonra Bosna ve diğer yerlerdeki uygulamalarda da aynı yol izlendi. Komisyon Vilayet Nizamnamesi başlıklı ve genel uygulamayı emreden bir tasarı hazırlamış ve onaylamıştı ama önce kısmi uygulama için Tuna vilayeti seçilmişti.

⁴¹⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, Ankara, 1995, s. 153-154

⁴¹⁶ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s.62

Tuna vilayetinde alınan başarılı sonuçlar Nizamnamenin vilayetlerde de uygulanması için cesaret verdi. 1865 yılı başında Anadolu, Arabistan ve Rumeli kıtasında bazı vilayetler seçildi. Bosna ve Hersek Bosna Vilayeti olarak, Arabistan'da Şam ve Sayda Suriye Vilayeti adı altında birleştirildiler. Anadolu kıtasında Erzurum ayrı bir vilayet haline getirildi. Bosna vilayeti için ufak bazı değişikliklerle ayrı bir nizamname hazırlanmıştı. Bu vilayette farklı bir idari bölümlenme yapıldı, vilayet kazalara, kazalar cemaatlara ayrılmıştı. Ülkenin karışık etnik ve dini yapısı toprak sahibi olan Müslümanların Tanzimat'tan beri içinde buldukları huzursuzluk ve tutucu direnişleri ile büyük devletlerin müdahaleleri görünüşte ayrı bir statü hazırlanmasının nedenidir. 1866'da Vilayet Nizamnamesinin yürürlüğe girmesiyle ilgili olarak devletin çıkardığı bir tebliğ vilayetlerin yeniden düzenlenmesinin üç nedene dayandığını açıklıyordu; bunlardan birincisi, bürokrasinin her bölümü bir merkeze bağlanacak ve yürütme gücü süratle işlerlik kazanacaktır. İkincisi yargının düzenlenmesi, üçüncüsü memleket meclislerinin düzenlenmesi, üyelerin halk tarafından seçilmesi ve memleketin yönetimine imarına ve diğer işlerine ait sorunların her vilayetin umumi meclislerinde çözümünü sağlamaktır. Bu amaçla oluşturulan nizamname aynı yıl Edirne, Trablusgarp, Bosna, Erzurum, Halep de uygulamaya konuldu ve olumlu sonuçlar sağlanabildi. Afrika'da üç asırdır özerk bir yönetimi olan Trablusgarp'ta bile merkezi yönetim ağırlığını duyurmaya başlamıştı. Örnek uygulama Tuna Vilayeti olmuştu. 8 Ekim 1864'te yayımlanan Tuna Vilayeti Nizamnamesi ile bu örnek uygulama bölgesinin statüsü belli olmuştu. Uygulama genel hatları ve sağlanan sonuçlar bakımından yeni vilayet yönetimi ve yerel yönetim için önemli bir uygulama oldu⁴¹⁷.

1864 (Tuna) Vilayet Nizamnamesi'yle eyaletler kaldırılarak, yerine livalardan oluşan vilayet üniteleri kuruluyordu. Nizamname büyük ölçüde Fransa taşra yönetim sisteminden yararlanılarak hazırlanmıştı. Bu cumhuriyetle idare edilen bir ülkeyi taklit etmekten öte Fransa'nın merkezîyetçiliğinin taşra reformlarına uygun gelmesinden kaynaklanmaktaydı. Tuna Vilayetinde uygulanan nizamnamenin olumlu ve başarılı sonuçlar vermesi, yeni teşkilatlanmanın devletin diğer bölgelerinde de temsil edilmesine vesile olmuştur. Nitekim 1865 yılından itibaren Rumeli'de Anadolu'da ve Arabistan'da yeni vilayetler kurulmaya başlanmıştır⁴¹⁸. 1864 Vilayet Nizamnamesinin daha da

⁴¹⁷ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, Ankara, 201, s.53-56

⁴¹⁸ Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2.1, s.36, 2011

genişletilerek 1867 yılında da bir nizamname hazırlanmıştır. Böylece Vilayet Nizamnamesinin ülke genelinde yaygınlaştırılmasına karar verilmiş ve on iki vilayet daha teşkil olunmuştur. Bunlar Ankara, Kastamonu, Sivas, Hüdavendigâr, İzmir, Konya, Trabzon, Diyarbakır, Cezayir-i Bahri-i Sefid, Selanik, Yanya ve Prizren vilayetleridir. 1864 Vilayet Nizamnamesi vilayet merkezi olan sancaklara bir mutasarrıf tayin olunmasını öngörmüştü. Merkez mutasarrıflık olarak anılan uygulamadan bir süre için vazgeçildiği bu tutumun 1867 Vilayet Nizamnamesi metnine de yansıdığı ancak vilayetlerden merkez mutasarrıflık uygulamasının tekrar hayata geçirilmesi yönünde talepler üzerine bu uygulamaya geri dönüldüğü anlaşılıyor. 1864 Vilayet Nizamnamesinde ismen zikredilen Vali Muavinliği'nin 1871'de hayata geçirildiği düşünülmektedir. Aksine, 1867'de Vilayet Nizamnamesi uygulamasını genişletirken yeni oluşturulan Konya, Hüdavendigâr, Kastamonu vilayetlerine Müslüman vali muavini tayin edilirken Cezayir-i Bahri-i Sefid, Selanik, Yanya, İzmir ve vali muavinliklerine gayrimüslim tebaadan atamalar yapılmıştır. 1867'de nizamnamenin genişletilmesi için ayrıca daha önce kaymakamlar tarafından sancak statüsünde yönetilen bazı yerler kazaya dönüştürülerek yine kaymakamlık olarak yönetilmeye devam etmiş, bazıları ise sonradan kaymakamlığa dönüştürülmüştür. 1864'te Tuna Vilayeti kurulurken vilayetteki sancak ve kazaların birbirine ve yukarıdan aşağıya her idari birimde bulunan köylere kadar tüm yerleşim birimlerinin mülki bakımdan bağlı olduğu üst birime olan uzaklığı belirlenerek, mülki sınırlar yeniden gözden geçirilmiştir⁴¹⁹.

3.3. 1864-1880 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve İdari Taksimatı Üzerine Değerlendirme

1864 yılı sonrası Osmanlı Devletinde merkezi otoritenin zayıflamaya başladığı ve isyanların görüldüğü bir dönemdi. Karadağ, Eflak-Boğdan, Sırbistan olayları Girit İsyanı bu dönemlerde baş göstermişti. Paris Anlaşması'nın Karadeniz ile ilgili hükümlerinin, Rusya lehine olması Osmanlı Devleti için önemli bir netice oldu. Geçici bir müddet için Bâb-ı Âli Rusya'ya yakınlaşmak siyaseti gütmeye başladı. Paris Anlaşması'ndan sonra Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren meselelerde aynı düşüncelerde bulunmadıkları için Osmanlı Devleti de bazen Fransa bazen de İngiltere ile yakınlaşmıştı.

⁴¹⁹ Metin Ünver, 1864 Vilayet Nizamnamesi “ Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1867) “, *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Vilayet Nizamnamesinin 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2014, s.102-110

Babiâli Paris Anlaşmasından 1870 de Fransa'nın yenilmesine kadar süren devirde Fransa'nın ve hatta İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin mülk bütünlüğüne taraftar olmalarını iddia etmelerine rağmen iç ve dış işlerimize müdahale ettiklerini ve önceleri Hıristiyan tebaaya yalnız Rusya tarafından yapılmakta olan himayeye ortak çıktıklarını görmüştü. Bu nedenle Osmanlı Devleti ıslahat yapmak hususunda hareket serbestiyetini kaybetmiş ve Suriye'de, Eflak ve Boğdan da, Sırbistan'da ve Karadağ'da, Girit'te çıkan isyanlarda geniş muhtariyet hakları vermek zorunda kalmıştı⁴²⁰.

1875 yılında Makedonya'da otonomi kazanmaya yönelik bir ayaklanma teşebbüsü görülmüş, Rusya destek vermediği için başkaldırıları başlamadan bitmişti. Ruslar, bu bölgenin muhtar veya bağımsız olmasından ise Bulgaristan'a veya Yunanistan'a verilmesini tercih ediyordu. Petersburg otonom bir Makedonya'nın Ege Denizi'ne çıkış yolu arayan Hasburgların etki alanına girmesinden çekiniyordu. Böyle bir gelişme Rusya'nın Akdeniz'e inme projesine zarar verebilirdi. Ayastefanos'ta bu yüzden Makedonya'yı ve Trakya'yı içine alan, Ege Denizi'ne çıkış olan büyük bir Bulgaristan oluşturmaya çalışmıştı⁴²¹.

1875 yılında da Hersek isyanı başlamış ayrıca on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Bulgarlar Rusların Balkanlarla temas etmelerinden faydalanarak Osmanlı Devletinden ayrılma eğilimi göstermişti. Bu durum 1867 yılında patlak veren Bulgar isyanında da devam etmiş ve 1876 yılına kadar etkisini göstermiştir. 1876 II. Abdülhamit, döneminde Kanuni Esasinin ilan edilmesiyle kanuni bir düzenleme sağlanmaya çalışılmış bu düzenleme idari alanda da kendini göstermiş ancak Osmanlı Devleti'nin iç ve dış savaşlarla uğraşmasını engelleyememiştir. Bu dönemde Sırbistan ve Karadağ ile harp gündemdedeydi. Sırlar ve Karadağlılar Hersek isyanının başlangıcından beri isyan faaliyetlerine yardım etmeye başlamışlardı. İki emareten isyan bölgesine giden gönüllüler Osmanlı kuvvetlerine karşı savaşarak durumun uzamasını sağlıyorlardı. Ayrıca Belgrad'da da basın açıkça Yugoslav birliği için neşriyat yaparak Sırların, Hırvatların, Slovenlerin ve Bulgarların müstakil bir hâkimiyet altında toplanması tezini savunmaktaydı. Sırbistan ve Karadağ giriştikleri savaşlarda aldıkları mağlubiyetler sonrasında Rusya ile hareket etmeye başlamıştır. Bu nedenle İngiltere hükümeti böyle bir hareketi önlemek için bir konferansta görüşülmesini teklif etmiştir. Bu amaçla İstanbul

⁴²⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VII, s. 60-66

⁴²¹ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul, 2007, s.152

Konferansı düzenlenmiştir. Ancak Konferansta görüşülen kararlar Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiştir. Hatta bu sömürgecilik anlayışını devam ettirmek için Londra Protokolü de yapılmıştır ancak buradaki Bosna Hersek ve Bulgaristan ile ilgili meseleler Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşın başlamasına sebep olmuştur. Ruslar harbin kesin sonucunu Balkanlarda elde etmeyi tasarlamış ve o suretle harekete geçmişlerdi. Plevne'nin sukutundan sonra süratle Balkanlar'ı geçip Edirne'ye kadar gelmeleri üzerine Osmanlı hükümeti anlaşma yapmak zorunda kalmış ve Ayestefanos anlaşması (1878) imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Romanya, Sırbistan, Karadağ Osmanlı hâkimiyetinden tamamen çıkarak müstakil olmuştur.⁴²² Karadağ'da Osmanlı Devleti'nin kuvvetli olduğu dönemlerde dahi tam hakimiyet kuramaması gerileme döneminden itibaren Karadağ sorunu ile sürekli karşı karşıya kalmasına yol açmıştır. 19. yüzyıldaki milliyetçilik akımları ile Karadağ'ın önem kazanması ile beraber dikkatleri üzerine çekmiş Hristiyanlığın düşmemiş son kalesi ve Sırp ırkının beşiği olarak gösterilmeye başlanılmıştır. Bu durum ileride Balkanların kaybedilmesindeki en önemli sorunlardan biri olmuştur⁴²³.

İdari taksimatı yakından etkileyen olayların devamını Tunus, Mısır, Bulgaristan, Doğu Rumeli, Girit ve Ermeni meseleleri oluşturuyordu. Tunus 1571 yılında Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilene kadar bir beylik olarak idare edilmiş, İlk yıllarda bir eyalet olarak Osmanlı Devleti'ne eklenmiş ve vezir rütbeli bir Paşa tarafından idare edilmiştir. Yeniçerilerin isyanı sonucunda Beylik olarak idare edilmeye başlanmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de güvenliğin kurulmasıyla gelir kaynakları azalınca İngilizlere Fransızlara ve İtalyanlılara ekonomik ve mali imtiyazlar verilmiş ve zamanla Tunus'ta yabancı nüfusu yerleşmeye başlamıştır. Fransa kendi amaçları doğrultusunda hareket ederek 1881 yılında Tunus'u işgal etmiştir. Bu olay sonrasında İngiltere Mısır'a yerleşmiştir. Doğu Rumeli'de durgun bir süreç söz konusu değildi. İngiltere'nin Büyük Bulgaristan'ın kurulmasına karşı gösterdiği şiddetli muhalefet karşısında Rusya, Büyük Bulgaristan topraklarından bir kısmının Doğu Rumeli adıyla muhtar bir vilayet haline getirilmesini sağlamış bu vilayetin hudutlarını tespit etmiş ve muhtariyet statüsünün hazırlanmasını Berlin Anlaşması'nı imzalayan devletlerin temsilcilerinden kurulan bir komisyona havale etmiştir. Doğu Rumeli vilayeti Padişah'ın siyasi ve askeri hâkimiyetine

⁴²² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, 1995, s. 14-70

⁴²³ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, İbrahim Yılmazçelik, *Osmanlı Tarihi El Kitabı "Yeniden Yapılanma"*, Ankara, 2012, s.530

bırakılmıştır. Rusya Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'dan alınarak Osmanlı hâkimiyetinde bırakılmasına istemeyerek razı olmuştu. Çünkü Balkan geçitleri Osmanlıların kontrolünde kalmış oluyor ve İstanbul yolu Rusya'ya kapanmış oluyordu. Bu nedenle bu bölgeye Rus müdahalesi gecikmemişti. Doğu Rumeli halkı Bulgaristan ile birleşmeyi istediği için Osmanlı askerini kabul etmemiş ve Bulgar Prensini vali olarak kabul etmiştir⁴²⁴. 1875 yılında Rusya Osmanlı Slav tebaası için isyan hareketlerine girişmiştir. Bulgaristan'da ve Hersek'te kurdurduğu gizli Slav komitelerine para, mühimmat, göndermiş ve Osmanlıya karşı geniş bir isyan hareketi başlatmıştır⁴²⁵.

1876 salnamesinde Girit Vilayeti ve Hicaz merkeze bağlı vilayetler arasında gösterilmiş olsa bile bu iki vilayetin bazı imtiyazlara sahip olduğu görülmüştür. Nitekim Girit adası merkeze bağlı vilayetler için çıkarılmış olan kanun hükümlerine tabi değildir. Bu ada 1867'den beri Girit Nizamnamesi dâhiliyesi adını taşıyan bir nizamnameye göre idare edilmekteydi. Nizamname, Girit'in anayasası mahiyetindeydi. Adanın mülki, adli ve mali yönlerden idaresi Müslüman ve Hıristiyan ortaklığı esasına göre düzenlenmiştir. Genel idare bir genel valiye verilmiş olmakla beraber valinin iki müşavirinden biri Müslüman diğeri Hıristiyan idi. Sancakların ve kazaların başındaki yüksek mülki amirler Müslüman olabileceği gibi Hıristiyan da olabiliyordu. İdare meclisleri ve vilayet umumi meclisleri karma idi.

Hicaz Vilayeti, Girit gibi ayrı bir idare statüsüne sahip bulunmamakla beraber ihtiva ettiği iki idare bölgesinden biri olan Mekke bir emaret idi. Mekke Emirliği ise geleneksel bazı idari haklar tanımakta idi. 1876 salnamesinde merkeze bağlı sancaklar Cebeli Lübnan, Beyrut, Kudüs ve Canik adlarıyla gösterilmiştir. Beyrut sancağı her ne kadar merkeze bağlı olarak gösterilmiş ise de bazı hususlarda imtiyazlı bir sancak hükmünde idi. bu durum 1860'da meydana gelen Lübnan isyanları sonunda kabul edilmiş ve o tarihten beri devam etmiştir. 1864'ten sonra Cebeli Lübnan sancağı Müşir rütbesinde bir Hıristiyan mutasarrıfın idaresine bırakılmıştır. Cebel'i Lübnan'ın idare statüsü devletlerarası bir vesika ile tespit edilmiş bulunduğu için Osmanlı hükümeti bunu tek taraflı olarak herhangi bir şekilde değiştirmeye artık yetkili değildi. Beyrut, Kudüs, Canik müstakil sancaklarının hangi maksatlarla kurulmuş olduklarını ve ne gibi idari ve mülki özelliklere sahip oldukları malum değil ise de Cebel-i Lübnan gibi imtiyazlı olmadıkları merkez tarafından tayin edilen mutasarrıflar ile idare edilmiştir. II. Abdulhamit devri

⁴²⁴ Enver Ziya Karal, a.g.e, s.82-110

⁴²⁵ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C.4, İstanbul 1994, s. 91

başlarında Osmanlı İmparatorluğunun muhtar ve imtiyazlı eyaletleri şunlardır; Eflak ve Boğdan beylikleri, Sırbistan, Karadağ, Sisam, Mısır ve Tunus'tur. Eflak ve Boğdan muhtar beylikleri 1866'tan beri Romanya adı altında meşruti bir prenslik haline gelmiştir. Prenslüğün başkenti Bükreş'tir. Sırbistan 1869 tarihinde ilan edilmiş olan anayasaya göre idare edilen meşruti bir prenslik idi. Osmanlı hükümeti bünyesinde ayrı bir hükümet karakteri taşımakta idi. Sırbistan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığı Padişahın Sırp prensinin tahtı boş bırakması halinde Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek yeni bir prensi bir ferman ile tanımaktan ve vergi almaktan ibarettir. Karadağ Balkanlar'da arazinin dağlık olması sebebiyle Osmanlı nüfusunun en az hissedildiği yerdir. Bu sebeple Karadağ hukuki olmasa bile fiili olarak ve muhtar bir şekilde uzun zaman idare edilmiştir. Sisam beyliği de muhtariyetle idare edilmesinin yanında halkın ileri gelenleri tarafından seçilen bir meclis te kararlar alınırdı. Mısır II.Abdulhamit devri başlarında Mehmet Ali Paşa ailesinden gelen ve Hidiv adını taşıyan bir vali tarafından idare edilmektedir. Hidiv Mısır'ın iç idaresini istediği gibi yönettiği gibi yabancı devletlerle ticaret anlaşmaları imzalamaktaydı. Mısır'ın bir meclisi, vali tarafından tayin edilen Nazırlardan kurulan bir hükümeti, ordusu ve donanması vardı. Tunus da Mısır gibi muhtariyet ile idare edilmekteydi. Eyaletin idaresi Tunus Beyine bırakılmıştı. Tunus Beyi Cuma namazında Padişah adının hutbede söylenmesi, bastıracağı paraya Padişah tuğrası koyması, Türk bayrağını muhafaza etmesi şartıyla eyaletin iç işlerini idarede serbest bırakılmıştır⁴²⁶. Büyük devletler Osmanlı tebaasının Osmanlı Devleti'nden ayrılma hareketlerine sürekli yardımda bulunmuştur. Bu yardım herhangi bir Avrupa devletinin ticari ve mali menfaatlerini tehlikeye sokmakla beraber Batının kışkırttığı eyaletlerdeki iktisadında rol oynamalarına engel olmadı. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin yıkılması büyük devletler için bir iktisadi fayda temin etmiyordu. Aksine batılı devletler Osmanlı merkez teşkilatının takviyesini tercih ediyordu⁴²⁷.

1864 vilayet salnamesi bu dönem idari taksimatın şekillenmesinde en önemli unsurdur. Bu nizamname ile idari yapılanmada köklü bir değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliklerle ilgili belgeleri incelediğimizde; Ankara sancağının Kastamonu'ya Bozok sancağının Sivas Eyaleti'ne verilmesine, Kayseriye ve Aziziye sancaklarının Konya Eyaleti'ne, Hamidiye- Isparta- Burdur ve Teke sancaklarının İzmir Eyaleti'ne ilhakı,

⁴²⁶ Enver Ziya Karal, a.g.e, s.309-315

⁴²⁷ Halil İnalçık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.2, İstanbul 2004, s.887

Zağferanbolunun miriliğe tahviliyle Eflak- Aktaş- Bartın ve Yozgat'a bağlı nahiyelerinin Kastamonu Eyaletine, Viranşehir kazasının Kütahya'ya, Mihal Gazi nahiyesinin Bolu sancağına verileceği hakkında bilgiler içermektedir. Ayrıca Bosna Eyaleti Hersek ve Yenipazar sancaklarının birleştirilerek Bosna Vilayeti namıyla anılmaya başlandığı ve buraya naipler tayin edildiği bildirilmiştir⁴²⁸.

H. 1284 ile 1290 (M.1864-1873) yılları arasındaki salname kayıtlarına baktığımız zaman önemli değişikliklerden ilki yeni bir idari birim olan Tuna Vilayeti'di. Bu vilayetin kurulmasıyla önceki yıllardaki Niş ve Vidin Eyaletleri ortadan kalkmış bu eyaletlerin livaları Tuna Vilayeti 'ne aktarılmıştır. 1864 tarihinde Tırhala Eyaleti 1865 yılında Yanya Eyaleti'nin sancağı olmuştur. Aynı bir Eyalet olan Mamüratü'l-Aziz Diyarbakır Vilayeti'nin Sancağı olmuştur. 1870 yılında Yanya Eyaleti 1871-72 Prizren Vilayeti'nin sancağı olmuştur. Bundan önceki idari dönemde ayrı bir vilayet olan Van-Hakkari ise Erzurum Vilayetinin sancakları olmuştur. Ancak bu durum kısa süreli olmuş, sonrasında idari taksimat içerisinde Van'ı vilayet olarak görüyoruz. Hüdavendigâr Vilayetinin sancağı olan Kocaeli ise 1870-1875 yılları arasında Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayetinin sancağı olmuştur. 1869 tarihinden sonra Kürdistan Vilayeti lağv edilmiş, H.1286 (M.1869) yılından itibaren ise bu vilayetin sancakları Diyarbakır Vilayeti yeniden teşkil edildikten sonra bu vilayete bağlanmıştır. Aynı şekilde Mamüratü'l-Aziz Eyaleti'nin livalarından bazılarının Diyarbakır Vilayeti'ne verilmesi konusunda halkın memnun olduğu ve Vali'nin teşekkürde bulunduğu dair belgede⁴²⁹ bu dönem birbirine yakın idari birimlerin yeni bir Vilayet'in sancağı konumuna girebildiğini gösteriyor.

Osmanlı Rus savaşından sonra toprak kayıpları başlayınca Sırbistan, Bulgaristan, Romanya ve Karadağ'ın kendi başlarına birer prenslik olmuştur. Doğu Rumeli Vilayeti kurulmuş ve Osmanlı İmparatorluğuna bağlı ancak çeşitli imtiyazlara bağlı kalarak devam etmişlerdir. Bu durumda; Bosna-Hersek ve Doğu Rumeli imtiyazlı vilayet haline gelmiş, Bulgaristan Prenslığı kurulmuş, Niş Sancağı Sırbistan'a bırakılmış, Taselya Sancağı Yunanistan'a bırakılmış, Dobruca Sancağı Romanya'ya bırakılmıştır. Kıbrıs adası Britanya idaresine terk edilmiş ve bir daha 1974'te kadar Türkiye ile teması çok sınırlı kalmış Kars, Ardahan ve Batum ise Rusya tarafından ilhak edilmiştir. Bunlardan Batum hariç bugünkü Kars Vilayeti ve Doğubeyazıt ancak Moskova-Kars anlaşmalarıyla anavatana dönmek üzere kırk yıl yabancı idarede kalmıştır. Devletin siyasi ve idari

⁴²⁸ BOA, A.MKT.MHM Dosya:316 Gömlek: 7, H.1281 (M.1864), İ.MVL Dosya: 504 (H.1281-M.1864)

⁴²⁹ BOA, A.MKT. MHM Dosya:387 Gömlek: 5 (H.1284\ M. 1868)

coğrafyasında yönetim biçimi olarak farklılıklar göze çarpmaktaydı. Girit adası yarı müstakil, Cebel-i Lübnan ise özel bir idari statü altındaydı. Sisam Emareti ve Şarki Rumeli ise özel parlamenter organlar ve özel bir idare altındaydılar. Bunun hem idari mevzuat hem de sonraları vilayet idaresi yönünden bazı renklilik ve aynı zamanda merkezi idareye zorluk çıkardığı bilinmektedir. Rumeli Vilayetlerinin idari bünyesi gerek Berlin Kongresi sonrasında ıslahat yönünde dış devletlerin artan baskıları gerekse idarecileri acil yeniden düzenleme ihtiyacına göre sürekli değişmekte ve yeni görünüm kazanmaktaydı. Bu durum da Maarif ve Dâhiliye nezaretine bağlı şubeler, adliye teşkilatı ve jandarmadaki ıslahat ile yeni bir vilayet teşkilatı ortaya çıkarmaktadır⁴³⁰.

3.4. 1871-1880 Yılları Arasında Yapılan İdari Nizamname ve Kanunlar

3.4.1. 1871 İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi

İdari taksimat açısından verdiğimiz sıralamanın yanı sıra bu dönemde idari düzenin sağlanması ve yenilenmesi açısından çeşitli nizamnameler de hayata geçiriliyordu. Bunlardan birisi de *1871 İdare-i Umummiye Vilayet Nizamnamesi'dir*. Bu nizamnamede 1864 Vilayet Nizamnamesi'ndeki merkezîyetçi eğilim 1871 Vilayet Nizamnamesi'nde daha belirginleşmişti. Bu nizamname vilayet idaresinde iş yükü arttırmakla birlikte yürütme alanında merkezi hükümetin kontrolünü daha da arttırmaktaydı. Bu duruma karşılık vergi alınması ve anlaşmazlıkların çözümü gibi konuları Vilayet Umumi Meclisine ve Vilayet İdare Meclisine bırakıyordu. Vilayet İdare Meclisi gibi merkezi hükümet temsilcilerinin sayısının ve yetkilerinin üstün olduğu bir organ son karar organı haline getirilmişti. Ayrıca 1871 statüsü merkez liva mutasarrıf ve kaymakamlıklarını da kaldırmıştı. 1864'te yargı sistemi Vilayet Nizamnamesiyle düzenlenirken 1871 Nizamnamesi'nde yargı örgütünün vilayetin denetimi dışında olduğu görülmektedir⁴³¹.

Bu nizamnamenin önemli bazı maddelerine baktığımızda;⁴³²

Birinci madde; Vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler karyelere bölünmüş olup idare-i umûmiyenin başında vali bulunur.

⁴³⁰ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, 2008, s. 513-514

⁴³¹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s.63-64

⁴³² *Düstur, Birinci Tertip*, C.1, İstanbul, Matbaa-i Amire, s. 635

İkinci madde; Her idare şubesinde bulunan memur memuriyeti süresince birinci derecede üstündeki memur nezdinde mesul olup, her memura derece olarak kendinden önceki mesuliyet sırası vilayetteki vali ile son bulur.

Üçüncü madde; Vilayetin kısımlarının idaresini oluşturan icra memurunun yardımcısı ve defterdar ve mektupçu ve umûr-ı ecnebiyye ve ticaret ve ziraat ve maarif müdürleri ve yol eminleri ile tapu defteri ve emlak ve nüfûs ve evkaf idarelerinin reisleri ve alay beyinden oluşmaktadır. Liva idaresinin reisi mutasarrıf olup livanın memurları muhasebeci ve tahrirat müdürü ve defteri hakâni memurundan ve liva heyet zabıtası amirinden ibarettir. Kaza idaresinin reisi kâimakam olup kaza memurları kaza kâtipleriyle defter-i hakâni ve emlak ve nüfus kâtibinden ve kaza heyet-i zaptiyesinin amirinden ibarettir. Nahiye idaresinin reisi müdür olup idare-i zaptitesi nahiyenin heyet-i zabitesine bırakılmıştır. Karye idaresinin memuru muhtarlar olup umur-u hükümet ve zabitanın reisi zabıta memurudur.

Dördüncü madde; Valinin vazifesi mülkiye, maliye, eğitim, bayındırlık ve zaptiye ile ceza ve hukuk işlerinden ibaret olmak üzere çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Vali olmadığında vali muavini, vali muavini mevcut değilse merkez vilayetten Vali'nin uygun göreceği bir kişi vilayete vekâlet eder⁴³³.

Beşinci madde; Vali kanunların ve düzenin yürütülmesini, ikinci olarak bir kanun ve nizam hususu ile veya devletin emir veya kararnamesi ile kararlaştırılmış olan maddeleri uygulama, üçüncü olarak birinci derecede mutasarrıflar ile ikinci derecede olanlar vasıtasıyla idarede bulunan memurların ne derecede hareket ettikleri ve muamelelerini teftiş ederek idarece zararlı olacak hatalar ve noksanlar hakkında haberdar olduğu bu memuriyetlerden uzaklaşmış bulunduğu halde memurun görevden alınması önlemini almak, dördüncü olarak görevden alınmış memurun işinden ayrılma sebebi bir cinayet veya suçtan dolayı ise memurun muhakemesi yönetmeliklere tatbikan kendisinin muhakemeye alınması hakkında emir verilmesi, beşinci olarak, denetleme sırasında ortaya çıkan hata ve noksan memurun görevden alınmasını gerektiren derecede değil ise ortada olan hata ve noksanı kendi idaresi içinde düzeltmek ve idaresi dışında düzeltmeyi mutasarrıflara havale etmek ve memurun mülkiyede seçim ve atamaları vilayete havale edilmiş olanları yönetmeliklere uygun olarak seçer ve nahiye meclislerinin ne zaman tayin edileceğini belirleyerek bunların kararlarını liva mutasarrıfları vasıtasıyla

⁴³³ *Düstur, Birinci Tertip, C.1, İstanbul, Matbaa-i Amire, s.636*

kendisinden izni istenen kısımlardan genel nizamlar ile vilayetlerin yürütme gücü ile alakalı olanlara izin verip Bab-ı Ali'de gerekli izin gerektiren kurallar alacağı izne göre gerekli tebligatı yerine getirir.

Altıncı madde; Vali mülkiye vazifesi dışında, mülkiye idaresini ilgilendiren kısımların icrası, İstanbul'daki merkezi hükümetin bağlanma emrine muhtaç olanları gerektiren sebepler ve icra suretlerinin gerekçelerini ve uygulama yollarını kapsayan görüşlerini yazarak beraber arz eder ve alışılmış sıradan konuları doğrudan yerine getirir.

Yedinci madde; Valiler vilayet dairesinin teftişi ve her defasında üç ayı geçmemek üzere senede bir veya iki defa gerçekleşir.

Sekizinci madde; vilayetin bütün gelir ve vergilerinin toplanmasına, ikinci olarak üretilen malların yönetimine, üçüncü olarak bunlardan doğacak bütün anlaşmazlıklara, dördüncü olarak vergi memurlarının tutum ve davranışları vali tarafından denetlenecektir.

Dokuzuncu madde; Vilayetin maliye işleri, vergi, tahsil heyetinin tertibi ve hizmetine tabi olup verginin belirlenmesi ve bölünmesinde ortaya çıkacak anlaşmazlıklar genel vilayet meclisi ve idare meclislerinin tayin olunan kurallarına göre araştırma ve oylamasını elde ettikten sonra araştırılan vakanın neticesi doğrudan veya dolaylı istifa olunan verginin genel oranına zarar gelmeyecek şekilde değiştirilmesini gerektirirse doğrudan doğruya vali tarafından icra kılındıktan sonra bu suretlerin uygulanması Maliye Nezareti'ne bildirilir. Genel olarak bu münasebetin bozulmasına karar verilecek her teklifin değiştirilmesi durumu doğrudan yada dolaylı tahsil olunan gelirden cüz'i bir miktarın terk edilmesi devletin iznine bağlıdır⁴³⁴.

Onuncu madde; Vilayetin ihtiyacı için her vilayetin bütçesinde mahsus olan miktarın dışında az bir masraf olursa öncelikle bu durumlar beyan edilerek izin istenecek ve izin belgesi verilmedikçe bir akçe dahi verilmeyecektir.

On birinci madde; Kanunların gerektirdiği üzere vilayet dâhilindeki talim ve terbiye kurumunun ve ticaret ve ziraat ve sanayinin gelişmesini sağlanması yolların inşaa ve tamiri, sahilde liman ve rıhtım tesisine ve açılışına, nehir ve göllerin temizlenmesi ve sağlığın korunması, terk edilmiş toprakların imarı memleketin istatistik durumunu incelenen, toplama ve itibar veya hor görülen sandıkları meydana çıkarmak ve hastaneler, şirketler, fabrikalar açmak ve maden ve ormanların korunmasını ve çoğalmasını birinci

⁴³⁴ *Düstur, Birinci Tertip, C.1, İstanbul, Matbaa-i Amire, s.636*

derecede valilere havale etmiş olup bu vazifede her birinin görevini yerine getirmesi ve bu konu ile alakalı daire ve idarelere bildirilir⁴³⁵.

On ikinci madde; Kolluk gücünün nizam-ı mahsus dairesinde istihdam ve idaresiyle yolların ve köprülerin güvenliği, huzur ve asayişin sağlanması mutlak kanunların ve gerekli kanunların tayin edildiği durumdan dolayı devlet ve memleket ve şahıs aleyhinde hareket edenlerin araştırılması ve belediye emniyeti her türlü denetlemeler ve araştırmalardan Vali sorumludur.

On üçüncü madde; Valiler vilayette devletin ve ahalinin hukuk ve emniyet ve menfaatlerini içeride ve dışarıda engelleyecek bir hareket ortaya çıktığında öyle bir vakanın ne suretle ortaya çıktığını ve şeklini Bab-ı Aliye bildirerek bütün önlemleri almaya hazır olurlar.

On dördüncü madde; bir vilayetin güvenliğini ihlal edecek hadiseler ve askeri zaptiyenin iktidar dairesinden hariç olan büyük olaylar için bu askerlerin istihdamı mecbur görüldüğü halde askeri nizamiyenin en büyük askerine bir senet sureti beyan olduktan sonra gerekli asker sevk edilir istihdam edilir⁴³⁶.

On beşinci madde; Asayiş bozan kişiler hakkında kanunen yetkisi olan mahkeme tarafından belirlenen kanunlar, önemli bir durum sebebiyle Bab-ı Aliden izin isteme geciktirilirse o hükmün Valiler tarafından verilmesi uygundur. Fakat gerekli bilgilerin Bab-ı Aliye bildirilmesi lazımdır.

On altıncı madde; Vilayet mahkemelerinin ceza ve hukuka dair verdikleri cezalar, mahkemenin tayin ettiği kurallara göre İstanbul'a müracaat etmeyenler Valiler tarafından yerine getirilirdi⁴³⁷.

Yukarıda verdiğimiz maddeler dışında 1871 Vilayet Nizamnamesinde Vali dışında görev yapacakların görevleri ve uyulacak kurallar açıkça belirtilmiştir⁴³⁸. Vali Muavinliği ve bunun görevleri, Defterdar, Mektupçu, Yabancı işlerden sorumlu Umûr-ı Ecnebiye Müdürü, Ziraat ve Ticaret Müdürü, Tarik Emîni, Defteri Hakâni Müdürü (tapu müdürü), Emlak ve Nüfus Müdürü, Evkaf Müdürü, Alay Beyi gibi görevlilerin sorumlulukları açıkça belirtilmekteydi. 1871 Nizamnamesinde ilk kez kaza ve köyden sonra bir alt birim olarak nahiyeyi görüyoruz. Nahiye müdürü kendisine bağlı köylerin ihtiyar meclislerinden seçilen dörder üyenin katılımıyla oluşan nahiye meclisi ile birlikte

⁴³⁵ *Düstur, Birinci Tertip, C.1, s.637*

⁴³⁶ *Düstur, s.638*

⁴³⁷ *Düstur, Birinci Tertip, C.1, s.639*

⁴³⁸ Detaylı bilgi için *Düstur C.1 1871 Vilayet Nizamnamesi*

karar alarak yönetimi yürütecektir. Liva'da mutasarrıf görev yapacak Kaza yönetimi ise Kaimakam denilen memur tarafından yürütülecekti. Bu nizamnameyle Vilayet Umumi Meclisleri de oluşturulmuştur. Vilayet dışında liva, kaza, nahiye ve köylerde de meclisler oluşturulmuş bu meclisleri seçilen Müslim ve Gayrimüslim üyelerin katılmasıyla teşkil edecekti. Bu sayede merkezi idarenin gücü sarsılmadan devam ettirilmeye çalışılıyordu.

1871 Nizamnamesi'nde merkezi hükümet memurlarından kurul üyesi olanların sayısı arttırılmış, bu yolla idare meclisinde seçilmiş üyelerin rolü daha da azaltılmak istenmişti. 1871 Nizamnamesi idari yargıya ait bazı konularda da meclise danışma yetkisi vermekteydi. Ancak meclisin denetim yetkisi yoktu. Meclis, ahalinin memurlar hakkındaki şikâyetlerini değerlendiriyordu. Ve bir tür disiplin kurulu fonksiyonuna sahipti. Bu yetki meclise üyelerinin çoğu vilayetin yüksek rütbeli memurları olduğu için verilmişti. Meclis maliyeye, bayındırlığa ve miri mallara ait konularda görüşme ve karar organıdır. İltizam işlemlerinde mukaveleleri incelerler ancak hukuki işlere ve yargı alanına hiçbir şekilde müdahale edemezlerdi. Vilayet idare meclislerinin görevleri oldukça fazlaydı. Bu meclislerdeki azanın çoğunluğu o yere tayin edilen ve bir takım görevleri olan memurlardı. İdare meclislerine dört üyenin seçimle girmesi yerel halkın idarede söz sahibi olmasında önemli bir aşamaydı. Meclislere seçimle gelen üyelerin yarısının Müslüman yarısının gayrimüslim halktan oluşurdu. Vilayet idare meclislerinin gayrimüslim üyeler ve ruhani reisler ile Müslüman üye ve memurlar arasında çok büyük çekişmeler olmadığı görülmüştür. Özellikle Osmanlı Avrupası vilayetlerinde bu bir sorun haline getirildi. Meclis-i Mebusanda Rumeli vilayetlerinden gelen gayrimüslim mebuslar nahiye meclislerine ve bütün vilayet, liva ve kaza idare meclislerine üye seçilirken Müslim ve gayrimüslim ayırımının kaldırılmasını istemişlerdir⁴³⁹.

Vilayet idare meclisleri kadar liva idare meclisleri de aktif bir şekilde çalışmaktaydı. Yalnız liva idare meclisleri hukuki sorunlara ve adli davalara müdahale edemez. Vilayet kademesinde olduğu gibi liva ve kazalarda da idare meclisi üyeleri seçim kurulunu meydana getirirlerdi. Liva idare meclisi kaza idare meclislerinin üst organıdır. Zaten mutasarrıf kaymakamın amiriydi. Liva idare meclisleri bundan başka nahiye meclislerinin de doğrudan üst organıydılar. Bu nedenle ne bu meclislerin kararlarını ve işlemlerini kontrol ederlerdi. Yani mevcut nahiyelerin kontrol organı kaza idare meclisi olmayıp doğrudan liva idare meclisiydi⁴⁴⁰.

⁴³⁹ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s. 70-78

⁴⁴⁰ İlber Ortaylı, a.g.e, s.81

1871 İdare-i Umumiye Vilayet Nizamnamesi 1864 Nizamnamesi'nden çok farklı olmayıp vilayet idaresinde çalışan memurların idare, maliye, nafia, zabıta, hukuk ve maarif alanındaki görev tanımı ve sorumluluklarını etraflıca açıklamıştır. 1871 Vilayet Nizamnamesi ile vali muavinliği kurumunun görev ve sorumlulukları tanımlanmıştır. 1871 nizamnamesinde yayınlanan vilayet nizamnamesinin kendisinde önceki düzenlemeler ile farklılıklar ve benzerliği çeşitli çalışmaların konusu olmuştur. Özellikle Yemen'in vilayet sistemine dâhil edilmesi üzerinde durulacaktır. Böylece merkezi hükümetin yeni bir bölgeyi vilayet sistemine almaktaki amacı, beklentisi ve öncelikleri anlaşılabilir, diğer taraftan 1871 Nizamnamesi'ne bakışı görülebilecektir. Vilayet nizamnamelerinin getirdiği esasların uygulama sahası zaman içinde ve şartlar dahilinde genişletilirken yüzyıllardır yönetim sorunu yaşayan Yemen de bu sürece dahil edilmiştir. Bu yaklaşım dönemin yönetim anlayışının vilayet nizamnamesine ve getirdiği yönetim anlayışına, bilhassa Osmanlı taşrasında yaşayan değişik unsurları yönetmek noktasındaki yeterliliğine ve mevcut sorunları çözeceğine olan inancını göstermesi bakımından önemlidir. Bu nedenle vilayet nizamnamesinin Yemen'de yürürlüğe konulurken bölgesel şartlar fazlasıyla gözetilmiştir⁴⁴¹.

3.4.2. 1876 Kanun-i Esasi

Osmanlı Devleti'nin idari taksimatını değerlendirirken özellikle 1876 yılından sonra meydana gelen gelişmeler ve çıkarılan yeni yasalar da idari yapılanmayı etkilemeye devam etmiştir. 1876 yılında *Kanun-i Esasi* ilan edilmiş, oluşturulan yeni anayasa Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari yapısına göre şekillendirilmeye çalışılmıştır. Kanun-ı Esasi 119 maddeden oluşmuştur. Bu maddelerin özellikle idari alan ile ilgili olan maddelerine yer vererek değerlendirdiğimizde;

Kanun-u Esasinin ilk beş maddesi Osmanlı Devleti'nin idari birimleri ve özel yönetime ait birimlerinin bütünlüğünü, başkentin İstanbul olduğunu, Halifeliğin korunarak Osmanlı hanedanının en yaşlı üyesine ait olacağını, Padişahın kimseye karşı sorumlu olmadığı ve dokunulmaz olduğu belirtilmiştir. Sonrasında Padişahın görev ve yetkileri belirtilmiştir. Kanun-u Esasi'de yer alan maddeler içerisinde idari yapı hakkında olanlara değinerek konu bütünlüğünü sağlamaya çalışacağız;

⁴⁴¹ Metin Ünver, 1864 Vilayet Nizamnamesi “ Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1867) “, *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Vilayet Nizamnamesinin 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2014, s.115-117

Kanun-i Esasi'ye göre on sekiz ve on dokuzuncu madde de Osmanlı Devleti'nde bir yurttaşın devlet memuru olması için resmi dil olan Türkçeyi bilmesi zorunluydu. Yeterlilik ve uygunluklarına göre görev alabilirlerdi. Otuz dokuz ve kırk birinci maddeler arasında devlet memurlarının seçimi ve görevleri hakkında bilgi verilmiştir bu maddelere göre; Tüm memurlar, yasa gereğince belirlenecek koşullar çerçevesinde, yeterli oldukları ve hak ettikleri memurluklara seçileceklerdir. Bu şekilde seçilen memurlar, yasa gereğince görevden alınmayı gerektiren bir eylemde bulunmadıkça veya kendileri görevlerinden ayrılmadıkça ya da Devlet'çe zorunlu bir neden görülmedikçe, görevden alınamaz ve görev yerleri değiştirilemezdi. Olumlu muamele ve doğru hareket sahibi olanlar ve Devlet'çe zorunlu bir nedene dayanarak görevden alınanlar, özel yasasında belirlendiği şekilde yükselme, emeklilik ve azledilme maaşlarına hak kazanacaktı. Her memurluğa ilişkin görevler özel yasa ile belirleneceğinden, her memur görevi çerçevesinde sorumludur. Memurun üstüne saygı duyması gerekmektedir. Ancak memurun üstünün emirlerine uyması yasanın belirlediği çerçeve ile sınırlıdır. Kırk ikinci maddeden itibaren Meclis-i Umumi hakkında bilgi verilmiştir. Meclisi Umumi, padişah açılışı ertelemedikçe, 1 Mart tarihinde toplanan bir Meclisi Mebusan ve bir Meclisi Ayan'dan oluşmaktaydı. Meclisin tüm üyeleri kendi meclislerinin kurallarına karşı gelmedikçe oylamaya katılmakta özgürdüler. Üyeler hıyanet, Kanuni Esasi'ye karşı hareket ya da rüşvet ile suçlanırlarsa, hapis ve sürgün gibi bir ceza ile mahkûm olurlarsa üyelikleri düşerdi. Her iki mecliste de, üyelerin yarıdan bir fazlası bulunmadıkça oturum açılamazdı. Görüşmeler Osmanlı Türkçesi ile yapılır, duruma göre açık ya da gizli oylama yapılabilirdi. Her iki meclisçe kabul edilen yasalar padişaha sunulmadan önce vekiller ve sadrazamca onaylanırdı. Ayan Meclisi üyeleri, Mebusan Meclisi üyelerinin üçte birini aşmamak koşuluyla, doğrudan padişah tarafından atanırdı. Ayan Meclisi'ne seçilmek için kamunun güvenini kazanmış olmak, devlet hizmetinde başarı göstermek ve 40 yaşından aşağı olmamak gerekliydi. Üyeler yaşam boyu atanır, ancak kendi istekleriyle başka göreve geçmek için istifa edebilirlerdi⁴⁴² .

Kanun-u Esasi de yüz sekizinci maddeden itibaren vilayetlerdeki idari durum hakkında bilgi verilmiştir. Vilayetin idaresi genişletilmesi ve ayrılması üzerine durumlar hakkında nizamnameye uygun hareket edilecektir. Vilayet, liva ve kaza merkezlerinde olan idare meclislerinde senede bir defa Meclisi Umumi âzasının seçilmesi kanuna uygun

⁴⁴² *Düstur, Birinci Tertib, C.4, s.4-20*

olarak genişletilecektir. Vilayet meclisinde görev alanların vazifeleri kanuna uygun olarak belirleneceği, sanayi, ticaret ve çiftçilik ile ilgili görüşler hakkında müzakere yapılacağı kurallara ve mevzuata uygun görülen ve yeterli olanların bildirilmesi bu mevkilere gelen kişilerin düzeltilmesi ve ıslahı hakkında şikâyette bulunabileceği belirtilmiştir. Nizamnameye uygun nezaret etmek üzere her kazada her milletin bir cemaat meclisi bulunacak ve bu meclisleri düzenlemek ve bu nizamnameye uygun hareket etmek üzere her milletten seçilecekler meclis-i umumiye'yi kendilerine merci bilecektir. Umur-u belediye Dersâdette ve taşrada Belediye Meclis Dairelerince idare olunacak ve bu dairelerin vazifeleri ve azanın seçilmesi kanuna uygun olarak gerçekleştirilecektir⁴⁴³.

3.4.3. 1876 İdare-i Umumiye Vilayet Talimatnamesi

İdare-i Umumiye-i Vilayet hakkındaki talimatname 21 Şubat 1876 tarihlidir. Bu talimatnamede de idari vaziyetin işleyişinde Vali'nin vazifesi ve idari görevleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu talimatta vilayetin idaresinin Vali'de olduğu onun hangi sınıftan olursa olsun tebâanın hakkını muhafaza edeceği bildirilmiş özellikle altıncı madde de Vali'nin üstleneceği görevler hakkında bilgi verilmiştir. Bu görevler maddelerle sıralanmıştır; birincisi; mahkeme ve meclis teşkilatının seçimleriyle ilgilenir ikincisi; zaptiyelik, tahsildarlık, mahkeme ve meclis memur ve hademeliği ile gardiyanlık sınıfının seçilmesinde ilgilidir üçüncüsü; hapishanlerin idaresi, düzenlenmesi ile ilgilenir dördüncü; emlak senetlerinin düzenlenmesi bahş edilmesi usulünün ıslahiyle arazi nakl edilmesi durumlarının hukuken düzenlenmesi beşincisi; askeri mürettebatın temin edilmesinden sorumludur altıncısı; yoldaki ahalinin usulüne göre istihdamını sağlamak ve eşit muamele etmek yedinci; ziraat ve çiftçiliği çoğaltmak ve bununla alakalı olan gerekli sandıkları sermayelerini kullanmak ve muhasebesine bakmak sekizinci; vergi ve gümrük idaresinin esas ayrıntılarının temin edilmesiyle ilgilenirdi⁴⁴⁴.

Yedinci madde; Valilerin köylerde azalık için seçilecek kişilerin ne bir hükümet memurunun ne de ahalinin nüfusu altındaki birinin içerisinde seçilmemesine özen gösterilmesini istemiştir. Böylece adam kayırma önlenmeye çalışılacaktı. Bu talimatnamede Valiye önemli sorumlulukların düştüğü gözden kaçmamıştır. Adam

⁴⁴³ *Düstur*, s. 13-14

⁴⁴⁴ *Düstur*, *Birinci Tertib*, C.3, s.32

kayıрма rüşvet, görevi kötüye kullanma gibi durumların önlenmesinde Valiye önemli görevler düşmüştür.

Sekizinci madde; Vali zaptiye, tahsildar, gardiyan, hademe sınıflarının seçimleri için de talimat verecektir. Vali bu meslekteki kişilerin görevlerini yerine getirmekten sorumludur.

Dokuzuncu madde; Gerek zaptiye sınıfına gerek diğer üç sınıfa seçilecek kişilerden kötü ahlaklı olanlarını işe sokmamak bu sınıflardan seçilecek kişilerin emniyetli ve güvenilir olmalarına dikkat edilirdi.

Onuncu madde; Hapishanelerin kurulması ve idaresi hususunda iki önemli nokta üzerinde durulmuştur. Taht idaresinde bulunanlar ceza kanunuyla mahkûm olanlarla beraber hapis olunmaması ve diğeri hükümsüz ve lüzumsuz yere hapsedilmemesiydi. Hapishanelerin nezareti vilayetlerde Valilere, livalarda Mutasarrıflara, Kazalarda Kaymakamlara bırakılmıştır⁴⁴⁵.

On birinci madde; Valiler buldukları yerlerde meclisleri bulundurmak için gerekli tedbirleri almalıydılar. Bu amaçla hapishane müdürlerini, gardiyan sınıflarını vilayet merkezinde tayin ederek vilayet merkezinde ve liva idarelerinde bir reis ve Müslim ve gayr-ı Müslim iki azadan oluşan bir meclis oluşturacaktı.

On ikinci madde; bu cemiyetlerin vazifeleri zaptiyenin tutup hükümete getirdiği adamların yakalanma sebeplerini sorarak gerekli cezayı vermek için tutuklamak ya da sorguya almak suretiyle kanuna karşı gelmeyecek herhangi bir durumda bulunulmuşsa derhal kefile salıverilmesi uygun görülecektir. Çünkü hangi durumlarda kimlere ceza verileceği kimlerin tutuklanacağı belirli kurullarla yürütülmüştür.

On beşinci maddeden itibaren valinin vazifeleri adı altında maddelendirme yapılmıştır. Vali bulunduğu yerleşim biriminde kendi idaresi altındaki memurun vazifesini doğru bir şekilde yapmasını, görevini kötüye kullanan memurların görevden alınması ile sorumludur. Bu talimatnamede Valinin sorumluluklarının daha arttığını ve en ince ayrıntılarla bile ilgilendiğini görmekteyiz. Örneğin on dokuzuncu maddeden itibaren; zaptiyeler, tahsildar ve hademe takımı köylerde ahaliden yem ve yiyecek alır ise hükümete şikâyet etmeleri konusunda ahaliye mezuniyet verilecek vali böyle bir şikâyet konusunda harekete geçebilecekti. Ayrıca herhangi bir yerden nâkil olunan eşya ve mühimmatını götürmek için hayvan tedariki konusunda her türlü suiistimalin önüne

⁴⁴⁵ *Düstur, Birinci Tertib, C.3, s.33-34*

geçilecek. Vali ayrıca hapisanedeki kişilerin sıhhatleri ve durumlarıyla ilgilenecek hapisanedeki süreleri dolan kişiler hemen çıkartılıp bir daha girmemeleri için çalışılacak. Hapishanelerin teftiş edilmesi ve hapishanelerin ıslah edilmesi konusunda Valililere görev düşmekteydi. Valiler mahkeme işleriyle de yakından ilgilidiler⁴⁴⁶.

Otuz üç ve otuz altıncı maddeler arasında; Mutasarrıfların buldukları sancaklarda Valinin vekili olduğu ve gerektiğinde Validen talimat alabiliyordu. Mutasarrıflar mezun oldukları mevadın icraatını kaymakamlara tebliğ etme ve Validen izin ile icraya koymaya görevlidir. Kaymakamlar buldukları kazada Liva mutasarrıfının vekili olup kazalar idareleriyle ilgili olan şeyleri yürütmekten ve buldukları mahallerin zaptiye, maliye, mülkiye, hukukiye işleriyle ilgilenirdi⁴⁴⁷.

3.4.4. 1877 İdare-i Vilayet Kanunu

1876 talimatnamesinden hemen sonra 1877 yılında yeni bir kanunname hazırlanmıştır. Bu kanunname *İdare-i Vilayet Kanunu*'dur. Bu kanunnamede ayrıntılı bir biçimde idari birimler ve bu birimlerdeki yöneticilerin görevleri açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu kanunnameye göre;

Birinci madden altıncı maddeye kadar genel idari vaziyet hakkında bilgi verilmiştir⁴⁴⁸.

Birinci madde; Vilayetler Livalardan, Livalar Kazalardan, Kazalar ise nahiyelerden oluşmaktadır

İkinci madde; Merkez vilayet olan şehir ve kasaba idaresinde olup vilayetin idaresinde etkilidir.

Üçüncü madde; Sancaklar bir Mutasarrıf idaresinde olup livanın idaresi ona bağlıdır.

Dördüncü madde; Her kazada bir Kaymakamlık idaresi olup Kaza'nın idaresi Kaymakam'a verilmiştir.

Beşinci madde; Mesafeye birbirine yakın olan köyler bir nahiyeyi oluşturur. Bir nahiye beş binden on bine kadar nüfustan oluşur. Fakat nahiye nüfusu dolayısıyla bir kaza da olabilir. Bir nahiye oluşturmayan köyler kasabaya dâhil edilir, nahiyeyi oluşturan köyler merkez oluşturacak mahalle üç saat mesafede uzak olmamasına dikkat edilmelidir.

⁴⁴⁶ *Düstur, Birinci Tertib C.3, s.35-39*

⁴⁴⁷ *Düstur, Birinci Tertib C.3, s.39-40*

⁴⁴⁸ BOA, A.DVN.MKL Dosya:15 Gömlek: 26 Tarih: (H.1296/M.1877)

Altıncı madde; Nahiye dairelerinin hudutları olan kaza meclisi idaresinde kararlaştırılıp liva idaresi meclislerinde tasdik olunduktan sonra Vilayetin meclis-i idaresinde müzakere olunarak Dâhiliye Nezaretine bildirilecektir.

Nahiye idaresi ile ilgili olarak;

Yedinci madde; Her nahiyede bir meclis bulunur. Kaymakamın sorumlu olduğu bu birimde çeşitli kurallar meclis-i mezkurede tartışılır.

Sekizinci madde; Nahiye meclisi on beş günde bir defa toplanır ve gerekli kararlar alınır.

Onuncu madde; Nahiye meclisi azasından birisi reisi olup diğer birisi ona muavin olacaktır.

On birinci madde; Nahiye meclislerinin ilgilendiği işlerle meşgul olacaktır.

On beşinci madde; Her karyede her cemaât için birer muhtar vardır. Fakat bir karyede bir cemaât elli haneden oluşursa muhtar iki olabilir.

On altıncı madde; Her muhtarın kendi cemaâtinin emnidir.

On sekizinci madde; Her karyede cemaâtin kendine mahsus işleri ile ilgilenmesi için bir ihtiyar heyeti bulunur, muhtarlar ihtiyar heyetinin azası olduğu gibi imamları ile papazları kendi cemaâtlerinin ihtiyar meclislerinin azasıdır.

On dokuzuncu madde; Her Kazada mülkiye, maliye ve zaptiye işlerinden Kaymakam sorumludur. Birinci derecede merci Liva'da mutasarrıftır.

Yirminci madde; Kazanın maliye ve hesap işleri için Liva muhasebecisi olmak üzere bir mal müdürü sandık emini, tahrirat kâtibi ve nüfus kâtibi bulunur.

Yirmi birinci madde; Kazanın umûr-u maliyesi gelirleri devletin tahsili ile merkez livaya irsali ve masrafların belirlenmesi işinden Kaymakam sorumludur.

Yirmi ikinci madde; Kazada bulunan askeri zabitanın Kaymakamın emrinde olup, Kaymakam sancağın Mutasarrıfından alacağı emirle zabıtayı istihdâm edebilecektir.

Yirmi dördüncü maddeden itibaren kaza meclisleri hakkında bilgi vermiştir. Kaza meclisleri Kaymakamın başkanlığında bir İdare Meclisi olup Müslim ve Gayrimüslim azadan oluşan dört kişiden oluşur. Bunun dışında Müftü, Mal Müdürü ve Tahrirat Kâtibi de bu meclise katılırdı. Mecliste maliye, zaptiye, tahsilliye, tapu ve ziraata dair konular görüşülürdü ve memurun yargılanmasında umur-u adliyeye müdahale edilemezdi. Ayrıca mecliste her milletten bir üyesinin bulunmasına olanak sağlanmıştı⁴⁴⁹.

⁴⁴⁹ BOA, A.DVN.MKL Dosya:15 Gömlek: 26 Tarih: (H.1296/M.1877)

Yirmi yedinci madde; Her sancakta maliye, zaptiye ve idare işlerinden sorumlu bir Mutasarrıf bulunur. Mutasarrıfın başvuracağı merci Valinin bulunduğu vilayettir.

Yirmi sekizinci madde; Sancakta maliye işleriyle ilgilenmek üzere bir muhasebeci bulunur. Muhasebeci Mutasarrıfın emriyle hareket eder ancak hesap ileriyle ilgili emirlerin asıl mercii vilayetteki defterdardır.

Yirmi dokuzuncu madde; Hesap işlerinde Mutasarrıf ve Muhasebeci ortak hareket eder ve bu muhasebeciye Vilayet Defterdarı tarafından gösterilen şekilde hareket temek suretiyle mal verilir.

Otuz birinci madde; Sancakta bulunan asker Mutasarrıfın emri altında olup Validen alacağı emre göre bunları kazalara gönderecek Vali bir kazadan diğer bir kazaya asker-i zabıta sevk edebilecek.

Livada meclisin işleyişi Mutasarrıfın riyasetinde bir idare meclisi olup ahaliden seçilen Müslim ve gayrimüslim altı azası vardır. Muhasebeci ve tahrirat müdürü bu üyeler arasındadır. Mecliste maliye, zaptiye, tahsilliyeye, Nafia, ziraat ve evkaf dairelerinin konuları müzakere edilir. Hükümet müteallik memurun muhakemesinden umur-u adliyyeye müdahale edemezdi. Bu maddeler otuz ikinci ve otuz dördüncü madde de görülebilir⁴⁵⁰.

Otuz beşinci madde; Vilayetin mülkiye, maliye, zaptiye işleri Vali'ye mahsuldür. Dâhiliye ile ilgili emirler de Vilayete bağlıydı. Devletçe lazım görüldüğünde vilayetler vali maiyetinde bir müsteşar bulunur.

Otuz altıncı madde; Vali vilayete defterdardan ayrı tayin edeceği kişiye emir ve vekâlet eder.

Otuz yedinci madde; Defterdar vilayette Vali'nin maiyetinde olmakla birlikte vilayetin maliye ve hesap işleriyle ilgili Maliye Nezaretine karşı sorumludur.

Otuz dokuzuncu madde; Vilayetin mektupçu ünvanıyla bir memuru bulunur. Maiyetinde bir Tahrirat Kalemi bulunur.

Kırkıncı madde; Vilayette bir matbaa olup yazım işleriyle Mektupçu hesap işleriyle Defterdar ve Nezaret idaresi meclisi ilgilenirdi.

Kırk birinci madde; Merkez vilayette nafia, ziraat ve ticaret işlerine bakmak üzere bir Nafia Müdürü bulunurdu.

⁴⁵⁰ BOA, A.DVN.MKL Dosya:15 Gömlek: 26 Tarih: (H.1296/M.1877)

Kırk ikinci madde; Vilayetin askeri birliği Vali'nin emri altındadır ve bunların Liva ve Kaza' ya gönderilmesi bir yerden diğer bir yere nakli Vali'nin emrindedir.

Vilayetteki meclisin işleyişine baktığımızda bu konu hakkındaki bilgiler kırk üçüncü madde ile elli üçüncü madde arasında geniş bir şekilde yer verilmiştir. Vilayetteki meclis-i idarenin reisi Vali olup Müslim ve gayrimüslim altı azası vardır. Defterdar, mektupçu, nafia müdürü ve müftü bu üyeler arasındadır. Mecliste iki günde bir münâzara olur gerek görüldüğünde de toplanılabiliyordu. Merkez vilayette meclis eğitim işleriyle de ilgilenirdi. Meclis-i maarif liva ve kazalarda da bulunacaktır. Vilayet meclisi maârif şikâyetleriyle ilgilenmek için tayin olunmuştu. Ayrıca vilayette meclisi umumi vilayetin genel işleriyle ilgilenirdi. Vilayet merkezde senede bir defa toplanır, kırk günü geçmeyecek şekilde müzakere edilirdi. Mecliste inşaat, tamirat, sanayi, ticaret konularıyla ilgili durumlar ayrıca liva ve kazalardan gelen konularda görüşmeler yapılırdı. Her sancaktan gelen memur sancakla ilgili konuları vilayete bildirir Meclis-i Umumi de gelen evrağı sırasıyla kayıt altına alarak gerektiği zaman müzakere edilirdi. Gerektiğinde meclis-i umumi azasından encümenler konuları görüşerek meclis-i umumiye bildirirdi.

Karye, nahiye ve kazada meclis azasının seçimi ve sistemin nasıl işlediğine dair açıkça bilgi verilmiştir⁴⁵¹. Bu bilgiler ışığında;

Elli yedinci madde; Karyede her cemaât kendi muhtarını ihtiyar meclisi azasını bir sene içinde seçer

Elli sekizinci madde; Muhtarlar seçildikten sonra isimleri nahiye meclisi ve meclis-i idare-i kaza defterine kayıt olunur.

Altmışınca madde; Otuz yaşını geçmiş senede elli kuruş vergi veren nahiye dairesi dâhilinde bulunan köy ahalisinden kişiler nahiye meclisi azasına seçilebilirdi.

Altmış birinci madde; Nahiyelerin büyüklüğüne ve nüfusun çokluğuna göre meclis azasının miktarı kaza meclisinden gönderilen heyet tarafından kontrol edilirdi.

Altmış ikinci madde; Merkez kazadan gönderilen iki memur merkez nahiyeye vardığında kendilerine yardım etmek üzere birisini tayin eder.

Yetmiş beşinci maddeye kadar nahiye meclisi için seçimlerin nasıl olacağı meclisi oluşturacak azalar, Yetmiş beşinci maddeden itibaren Kaza'da meclis idaresi ve işleyişi hakkında bilgi verilmiştir;

⁴⁵¹ BOA, A.DVN.MKL Dosya:15 Gömlek: 26 Tarih: (H.1296/M.1877)

Yetmiş beşinci madde; Kaza meclis idaresi azalığına seçilmiş olunacaklar nahiye meclis azalığında bulunmuş olması ve devlete yüz kuruş vergi vermesi şartı aranmıştır.

Yetmiş altıncı madde; Kaza meclis idaresi azalığının müddeti iki yıl olup her sene bu kişiler belirlenirdi.

Yetmiş yedinci madde; Kaza meclisi idaresi azası nahiye meclisleri tarafından seçilip her sene nahiye meclisinin imzaladıkları anlaşmaların Kaymakam tarafından nahiye meclisleri reislerine bildirirdi.

Yetmiş sekizinci madde; Nahiye meclislerine giden memurlar evrakları merkez Kaza'ya göndererek Belediye Meclisi'ne verir.

Yetmiş dokuzuncu madde; Merkez Kaza olan kasabadaki belediye heyeti Nahiye Meclisi azası gibi bir heyettir.

Doksanıncı maddeye kadar Kaza ve Nahiyelerdeki meclislerin seçimlerinin yanı sıra yazı ve evrak işleyişi cemaat meclislerinin seçim kuralları ayrıca Liva Meclisi hakkında da bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler ışığında;

Seksen beşinci madde; Liva meclisi idaresi azalığına seçilmiş olunacaklar nahiye meclis azalığında bulunmuş olması, devlete ait borcunun olmaması, devlete yüz elli kuruş vergi vermek gibi şartlar aranırdı. Kaza meclisi azası gibi görevde bulunacağı zaman iki yıldır.

Seksen altıncı madde; Liva meclis idaresi azası kaza meclis idareleri tarafından seçilirdi. Seçim zamanı geldiğinde mutasarrıf liva meclisi azasının seçimini kaymakama yazdırır oradan da meclis idaresine havale edilirdi.

Vilayet meclisi seçimleri ve işleyişi hakkında da bilgiler doksanıncı maddeden itibaren verilmiştir⁴⁵²

Doksanıncı madde; Vilayet meclis idaresi azalığına seçilmiş olunacaklar nahiye meclisi azalığı şartlarını taşımak, devlete karşı borcu olmamak ve iki yüz kuruş vergi vermesi lazımdır.

Doksan birinci madde; Vilayet meclisi azası iki sene için seçilirdi.

Doksan üçüncü madde; Meclis azalığına seçilmiş olunanların isimleri ve mühürleri vilayet de Vali tarafından mazbatalar dâhiliye nezaretine gönderilirdi.

⁴⁵² BOA, A.DVN.MKL Dosya:15 Gömlek: 26 Tarih: (H.1296/M.1877)

Doksan beşinci madde; Vilayetteki meclis-i umumi, her sancağın kazasının adedi sancaklardan gönderilen aza tarafından bildirir. Kaza meclis idareleri azasının seçimleri hakkında da gerekli bilgiler verilir.

Doksan altıncı madde; Kazalardan nahiyelere gönderilecek memurların icraatları, mutasarrıf heyet seçimleri tarafından yapılacak mazbatalar üzerine yazılır oradan belediyeye bildirilir.

Doksan yedinci madde; Kaza, Liva ve Vilayet meclisi idaresi azalığına seçileceklerin erkân-ı ahaliden olmak şartı aranmazdı.

Doksan sekizinci madde; Meclis idaresi ile cemaat meclisleri ve nahiye meclisi azasından müddetleri dolanlara tekrar seçim hakkı verilebilirdi.

Doksanıncı madde ile yüz on dördüncü madde arasındaki bilgilerden genel olanlarına baktığımızda; Meclis-i vilayet-i idare azalığı idare meclisi tarafından seçilirdi. Merkez vilayet olan sancağın merkez belediye meclisi ile merkez vilayete bağlı olan kaza ve nahiye meclisi bu meclise bağlıydı. Birinci derecedeki merkez vilayet azalığına seçilenlerin isimlere mazbata halinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilirdi. Meclis-i umumi vilayet azası iki sene için seçilirdi. Kazalardan nahiyelere gönderilecek memurların masrafları hasılat doğrultusunda karşılanamadığında nahiyelerden merkez kazaya, kazadan merkez livaya ve livadan merkez vilayet belediyesine müracaat edilirdi. Vilayet meclisi azalığına seçilecekler merkez ahaliden olması şart olmamakla beraber liva ve sancaktan ya da doğrudan kaza ve nahiyelerden seçilebiliyordu. Vilayet memuru Vali, Müsteşar, Defterdar, Mektupçu, Nafia Müdürü, Defter-i Hakâni, Emlak ve Nüfus idarelerinin Müdürleri ve Alay Beylerinden ibarettir. Liva idaresinin işleriyle ilgilenen memur Mutasarrıf, Muhasebeci, Tahrirat Müdürü, Defter-i Hakâni, Emlak ve Nüfus memurlarından ve Liva-i heyet-i zabıtasının emrinden ibarettir. Kaza idaresinin işleriyle ilgilenen memur Kaymakam, kaza Mal Müdürü, Tahrirat ve Tapu Kâtipleri, Emlak ve Nüfus Kâtiplerinden ibarettir. Valiler buldukları vilayetin Mülkiye, Maliye, Eğitim, Bayındırlık, Zaptiye, Harbiye, Hukukiye işleriyle ilgilenirdi. Vilayette harcamak için gönderilen meblağ ve harcamalar doğrultusunda hareket edecektir. Valiler vilayet dâhilinde bulunan sancak ve kazaları senede bir veya iki defa teftiş etmeye mecburdur. Her vilayetin ölçü cetvelindeki miktarın haricinde masraf çıktığında vilayet-i meclis-i umumiyeye bildirilecektir. Valiler ticaret, ziraat ve sanayi üretimi inşası ve bunların tamiri, liman ve rıhtımların belirlenmesi, hastanelerin, şirketlerin ve fabrikaların kurulması ormanların muhafaza edilmesi gibi görevlere sahipti. Valiler vilayet de

ahalinin hukuk ve emniyetinden de sorumluydu. Valilerin bu vazifeleri yüz on sekizinci maddeye kadar belirtilmiştir. Muhtarlar ve İhtiyar Heyetlerinin vazifeleri de değinilen konular içerisinde⁴⁵³.

Bu bilgilerin yanı sıra yüz kırkıncı maddeye kadar vilayet de bulunan Vali Müsteşarları, Defterdarlar, Mektupçu, Nafia Müdürleri, Maarif Meclisi Reisleri, Defteri Hakâni Müdürleri, Emlak ve Nüfus Müdürleri, Alay Beylerinin görevleri hakkında bilgiler verilmiştir.

İdari taksimatı yakından ilgilendiren yeni kanunnameler yukarıda verdiğimiz gibi genel işleyişin temelini oluşturmuştu. Bu kanunname ve nizamnameler dışında gerçekleşen yönetim alanındaki düzenlemeler de idari taksimatta kendini göstermiştir. Bunlardan birisi de Şehremaneti'nin kurulmasıdır. Bu kurumun idari taksimat sıralamalarındaki yansıması özellikle 1881 yılı ve sonrası Devlet Salnamelerindeki sıralanışta kendini göstermiştir. Çünkü bu kurum 1854 yılında kurulmasına rağmen 1878 yılında İstanbul'un idaresi Şehremanetine verilmiştir.

İstanbul 19.yüzyıl ortalarında yarım milyonu aşan bir nüfus barındırıyordu. Ama büyük şehrin temizlik ve düzeni sadece evlerin içindeydi. İstanbullular kapılarının dışındaki şehri güzelleştirmek ve temiz tutmak çağdaş ulaşım araçlarını, aydınlatma ve diğer kentsel hizmetleri getirmek konusunda ortak hareket edebilen bir belediye örgütüne sahip değildi. Babîali şehir yönetimini ve günlük hizmetleri yürütecek İstanbul'u modernleştirecek bir örgüte gereksinim duydu. 16 Ağustos 1854 tarihinde yayınlanan resmi bir tebliğ ile İstanbul Şehremaneti kuruldu. Bu tebliğde İstanbul ve bağlı semtlerde Şehremaneti adıyla yeni bir memuriyet kurulduğu ve bir de Şehir Meclisi kurulmasının artık İhtisap Nezaretinin⁴⁵⁴ etkisinin azaldığının göstergesiydi. Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye yeni kurulan organın görev ve statüsünü 13 Haziran 1854 tarihli bir nizamname ile düzenlemiştir. Nizamname; Şehremanetin Meclis-i Vâla'ya bağlı olduğunu açıkça belirtiyordu, yani emanet merkez hükümetin bir şubesi olarak kurulmuştu. Şehremanetin üst organı gerçekte daha çoktu. Vergi koymak ve toplamak için Maliye Nezaretine, kaldırım yapım ve onarımı için Umur-u Nafia Nezaretine güvenlik işleri için Zaptiye Nezaretine, esnafın teftişi ve fiyat kontrolü gibi konular için Ticaret Nezaretine başvurulacaktı. Şehremaneti şehirde zaruri ihtiyaç maddelerinin sağlanmasına ve

⁴⁵³ BOA, A.DVN.MKL Dosya:15 Gömlek: 26 Tarih: (H.1296/M.1877)

⁴⁵⁴ İhtisap Nezareti; şehirlerde çalışmalarını sürdüren esnaf ve zanaatkârları denetleyip karşılığında devlet için belirli kurallara göre çeşitli adlarla vergiler toplayan bir kurumdur.

bulundurulmasına dikkat edecek, narh koyacak ve uygulatacak, yol ve kaldırım yaptırıp onaracak, temizlik işlerini esnafın kontrolünü üstlenecekti. Ayrıca merkez maliyeye ait olan vergi ve resimleri toplatıp hazineye teslim etmesini isteyerek eski kadıların ve ihtisap nazırlarının görevini de yüklemişti⁴⁵⁵.

1871 nizamnamesiyle vilayet yönetimi ve belediye dairelerinin yeniden düzenlenmesi çıkarılacak bir kanuna bırakılmıştır. Bu nedenle meclisin ilk görevi bu kanun tasarılarını görüşüp kabul etmek olmuştur. 5 Ekim 1877 tarihinde yürürlüğe giren kanunun birinci maddesi her şehir ve kasabada bir belediye meclisi kurulacağını belirtiyordu. 1877 Vilayetler Belediye Kanunu belediyeyi idari bir varlık olarak tanımaktan öte tüzel bir kişilik te kazandırıyor. Bunu açıkça belirten bir hüküm yoksa da belediye meclisinin görevlerine ilişkin üçüncü madde de meclisin belediye aleyhine açılan davalarda savunma görevi olduğu belirtiliyor. Bundan başka aynı madde belediyeye kendi mallarını idare görevi de veriyor böylece belediye meclisi tüzel kişilik sahibi denebilir. 1877 Belediye Kanunu belediyelere eskisine göre yeni görevler yükliyordu. Şehrin imarı için istimlak yetkisi açık olarak düzenlemekte ve işletmecisi bir belediyeciliğe olanak verilmekteydi. Bunun dışında belediyeler nüfus sayımı yapacak ve nüfus kütükleri düzenleyeceklerdi. Kanun belediyelere hijyen kontrolüyle ilgili tedbirler almayı, itfaiye kurmayı, gene belediyelerin hiçbir zaman yerine getiremedikleri bir görevi dilsiz sağır okulu ve sanayi okulları açmayı emretmekteydi. Belediye kanunu belediye reisinin seçimli üyelerde oluşan meclis içinden hükümetçe tayin edileceği belediye gelirlerinde maaş alacağını öngörüyordu⁴⁵⁶.

⁴⁵⁵ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s. 132-134

⁴⁵⁶ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s. 186-188

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. OSMANLI DEVLETİ İDARİ TAKSİMATI (1880-1914)

4.1. 1880-1914 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı

1880-1914 tarihleri arasında 38 vilayet birimi tespit etmiş bulunmaktayız. Bu tarih aralığındaki idari taksimatta, birçok vilayetin yeni statülerini devam ettirdiklerini ve yeni vilayetlerin de oluşturularak idari taksimat içerisinde yer aldıklarını görmekteyiz. Vilayet, sancak ve kaza şeklindeki idari düzen devam etmekle beraber özellikle nahiye teşkilatının önemli bir şekilde yer etmeye başladığı bir dönemdi. 1896 tarihli iki belgede bunu daha açık görüyoruz. Bu belgelerde vilayet, liva ve kaza merkezlerine üç saatlik mesafede bulunan köylerin nahiye teşkilatına tabi tutulması gerektiği ancak hem köylerin hem de nahiyelerin merkeze bağlılığı konusunda kesin kurallara tabi tutulduğu bu yerlerin idarecilerinin idare meclisi tarafından belirleneceği vurgulanmıştır⁴⁵⁷.

Tablo 154: 1880-1914 Tarihleri Arasında İdari Taksimat İçerisinde Yer Alan Vilayetler

1-	Adana Vilayeti	14-	Girit Vilayeti	27-	Musul Vilayeti
2-	Ankara Vilayeti	15-	Halep Vilayeti	28-	Rumeli Şarkı (Bulgaristan) Vilayeti
3	Aydın Vilayeti	16-	Hakkâri Vilayeti	29-	Selanik Vilayeti
4-	Bağdat Vilayeti	17-	Hicaz Vilayeti	30-	Sivas Vilayeti
5-	Basra Vilayeti	18-	Hüdavendigâr Vilayeti	31-	Suriye Vilayeti
6-	Beyrut Vilayeti	19-	İstanbul Vilayeti	32-	Şehremaneti Vilayeti
7-	Bitlis Vilayeti	20-	İşkodra Vilayeti	33-	Trabzon Vilayeti
8-	Bosna Vilayeti	21-	Kastamonu Vilayeti	34-	Trablusgarp Vilayeti
9-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti	22-	Konya Vilayeti	35-	Tunus Vilayeti
10-	Dersim Vilayeti	23-	Kosova Vilayeti	36-	Van Vilayeti
11-	Diyarbakır Vilayeti	24-	Mamuret'ül-Aziz Vilayeti	37-	Yanya Vilayeti
12-	Edirne Vilayeti	25-	Manastır Vilayeti	38-	Yemen Vilayeti
13-	Erzurum Vilayeti	26-	Mısır Vilayeti		

⁴⁵⁷ BOA, DH. TMIK.S Dosya:2 Gömlek: 94 Tarih: (H.1314/M.1896), BOA, DH.TMIK.S Dosya:2 Gömlek:124 Tarih: (H.1314/M1896)

1880 tarihinden itibaren önceki bölümden benzer vilayetler olmak ile beraber yeni vilayetlerde eklenmiştir. Daha önceki dönemden devam eden vilayetler; Edirne, İşkodra, Aydın, Erzurum, Adana, Ankara, Bağdat, Tunus, Cezayir-i Bahri-i Sefid, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Selanik, Suriye, Sivas, Trabzon, Trablusgarp, Kosova, Konya, Kastamonu, Girit, Mısır, Manastır, Van, Mamuretü'l Aziz (Harput), Yanya, Yemen, Rumeli, Konya, Diyarbakır Trabzon dur. 1880 yılından itibaren Silistire, Boğdan, Eflak, Vidin, Niş, Üsküp, Sırp, Tırhala, Prizren, Kürdistan vilayetlerini bu tarihlere idari taksimat içerisinde görmüyoruz. Bu yıldan itibaren Bitlis, Hakkâri, Dersim, Musul, Basra, Beyrut, Rumeli Şarkî, İstanbul idari taksimata eklenen yeni vilayetlerdir. Ayrıca 1907 tarihli nüfus istatistiği hakkındaki belgeyi incelediğimizde on sekiz vilayet isminden bahsedilmiştir. Bu vilayetler; Edirne, Erzurum, İstanbul, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Beyrut, Halep, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Suriye, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuret'ül-Aziz ve Van'dır. Bu belge sadece belirli vilayetleri ele almıştır. Özellikle merkezden uzak vilayet isimlerini bu belgede görememekteyiz⁴⁵⁸.

Bu dönemde idari taksimat için önemli bir kaynak olduğunu düşündüğümüz 1902 tarihli Anadolu Vilayet Fihristi de bu dönemde için yararlanacağımız önemli kaynaklar içerisinde yer almaktadır. Bu fihrisitte yazılan vilayetler ve livalar şöyledir⁴⁵⁹;

⁴⁵⁸ BOA, *DH.SN Tahrir* Tarih: (H.1325/M.1907)

⁴⁵⁹ BOA, *A.DVNSNŞT.d Dosya:80* Tarih: (H.1320/M.1902)

VİLAYETLER	LİVALAR
1-Hüdavendigâr	Hüdavendigâr, Kütahya, İzmit, Karahisar Sâhib, Ertuğrul, Karesi, Biga
2-Aydın	Aydın, Denizli, Saruhan, Menteşe
3-Konya	Konya, Isparta, Niğde, Teke, Burdur
4-Ankara	Ankara, Bozok, Kayseriyye, Kırşehir
5-Sivas	Sivas, Amasya, Kara Hisar Şarki, Tokat
6-Kastamonu	Kastamonu, Sinop, Bolu, Kengiri
7-Trabzon	Trabzon, Canik, Lazistan, Gümüşhane
8-Erzurum	Erzurum, Erzincan, Beyazid
9-Bitlis	Bitlis, Muş, Siirt, Genç, Dersim
10-Van	Van, Hakkâri
11-Diyarbakır	Diyarbakır, Mardin, Ergani
12-Mamuretü'l-Aziz	Mamuretü'l-Aziz, Malatya
13-Halep	Halep, Maraş, Urfa, Zor
14-Adana	Adana, İçili, Kozan, Cebel-i Bereket
15-Suriye	Suriye, Akka, Biga, Horosan, Hama
16-Beyrut	Beyrut, Trablusşam, Lazkiye, Kudüs-ü Şerif, Cebel-i Lübnan
17-Bağdat	Bağdat, Halep, Kerbela, Amara
18-Basra	Basra, Neced, Müntefik
19-Şehrîzor	Şehrîzor
20-Trablusgarp	Trablusgarp, Humus, Cebel-i Kurbiye, Kazan, Bingazi
21-Şehremaneti	Şehremaneti, Çatalca
22-Edirne	Edirne, Kırkkilise, Tekfurdağı, Gümölcine, Gelibolu
23-Selanik	Selanik, Siroz, Drama
24-Manastır	Manastır, Serfice, İlbasan, Görice, Debre, Pirizren
25-Kosova	Kosova
26-Üsküp	Üsküp, Yenipazar, Taşlıca, İpek
27-Yanya	Yanya, Ergiri, Berat, Preveze, İşkodra, Dereç
28-Şarki Rumeli	Şark-ı Rumeli
29-Yemen	Yemen, Hadde, Asir, Ta'izz
30-Hicaz	Mekke-i Mükerreme, Medine-i Münevvere, Cidde
31-Cezayir Bahri Sefid	Sakız, Rodos, Midilli, Limni
32-Girit	Hanya, Kandiye, Resmo, Laşid

4.1.1. Adana Vilayeti

Bir önceki bölümde (1864-1880) Adana Vilayeti sancakları ile 1880-1914 tarihleri arasındaki dönem Adana Vilayeti sancakları benzerlik göstermekle beraber, Mersin bu dönem de Adana Vilayetine eklenmiştir. Ayrıca İçil, Adana için önemli bir sancaktı. Bu sancak gerek arazisinin geçit vermez oluşundan gerekse siyasi mücadelelerden dolayı Osmanlı Devleti idaresinde sık sık gündeme gelmiştir. Selçuklular döneminde Türkler ile tanışan bölge Selçuklulardan sonra 15. yüzyıla kadar Karamanoğlu- Osmanlı mücadelesine sahne olmuştur. 19. yüzyıl sonlarında sancağın kazalarını Anamur, Silifke, Gülnar, Mut ve Ermenek oluşturmuştur⁴⁶⁰.

Tablo 155: 1880-1914 Tarihleri Arasında Adana Vilayeti Sancakları⁴⁶¹.

1-	Adana
2-	İçili
3-	Cebel-i Bereket
4-	Kozan
5-	Mersin

4.1.2. Ankara Vilayeti

1880-1914 tarihleri arasında Ankara Vilayetine bağlı 5 sancak tespit etmekle beraber salname kayıtlarını incelediğimizde bu sancaklardan Çorum ve Yozgat, 1914 yılında Ankara Vilayetine eklenen sancaklardır. Salname ve arşiv kaynaklarını karşılaştırdığımız zaman Ankara vilayetine bağlı sancakların farklılık gösterdiğini görüyoruz. Yozgat ve Çorum sancakları salname kayıtlarında Ankara Vilayetine bağlı sancaklar olmasına rağmen, vilayet listesinin verildiği belgede⁴⁶² bu sancak isimlerini görememekteyiz.

⁴⁶⁰ İbrahim Erdal, *XIX. Asır Sonlarında İçel Sancağı Anamur Kazası*, Yüksek Lisans Tezi (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Denizli, 1998, s.7-8

⁴⁶¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmaları, BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

⁴⁶² BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

Tablo 156: 1880-1914 Tarihleri Arasında Ankara Vilayeti Sancakları⁴⁶³

1-	Ankara
2-	Kırşehir
3-	Kayseriye
4-	Yozgat
5-	Çorum

Tablo 157: 1902 Vilayet Fihristine Göre Ankara Vilayeti Sancakları⁴⁶⁴

1-	Ankara
2-	Bozok
3-	Kayseriye
4-	Kırşehir

4.1.3. Aydın Vilayeti

Bir önceki bölüm olan 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde sancak sayısı yediye kadar ulaşan Aydın vilayeti bu dönemde beş sancakla idari taksimat içerisinde yer almıştır. İzmir, Aydın, Saruhan, Denizli, Menteşe önceki dönemden devam eden sancaklardır. Ancak Biga ve Alanya bu dönemde Aydın Vilayeti sancağı olarak geçmemektedir. Ayrıca 1902 tarihli vilayet fihristinin verildiği belgeyi incelediğimizde de sancak sayısının ve isimlerinin aynı olduğunu görüyoruz.

Tablo 158: 1880-1914 Tarihleri Arasında Aydın Vilayeti Sancakları⁴⁶⁵

1-	İzmir
2-	Aydın
3-	Saruhan
4-	Denizli
5-	Menteşe

⁴⁶³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁶⁴ BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

⁴⁶⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri, BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

4.1.4. Bağdat Vilayeti

1864 yılında on dört sancağa ulaşan Bağdat Vilayeti sancaklarının sayısı 1874 yılından sonra azaldığını görüyoruz. Bir önceki bölümü kapsayan 1864-1880 tarihleri arasında Süleymaniye, Revandiz, Kerkük, Hanikin, Samara, Bedre, Horosan, Simava, Musul bu dönem Bağdat Vilayeti sancağı olarak geçmemekle beraber, bu idari birimler (Süleymaniye, Revandiz, Hanikin, Samara, Bedre, Horosan ve Simava) Bağdat Vilayeti'ne bağlı kazalar olarak idari statülerini devam ettirmişlerdir. Musul ise bu dönemde Vilayet olarak idari taksimat içerisinde yer almış ve Kerkük'te Musul'a bağlanmıştır. Ayrıca 1902 Vilayet Fihristini de incelediğimizde Bağdat Vilayeti Sancaklarının 1880-1914 tarihi arasındaki salname kayıtlarıyla uyumluluk gösterdiğini görüyoruz.

Tablo 159: 1880-1914 Tarihleri Arasında Bağdat Vilayeti Sancakları⁴⁶⁶

	1880-1884		1884-1914
1-	Bağdat	1-	Bağdat
2-	Basra	2-	Divaniye
3-	Hille	3-	Kerbela
4-	Amara		
5-	Kerbela		
6-	Müntefik		
7-	Neced		
8	Bingazi		

Tablo 160: 1902 Vilayet Fihristine Göre Bağdat Vilayeti Sancakları⁴⁶⁷

1-	Bağdat
2-	Hille
3-	Kerbela
4-	Amara

⁴⁶⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmameleri

⁴⁶⁷ BOA, *A.DVNSNŞT.d*, Dosya:80, H.1320/M. 1902

4.1.5. Basra Vilayeti

Basra'nın merkez sancak (Basra) dışında kendisine bağlı diğer sancakları Amara, Necid ve Müntefik'tir. Bu dönemde Basra sancağı merkez kaza (Basra) ile birlikte toplam üç kazaya ayrılmaktadır. Bunlar Basra, Kurna, Kuveyt'tir⁴⁶⁸. Basra ile ilgili 1887 tarihli irade kaydı; Basra'nın, Bağdat Vilayetine bağlı bir sancak iken müstakil bir vilayet olduğuna dair bilgileri içermektedir. Ayrıca Beyrut vilayetinin de 1888 yılında Suriye vilayetinden ayrılarak ayrı bir vilayet olduğuna dair bilgiler de verilmektedir⁴⁶⁹. Bu durum Basra'nın 1887 tarihinden sonra vilayet olduğunu tespit etmemiz açısından önemlidir.

Tablo 161: 1880-1914 Tarihleri Arasında Basra Vilayeti Sancakları⁴⁷⁰

1-	Basra
2-	Müntefik
3-	Neced
4-	Amara

4.1.6. Beyrut Vilayeti

Beyrut 1888 yılından önce Suriye Vilayeti 'ne bağlı bir sancak iken 1888 yılından sonra ayrı bir vilayet olmuştur. 1888 tarihli bir irade kaydına göre Beyrut, Suriye Vilayetinden tefrik edilerek Vilayete dönüştürülmüştür⁴⁷¹. Ayrıca 1887 tarihli bir diğer irade kaydında⁴⁷² Beyrut sancağının vilayet olması hakkında irade hazırlanması bize bu dönem içinde Beyrut'un vilayet statüsünde olduğunu göstermektedir. Nitekim 1888-1914 tarihleri arasındaki Salname kayıtlarını incelediğimizde Suriye Vilayeti 'ne bağlı sancaklardan Akka, Trablusşam, Lazkiye, Beka ve Nablus'un Beyrut Vilayetinin sancakları olduğunu görüyoruz.

⁴⁶⁸ Gülşenem Gündüz, *Osmanlı Belgelerinde Osmanlı Devleti'nin Basra Politikası(1878-1907)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.24

⁴⁶⁹ BOA, *İ.DH Dosya:1065 Gömlek: 83417 (H.1305-M.1887)*

⁴⁷⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1888-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁷¹ BOA, *İ.DH Dosya:1065 Gömlek: 83417 (H.1305-M.1887)*

⁴⁷² BOA, *İ.DH Dosya: 1063 Gömlek: 83417 Tarih: (H.1305/M.1887)*

Tablo 162: 1888-1914 Tarihleri Arasında Beyrut Vilayeti Sancakları⁴⁷³

1-	Beyrut
2-	Akka
3-	Trablusşam
4-	Lazkiye
5-	Beka
6-	Nablus

4.1.7. Bitlis Vilayeti

Bitlis Vilayeti 1880 tarihinden sonra idari taksimatta gördüğümüz yeni vilayetlerden birisidir. 1902 tarihli vilayet fihristinde de Bitlis, vilayet olarak idari taksimat içerisinde yer alırken Bitlis Vilayetine bağlı sancaklar içerisinde Dersim'i de görmekteyiz ⁴⁷⁴. Ancak salname kayıtlarını incelediğimizde Dersim, 1880 tarihinden 1888 tarihine kadar ayrı bir vilayet iken 1888 yılından sonra Mamuretü'l Aziz Vilayetine bağlanmıştır.

Tablo 163: 1880-1914 Tarihleri Arasında Bitlis Vilayeti Sancakları⁴⁷⁵

1-	Bitlis
2-	Muş
3-	Siirt
4-	Genç

4.1.8. Bosna Vilayeti

Bosna 1888 yılına kadar idari taksimat içerisinde vilayet olarak yer almıştır. 1888 yılından sonra özellikle salname kayıtlarında imtiyazlı eyaletler statüsünde yönetildiğini görmekteyiz. Bosna Vilayet Nizamnamesi'nin çıkarılmasıyla Hristiyan isyanına ve bu vesileyle ecnebi müdahalesine uğrayınca Bosna-Hersek'in imtiyazlı⁴⁷⁶ bir statüye

⁴⁷³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1888-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁷⁴ BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902* (Belge 1902 tarihli Anadolu Vilayet Fihristi'dir. Bu tarihteki vilayet ve liva isimlerine yer verilmiştir. Dersim de bu belgede Bitlis Vilayetine bağlı gözükmektedir)

⁴⁷⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁷⁶ Osmanlı Devleti'nde mülki hiyerarşiden ayrı olarak kendilerine mahsus şekilde idare olunan ve bazısının idarecisi doğrudan merkez tarafından tayin edilen eyaletler vardı. Bir bakıma iç işlerinde serbest olup, Osmanlı himayesini tanımış bu eyaletler merkeze senelik bir vergi verir. Ayrıca sefer esnasında orduya

geçirildiği belirtilmiştir⁴⁷⁷. 1864-1880 yılları arasındaki dönemle 1880-1914 yılları arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda, bir önceki dönemden Bosna Vilayeti sancağı olan Yenipazar ve Saray bu dönemde Bosna Vilayetine bağlı kaza olarak idari taksimat içerisinde yer almaya devam etmiştir.

Tablo 164: 1880-1914 Tarihleri Arasında Bosna Vilayeti Sancakları⁴⁷⁸

1-	İzvornik
2-	Behke
3-	Benaluka
4-	Trovnik
5-	Hersek

4.1.9. Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti

Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti sancakları 1880-1914 tarihleri arasındaki dönemde değişikliğe uğramıştır. 1884 yılından sonra İstanköy, Cezayir'in sancağı değil kazası olmuştur. Kıbrıs ise 1881 yılından sonra İngiltere'nin hâkimiyetine girmiştir. Rodos'u ise 1890'lı yıllardan sonraki salname kayıtlarında Cezayir'e bağlı olarak görmemekteyiz. Ancak 1879 tarihli irade ile Kanun-i Esasi'ye göre Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayetine bağlı livalar; Rodos, Sakız, Midilli ve Limni'dir. 1886 yılında Yunanistan'ı Girit adasının topraklarına katmak için başlattığı girişimler neticesinde ortaya çıkan Osmanlı-Yunan gerginliği Ege'de güvenliği biraz ön plana çıkarmıştı. Bu gelişmeler üzerine yapılan müzakereler sonucunda Rodos adasının vilayet merkezi yapılması uygun bulunmuştur⁴⁷⁹.

askeri birlikler gönderirdi. Bunlara mümtaz (imtiyazlı) eyaletler denirdi. Bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.6, 2008

⁴⁷⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.6, 2008, S11-12

⁴⁷⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmaları

⁴⁷⁹ Ali Fuat Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi, Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s.132-135

Tablo 165: 1880-1914 Tarihleri Arasında Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti Sancakları⁴⁸⁰

1-	Rodos
2-	Midilli
3-	İstanköy
4-	Sakız
5-	Limni
6-	Kıbrıs

4.1.10. Dersim Vilayeti

Dersim, 1880 tarihinden itibaren idari taksimat içerisinde yer alan yeni vilayetlerden birisidir. Dersim'in vilayet olarak idari taksimat içerisinde yer almaya başladığını 1880 tarihli belgeden de tespit ediyoruz. Bu belge Dersim ve Hakkâri'nin vilayet haline geldiğine dair bir irade kayıdır⁴⁸¹. Dersim Vilayeti 1880 ile 1888 yılları arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde de idari taksimat içerisindeki yerini vilayet olarak korumuştur. 1888 yılından sonra ise Dersim Mamuretü'l-Aziz vilayetine bağlanmıştır. Ayrıca 1902 tarihli vilayet fihristinde Bitlis Vilayeti'ne bağlı sancaklar içerisinde Dersim'i de görmekteyiz⁴⁸².

Tablo 166: 1880-1888 Tarihleri Arasında Dersim Vilayeti Sancakları⁴⁸³

1-	Dersim
2-	Mazgird
3-	Hozat

4.1.11. Diyarbakır Vilayeti

Bir önceki bölümde (1864-1880) ile bu dönem Diyarbakır Vilayetini karşılaştırdığımızda; Diyarbakır Vilayetine bağlı olan Mamuretü'l Aziz, bu dönemde (1880-1914) Vilayet olarak idari taksimat içerisinde yerini almıştır. Ayrıca daha önceki dönemde Diyarbakır'a bağlı Siirt sancağı ise bu dönemde Bitlis Vilayetinin sancağı olmuştur. Malatya ise 1890 yılından sonra Mamuretü'l-Aziz Vilayeti'ne bağlanmıştır.

⁴⁸⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmeleri, BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

⁴⁸¹ BOA, *İ.MMS Dosya: 68 Gömlek: 3183 Tarih: (H.1297/M.1880)*

⁴⁸² BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

⁴⁸³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1888 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmeleri

Tablo 167: 1880-1914 Tarihleri Arasında Diyarbakır Vilayeti Sancakları⁴⁸⁴

	1880-1890		1890-1914
1-	Diyarbakır	1-	Diyarbakır
2-	Mardin	2-	Mardin
3-	Malatya	3-	Ergani

4.1.12. Edirne Vilayeti

Edirne Vilayetini bir önceki bölüm olan 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemle karşılaştırdığımızda sancaklarda değişiklik olmamakla beraber Gümülcine ve Dedeağaç yeni eklenen sancaklar olmuştur. 1902 Vilayet Fihristini de incelediğimizde Edirne Vilayeti ve ona bağlı sancakların salname kayıtlarıyla örtüştüğünü görüyoruz.

Tablo 168: 1880-1914 Tarihleri Arasında Edirne Vilayeti Sancakları⁴⁸⁵

1-	Edirne
2-	Tekfurdağı
3-	Kırkkilise
4-	Gelibolu
5-	Gümülcine
6-	Dede Ağaç

4.1.13. Erzurum Vilayeti

1892 yılında Erzurum vilayeti üç sancak ve o sekiz kazadan oluşmaktaydı. Bu sancaklar; Erzurum sancağı, Erzincan sancağı, Bayezid sancağı'dır⁴⁸⁶. Bir önceki bölüm olan 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde Çıldır, Muş, Kars, Bayezid, Karahisar-ı Şarkî sancakları Erzurum vilayetine bağlı iken, 1880-1914 yılları arasındaki dönemde Karahisar Şarkî Sivas Vilayetine, Muş Bitlis Vilayeti' ne bağlanmıştır. Salname kayıtlarını incelediğimizde 1880-1914 tarihleri arasında Erzurum Vilayeti sancakları olarak Erzincan, Bayburd, Bayezid sancak olarak yer almaktadır.

⁴⁸⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁸⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁸⁶ Tunç Ağaver, "*Vilayet Salnamelerine Göre Erzurum Vilayeti (H.1310, 1317, 1318)* ", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2010, s. 38-39

Tablo 169: 1880-1914 Tarihleri Arasında Erzurum Vilayeti Sancakları⁴⁸⁷

1-	Erzincan
2-	Bayburd
3-	Bayezid

4.1.14. Girit Vilayeti

Girit, 1864 tarihinden sonra Osmanlı idaresinden ayrılarak Yunanistan'a ilhak edilmesi amacıyla isyanlar çıkaran radikal grupların yer aldığı bir bölge haline gelmişti. 1878'de Osmanlı Devleti Ruslar ile savaşa tutuşunca Girit halkı bunu fırsat bilerek ayaklanmış, Osmanlı Devleti'nin 1868 nizamnamesine gerekli olabilecek değişiklikleri ekleyerek tamamıyla uygulanmasını istemişlerdir. Buna göre Girit Valisi Hristiyan olacak ve büyük devletlerin muvafakati ile Babıali tarafından beş yıl için tayin edilecek, kırk dokuzu Hristiyan otuz biri Müslüman olmak üzere seksen üyeden oluşan umumi meclisin kararları sultanın tasdikine bağlı kalmak şartıyla oldukça geniş haklara sahip olacaktı. Girit 1896 yılında patlak veren ayaklanmanın ortaya çıkardığı siyasi buhranda büyük devletlerin ve bilhassa İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın tavırları adanın Yunanistan'a ilhakını zaruri kılmaktan ibaret olduğunu gösteriyordu. Nitekim Osmanlı Devleti girmek zorunda bırakıldığı Osmanlı-Yunan harbini zaferle bitirdiği halde Girit'in muhtariyetini ilan ettiler (1897). Devletlerin aldığı bu karara göre Girit adası tarafsız muhtar bir vilayet oluyordu. Ancak Yunanistan'ın Girit üzerindeki baskısı devam etmiştir. 1912 yılına gelindiğinde Girit Yunan hükümeti hâkimiyetine girmiştir. 1913 Bükreş Anlaşmasıyla Girit adası Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış oldu⁴⁸⁸.

Tablo 170: 1880-1914 Tarihleri Arasında Girit Vilayeti Sancakları⁴⁸⁹

1-	İsfakiye
2-	Hanya
3-	Resmo
4-	Kandiye
5-	Laşid

⁴⁸⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri, BOA, A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902

⁴⁸⁸ Cemal Tukin, "Girit Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, 1996, s.85-93

⁴⁸⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

4.1.15. Halep Vilayeti

1897-1898 senesinde Halep Vilayetinin mülki idari taksimatı içerisinde Halep vilayeti; Halep, Maraş ve Urfa olmak üzere üç sancaktan oluşmaktaydı⁴⁹⁰. Salname kayıtları da çok büyük değişiklikler olmamak kaydıyla istikrar göstermektedir. 1880 yılından önce Kozan, Adana, Payas, Kilis, Antakya, Rakka, Tarsus, Halep Vilayetine bağlıydı. 1880 yılından sonra Kozan, Payas, Tarsus Adana Vilayetine bağlanırken, Kilis, Antakya ve Rakka Halep Vilayeti kazaları olarak idari taksimat içerisinde yerini almıştır.

Tablo 171: 1880-1914 Tarihleri Arasında Halep Vilayeti Sancakları⁴⁹¹

	1880-1914		1914
1-	Halep	1-	Halep
2-	Urfa	2-	Antep
3-	Zor		
4-	Maraş		

4.1.16. Hakkâri Vilayeti

Daha önceki bölümde (1864-1880) Van Vilayetine bağlı olarak gördüğümüz Hakkâri'yi 1882 tarihinden itibaren ayrı bir vilayet olarak görmekteyiz. 1882-1888 yılları arasında Hakkâri vilayetine bağlı sancak sayısı üçtür. Ancak 1888 tarihinden itibaren Hakkâri, tekrar Van vilayetine bağlanmıştır.

Tablo 172: 1882-1888 Tarihinde Hakkâri Vilayeti Sancakları⁴⁹²

1-	Çölemerik
2-	Gevar
3-	Alaban

4.1.17. Hicaz Vilayeti

Osmanlı Devleti Hicaz'a özerk bir idare birimi olarak bakıyor ve Mekke emirlerine büyük bir saygı gösteriyordu. Hicaz'ın özel statüsü aşağı yukarı 1601'den

⁴⁹⁰ Hilmi Bayraktar; *XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti*, Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8, Elazığ, 2004, s. 21

⁴⁹¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri, BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

⁴⁹² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1882-1888 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

1800'lerin ilk yıllarında kadar devam etmiştir. Vehhabilerin bu bölgedeki işgali durdurulunca 1840'larda Hicaz'da Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır⁴⁹³. Hicaz Vilayeti sancakları bir önceki bölümü kapsayan (1864-1880) dönem ile bu dönemi (1880-1914) karşılaştırdığımızda Hicaz Vilayeti ve ona bağlı sancaklarının aynı kaldığını tespit etmekteyiz.

Tablo 173: 1880-1914 Tarihleri Arasında Hicaz Vilayeti Sancakları⁴⁹⁴

1-	Mekke-i Mükerrreme
2-	Medine-i Münevvere
3-	Cidde

4.1.18. Hüdavendigâr Vilayeti

Salname kayıtlarına göre, 1864-1880 yılları arasında Hüdavendigâr Vilayetine bağlı olan Erdek, Kocaeli ve Biga sancaklarını bu dönemde görememekteyiz. Ancak 1902 Vilayet Fihristine göre Biga sancağı Hüdavendigâr Vilayeti içerisinde yer alan bir liva olarak geçmektedir. Ancak Kocaeli, salname kayıtlarında 1880 tarihinden sonra Hüdavendigâr Vilayetine bağlı değil de idari taksimat sıralaması verildikten sonra merkeze bağlı mümtaz eyaletler ve mümtaz sancaklar bölümünde içerisinde verilmiştir. Bu durum Hüdavendigâr'ın mümtaz sancak statüsünden çıkarak tekrar bir vilayetin sancağı (liva) statüsüne geçtiği yönündedir.

Tablo 174: 1880-1914 Tarihleri Arasında Hüdavendigâr Vilayeti Sancakları⁴⁹⁵

	1880-1890		1890-1914		1914
1-	Bursa	1-	Hüdavendigâr	1-	Hüdavendigâr
2-	Karahisar-ı Sahib	2-	Ertuğrul	2-	Ertuğrul
3-	Karesi	3-	Kütahya		
4-	Kütahya	4-	Karahisar-ı Sahib		
		5-	Karesi		

⁴⁹³ Kemal Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul, 2001, s.452

⁴⁹⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁹⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

Tablo 175: 1902 Vilayet Fihristine Göre Hüdavendigâr Vilayeti Sancakları⁴⁹⁶

1-	Hüdavendigâr
2-	Kütahya
3-	İzmit
4-	Karahisar-ı Sahib
5-	Ertuğrul
6-	Karesi
7-	Biga

4.1.19. İstanbul Vilayeti

Salname kayıtlarındaki idari taksimat sıralamasına baktığımızda İstanbul Vilayeti ve ona bağlı sancaklar hakkındaki bilgilere 1910 ve 1915 tarihli devlet salnamelerinden ulaşabiliyoruz⁴⁹⁷. Ancak 1907 tarihli nüfus istatistiği hakkında bilgi veren belgeyi incelediğimizde on sekiz vilayet isminden bahsedilmiştir. Bu vilayetler içerisinde İstanbul Vilayeti de yer almaktadır. Ancak bu vilayetin sancakları hakkında bilgi verilmemiştir⁴⁹⁸. Böylece İstanbul'un 1910 yılından daha önce vilayet statüsünde idari taksimat içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz.

Tablo 176: 1910-1915 Tarihleri Arasında İstanbul Vilayeti Sancakları

1-	İstanbul
2-	Üsküdar
3-	Beyoğlu

4.1.20. İşkodra Vilayeti

Bir önceki bölüm (1864-1880) ile 1880-1914 tarihleri arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda İşkodra Vilayeti sancaklarından Zadrime ve Prizren'i bu dönemde İşkodra Vilayetine bağlı olarak gözükmemektedir. Bu dönemde Prizren, Kosova Vilayetine dâhil edilmiştir. Ancak İşkodra ve Derce bir önceki dönemle aynı kalarak İşkodra Vilayeti sancağı olmaya devam etmiştir.

⁴⁹⁶ BOA, A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902

⁴⁹⁷ Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1910-1915 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁴⁹⁸ BOA, DH.SN, Tarih: (H.1325/M.1907)

Tablo 177: 1880-1914 Tarihleri Arasında İşkodra Vilayeti Sancakları⁴⁹⁹

1-	İşkodra
2-	Derce

4.1.21. Kastamonu Vilayeti

1864-1880 tarihleri arasındaki bölüm ile 1880-1914 tarihleri arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda Kastamonu Vilayeti sancakları aynı kalmakla beraber, Ereğli ve Viranşehir sancakları 1880-1914 yılları arasındaki dönemde Kastamonu Vilayeti kazası olarak idari statülerini devam ettirmişlerdir.

Tablo 178: 1880-1914 Tarihleri Arasında Kastamonu Vilayeti Sancakları⁵⁰⁰

	1880-1914
1-	Kastamonu
2-	Bolu
3-	Sinop
4-	Kengiri

4.1.22. Konya Vilayeti

Konya Vilayeti 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde salname kayıtlarında Isparta, İçil, Alanya sancaklarını da içinde barındıran idari bir birimdir. Ancak 1880-1914 tarihleri arasındaki salname kayıtlarında bu sancakları Konya Vilayeti'ne bağlı olarak görememekteyiz. Nitekim İçil, Adana Vilayetinin sancağı olurken Isparta ve Alanya ise Konya Vilayetinin kazaları olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. Ayrıca 1902 tarihli Anadolu Vilayet Fihristinde Isparta Konya vilayetine bağlı sancak olarak yer almıştır⁵⁰¹.

⁴⁹⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmeleri, BOA, A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902

⁵⁰⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmeleri

⁵⁰¹ BOA, A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902

Tablo 179: 1880-1914 Tarihleri Arasında Konya Vilayeti Sancakları⁵⁰²

1-	Konya
2-	Burdur
3-	Teke
4-	Hamid Abad
5-	Niğde

4.1.23. Kosova Vilayeti

1871 yılında eski vilayet nizamnamesindeki merkeziyetçi eğilimin daha da belirginleştiği yeni bir İdare-i Vilayet Kanunu daha çıkarıldı. Bu kanun kapsamında Niş ile Piriştine'yi içine alan Kosova vilayeti teşkil olmuştur. Kosova Vilayeti, 1877 yılında Piriştine, Prizren, Üsküp, Niş, Şehirköy, Yenipazar ve Debre olmak üzere yedi sancaktan müteşekkildi. 1878 yılında vilayetin sancak sayısında bir değişiklik olmamıştır. 93 Harbi sonrasında Niş ve Şehirköy sancakları Osmanlı Devleti sınırları dışında kaldığından sancak sayısı beşe düşmüştür. Bunlar; Piriştine, Üsküp, Pirizren, Debre ve Yeni Pazar'dır⁵⁰³. 1880-1914 tarihleri arasındaki salname kayıtlarını incelediğimizde Kosova Vilayeti dâhilinde Taşlıca ve İpek sancakları da yer almaktadır.

Tablo 180: 1880-1914 Tarihleri Arasında Kosova Vilayeti Sancakları⁵⁰⁴

1-	Kosova
2-	Piriştine
3-	Pirizren
4-	Üsküp
5-	Yeni Pazar
6-	Taşlıca
7-	İpek

⁵⁰² *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁵⁰³ Mucize Ünlü, “*Kosova Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun, 2002, s.31-36

⁵⁰⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

4.1.24. Mamuretü'l Aziz Vilayeti

Mamuret'ül Aziz Vilayeti sancakları bir önceki bölüm (1864-1880) ile karşılaştığımızda bazı sancakların kaza statüsüne geçtiğini görmekteyiz. Mamuret'ül Aziz Vilayeti sancakları olan Arapgir, Behisni, Hısn-ı Mansur, Kemah ve Siverek bu dönemde Harput (Mamuret'ül Aziz) Vilayetinin kazaları olmuştur. 1902 Vilayet Fihristini içeren belgeyi de incelediğimizde Malatya'yı Mamuretü'l Aziz Vilayetine bağlı sancak olarak görüyoruz⁵⁰⁵.

Tablo 181: 1880-1914 Tarihleri Arasında Mamuretü'l Aziz Vilayeti Sancakları⁵⁰⁶

	1880-1885		1885-1914
1-	Mamuretü'l Aziz	1-	Mamuretü'l Aziz
2-	Ergani	2-	Malatya
		3-	Dersim

4.1.25. Manastır Vilayeti

1881-1914 tarihleri arasındaki salname kayıtlarında Manastır Vilayetine bağlı sancaklar; Serfice, Debre, İlbasan ve Görice'dir. Bu konu ile ilgili yapılan bir çalışmada 1892-1908 yılları arasındaki dönemde Manastır Vilayetinin sancakları; Manastır, Görice, İlbasan, Serfice ve Debre olarak verilmektedir. 1907 yılından sonra Pirlepe bu Vilayete eklenen sancaklar arasındadır⁵⁰⁷. 1902 tarihli vilayet fihristinde ise Prizren sancağını da Manastır'a dâhil olarak görüyoruz. Ancak Prizren bu dönemde salname kayıtlarında Kosova Vilayetine dâhil olarak görünmektedir.

Tablo 182: 1880-1914 Tarihleri Arasında Manastır Vilayeti Sancakları⁵⁰⁸

1-	Manastır
2-	Serfice
3-	Debre
4-	İlbasan
5-	Görice

⁵⁰⁵ BOA, *A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

⁵⁰⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri*

⁵⁰⁷ Mucize Ünlü, " *Manastır Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı(1873-1917)* ", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1996, s.13-17

⁵⁰⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri, BOA, A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902*

4.1.26. Mısır Eyaleti

Osmanlı Devleti'nde mülki hiyerarşiden ayrı olarak kendilerine mahsus şekilde idare olunan ve bazısının idarecisi doğrudan merkez tarafından tayin edilen eyaletler vardı. Bir bakıma iç işlerinde serbest olup, Osmanlı himayesini tanımış bu eyaletler merkeze senelik bir vergi verirdi. Ayrıca sefer esnasında orduya askeri birlikler gönderirdi. Bunlara mümtaz (imtiyazlı) eyaletler denirdi⁵⁰⁹. Mısır, 1888 tarihine kadar salname kayıtlarında idari taksimat içerisinde vilayet olarak yer alırken bu tarihten sonra imtiyazlı (mümtaz) eyalet statüsü kazanmıştır.

Tablo 183: 1880-1888 Tarihleri Arasında Mısır Vilayeti Sancakları⁵¹⁰

1-	Atfihiye	6-	Kahire
2-	Benisuveyf	7-	Feyyum
3-	Siyut	8-	Kına
4-	Şarkiye	9-	Menufiye
5-	Garbiye	10-	Mansura

4.1.27. Musul Vilayeti

1877-78 Osmanlı Rus savaşının Irak'ta neden olduğu kriz ile özellikle İran sınırından Süleymaniye ve Kerkük bölgelerine yönelik saldırıların doğurduğu kargaşa ortamına karşı merkezi hükümet düzeni yeniden tesis etmek amacıyla yeni bir idari örgütlenmeye gitmiştir. Bu idari örgütlenmede Musul, Şehrizer (Kerkük) ve Süleymaniye sancakları Bağdat Vilayetinden alınarak 1879'da müstakil bir vilayete dönüştürülmüştür⁵¹¹. Musul'un 1879'da müstakil bir vilayet haline gelişinden, incelediğimiz dönem olan 1914 tarihine kadar vilayet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. Musul'a bağlı sancaklar; Musul, Şehrizer (1893'ten itibaren Kerkük sancağı adıyla) ve Süleymaniye sancaklarından ibaretti. 1880'de Musul sancağı; Musul merkez, İmadiye, Zaho, Zibar, Sincar, Akra ve Dohuk kazalarından, Şehrizer sancağı; Kerkük, Revanduz, Salahiye, Erbil Köysancak ve Raniye kazalarından Süleymaniye sancağı ise; Gülanber, Karadağ, Baziyan, Merge, Şehribar kazalarından ibaretti. 1897'de Musul

⁵⁰⁹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.6, 2008, s.11-12

⁵¹⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1888 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi

⁵¹¹ Fasih Dinç, *XIX. Yüzyılda Kerkük (Fiziki, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapı)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Elazığ, 2016

Vilayeti'nin idari taksimatına göre Musul ve Kerkük sancaklarının kazaları değişmemiştir⁵¹².

Tablo 184: 1880-1914 Tarihleri Arasında Musul Vilayeti Sancakları⁵¹³

1-	Musul
2-	Süleymaniye
3-	Kerkük

4.1.28. Rumeli Şarkî Vilayeti (Bulgaristan Vilayeti)

1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Anlaşmasının yerine İngiltere, Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Berlin anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Bulgaristan Osmanlı Devletine bağlı muhtar bir prenslik oluyordu. Özellikle Rusya büyük Bulgaristan topraklarının bir kısmının Doğu Rumeli adı altında muhtar bir vilayet haline getirilmesini kabul etmişti. Bu süreçte Doğu Rumeli Vilayeti Berlin Anlaşmasına göre Edirne Vilayetinden Filibe İslimiye sancaklarının ayrılmasıyla kurulmuş ve vilayet için bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamnameye göre vilayete bağlı 6 sancak vardır. Bu sancaklar; Filibe, Tatar Pazarcık, Hasköy, Eski Zağra, Burgaz, İslimiye'dir⁵¹⁴. Salname kayıtlarını incelediğimiz zaman Doğu Rumeli (Rumeli Şarkî) Vilayetinin 1880 tarihinden itibaren idari taksimat içerisinde yer almaya başladığını tespit etmekle beraber sancak sayısının en fazla iki olduğu görüyoruz. Ancak bu vilayet 1888 yılından sonra İmtiyazlı Eyaletler statüsünde idari taksimat içerisinde yer almıştır. Salname kayıtlarını incelediğimizde Rumeli Şarkî Vilayetinin mümtaz eyalet statüsüne geçtikten sonra kendine bağlı sancaklar olarak Filibe, Tatar Pazarcık, Hasköy, Eski Zağra, Burgaz ve İslimiye verilmiştir.

⁵¹² Davut Hut, *Musul Vilayeti'nin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı(1864-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih AnaBilim Dalı Yakınçağ Tarihi, Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s.60-62

⁵¹³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁵¹⁴ Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti*, Ankara, 1986, s. 64-72

Tablo 185:1880-1888 Tarihleri Arasında Rumeli Şarkî Vilayeti Sancakları⁵¹⁵

1-	Filibe
2-	İslimiye

4.1.29. Selanik Vilayeti

1864-1880 yılları arasındaki dönemde Selanik vilayetine bağlı olan Aynaroz, Ohri, Manastır, Üsküp sancaklarını bu dönemde Selanik Vilayetine bağlı olarak görmemekteyiz. Çünkü Manastır, 1880-1914 tarihleri arasında idari taksimat içerisinde vilayet olarak yer almış, Ohri ve Aynaroz ise Manastır'a bağlanmıştır. Üsküp ise Kosova Vilayeti dâhilinde bir sancak olarak idari taksimat içerisinde yerini almıştır.

Tablo 186: 1880-1914 Tarihleri Arasında Selanik Vilayeti Sancakları⁵¹⁶

1-	Selanik
2-	Siroz
3-	Drama

4.1.30. Sivas Vilayeti

Sivas Vilayeti bir önceki dönem (1864-1880) ile 1880-1914 tarihleri arasındaki dönemde vilayet olarak idari taksimat içerisindeki yerini koruyan vilayetlerin içerisinde yer almaktadır. Sivas Vilayeti sancağı olan Tokat 1863 yılından itibaren Sivas Vilayeti'ne dâhil edilmiştir. 1863 de Tokat, Sivas Vilayeti'nde önce nahiye ardından kaza 1880 yılında ise sancak payesi ile mutasarrıflık haline getirilmiştir. Tokat'a bağlı kazalar; Zile, Ebreket'tir⁵¹⁷.

Tablo 187: 1880-1914 Tarihleri Arasında Sivas Vilayeti Sancakları⁵¹⁸

1-	Sivas
2-	Amasya
3-	Tokat
4-	Karahisar-ı Şarkî

⁵¹⁵ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁵¹⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnamesi, BOA, A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902

⁵¹⁷ Hadi Belge, *80 Numaralı ve (H.1296-1301, M.1878-1884) Tarihli Tokat Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2002

⁵¹⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

4.1.31. Suriye Vilayeti

Suriye bölgesi Tanzimat'ın ilk yıllarında Şam, Halep ve Sayda olarak üç ayrı eyalete ayrılmıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesinin ilk uygulandığı yerlerden biri de Suriye Vilayeti olmuştur. Böylece Osmanlı idaresinde şimdiye kadar adı geçmeyen Suriye adıyla bir vilayet oluşturulmuştur. Bu döneme kadar burası Şam diye adlandırılmaktaydı. Kudüs'de önemi dolayısıyla 1882'de Suriye'den ayrılarak müstakil bir mutasarrıflık haline getirilmiştir. Bölgede İdari taksimattaki değişiklikler devam etmiş 1887'de Beyrut, Akka, Belka, Trablusşam ve Lazkiye birleştirilerek Beyrut Vilayeti oluşturulmuştur. 1911 tarihi itibarıyla Suriye bölgesindeki vilayetlerin idari taksimatı; Suriye Vilayeti; Şam, Hama, Havran ve Kerek'tir. Suriye Vilayeti dışında Halep ve Beyrut Vilayetleri ve bu vilayetlere bağlı 11 sancak ve 52 kaza bulunmaktadır. Bu dönemde ayrıca müstakil mutasarrıflıklar olarak; Cebel-i Lübnan, Zor, Kudüs-ü Şerif müstakil olarak idare edilen yerlerdi⁵¹⁹.

Tablo 188: 1880-1914 Tarihleri Arasında Suriye Vilayeti Sancakları⁵²⁰

	1880-1888		1888-1914
1-	Suriye	1-	Suriye
2-	Beka	2-	Hama
3-	Beyrut	3-	Havran
4-	Havran		
5-	Hama		
6-	Trablusşam		
7-	Akka		
8-	Lazkiye		
9-	Kudüs-ü Şerif		

4.1.32. Şehremaneti Vilayeti

İstanbul 19.yüzyıl ortalarında yarım milyonu aşan bir nüfus barındırıyordu. Ama büyük şehrin temizlik ve düzeni sadece evlerin içindeydi. İstanbullular kapılarının dışındaki şehri güzelleştirmek ve temiz tutmak çağdaş ulaşım araçlarını, aydınlatma ve

⁵¹⁹ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.15-17

⁵²⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

diğer kentsel hizmetleri getirmek konusunda ortak hareket edebilen bir belediye örgütüne sahip değildi. Babiâli şehir yönetimini ve günlük hizmetleri yürütecek İstanbul'u modernleştirecek bir örgüte gereksinim duydu 16 Ağustos 1854 tarihinde yayınlanan resmi bir tebliğ ile İstanbul Şehremaneti kuruldu. Bu tebliğde İstanbul ve bağlı semtlerde Şehremaneti adıyla yeni bir memuriyet kurulduğu ve bir de Şehir Meclisi kurulmasının artık İhtisap Nezareti'nin⁵²¹ etkisinin azaldığının göstergesiydi. Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliyye yeni kurulan organın görev ve statüsünü 13 Haziran 1854 tarihli bir nizamname ile düzenlemiştir. Nizamname; Şehremanetinin Meclis-i Vâla'ya bağlı olduğunu açıkça belirtiyordu, yani emanet merkez hükümetin bir şubesi olarak kurulmuştu. Şehremanetin üst organı gerçekte daha çoktu. Vergi koymak ve toplamak için Maliye Nezaretine, kaldırım yapım ve onarımı için Umur-u Nafia Nezaretine güvenlik işleri için Zaptiye Nezaretine, esnafın teftişi ve fiyat kontrolü gibi konular için Ticaret Nezaretine başvurulacaktı. Şehremaneti şehirde zaruri ihtiyaç maddelerinin sağlanmasına ve bulundurulmasına dikkat edecek, narh koyacak ve uygulatacak, yol ve kaldırım yaptırıp onaracak, temizlik işlerini esnafın kontrolünü üstlenecekti. Ayrıca merkez maliyeye ait olan vergi ve resimleri toplatıp hazineye teslim etmesini isteyerek eski kadıların ve ihtisap nazırlarının görevini de yüklemiştir⁵²².

Şehremaneti Vilayeti 1880'li yıllardan itibaren Salname kayıtlarında idari taksimat içerisinde yer alan idari birimlerden birisidir. Ancak 1889 tarihine kadar idari taksimat içerisinde yer almıştır. Bu tarihten sonra Şehremaneti Vilayetine bağlı sancaklar olan İzmid, Biga ve Çatalca'yı idari taksimat sıralaması içerisinde bağımsız sancaklar olarak görüyoruz.

Tablo 189: 1880-1889 Tarihleri Arasında Şehremaneti Vilayeti Sancakları⁵²³

1-	İzmid
2-	Biga
3-	Çatalca

⁵²¹ İhtisap Nezareti; şehirlerde çalışmalarını sürdüren esnaf ve zanaatkârları denetleyip karşılığında devlet için belirli kurallara göre çeşitli adlarla vergiler toplayan bir kurumdur.

⁵²² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s. 132-134

⁵²³ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

4.1.33. Trabzon Vilayeti

Bir önceki bölüm olan 1864-1880 tarihleri arasındaki dönem ile 1880-1914 tarihleri arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda bir önceki bölümde Karahisar-ı Şarkî, Ünye, Bucak, Giresun, Ordu sancakları bu dönemde Trabzon Vilayeti sancakları değil de Trabzon Vilayetine bağlı kazalar olarak idari statülerini korumuşlardır. Ayrıca Karahisar-ı Şarkî sancağının bu dönemde Sivas vilayetine bağlandığını görüyoruz.

Tablo 190: 1880-1914 Tarihleri Arasında Trabzon Vilayeti Sancakları⁵²⁴

1-	Trabzon
2-	Canik
3-	Lazistan
4-	Gümüşhane

4.1.34. Trablusgarp Vilayeti

Afrika kıtasında sömürgecilik faaliyetlerinin arttığı 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trablusgarp'la ilgilenen İtalya'nın Trablusgarp şehrinde yaşayan vatandaşlarını Osmanlı hükümetinden koruma bahanesiyle 1 Eylül 1911'de savaş ilan edişi buranın bir İtalyan kolonisine dönüşünün başlangıcını oluşturdu. 1912'de İsviçre'nin Uşi şehrinde yapılan anlaşma ile Osmanlı Devleti Afrika'daki bu son vilayetini İtalya'ya terk ettiği kabul etti, ancak halife buradaki toplumun dini önderi olarak kalacaktı. Trablusgarp 1943 yılına kadar İtalyan işgali altında kaldı. Ardından 1951'de bağımsızlık ilan edilinceye kadar İngiltere'nin kontrolüne girdi⁵²⁵. Salname kayıtlarında Trablusgarp Vilayeti İmtiyazlı Eyaletler statüsünde yer aldığını görmekteyiz.

Tablo 191: 1880-1910 Tarihleri Arasında Trablusgarp Vilayeti Sancakları⁵²⁶

1-	Trablusgarp
2-	Cebel-i Kurbi
3-	Humus
4-	Fizan

⁵²⁴ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmeleri, BOA, A.DVNSNŞT.d, Dosya:80, H.1320/M. 1902

⁵²⁵ Ahmet Kavas, "Trablusgarp Maddesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2012, s.288-291

⁵²⁶ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salmeleri

4.1.35. Tunus Vilayeti

1880-1914 tarihleri arasındaki dönemde Tunus, 1888 yılından sonra müstakil eyaletler içerisinde yer almıştır. 1906 yılında mümtaz eyaletler olarak; Mısır, Tunus, Bosna-Hersek, Kıbrıs, Bulgaristan, Adakale, Şarkı Rumeli ve Sisam Emareti zikredilmiştir. O tarihe kadar Cebel-i Lübnan ve Girit'te mümtaz eyalet idi. Fakat bunlardan Bulgaristan gibi bazı mümtaz eyalet statüsünden ayrı muhtar kısmen müstakil hale gelmişti. Kıbrıs, Bosna, Mısır ve Tunus gibi yerler işgale uğradığından İstanbul'un nüfuzundan çıkmıştı. O devirle ilgili kayıtlarda imtiyazlı (mümtaz) eyaletler hakkında bir birlik yoktur⁵²⁷.

Tablo 192: 1880-1888 Tarihleri Arasında Tunus Vilayeti Sancakları⁵²⁸

1-	Bizerte	8-	Tebersuk	15-	Kala-i Hamame	22-	Kayrevan
2-	Kala'i Tabraka	9-	Efrikiyete	16-	Sahil	23-	Cerid
3-	Kehf	10-	Baca	17-	Susa	24-	Cerbe
4-	Amadun	11-	Matar	18-	Laçim	25-	Zarzis
5-	Makyine	12-	Dahil	19-	Mehdiye		
6-	Sinan	13-	Süleyman	20-	Esfaks		
7-	Tetoz	14-	Kala-i İklibiye	21-	Kerkene		

4.1.36. Van Vilayeti

Bir önceki bölüm olan 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde salname kayıtlarında Van Vilayetine bağlı sancaklar, Van, Hakkâri ve Muş iken 1880-1914 yılları arasındaki dönemi içeren salname kayıtlarını incelediğimizde Muş'un Van Vilayetine bağlı olmadığını görmekteyiz. Nitekim Muş bu dönemde Bitlis Vilayetinin sancağı olmuştur. Hakkâri ise 1882 yılından itibaren ayrı bir vilayet olarak idari taksimat içerisinde yer almıştır. 1882-1888 yılları arasında Hakkâri Vilayetine bağlı sancak sayısı üçtür. Ancak 1888-1889 yılından itibaren Hakkâri, tekrar Van Vilayetine bağlanmıştır.

Tablo 193: 1880-1914 Tarihleri Arasında Van Vilayeti Sancakları⁵²⁹

1-	Van
2-	Hakkâri

⁵²⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.6, 2008, S25

⁵²⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1884 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁵²⁹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1884 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

4.1.37. Yanya Vilayeti

Bir önceki bölüm (1864-1880) ile 1880-1914 tarihleri arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda, Yanya Vilayetinin sancaklarından İşkodra, bu dönemde yani 1880-1914 tarihleri arasında Vilayet olarak idari taksimat içerisindeki yer almıştır. Diğer sancaklar ise bir önceki dönem ile aynı kalarak istikrarını korumuştur.

Tablo 194: 1888-1914 Tarihleri Arasında Yanya Vilayeti Sancakları⁵³⁰

	1880-1890		1890-1914
1-	Yanya	1-	Yanya
2-	Ergiri	2-	Ergiri
3-	Berat	3-	Preveze
4-	Preveze	4-	Berat
5-	Tırhala		

4.1.38. Yemen Vilayeti

Bir önceki bölüm (1864-1880) ile 1880-1914 tarihleri arasındaki dönemi karşılaştırdığımızda Yemen Vilayeti sancakları bu dönemde de aynı kalarak istikrarını korumuştur.

Tablo 195: 1880-1914 Tarihleri Arasında Yemen Vilayeti Sancakları⁵³¹

1-	Yemen
2-	Tai'zz
3-	Hadde
4-	Asir

Yukarıda verilen vilayetlerin dışında mümtaz (İmtiyazlı) sancaklar ve mümtaz (imtiyazlı) eyaletler de idari taksimat içerisinde yer almıştır. Salname kayıtlarında bu sancak ve eyalet isimleri idari taksimat sıralaması sonrasında verilmiştir.

⁵³⁰ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

⁵³¹ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1880-1914 Tarihleri Arasındaki Devlet Salnameleri

	SANCAKLAR		MÜMTAZ (İMTİYAZLI) EYALETLER
1-	Kudüs-ü Şerif	1-	Mısır
2-	Bingazi	2-	Trablusgarp
3-	Zor	3-	Kıbrıs
4-	İzmit	4-	Sisam Emareti
5-	Biga	5-	Tunus
6-	Çatalca	6-	Girit
7-	Cebel-i Lübnan	7-	Bosna
8-	Urfa	8-	Bulgaristan (Rumeli Şarkı)
9-	İçil		
10-	Eskişehir		
11-	Bolu		
12-	Teke		
13-	Canik		
14-	Asir		
15-	Karesi		
16-	Kala'ı Sultaniye		
17-	Kayseri		
18-	Karahisar Sahib		
19-	Kütahya		

Osmanlı Devleti'nde mülki hiyerarşiden ayrı olarak kendilerine mahsus şekilde idare olunan ve bazısının idarecisi doğrudan merkez tarafından tayin edilen eyaletler vardı. Bir bakıma iç işlerinde serbest olup, Osmanlı himayesini tanımış bu eyaletler merkeze senelik bir vergi verir. Ayrıca sefer esnasında orduya askeri birlikler gönderirdi. Bunlara mümtaz (imtiyazlı) eyaletler denirdi. Osmanlı Devleti'nin klasik devrinde Eflak-Boğdan Voyvodalığı, Kırım Hanlığı, Erdel Prenslığı, Venedik Beyliği ve Hicaz Şerifliği mümtaz eyaletlerdendi. Kafkasya ve Gürcistan'daki prenslikler Osmanlı hâkimiyetini tanımış bazen mümtaz bir eyalet bazen de tabi bir prenslik olmuştur. Bu devirde birçok devlet de Osmanlı Devleti'nin siyasi himayesi altına girmişti. Çeşitli devirlerde sadece vergi ödeyerek veya başka bir şekilde Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Bohemya ve Lehistan (Polonya) Krallığı, Umman, Açe, Kaşgar, Fas ve Bornu sultanlığı gibi devletler

imtiyazlı eyaletlerden sayılmazdı. Bunlarla münasebetler siyasi himaye ve askeri ittifak çerçevesinde cereyan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinde bir ara Bizans İmparatorluğu, Rumeli fetihleri sırasında da Sırbistan Prenslığı, Bosna Prenslığı, Hersek Dukalığı, Karadağ Knezliği, Bulgar Çarlığı Osmanlı Devletine tabi olarak vergi ve asker vermiş. Kısa bir zaman sonra hepsi sıradan birer eyalet olarak Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmiştir⁵³².

Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybettiği 19. yüzyıla gelindiğinde Kırım, Dubrovnik, Cezayir-i Bahri-i Sefid gibi mümtaz eyaletlerin bir kısmı elden çıkmışsa da, Mısır, Lübnan gibi eski eyaletlerden bazıları mümtaz statü kazanmıştır. Dolayısıyla devletin sonuna kadar mümtaz eyaletler mevcut olmuştur. Bunların idari statüleri de farklılık göstermiştir. Mısır ve Sisam idari muhtariyete, Girit, Lübnan, Tunus ve Şarkî Rumeli siyasi muhtariyete yakinken Bulgaristan artık neredeyse müstakil bir devlettir. Tanzimat sonrası merkezi hükümet eski askeri gücünü kaybetmiş uzak eyaletleri elinde tutabilmek için bu yolu seçmişti. Bu devirdeki imtiyazlı statüler yabancı müdahaleye yatkın merkezle bağı çok iyi olmayan eyaletlerde yaygınlaşmıştır. Kanun-ı Esasi mümtaz eyaletleri devlet ile ülkenin birliği çerçevesinde mütalaa etmektedir. 1906 tarihli devlet salnamesinde mümtaz eyaletler olarak Mısır, Tunus, Bosna-Hersek, Kıbrıs, Bulgaristan, Adakale, Şarkî Rumeli ve Sisam zikredilmiştir. Mümtaz eyalet ahali Osmanlı tebaası sayılmakla beraber, buralara yerleşmek izne tabi olup pasaport almak mecburiyeti vardı. Gayrimüslimlerden imtiyazlı havasından faydalanma hevesiyle mümtaz eyaletlere yerleşmek isteyenlere kolaylık gösterilmemiştir⁵³³.

⁵³² Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.6, 2008, s.11-12

⁵³³ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.6, 2008, s.24-25

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi son bölümümüzde de genel idari taksimat tablomuzu belirlemeye çalıştık. Bu son genel tablo ile farklılıkların daha iyi tespit edileceğini düşünmekteyiz.

	1839-1850		1850-1864		1864-1880		1880-1914
1-	Anadolu Eyaleti						
2-	Adana Eyaleti	1-	Adana Eyaleti	1-	Adana Vilayeti	1-	Adana Vilayeti
3-	Ankara Eyaleti	2-	Ankara Eyaleti	2-	Ankara Vilayeti	2-	Ankara Vilayeti
4-	Aydın Eyaleti	3-	Aydın Eyaleti	3-	Aydın Vilayeti	3-	Aydın Vilayeti
5-	Bağdat Eyaleti	4-	Bağdat Eyaleti	4-	Bağdat Vilayeti	4-	Bağdat Vilayeti
6-	Basra Eyaleti					5-	Basra Vilayeti
7-	Belgrad Eyaleti	5-	Belgrad Eyaleti				
						6-	Beyrut Vilayeti
						7-	Bitlis Vilayeti
8-	Boğdan Eyaleti	6-	Boğdan Eyaleti	5-	Boğdan Eyaleti		
9-	Bosna Eyaleti	7-	Bosna Eyaleti	6-	Bosna Vilayeti	8-	Bosna Vilayeti
10-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Eyaleti	8-	Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti	7-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti	9-	Cezayir-i Bahri-i Sefid Vilayeti
11-	Çıldır Eyaleti						
						10-	Dersim Vilayeti
12-	Diyarbakır Eyaleti			8-	Diyarbakır Vilayeti	11-	Diyarbakır Vilayeti
13-	Edirne Eyaleti	9-	Edirne Eyaleti	9-	Edirne Vilayeti	12-	Edirne Vilayeti
14-	Eflak Eyaleti	10-	Eflak Eyaleti	10-	Eflak Eyaleti		
15-	Erzurum Eyaleti	11-	Erzurum Eyaleti	11-	Erzurum Vilayeti	13-	Erzurum Vilayeti
16-	Girit Eyaleti	12-	Girit Eyaleti	12-	Girit Vilayeti	14-	Girit Vilayeti
17-	Habeş Eyaleti	13-	Habeş Eyaleti	13-	Habeş Vilayeti		
18-	Halep Eyaleti	14-	Halep Eyaleti	14-	Halep Vilayeti	15-	Halep Vilayeti
		15-	Haremi Nebevi Eyaleti				
19-	Harput Eyaleti	16-	Harput Eyaleti	15-	Harput (Mamuret'ül-Aziz) Vilayeti	16-	Harput (Mamuret'ül-Aziz) Vilayeti
		17-	Hakkâri Eyaleti			17-	Hakkâri Vilayeti
						18-	Hicaz Vilayeti
20-	Hüdavendigâr Eyaleti	18-	Hüdavendigâr Eyaleti	16-	Hüdavendigâr Vilayeti	19-	Hüdavendigâr Vilayeti

						20-	İstanbul Vilayeti
				17-	İşkodra Vilayeti	21-	İşkodra Vilayeti
21-	Kars Eyaleti						
22-	Konya (Karaman) Eyaleti	19-	Konya (Karaman) Eyaleti	18-	Konya (Karaman) Vilayeti	22-	Konya (Karaman) Vilayeti
23-	Kandiye Eyaleti						
24-	Kastamonu Eyaleti	20-	Kastamonu Eyaleti	19-	Kastamonu Vilayeti	23-	Kastamonu Vilayeti
25-	Kürdistan Eyaleti	21-	Kürdistan Eyaleti	20-	Kürdistan Vilayeti		
				21-	Kosova Vilayeti	24-	Kosova Vilayeti
				22-	Manastır Vilayeti	25-	Manastır Vilayeti
26-	Maraş Eyaleti						
27-	Musul Eyaleti	22-	Musul Eyaleti			26-	Musul Vilayeti
28-	Mısır Eyaleti	23-	Mısır Eyaleti	23-	Mısır Vilayeti	27-	Mısır Vilayeti
29-	Niş Eyaleti	24-	Niş Eyaleti	24-	Niş Eyaleti		
				25-	Prizren Eyaleti		
30-	Rumeli Eyaleti	25-	Rumeli Eyaleti	26-	Rumeli Vilayeti	28-	Rumeli Vilayeti
31-	Rakka Eyaleti						
32-	Sayda Eyaleti	26-	Sayda Eyaleti	27-	Sayda Vilayeti		
33-	Selanik Eyaleti	27-	Selanik Eyaleti	28-	Selanik Vilayeti	29-	Selanik Vilayeti
34-	Sırp Eyaleti	28-	Sırp Eyaleti	29-	Sırp Eyaleti		
35-	Silistre Eyaleti	29-	Silistre Eyaleti	30-	Silistre Vilayeti		
36-	Sivas Eyaleti	30-	Sivas Eyaleti	31-	Sivas Vilayeti	30-	Sivas Vilayeti
				32-	Suriye Vilayeti	31-	Suriye Vilayeti
37-	Şam Eyaleti	31-	Şam Eyaleti				
38-	Şehrizer Eyaleti	32-	Şehrizer Eyaleti				
						32-	Şehremaneti Vilayeti
39-	Trablusgarp Eyaleti	33-	Trablusgarp Eyaleti	33-	Trablusgarp Vilayeti	33-	Trablusgarp Vilayeti
40-	Trabzon Eyaleti	34-	Trabzon Eyaleti	34-	Trabzon Vilayeti	34-	Trabzon Vilayeti
41-	Trablusşam Eyaleti						
				35-	Tırhala Vilayeti		
				36-	Tuna Vilayeti		
42-	Tunus Eyaleti	35-	Tunus Eyaleti	37-	Tunus Vilayeti	35-	Tunus Vilayeti

43-	Üsküp Eyaleti	36-	Üsküp Eyaleti	38-	Üsküp Vilayeti		
44-	Van Eyaleti	37-	Van Eyaleti	39-	Van Vilayeti	36-	Van Vilayeti
45-	Vidin Eyaleti	38-	Vidin Eyaleti	40-	Vidin Eyaleti		
46-	Yanya Eyaleti	39-	Yanya Eyaleti	41-	Yanya Vilayeti	37-	Yanya Vilayeti
		40-	Yemen Eyaleti	42-	Yemen Vilayeti	38-	Yemen Vilayeti

Tabloyu değerlendirdiğimizde 1880 yılından sonra idari yapılanma içerisine Basra, Beyrut, Bitlis, Rumeli Şarkî vilayetlerinin de eklendiğini görmekteyiz. Basra, Bağdat Vilayetine bağlı bir sancak iken müstakil bir vilayet olmuştur. Beyrut vilayeti de 1888 yılında Suriye vilayetinden ayrılarak ayrı bir vilayet olarak teşkilatlandırılmıştır⁵³⁴. Malatya daha önce Diyarbakır Vilayetinin sancağı iken 1887 yılından itibaren Mamuretü'l-Aziz Vilayetinin sancağı olmuştur. Hakkâri ise daha önceden ayrı bir vilayet iken 1887 yılında Van Vilayetinin sancağı olmuştur. Kudüs-i Şerif, Bingazi, Zor, İzmit, Biga, Çatalca, Cebel-i Lübnan gibi sancaklar müstakil olarak idari taksimatta yerlerini almıştır.

4.2. 1880-1914 Tarihleri Arasında Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu ve İdari Taksimatı Üzerine Değerlendirme

19. yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti yaptığı savaşlarda toprak kaybetmekle birlikte, özellikle Fransız İhtilalinin doğurduğu ulusçuluk akımının tesiriyle kendi sınırları içindeki yabancı milletler bağımsızlıklarını alarak Osmanlı Devleti'nden kopmuşlardır. Bu ise Osmanlı Devleti'nin dağılma ve çöküşünü hızlandıran bir faktör olmuştur. İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'nin varlığının devamı için iki büyük tehlikeydi⁵³⁵. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra ise Osmanlı Devleti deniz ve kara kuvvetleri Vehhabi isyanını ve daha sonra da Yunan ihtilalini bastırmak için uğraşırken gelişme gösteren askeri kuvvet arazi kaybını durduramamıştır. 1877 Plevne kuşatması ve 1897 Yunan savaşı gibi bazı başarılar varsa da kuvvetlenmekte olan Osmanlı ordusu Avrupa'daki eyaletlerin süratle kaybına engel olamamıştır. Kıbrıs 1878'den sonra İngiliz hâkimiyeti altına girdi. Afrika'da iktisaden pek de önemli olmayan Cezayir ve Tunus zaten 18. Yüzyılda fiilen ayrılmış ve bu ayrılık 19. yüzyılda kesinleşmişti. Libya 1912 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kalmıştı. Bu bölgeler dışında Sırbistan 1815'te Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış ve on beş yıl sonra da Yunanistan müstakil

⁵³⁴ BOA, *İ.DH Dosya:1065 Gömlek: 83417* (H.1305-M.1887)

⁵³⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2005, s.45-46

olmuştu. Zengin Eflak ve Boğdan 1856'da fiilen kaybedilmişti. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı ise Bulgaristan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Kafkas bölgelerinin ayrılması ile neticelenmiş, Selanik limanı da dâhil Edirne'den İstanbul'a kadar uzanan bölge hariç, Avrupa'da kalan eyaletlerin hemen hepsi 1911 ile 1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Bu son kayıp ile devlet nüfusunun dörtte birinden ve arazisinin de onda birinden daha fazlasını kaybetti⁵³⁶. İç siyasette de durum farklı değildi. II. Abdulhamid'in Meclisi tatil etmesinin ardından Osmanlı yasama organı otuz yıl boyunca bir daha toparlanamamıştır. Meclis resmi olarak ilga edilmemişti ancak yasama organının toplantıları belirsiz bir süre için askıya alınmıştı. Dönemin siyasal sistemi bir tür anayasal mutlakiyet olarak tanımlanabilir. II. Abdulhamid döneminde Osmanlı Devletine karşı İngiltere'nin 1880'den itibaren Rusya'dan çok daha önemli bir tehdit oluşturmaya başladığını söyleyebiliriz. Fransa ve Almanya ise İngiliz siyasetine karşı koyacak gücü kendilerinde bulamamış, İngiltere'yi Mısır üzerindeki yayılmacı siyasetine karşı koyacak gücü kendilerinde bulamamış, İngiltere'yi Mısır üzerindeki yayılmacı siyasetini uygularken serbest bırakmayı tercih etmişlerdir. Bu durumda Abdulhamid'e büyük güçler arasında denge siyaseti uygulamaktan başka bir seçenek bırakmamıştır⁵³⁷. Bu dönemde gerçekleşen Trablusgarp harbi Avrupa, Asya ve Afrika eyaletleriyle olan denizlere ulaşımı kesmiştir. Ege Denizinde 12 Ada Roma hükümetinin işgalinde kalmıştır. Bu karışıklıklar Balkan yarımadasında ve Doğu Avrupa'da Avusturya- Rusya çekişmesini hızlandırmıştır. Rusya'nın Akdeniz'e inmek için Ermeni meselesini gündeme getirmişti. Bu durum 1913 ortalarında Şark vilayetlerinde ıslahat ve Ermeni reformları için kullanılacaktı⁵³⁸.

II. Abdülhamid devrinde devletin idari coğrafyasında göze çarpan ilk husus bazı muhtar idarelerin mevcudiyetidir. Bunlar, Bulgar Prenslığı, sonradan prensin vali tayin edilmesiyle Bulgaristan ile bütünleşecek olan ama Berlin Kongresinden beri özel bir idaresi olan Doğu Rumeli, Sisam Emareti, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı ve İngiliz işgalindeki Mısır Hidivliği'dir. Bu bölgelerin idaresinde Babiâli'nin müdahalesi vardır⁵³⁹. Bu dönemde Kudüs'ün müstakil bir sancak olarak idare edildiğini tespit ediyoruz⁵⁴⁰. 1880 ve 1890 tarihleri arasındaki dönemde, Hakkâri ve Dersim vilayet olarak 1884

⁵³⁶ Halil İnalçık, Donald Quataert, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.2, İstanbul, 2004, s.891-893

⁵³⁷ İbrahim Yılmazçelik, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ankara, 2012, s. 532

⁵³⁸ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C.6, İstanbul, 1994, s.184-186

⁵³⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, 2008, s.514-515

⁵⁴⁰ BOA, *Y.PRK.MYD Dosya: 3 Gömlek: 6* (H.1301-M.1884)

tarihinden itibaren idari taksimat içerisinde yer almışlardır⁵⁴¹. 1886 yılında Hüdavendigâr vilayetinin merkezinin Bursa olmasına karar verilmiş ve vilayete Ertuğrul sancağı eklenmiştir⁵⁴².

1890 yılından sonraki Devlet Salnamelerini önceki yıllarla karşılaştırdığımızda sancaklarda bazı değişiklikler olduğunu görmekteyiz. 1890 yılından sonra Adana Vilayetinde Mersin sancak olarak yer almıştır. Ankara Vilayetinin Sancağı olan Yozgat Sancağı dâhilindeki Çorum Kazası, 1904 yılından sonra Ankara Vilayetinin Sancaklarından birisi olmuştur. Bağdat Vilayetinin sancaklarında azalma görülüyor. Hakkâri Vilayeti Van Vilayetinin sancağı olmuştur. Değişiklik gösteren sancaklardan biri Malatya Sancağıdır. Daha öncesinde Diyarbakır Vilayetinin Sancağı iken özellikle 1900 yıllardan sonra Mamuret'ül-Aziz Vilayetinin Sancağı olmuştur. Bosna, Bulgaristan, Tunus, Mısır, Rumeli Şarkî imtiyazlı Eyaletler statüsünde yönetilmiştir.

1914 yılında idari yapı önceki yıllardaki idari yapılanmanın devamı gibi görünse de bir takım değişiklikler olmuştur. Nitekim 1914 yılında Halep Vilayetindeki Antep ve Maraş müstakil sancak statüsünde idari taksimat içerisinde yer almaktadır. Aynı şekilde Aydın Vilayetine bağlı Menteşe Sancağı da müstakil sancak statüsünde idari yapılanmasını devam ettirmiştir. 1914 yılındaki idari dağılım içerisinde Halep Vilayetine bağlı Rakka kazası Urfa Sancağına bağlanmıştır⁵⁴³. Bu dönemde müstakil olarak gözükten sancakların sayısında artış olmuştur ancak elde ettiğimiz kaynaklar gösteriyor ki bu sancaklar her ne kadar müstakil görünse de bağlı buldukları vilayetler söz konusudur. Adana vilayetine bağlı İçel, Hüdavendigâr vilayetine tabi Kütahya ve Halep vilayetine bağlı Maraş müstakil liva (sancak) haline getirilmesi uygun görülmüştür⁵⁴⁴.

1914 tarihinde idari düzenlemeyi sağlamlaştırması açısından İdare-i Hususiye Vilayet Kanunu hazırlanmıştır. Bu nizamnamede Vali'ye verilen görevlerin kapsamı artmıştır. İdari düzenin işleyişini sağlamlaştırmak açısından girişimlerde bulunulmuştur. Bu kanuna göre;

Birinci fasılda vilayetle ilgili olarak menkul ve gayrimenkullerin kanun ile sınırlandırılarak vazife ile ilgili durumlarda malın şahsa ait olduğu, vilayetin menfaatleri ile ilgili hususlarda gerekli önlemleri almak için Vali ve Meclis-i Umumi Vilayet

⁵⁴¹ BOA, *İ.MMS Dosya: 68 Gömlek:3183* (H.1297-M.1880), *ŞD Dosya: 1876 Gömlek: 45* (H.1304-M.1886)

⁵⁴² BOA, *A.MKT.MHM Dosya: 490 Gömlek:58* (H.1303-M.1886), *DH.MKT Dosya: 1348 Gömlek:25* (H.1302-M.1885)

⁵⁴³ BOA, *DH.EUM.MKT Dosya:2013* (H.1332-M.1914)

⁵⁴⁴ BOA, *DH.İUM Dosya: 6 Gömlek:77* (H.1333-M.1914)

Encümenin devreye gireceği belirtilmiştir. Daha önceki Kanunname ve Nizamnamelerde olduğu gibi bu kanunname de Vali'ye çokça iş düştüğünü görmekteyiz. Bu konuyla ilgili bilgiler doksan altıncı maddeye kadar sıralanmıştır. Vali'ye düşen sorumlulukları genel olarak değerlendirdiğimizde; Vali Vilayet de çiftlik, tarla ve fundalıkların oluşturulması, ziraat mekteplerinin tahsis edilmesi, damızlık hayvan depoları alet-ziraat depoları temini, zirai mahsullerin ve hayvanların ahaliye ulaştırılması, at ve yarış müsabakalarında gerekli mükâfatın yapılması, fidan yetiştirmek isteyenlere gerekli ihtiyaçlarının temin edilmesi, Vilayet de orman yetiştirmek için gerekli çalışmaların yapılması, ormanları bulunmayan mevkilerde ormanlık alan oluşturulması için çalışmalar yapılması, sanayi mekteplerinin geliştirilmesi, ihtiyaç duyulan yerlerde ticaret odaları ve ticaret borsalarının tahsisi, Rüştüye İbtidaiyesinin kurulması ve beş yıllık İdadiyenin de kurularak buraların masrafları ve müfettişlerinin maaşlarının belirlenmesi, ziraat ve orman müdürlerinin istihdam edilmesi gibi konular ile Vali ilgilenirdi ⁵⁴⁵. Bu Kanunname'de Vilayet Bütçesi ve gerekli harcamaların nereye gittiği konusunda da ayrıntılı bilgi verilmiştir. Vilayet bütçesi iki kısımdan oluşurdu. Birincisi hazineye ait gelirler diğeri hizmete ait gelirler yani vilayete ait ihtiyaçlardı. Vali Vilayet bütçesinin hazırlanmasıyla ilgilenir, mecliste tasdik ettirdikten sonra uygulamaya koyardı ⁵⁴⁶.

Vilayet 'deki Meclis-i Umumi hakkında da bilgiler verilmiştir. Her vilayet de bir vilayet meclisi bulunurdu. Meclis-i Umumi Vilayet azası kazalar tarafından seçilirdi. Meclis-i Umumiye Azası son mebus seçimlerindeki kaza merkezlerindeki belediye meclisinin teşkil edeceği heyet tarafından seçilir, seçimler mebussan kanunnamesindeki uygun şekilde yapılırdı. Meclis-i umumiye azalığına seçilmek için mebus seçimlerinde olunabilecek vazifelerde olmak lazım idi. Askeriyede bulunanlar, Valiler, Mutasarrıflar, Kaymakamlar, Mektupçular ile Komiserler ve Jandarmalar, Meclis-i Umumi Azalığına seçilemezlerdi. Bir Vilayet'in birkaç kazasında seçilmiş bir aza sekiz gün içinde kazalardan bir tanesini tercih etmek mecburiyetindedir. Tercih etmediği takdirde bulunduğu kazanın azası olurdu. Meclis-i Umumiye Vilayet azası dört sene hizmet etmek üzere seçilirdi. İstifa etmek, on beş günden fazla hapis yatmak, meclise mazeretsiz bir yıl katılmamak gibi durumlarda azalıktan alınırdı. Seçilmiş olunan azadan istifa eden, vefat eden müddeti dolmadan başka bir vilayete nakil olanlar veya azalık durumu uygun olmayanların yerine ikinci olarak en yüksek oyu alan kişi azalığa seçilirdi.

⁵⁴⁵ BOA, *DH.HMŞ Dosya: 28 Gömlek: 23* Tarih: (H.1330/M.1912)

⁵⁴⁶ BOA, *DH.HMŞ Dosya: 28 Gömlek: 23* Tarih: (H.1330/M.1912)

Vilayet-i Meclis-i Umumiye her sene düzenli olarak toplantısını yapardı ancak aylık toplantılar Vali tarafından belirlenirdi. Vilayet encümeni ise Vali ve Vilayet Meclisi tarafından seçilirdi. Vilayet encümen azasının ayrı liva ve kazalardan olması şartı vardı. Ayan-ı mebusan ile vilayet merkezindeki belediye reisleri ve azası Vilayet encümen azası olamazdı. Encümen azasının hizmet yılı bir sene idi fakat meclis-i umumide gerek görüldüğünde tekrardan göreve seçilebilirdi. Vali vilayet encümenine reislik ederdi⁵⁴⁷.

⁵⁴⁷ BOA, *DH.HMŞ Dosya: 28 Gömlek: 23 Tarih: (H.1330/M.1912)*

SONUÇ

"19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı" (1839-1914) adlı çalışma, 75 yıllık süreçte Osmanlı Devleti'nin eyalet ve sancaklarını ve bu idari birimlerdeki değişiklikleri belirlemeyi hedeflemiştir. Osmanlı Devleti'nde dönemin siyasi vaziyeti ve dış devletlerin müdahaleleri kaçınılmaz olarak eyalet ve sancak sayılarında eksilme ve değişime sebep olmuştur. Bu nedenle idari taksimat birimlerini verdikten sonra Osmanlı Devleti'nin siyasi vaziyeti hakkında da bilgi vermeye çalıştık. Tezimiz dört başlığa ayrılmış olup her başlık, idari taksimata etki eden durumlar göz önüne alınarak belirlenmiştir. Bu çalışmayı hazırlarken istifade ettiğimiz ana kaynakların başında Başbakanlık Osmanlı Arşivinden elde ettiğimiz belge ve defterler ile 1847 yılından itibaren tutulmaya başlanan Devlet Salnameleri gelmektedir. Özellikle 1839-1847 tarihleri arasındaki dönemde arşivden Osmanlı Devleti'nin genel idari taksimatı hakkında bilgi veren kapsamlı belge ve defterlere ulaşamıyoruz. Ancak temin ettiğimiz belge ve defterler bu dönem için önemli bir kaynaktır. Tuncer Baykara ve Fazıla Akbal'ın idari taksimat hakkında vermiş olduğu bilgiler de bu dönemde istifade ettiğimiz önemli kaynaklar arasındadır. 1847 tarihinden sonra tutulmaya başlanan Devlet Salnamelerinden de 1847-1854 tarihleri arasındaki dönemiyle ilgili idari taksimat bilgileri fazla ayrıntılı tutulmamıştır. Bazen de salname kayıtlarıyla arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgilerin uyuşmadığı durumlar da söz konusu olmuştur. Örneğin arşiv kaynaklarında sancak olarak geçen idari bir birim, salnamelerde eyalet olarak gözükebilmektedir. Böyle durumlarda biz arşivden temin ettiğimiz belge ve defterleri ana kaynağımız olarak belirledik.

Tanzimat Fermanı Osmanlı Devleti için önemli bir dönemdir. Çünkü bu fermanla, Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal, ekonomik vaziyeti yeniden ele alınıp bir toparlanma sürecine girilmiştir. Bu ferman ile belirlenen eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Tanzimat Fermanı ile halkın can ve mal güvenliği sağlanarak vergilerin herkesin gelirlerine göre önceden saptanarak alınması hedeflenmişti. Çünkü daha öncesinde gelirlerin toplanmasında bir karmaşa söz konusuydu. Bu amaçla başta Edirne, Ankara, Aydın gibi merkeze yakın eyaletlerde mal ve nüfus sayımları yapılarak bu dönemde devletin genel vaziyeti belirlenmeye çalışılmıştı. Tanzimat'ın amacı eski ve yeni gelir kaynaklarını yeniden düzenleyerek gelirleri kontrol altına almaktı. Ayrıca bu ferman ilan edildiğinde devlet görevlileri tam olarak görevlerini yerine getirmediği gibi gelir ve gider dengesizliği için bir çözüm aranmaya başlanmıştı. Bu amaçla muhassıllık sistemi

denilen bir sisteme geçilmiştir. Ancak bu uygulama kısa süreli olmuş yeniden mülki ve idari bir yapılanmaya gidilmiştir. Ama kısa süreli de olsa muhassıllık sisteminin Osmanlı Devleti üzerinde ve idari taksimattaki yansımaları kaçınılmaz olmuştur. Muhassıllıkla mali yetkiler muhassıla verilmişti.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi muhassıllığın amacı tüm gelir kaynaklarını belirleyip gelirlerin tek elden yapılmasını sağlamaktı. Ancak bu uygulama yapılırken muhassıla mali görevlerinin yanı sıra idari sorumlulukta verilmişti. Tüm kamu işlerinin idaresi, harcamalarının kontrolü dışında ayanlar ve kadıların sorumlulukları da muhassıla devredilmişti. Bu durum idari alanda yeni bir düzenlemeydi. Çünkü muhassıla verilen bu haklar Vali, Mutassarrıf, Mültezim gibi görevlilerin de yetkilerini sınırlıyordu. Muhassıllık sisteminde idari taksimat muhassıllık birimlerine ayrılacak şekilde belirlenmişti. İdari alanda muhassıla kapsamlı bir sorumluluk verilmesinin yanı sıra topladığı gelirleri harcama yetkisine de sahipti. Bu durum gereksiz ve fazla harcamalara yol açarken merkezde toplanması beklenen gelirlerin azalmasına yol açmıştı. Bu nedenle muhassıllık teşkilatı 1842 yılında kaldırılmıştır. Kurulan Muhassıllık sisteminin kaldırılmasıyla eyalet-sancak-kaza sisteminden oluşan idari yapılanmaya geri dönmüştür. Eyaletlere Valiler, sancaklara Kaymakamlar, kazalara Kaza Müdürleri atanmıştır. Valinin mali ve idari görevleri birbirinden ayrılmıştır. Eyaletlere valinin yanında defterdar gönderilmiştir. Görev tanımları netleştirilerek, bu yönetici ve görevlilerin atamaları ve çalışma koşulları belirlenmişti. Kurulan yeni düzenlemede tüm yetki ve sorumluluklar eyalet meclislerine verilmişti.

1839-1850 tarihleri arasındaki birinci bölümde 46 Eyalet tespit etmiş bulunmaktayız. Bu dönemde en fazla dikkat çeken eyaletlerin başında Anadolu Eyaleti gelmektedir. Çünkü bu Eyalete bağlı livaların çoğu, eyalet statüsü kazanarak idari taksimat içerisinde yer almışlardır. Hüdavendigâr, Ankara, Bolu, Kastamonu, Aydın bu eyaletlerdendir. Ayrıca Ankara ve Bolu'nun bu dönemde Sancak mı? Eyalet mi? olduğu konusu tam olarak belirlenmemiştir. İncelediğimiz kaynaklar sonrasında Ankara ve Bolu'nun 1839-1850 tarihleri arasında eyalet olduğunu söyleyebiliriz. Tanzimat Fermanı'nın ilanı bu dönemde Osmanlı Devletinin giriştiği önemli bir yenilik hareketiydi. Ancak hem Tanzimat'a karşı tepkiler hem de milliyetçilik akımının yayılması ile siyasi olarak bu dönemde Osmanlı Devleti'nin gündemini Girit, Bulgaristan, Lübnan ve Suriye'deki isyanlar ile Rusya'nın kışkırtması altında olan Eflak ve Boğdan meselesi oluşturuyordu. Osmanlı devleti bu yüzyılda dış devletlerin müdahalesine daha açık bir

hal almaya başlamıştı. İsyanları zaman zaman engellemeye çalıştıysa da dış devletlerin müdahaleleri Osmanlı Devleti'nin her zaman gündemini etkilemiştir.

1850-1864 tarihleri arasındaki dönemde 40 eyalet birimi tespit edilmiştir. Bu dönemde bir önceki dönemden devam eden eyaletler olduğu gibi yeni eklenen eyaletler de olmuştur. Ancak bazı eyaletler liva (sancak) statüsünde idari taksimat içerisinde yer almıştır. Kars, Diyarbakır, Maraş ve Basra liva statüsünde idari taksimat içerisinde yer alırken, Hakkâri ve Yemen ise yeni eklenen eyaletlerdir. Bu dönemde bir önceki dönemin siyasi gündemi içerisinde yer alan Eflak ve Boğdan yine gündemdedi. Rusların müdahalesi içerisindeki bu bölgeler 1857 yılında Eflak ve Boğdan'ın Romanya adı altında birleşmesi ve 1862 yılında müşterek bir voyvodanın idaresi altında toplanmasına kadar devam etmiştir. Bunun dışında Suriye'de, Dûrziler ve Mâruniler arasında çıkan isyanlar da bu bölgedeki idari yapıyı etkiliyordu. Osmanlı idaresinde Suriye; Halep, Şam, Sayda ve Bağdat olmak üzere dört eyalete bölünmüştü. Bölgede Müslümanların dışında farklı mezheplerden gruplar da vardı. Bu durum sık sık çatışmalara yol açıyordu. Dûrziler ve Mâruniler arasında süregelen çatışmalar Lübnan olaylarını uluslararası bir sorun haline getirmişti. Bu durum 1861 yılında Cebel-i Lübnan'ın özel bir statü kazanmasına kadar devam etmiştir.

Cebel-i Lübnan'ın özerk statü kazanması özellikle merkezden uzak eyaletlerde bir hareketliliğe sebep olmuştu. Dış devletler bu uygulamayı bahane ederek Osmanlı Devletinin birçok vilayetinde de özerk bir sistemin hâkim olması için çalışmışlardır. Suriye'de ve Balkanlardaki karışıklıklar bu dönemde hızlanınca idari alanda yeni bir nizamname yapılması uygun görülmüştür. Böylece 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi yayınlanmıştır. Bu nizamname ile eyaletlerin yerini vilayetler almıştır. Birkaç eyalet bir araya gelerek yeni bir vilayet teşkil edilmiştir. Ayrıca sancak sayılarında da azalma olmuştur. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Niş, Vidin, Silistre birleştirilerek Tuna Vilayeti kurulmuştur. Vilayetteki sancak, kaza ve köylerin uzaklıkları belirlenerek mülki sınırlar ve veriler yeniden gözden geçirilmiştir. Bosna ve Hersek Bosna Vilayeti olarak, Şam ve Sayda Suriye Vilayeti olarak idari taksimatta yer almıştır. Bu ve bundan sonra hazırlanan nizamnamelerin amacı merkeze bağlı bir idari sistemi oluşturmaktı. Ayrıca oluşturulacak vilayet meclislerinde üyelerin halk tarafından seçilmesi ve vilayetlerdeki her türlü meselenin bu meclislerde çözülerek idari sistemin işleyişini kolaylaştırmaya çalışılmaktaydı.

1864-1880 tarihleri arasındaki dönemde 42 Eyalet (Vilayet) ismi tespit edilmiştir. Bu dönemin en önemli olayı yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1864 Vilayet Nizamnamesiydi. Bu nizamname sonrasında yayınlanan pek çok nizamname idari yapıyı güçlendirmek ve merkeziyetçilik adına yapılmıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Eyaletler kaldırılarak yerine Vilayet üniteleri kurulmuştur. Bu bölümden itibaren tablolarımızda ve metnimizde eyalet yerine vilayet, liva yerine sancak birimini kullanmayı tercih ettik. Özellikle 1864 tarihinden sonraki Devlet Salnamelerinde idari taksimat sıralaması yapılırken Vilayetlerden sonra sancak isimleri verilmiş liva tabiri kullanılmamıştır. Ancak 1864 ve sonrasındaki nizamnamelerde “Vilayetler livalara, livalar kazalara..” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Yine birçok arşiv belgesinde vilayetler ve sancaklar şeklinde idari taksimat birimleri verilirken sancak yerine liva ünitesinin de kullanıldığı olmuştur. Bu bakımdan liva ve sancak birimlerinin birbiri yerine kullanılan idari üniteler olduğunu söyleyebiliriz.

Vilayet Nizamnamesi öncelikle merkeze yakın eyaletlerde uygulamaya koyulmuştur. Bu bakımdan çoğu idari birim Vilayet değil de Eyalet olarak idari taksimatta yer almıştır. Bu dönemdeki salname kayıtlarının daha düzenli ve açıklayıcı tutulduğunu görüyoruz. Bu durum salname ve belgeleri karşılaştırırken bize kolaylık sağlamıştır. Bu dönemde Tuna, İşkodra, Tırhala, Prizren, Manastır, Kosova daha önceki dönemden farklı olarak bu bölümde idari taksimat içerisinde yer alan vilayetlerdir. Diyarbakır da daha önceki bölümde sancak (liva) statüsünde yer alırken bu bölümde vilayet olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin etkilendiği siyasi olayların başında Doğu Rumeli gelmektedir. Bu bölgede büyük bir hareketlilik vardı. İngiltere'nin büyük Bulgaristan kurulmasına karşı gösterdiği şiddetli muhalefet karşısında Rusya büyük Bulgaristan topraklarından bir kısmının Doğu Rumeli adıyla muhtar bir vilayet haline getirilmesini sağlamıştı. Ancak sonrasında Doğu Rumeli Bulgaristan'dan alınarak Osmanlı hâkimiyetine bırakılmıştır. İşte Balkanlardaki bu siyasi karışıklık yeni vilayetlerin de ortaya çıkmasını sağlamıştı. Kosova, Manastır, Tırhala, Prizren bu süreçte kısa süreli idari taksimat içerisinde yer alan vilayetler olmuştur. 1864-1880 tarihleri arasındaki dönem idari alanda yapılan yeniliklerin çokça yaşandığı bir dönemdi. 1864 Vilayet Nizamnamesinden sonra, 1871 Vilayet Nizamnamesi, 1876 Vilayet Talimatnamesi, 1876 Kanuni Esasi, 1877 İdare-i Vilayet Kanunu gibi kanunnameler yayımlanmıştır. Bu kanunnameler ile idari yapıyı ve idari görevlilerin sorumlulukları belirlenmeye çalışılırken merkeze bağlı bir devlet yapısı hedef alınmıştı.

1864-1868 vilayet nizamnameleri ile Hristiyan nüfus barındıran sancaklarda Hristiyanlardan birer mutasarrıf muavini olarak atıldığı gibi, özellikle Tırnovi, Vidin, Niş ve Sofya sancaklarına Hristiyan muavin tayin edilmiştir. Ancak bu uygulama 1871 Nizamnamesi ile hayata geçirilmiştir. 1871 Vilayet Nizamnamesi 1864 Vilayet Nizamnamesinden farklı olarak vilayet idaresinde çalışan memurların görev ve sorumluluklarını genişçe açıklamıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Vali Muavini denilen idarecinin görev ve sorumlulukları belirlenmiştir. Ancak 1871 Vilayet Nizamnamesi ile Vali Muavini tayini yapılmıştır. 1871 Nizamnamesi ile vilayet idaresinde iş yükü çoğaltılarak merkezi hükümetin kontrolü arttırılmıştır. 1871 Nizamnamesi ile nahiye birimi belirlenmiştir. Ancak 1877 Nizamnamesinde nahiye teşkilatının kazadan sonra gelen idari bir birim olduğu netleşmiştir. Ayrıca bu nizamname ile idari birimlerde görev yapacak idarecilerin şartları da daha açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu dönemde ayrıca 1877 vilayet belediye kanunu çıkarılarak belediyelere imar, bayındırlık, temizlik gibi görevler yüklemiştir. 1876'da yürürlüğe giren Kanuni Esasi ile vilayet, liva ve kaza meclislerinin çalışma esasları özel yasa ile düzenlenmiştir.

1880-1914 tarihleri arasındaki dönemde vilayet sayısı 38'dir. Boğdan, Eflak, Silistre, Vidin, Niş, Üsküp, Tırhala, Prizren'i bu dönemde vilayet olarak görememekteyiz. İdari taksimata yeni eklenen vilayetler ise Dersim Musul, Basra, Beyrut, Rumeli Şarkî ve İstanbul'dur. Önceki dönemden kendini gösteren ve bu dönemde daha belirgin bir şekilde tespit ettiğimiz mümtaz (imtiyazlı) eyaletler ve sancaklar da idari taksimat içerisinde yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nde kendilerine mahsus idare olunan ve bazısının idarecisi doğrudan merkez tarafından tayin edilen eyaletler vardı. Bir bakıma iç işlerinde serbest olup senelik vergi verirlerdi. Ayrıca sefer sırasında orduya askeri birlikler gönderirdi. Bunlara imtiyazlı eyaletler denirdi. Bu dönemde Kırım, Cezayir-i Bahri-i Sefid gibi eyaletler elden çıkmışsa da Mısır, Trablusgarp, Kıbrıs, Sisam, Tunus, Girit, Bosna gibi yerler mümtaz (imtiyazlı) eyalet olmuştur. Osmanlı devleti bu dönemde birçok toprak kaybı olmuştur. Kıbrıs 1878'den sonra İngiliz hâkimiyeti altına girmiştir. Afrika'da iktisaden pek de önemli olmayan Cezayir ve Tunus zaten 18. Yüzyılda fiilen ayrılmış ve bu ayrılık 19. Yüzyılda kesinleşmişti. Bu bölgeler dışında Sırbistan 1815'te Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış ve on beş yıl sonra da Yunanistan müstakil olmuştur. 1876-78 Osmanlı-Rus savaşı ise Bulgaristan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Kafkas bölgelerinin ayrılması ile neticelenmiş, Selanik limanı da dâhil Edirne'den İstanbul'a

kadar uzanan bölge hariç, Avrupa'da kalan eyaletlerin hemen hepsi 1911 ile 1913 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin idari taksimat birimlerini belirlemeye çalışırken, dönemin siyasi vaziyetinin ve uygulamaya geçirilen düzenlemelerin son derece etkili olduğunu söylemeden geçemeyeceğiz. Nitekim Tanzimat Fermanı ile sağlanmaya çalışılan idari güç, milliyetçilik akımın etkisi ve yabancı devletlerin kışkırtması idari birimlerde değişimi kaçınılmaz olarak hızlandırmıştır. Bu dönemlerde Balkanlarda ve Arap Yarımadasındaki eyaletlerdeki değişiklikler de idari taksimata fazlaca yansımıştır. Tanzimat döneminde birçok sancak eyalet statüsü kazanmıştır. İzmir, Bolu, Kastamonu, Ankara bu sancaklara örnektir. Bu idari birimler gibi Anadoludaki birçok eyalet günümüzde de şehir olarak sınırlarını korumuştur. Aslında Osmanlı Devleti'nin idari taksimatını belirleyen ana hedef merkezîyetçiliğe dayalı idaresi daha kolay eyaletler oluşturmayı sağlamaktı. Daha geniş sınırlara sahip birçok sancaktan oluşan eyaletler yerine, coğrafi olarak sınırları belirgin yönetimi daha kolay idare edilebilen eyaletler, 19. yüzyıl Osmanlı Devleti idari taksimatının temellerini oluşturmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin siyasi vaziyeti dışında idari yapısındaki düzenlemeler de idari taksimatı yakından etkilemiştir. Örneğin yukarıda da bahsettiğimiz gibi 19. yüzyıl Cebel-i Lübnan'a verilen özerklik ile diğer vilayetlerde başlayan ayaklanmalarla, yeni bir nizamnameye ihtiyaç duyulmuş ve 1864 Vilayet Nizamnamesi yayınlanmıştır. Sonrasında bunun gibi birçok nizamname Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki idari vaziyetini güçlendirmek adına yapılmış, görevlerin ve kuralların daha belirginleştiği merkezîyetleştirmeye dayalı bir idari yapı hedef alınmıştır. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru kaybetmeye başladığımız topraklar idari taksimat birimlerinin azalarak yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu nedenle siyasi ve idari alanda sağlanamayan otorite idari taksimat birimlerine de yansımıştır.

Balkanlarda ve Arap Yarımadasındaki eyaletler Osmanlı Devleti'nin idari taksimatında en çok değişiklik gösteren bölgelerdir. Bu bölgelerin farklı kültür ve mezhepten oluşan nüfuzu, yabancı devletlerin kışkırtmalarına açık hale gelmesine sebep olmuştur. Bu nedenle bu bölgelerdeki birçok eyalet kısa süreliğine idari taksimat içerisinde yer alıp sonrasında sancak olarak başka bir eyalete bağlanmıştır. 1864-1880 tarihleri arasındaki dönemi ele aldığımız üçüncü bölümde bu değişiklikler oldukça fazladır. Aynı şekilde Suriye, Basra, Bağdat, Musul gibi idari birimlerde de özellikle İngiltere ve Fransa'nın kışkırtmaları ve idari hâkimiyetin zayıflaması, bu bölgede de idari

değişikliklere sebep olmuştur. Garp ocakları dediğimiz Tunus, Cezayir, Trablusgarp gibi eyaletler ise Osmanlı Devleti'nin elinden çıkana kadar idari taksimat sıralamasında istikrarını koruyan eyaletler olmuştur. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru, Girit, Kıbrıs, Mısır, Bosna, Bulgaristan eyaletleri ile birlikte imtiyazlı eyalet statüsünde idari taksimat içerisinde yer almıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu eyaletlerin merkezden uzak idare edilen ve yabancı devletlerin kışkırtmasına açık eyaletler olmasıdır. Bu süreç zamanla bu eyaletlerin elden çıkmasına kadar devam etmiştir. Ayrıca hudut dediğimiz Van, Hakkâri, Çıldır, Kars, Erzurum statüsü (eyalet-sancak) olarak sürekli değişen idari birimler olmuştur. Osmanlı Devleti'nde sınırdaki güvenliği sağlamak ve merkeziyetçiliği korumak adına bu değişikliklerin sık yaşandığını düşünmekteyiz. Bu açıdan 19. yüzyıl Osmanlı Devleti idari taksimatı, 19. yüzyılın başından sonuna kadar idari taksimat değişikliklerinin sık yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemi siyasi vaziyet ve idari değişikliklerle değerlendirerek açıklamaya çalıştık. Her bölüm sonunda hazırladığımız genel idari taksimat tablosunun, değişikliklerin tespiti açısından faydalı olacağını düşünmekteyiz.

BİBLİYOGRAFYA**I-BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ****1-BAB-I ASAFİ -SADARET****A.M (SADARET MÜTEFERİK EVRAKI):**

Dosya: 10 Gömlek: 52

Dosya: 10 Gömlek: 53

Dosya: 14 Gömlek:82

Dosya: 10 Gömlek: 13

A.MKT(BAB-I ASAFİ SADARET MEKTUBİ KALEMİ):

Dosya: 103 Gömlek: 64

Dosya: 231 Gömlek: 18

Dosya: 211 Gömlek: 10

Dosya: 34 Gömlek: 49

Dosya: 28 Gömlek:31

Dosya: 29 Gömlek:51

Dosya: 7 Gömlek: 80

Dosya: 6 Gömlek: 29

A.MKT.UM (SADARET MEKTUBİ KALEMİ UMUM VİLAYET EVRAKI)

Dosya: 479 Gömlek: 81

Dosya:386 Gömlek:5

A.MKT.MHM (SADARET MEKTUBİ MÜHİMME KALEMİ EVRAKI)

Dosya: 12 Gömlek: 45

Dosya: 316 Gömlek:7

Dosya:339 Gömlek:43

Dosya:387 Gömlek:5

Dosya:490 Gömlek:58

Dosya: 109 Gömlek: 22

Dosya: 264 Gömlek: 19

A.MKT.NZD (SADARET MEKTUBİ KALEMİ NEZARET VE DEVAİR YAZIŞMALARINA AİT BELGELER)

Dosya:61 Gömlek:65

A.DVN.DVE (DÜVEL-İ ECNEBİYE KALEMİ)

Dosya:4 Gömlek:152

A.DVN.MHM (MÜHİMME KALEMİ BELGELERİ)

Dosya: 1 Gömlek:91

A.DVN.MKL (SADARET DİVAN MUKAVELENAMELERİ)

Dosya:15 Gömlek:26

A.DVNSNŞT.d (BAB-I ASAFİ DİVAN-I HÜMAYUN SİCİLLERİ NİZAMET DEFTERLERİ)

Dosya:80

2-CEVDET

C.DH (CEVDET DÂHİLİYE)

Dosya: 284 Gömlek:11827

Dosya: 251 Gömlek: 12520

Dosya: 165 Gömlek: 8233

Dosya: 160 Gömlek: 7993

Dosya: 87 Gömlek: 4033

Dosya: 56 Gömlek: 2800

Dosya: 241 Gömlek: 120127

Dosya: 217 Gömlek: 10802

Dosya:231 Gömlek: 11512

Dosya: 289 Gömlek: 14412

Dosya: 262 Gömlek: 13091

Dosya: 264 Gömlek: 113179

Dosya: 110 Gömlek: 5499

Dosya: 51 Gömlek: 2534

Dosya: 3 Gömlek: 101

Dosya: 154 Gömlek: 7687

Dosya: 56 Gömlek: 280

C.ML (CEVDET MALİYE)

Dosya: 206 Gömlek: 8483

3-DÂHİLİYE NEZARETİ

DH. EUM. MKT (DÂHİLİYE EMNİYET-İ UMUMİYE MUHABERAT VE TENKİSAT MÜDİRİYETİ EVRAKI)

Dosya: 2013

DH.HMŞ (DAHİLİYE NEZARETİ HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ EVRAKI)

Dosya: 28 Gömlek:23

DH.ŞFR (DAHİLİYE NEZARETİ ŞİFRE EVRAKI)

Dosya: 373 Gömlek: 32

DH. İUM (DÂHİLİYE NEZARETİ İDARE-İ UMUMİYE EVRAKI)

Dosya: 6 Gömlek: 77

DH.MKT (BAB-I DEFTERİ HAREMEYN MUKATAASI KALEMİ DEFTERİ)

Dosya: 1348 Gömlek: 25

Dosya: 1699 Gömlek: 27

DH.TMIK.S (DAHİLİYE NEZARETİ TESRİ-İ MUAMELAT VE ISLAHAT KOMİSYONU)

Dosya: 2 Gömlek:94

Dosya: 2 Gömlek:124

4-İRADERLER

İ.DH (İRADE DÂHİLİYE)

Dosya: 1065 Gömlek: 83417

Dosya: 540 Gömlek: 37538

Dosya: 249 Gömlek: 15248

Dosya: 251 Gömlek:15440

Dosya: 782 Gömlek: 63609

İ.MMS (İRADE MECLİS-İ MAHSUS)

Dosya: 68 Gömlek: 3183

Dosya: 133 Gömlek: 5692

Dosya: 133 Gömlek: 5692

Dosya: 49 Gömlek: 2110

Dosya: 34 Gömlek: 1397

İ.MVL (İRADE MECLİS-İ VALA)

Dosya: 176 Gömlek: 5228

Dosya: 504

Dosya: 291 Gömlek: 11668

Dosya: 295 Gömlek: 11980

5-KAMİL KEPECİ

KK.d (KAMİL KEPECİ)

Dosya: 5802

6- MALİYE NEZARETİ

ML.d (MALİYE KALEMİ DEFTERLERİ)

Dosya: 1701

ML.MSF.d (MALİYE MASARIFAT DEFTERLERİ)

Dosya: 17358

Dosya: 18337

Dosya: 2113

Dosya: 4088

Dosya: 16201

ML.VRD.CMH.d (MALİYE VARİDAT MUHASEBESİ CİZYE DEFTERİ)

Dosya: 1126

7-MECLİS-İ VALA

MVL (MECLİS-İ VALA EVRAKI)

Dosya: 650 Gömlek: 68

Dosya: 717 Gömlek: 102

Dosya: 704 Gömlek: 1

Dosya: 420 Gömlek:62

8-ŞURAY-I DEVLET

ŞD (ŞURAYI DEVLET EVRAKI)

Dosya: 1876 Gömlek: 45

9-YILDIZ

Y.PRK.MYD (YILDIZ PERAKENDE EVRAKI YAVERAN VE MAİYYET-İ SENİYYE ERKAN-I HARBİYE DAİRESİ)

Dosya:3 Gömlek: 6

II. SALNAMELER

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye (Devlet Salnamesi)

H. 1263 (M.1847) Tarihli Devlet Salnamesi

H. 1264 (M.1848) Tarihli Devlet Salnamesi

- H. 1265 (M.1849) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1266 (M.1850) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1267 (M.1851) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1268 (M.1852) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1270 (M.1854) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1271 (M.1855) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1272 (M.1856) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1273 (M.1857) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1274 (M.1858) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1275 (M.1859) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1278 (M.1861) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1279 (M.1862) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1280 (M.1863) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1281 (M.1864) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1282 (M.1865) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1283 (M.1866) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1284 (M.1867) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1285 (M.1868) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1286 (M.1869) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1287 (M.1870) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1288 (M.1871) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1289 (M.1872) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1290 (M.1873) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1291 (M.1874) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1292 (M.1875) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1293 (M.1876) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1294 (M.1877) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1295 (M.1878) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1296 (M.1879) Tarihli Devlet Salnamesi
H. 1297 (M.1880) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1298 (M.1881) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1299 (M.1882) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1300 (M.1883) Tarihli Devlet Salnamesi

H. 1301 (M.1884) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1302 (M.1885) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1303 (M.1886) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1304 (M.1887) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1305 (M.1888) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1306 (M.1889) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1307 (M.1890) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1308 (M.1891) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1309 (M.1892) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1310 (M.1893) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1311 (M.1894) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1312 (M.1895) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1313 (M.1896) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1314 (M.1897) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1315 (M.1898) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1316 (M.1899) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1317 (M.1900) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1318 (M.1901) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1319 (M.1902) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1320 (M.1903) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1321 (M.1904) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1322 (M.1905) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1323 (M.1906) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1324 (M.1907) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1325 (M.1908) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1326 (M.1909) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1327 (M.1910) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1328 (M.1911) Tarihli Devlet Salnamesi
H.1333 (M.1915) Tarihli Devlet Salnamesi
1925 Tarihli Devlet Salnamesi
1926 Tarihli Devlet Salnamesi
1927 Tarihli Devlet Salnamesi

III- DÜSTÜRLAR

Düstür, Birinci Tertip, C.1, T.B.M.M Kütüphanesi, (H.1289/M.1872)

Düstür, Birinci Tertip, C.3, T.B.M.M Kütüphanesi, (H.1293/M.1876)

Düstür, Birinci Tertip, C.1, T.B.M.M Kütüphanesi, (H.1299/M.1882)

IV- TETKİK ESERLER

- AĞAVER, Tunç; “ *Vilayet Salnamelerine Göre Erzurum Vilayeti (H.1310, 1317, 1318)*” , Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2010
- AKBAL, Fazıla; “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus” , *Belleten*, C.XV, T.T.K, Ankara, 1951
- AKBAYAR, Nuri; Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001
- AKÇURA, Yusuf; *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, T.T.K, Ankara, 1988
- AKDAĞ, Mustafa; *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul, 2010
- AKMAN, Mehmet; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı 1. Tertip Düstur'un Tarihi Fihrist ve Dizini, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, S.3, 2007
- AKSIN, Ahmet; *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ, 1999
- AKSIN, Ahmet; “ Sultan Abdulaziz İsmiyle Adlandırılan Vilayet: Mamuretü'l-Aziz (Harput)” , *Sultan Abdulaziz ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, C.1, Ankara, 2014
- AKSIN Ahmet- KARAKAŞ Erdal; “ Nüfus İcmal Defterine Göre 19. Yüzyılda Arapgir “, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.10, Ankara, 2002
- AKSUN, Ziya Nur; *Osmanlı Tarihi*, C.5-6, İstanbul, 1994
- AYDIN, Bilgin; “ Salname “, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36, 2009
- AKYEL, Salih; *5 Numaralı Eğin Şer'iyye Sicili 1256-1258 (M. 1840-1843)*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2002
- AKYILDIZ, Ali; *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul, 2013
- AKYILDIZ, Ali; *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul, 2003
- ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2005
- ARSLAN, Hasan; *17. Yüzyıllarda Maraş Sancağı*, Kahramanmaraş, 2014
- BAYKARA, Tuncer; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara, 1988
- BAYKARA, Tuncer; “Kaza” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.25, 2002

- BAYRAKTAR, Hilmi; Tanzimat'tan Cumhuriyete Urfa Sancağı, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Merkezi Yayınları No:14 Tarih Şubesi Yayınları No:12*, Elazığ, 2007
- BAYRAKTAR, Hilmi; XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadi Vaziyeti, *Fırat Üniversitesi Orta-Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No:8*, Elazığ, 2004
- BELGE, Hadi; *80 Numaralı ve (H.1296-1301, M. 1878-1884) Tarihli Tokat Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2002
- BEZEN, Gülay Öğün; “ Rakka Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, 2007
- BERKES, Niyazi; *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY, İstanbul, 2002
- BİNZOUBA, Mohammed Majed; *Vilayet Nizamnamelerinin Basra'da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009
- BOSTAN, İdris; “ Yemen Maddesi “; *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43, 2013
- BUZPINAR, Tufan; “ Suriye Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, 2009
- ÇADIRCI, Musa; *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Ankara, 2007
- ÇADIRCI, Musa; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*; T.T.K, Ankara; 1991
- ÇAKAR, Enver; *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus (1516-1579)*, T.T.K, Ankara, 2012
- ÇAKAR, Enver; “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Şam Eyaleti” , *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, Temmuz 2003, Elazığ
- DİNÇ, Fasih; *XIX. Yüzyılda Kerkük*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Elazığ, 2016
- EFE, Ayla; “ *Muhassıllık Teşkilatı* “ , Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eskişehir, 2002
- EFE, Ayla; “ Tanzimat'ın Eyalet Reformları 1840-64 Silistre Örneği” , *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.22, 2009
- EFE, Ayla; “Osmanlı Devleti'nde Mali Sistem Arayışının Getirdiği Yerel Yönetim Uygulamaları: Muhassıllık Örneği” , *Tarih Dergisi*, S.49, İstanbul, 2010
- ERDAL, İbrahim; *XIX. Asır Sonlarında İçel Sancağı Anamur Kazası*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 1998

- EKİNCİ, Ekrem Buğra; *Osmanlı İdaresinde Âdem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler*, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.6, 2008
- EMECEN, Feridun; “ Hüdavendigâr Maddesi “, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul, 1998
- EMECEN, Feridun-LOWRY Heath W. ; “ Trabzon Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul, 2012
- EROĞLU, Cengiz – BABUCOĞLU, Murat- ÖZDİL, Orhan; *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*, Ankara, 2012
- ERYILMAZ, Bilal; *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul, 2006
- FAROQHI, Suraya (Çeviren: Ercan Ertürk), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, 2012
- GENÇOĞLU, Mustafa; “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma “, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2(1), 2011
- GÜLER, İbrahim; *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1992
- GÜLSOY, Ersin; “ Sayda Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.36, İstanbul, 2009
- GÜLSOY, Ersin; “ Kandiye Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul, 2001
- GÜNDÜZ, Ahmet; “ Şehrizor Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul, 2010
- GÜNDÜZ, Gülşenem; *Osmanlı Belgelerinde Osmanlı Devleti'nin Basra Politikası (178-1907)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010
- HACISALİHOĞLU, Mehmet; “ Sırbistan Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul, 2009
- HALAÇOĞLU, Yusuf; *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, T.T.K, Ankara, 1991
- HALAÇOĞLU, Yusuf; “Bağdat Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul, 1991
- HALİLOĞLU, Feride; *8 Numaralı Şam-ı Şerif Ahkam Defterine Göre Şam Bölgesinde Ekonomik ve Sosyal Hayat (1839-1843)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011

- HURÇ, Ramazan; *233 Nolu Şer'iyye Siciline Göre Kahramanmaraş'ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (H.1292-1295) (M.1876-1878)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995
- HUT, Davut; *Musul Vilayetinin İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı (1864-1909)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006
- İNALCIK, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C.2*, İstanbul, 2004
- İNALCIK, Halil; "Rumeli Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul, 2008
- İNBAŞI, Mehmet; "Üsküp Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2013
- KADAN, Ükkase; "Hüdavendigâr Vilayetinin Kuruluşu, Teşkilatı ve İdaresi", Uludağ Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2002
- KARAGÖZ, Mehmet; XVIII. Asrın İlk Yarısında Osmanlı İdari Taksimatı İçerisinde Kayserinin İdari Durumu, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, 2000
- KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi, C.V*, Ankara, 1999
- KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi, C.VI*, Ankara, 1999
- KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi, C.VIII*, Ankara, 1999
- KARPAT, Kemal; "Eflak Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul, 1994
- KARPAT, Kemal; *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul, 2003
- KARPAT, Kemal; *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul, 2001
- KAVAS, Ahmet; "Trablusgarp Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.41, 2013
- KIEL, Machiel; "Niş Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul, 2007
- KIEL, Machiel; "Silistre Maddesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul, 2009
- KILIÇ, Orhan; *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Van*, Van, 1997
- KILIÇ, Orhan; *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Elazığ, 1997
- KILIÇ, Orhan; "Kürdistan Tabirinin Osmanlı Uygulamasında Muhtevası Üzerine Bazı Tespitler (16. 18. Yüzyıllar)", *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, C.1, T.T.K*, Ankara, 2014
- KILIÇ, Orhan; "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı: Beylerbeylikler, Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler", *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Ankara, 2002

- Kılıç, Selda; “ 1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa, *Anakara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.37, Ankara, 2005
- KURŞUN, Zekeriya; “ Hicaz Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C17, İstanbul, 1998
- KUTLU, Sacit; *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyulunda Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul, 2007
- KÜÇÜK, Cevdet; “ Erzurum Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul, 1995
- MCEVEDEY, Colın; *Yakınçağ Tarihi Atlası*, İstanbul, 2003
- MASTERS, Bruce; “ Halep Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.15, İstanbul, 1997
- ORHONLU, Cengiz; “ Habeş Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, 1996
- ORTAYLI, İlber; *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara, 2008
- ORTAYLI, İlber; *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, T.T.K, Ankara, 2011
- OSMANOĞLU, Ahmed Emin; “ *Hicaz Eyaletinin Teşkkülü (1841-1864)*” , Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004
- ÖZCAN, Abdulkadir; “ Boğdan Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul, 1992
- ÖZKAYA, Yücel- AKYILDIZ, Ali; “ Muhassıllık” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.31, 2006
- ÖZTÜRK, Mustafa; *243 Numaralı Ankara Şer’iyye Sicili, (H.1254-1256/M.1838-1840)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1979
- SAKAOĞLU, Necdet; *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007
- SAMIRKIRAN, Oğuzhan; *Osmanlı İdaresinde Şam (1750-1800)*, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2003
- SAMİ, Şemseddin; *Kâmûsû’l-Â’lâm*, C.5, Ankara, 1996
- SAMUR, Sabahattin; *Suriye Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü, Doktora Tezi, Ankara 1988

- SARICAOĞLU, Mehmet Esat; *II. Mahmut Döneminde Edirne'nin Sosyo-Ekonomik Durumu*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997
- SAYGIN, Ertan; *Zonguldak 1288-1289 Yıllarına Ait Şer'iyeye Sicil Defteri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002
- SEYYİD, Muhammed; “ Mısır Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.29, İstanbul, 2004
- SEZEN, Tahir; *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006
- ŞAHİN, Meral; *576 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyeye Siciline Göre Afyon (H.1265-1268, M.1848-1851)*, Yüksek Lisans Tezi, Nisan, 2001
- TAŞDEMİR, Osman; *223 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1288-1290/M.1872-1813)*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1999
- TUKİN, Cemal; “ Girit Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul, 1996
- TURAN, Şerafettin; *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı*, Ankara, 1963
- UMAR, Ömer Osman; *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2004
- ÜNAL, Mehmet Ali; *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta, 2015
- ÜNLÜ, Mucize; “ *Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*” , On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun, 2002
- ÜNLÜ, Mucize; “ *Manastır Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1917)*” , On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 1996
- ÜNLÜ, Mucize; “ *Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*” , On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun, 2002
- ÜNVER, Metin; *1864 Vilayet Nizamnamesi “ Vilayet Nizamnamelerinin Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatına Etkileri (1864-1876)” , Türkiye Ve Amme İdaresi Enstitüsü Vilayet Nizamnamesinin 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2015

- YILMAZÇELİK, İbrahim; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*, T.T.K, Ankara, 1995
- YILMAZÇELİK, İbrahim; “ Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)” , *Osmanlı Ansiklopedisi, C.6*, Ankara, 1999
- YILMAZÇELİK, İbrahim; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, 1999
- YILMAZÇELİK, İbrahim; *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, Ankara, 2012
- YÜCEL, Yaşar- SEVİM, Ali; *Türkiye Tarihi, C4*, Ankara, 1992
- ZAMOLO Divna Djuric; “ Belgrad Maddesi” , *TDV İslam Ansiklopedisi, C.5*, İstanbul, 1992

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ela ÖZKAN
Öğrenci Numarası	112211203
Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ahmet AKSIN
Tez Başlığı (Türkçe)	19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914)

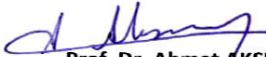
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 289 sayfalık kısmına ilişkin, 09/03/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 23'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Ahmet AKSIN
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

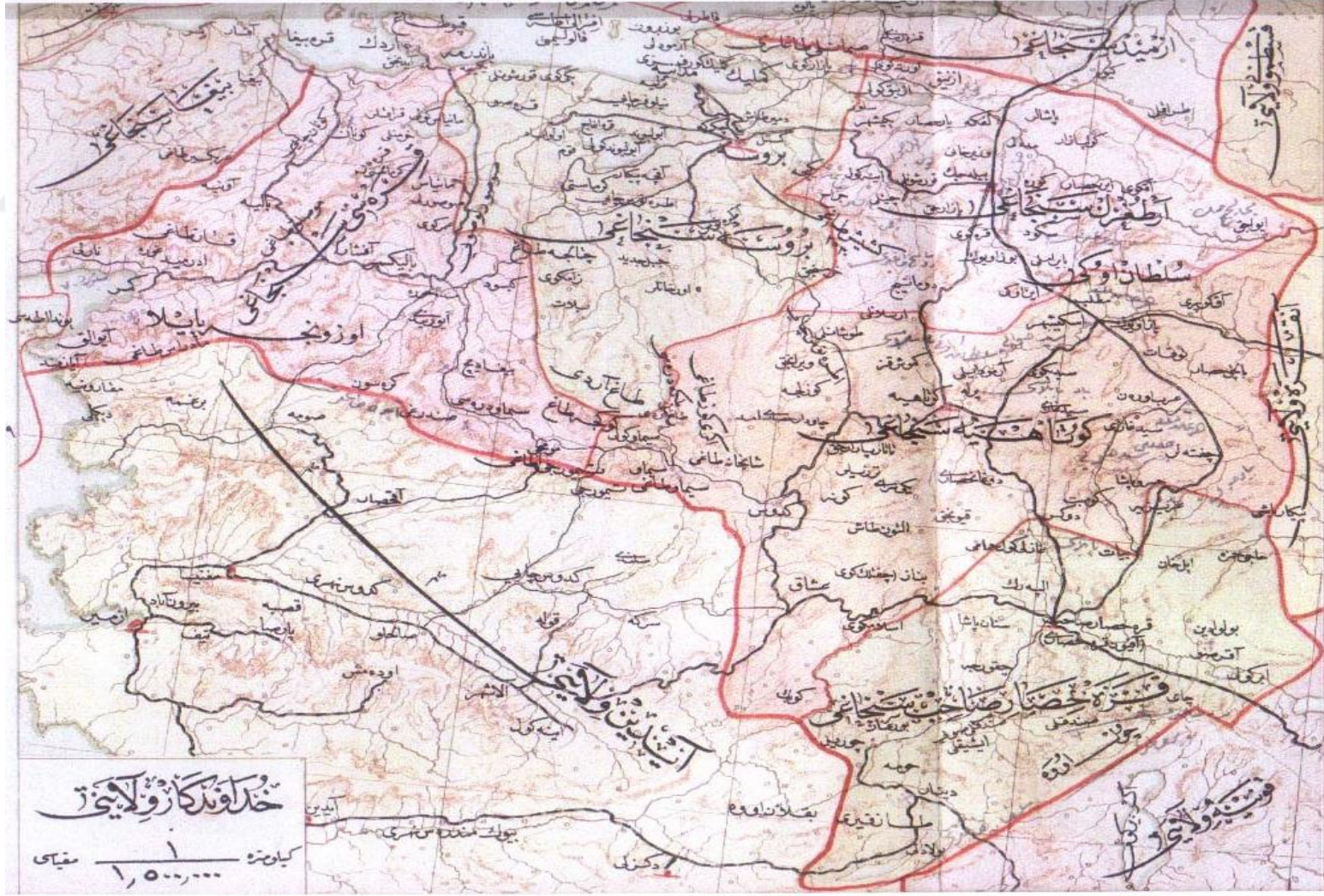
Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

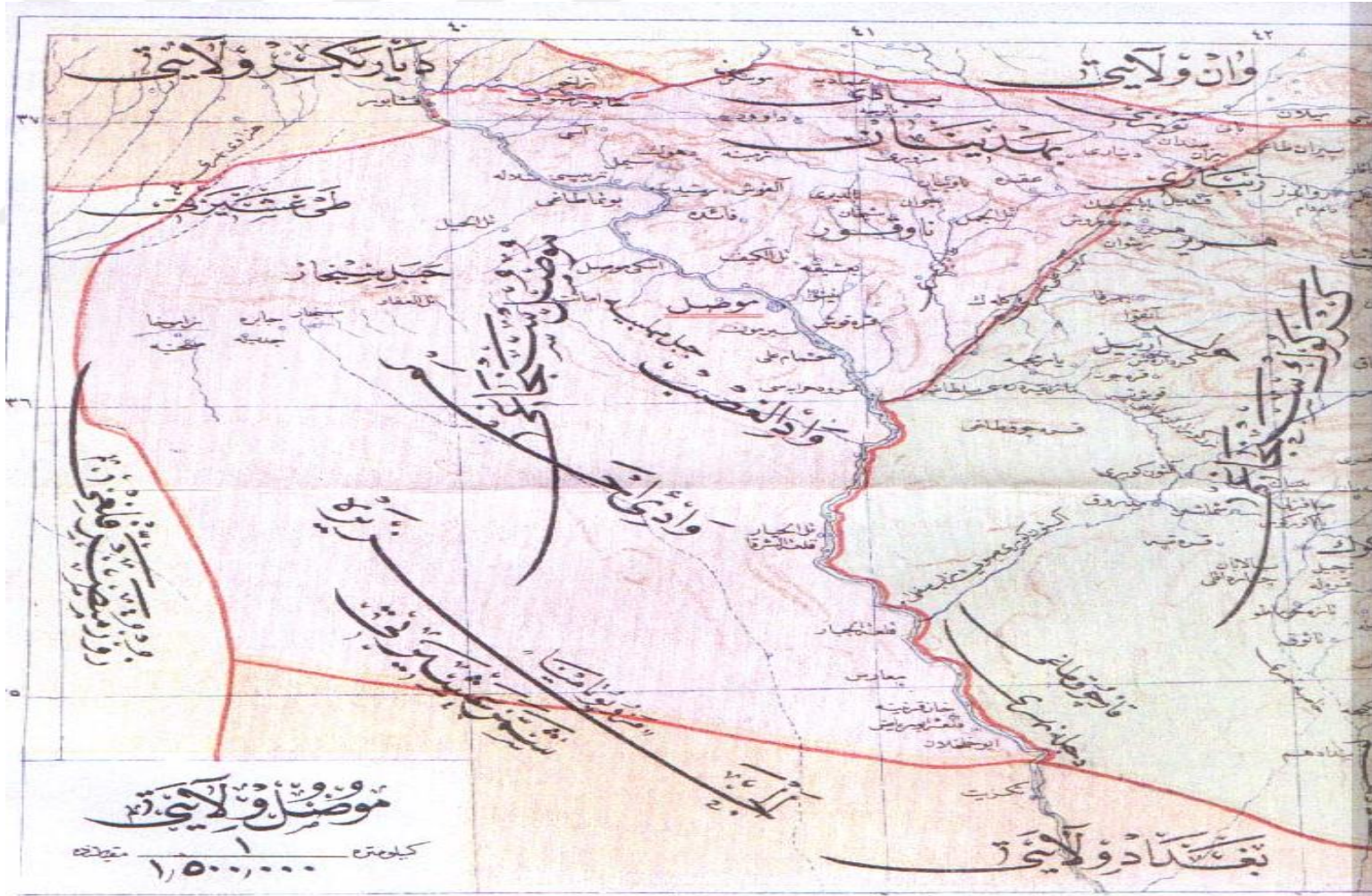
Ek 2. 20. yy Osmanlı Vilayetleri

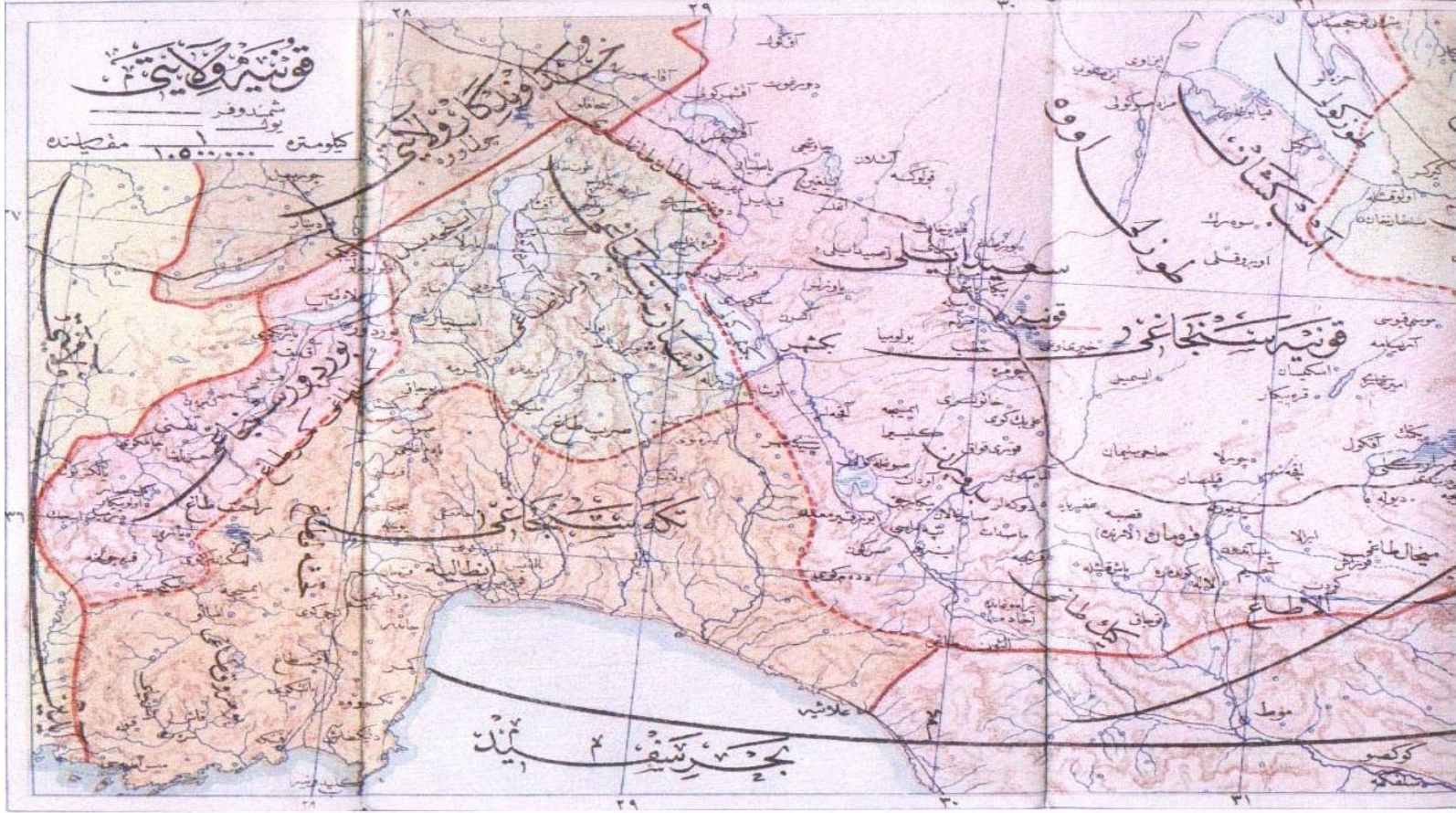
Harita 1. Bir Osmanlı Haritası İlham alınarak tarafımızdan hazırlanmıştır.

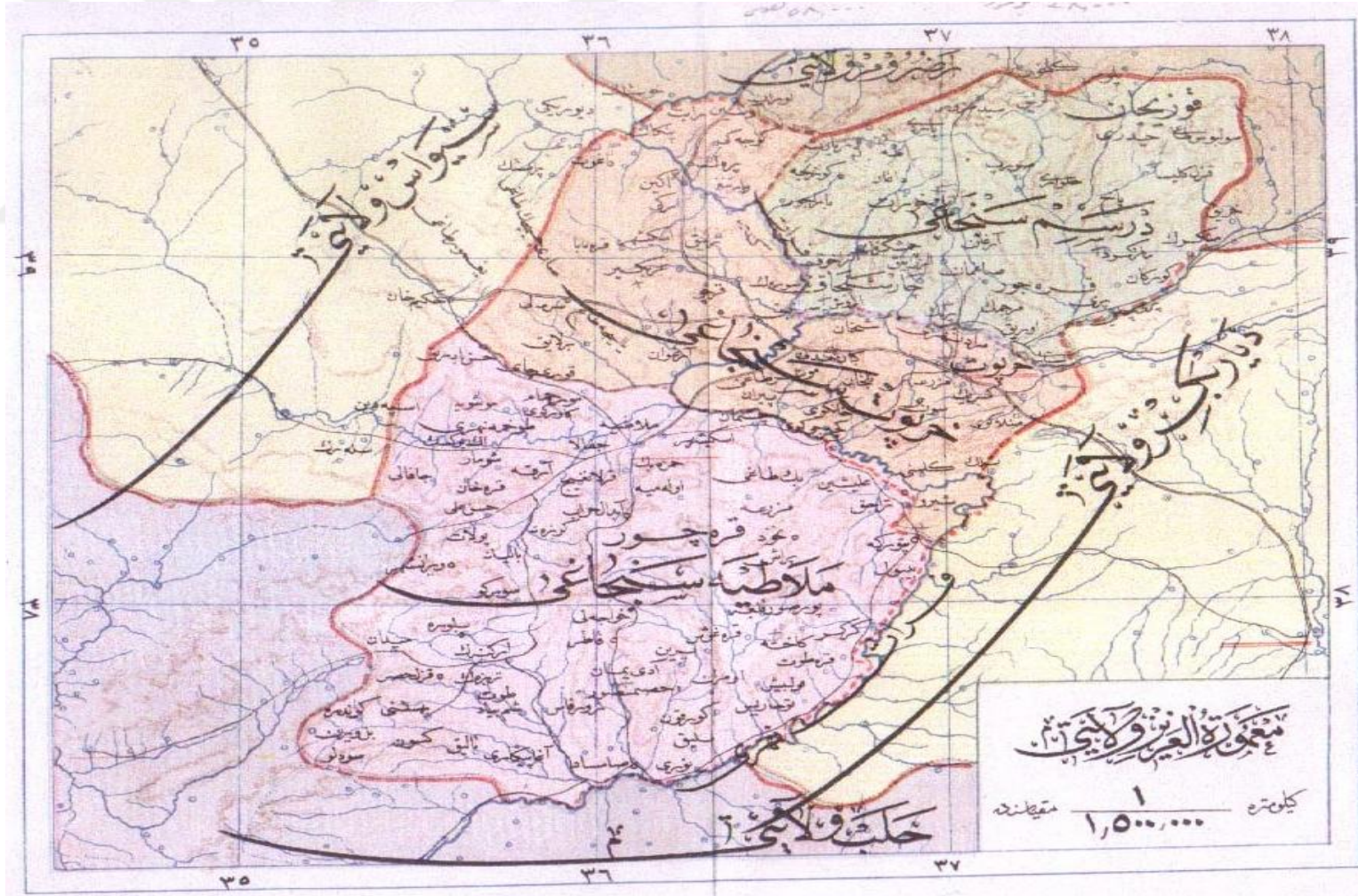
Harita 2. Hüdavendigâr Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

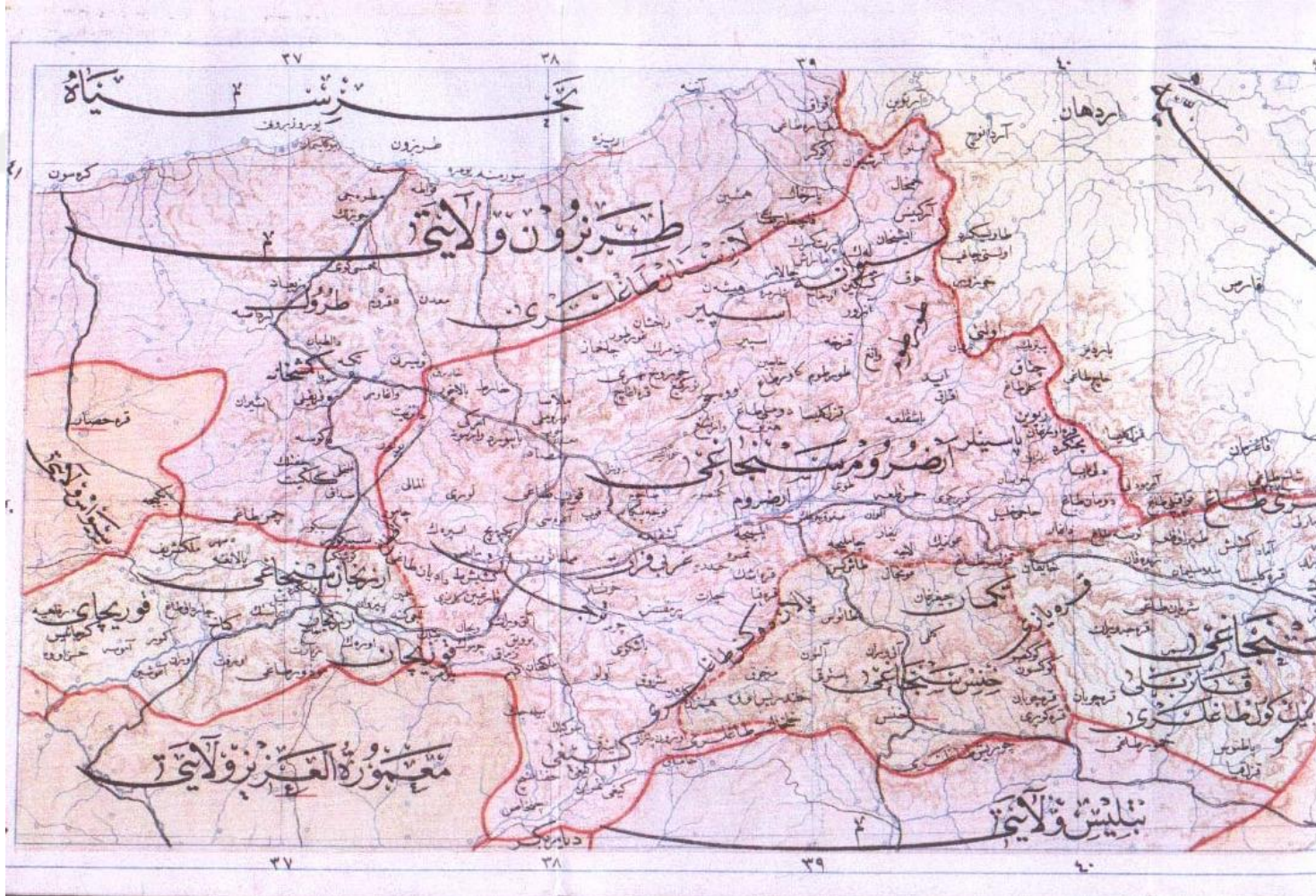
Harita 3. Musul Vilayeti (Necdet Sakaoglu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

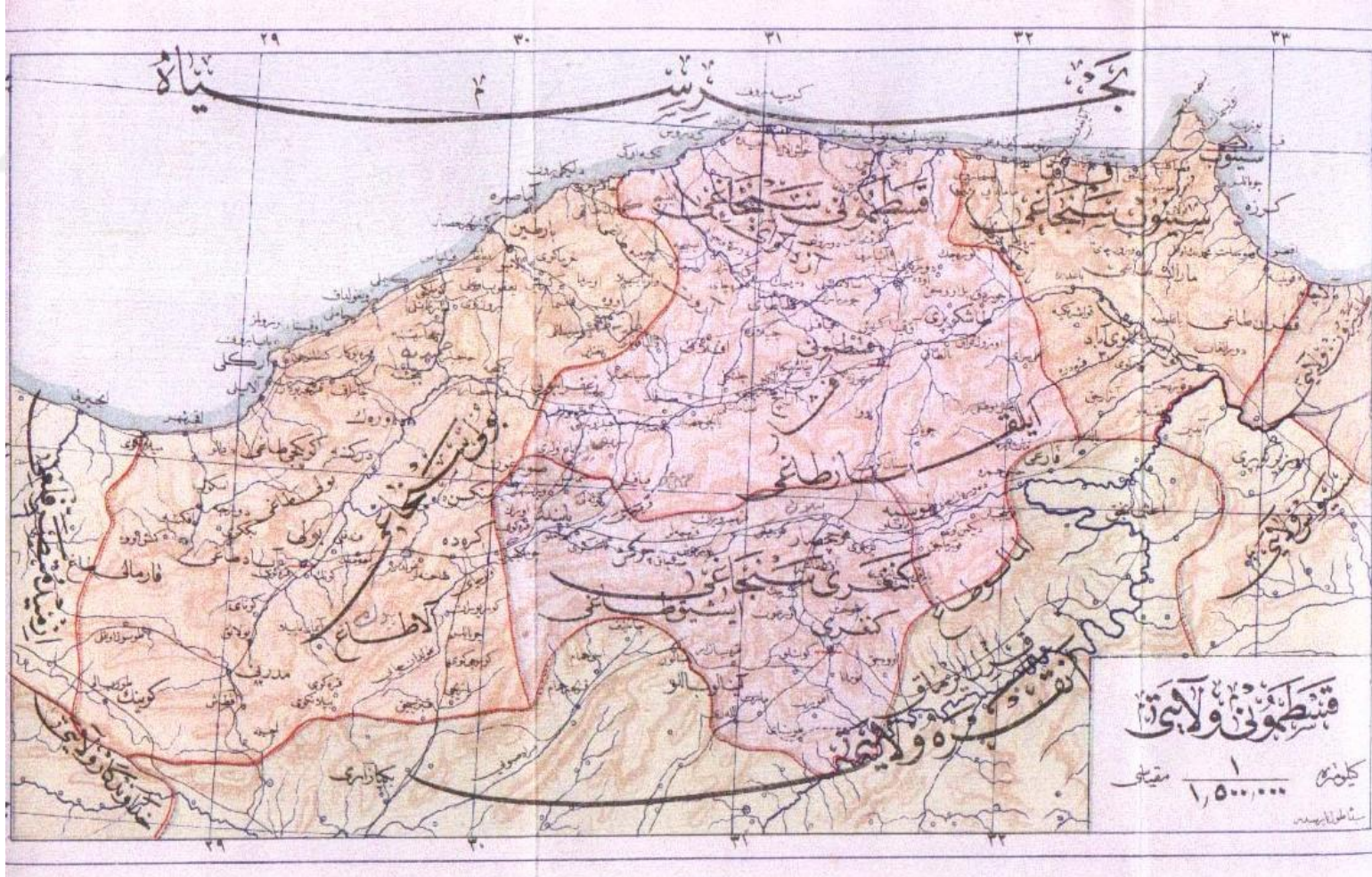
Harita 4. Konya Vilayeti (Necdet Sakaoglu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

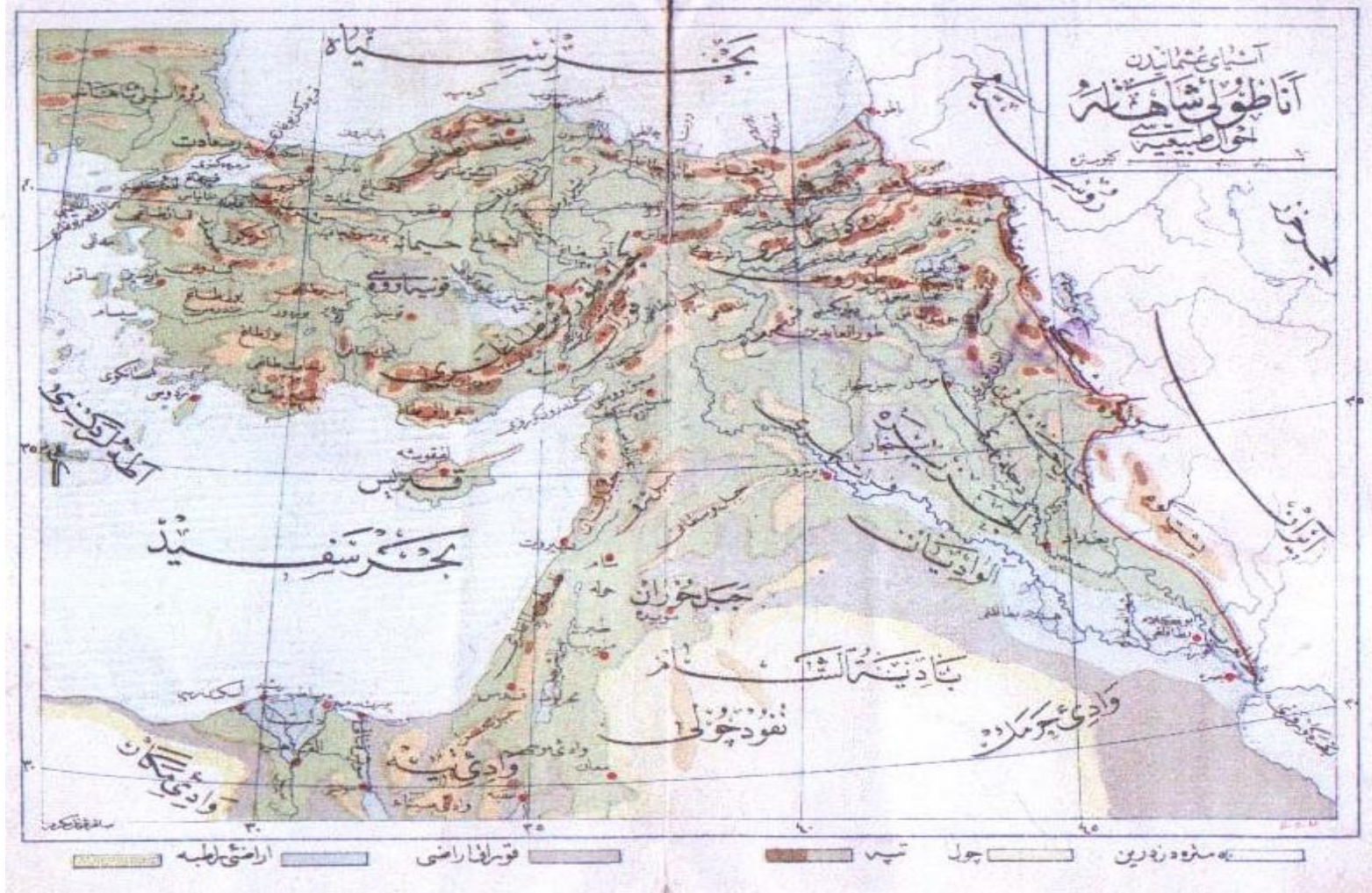
Harita 5. Mamuretü'l-Aziz Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

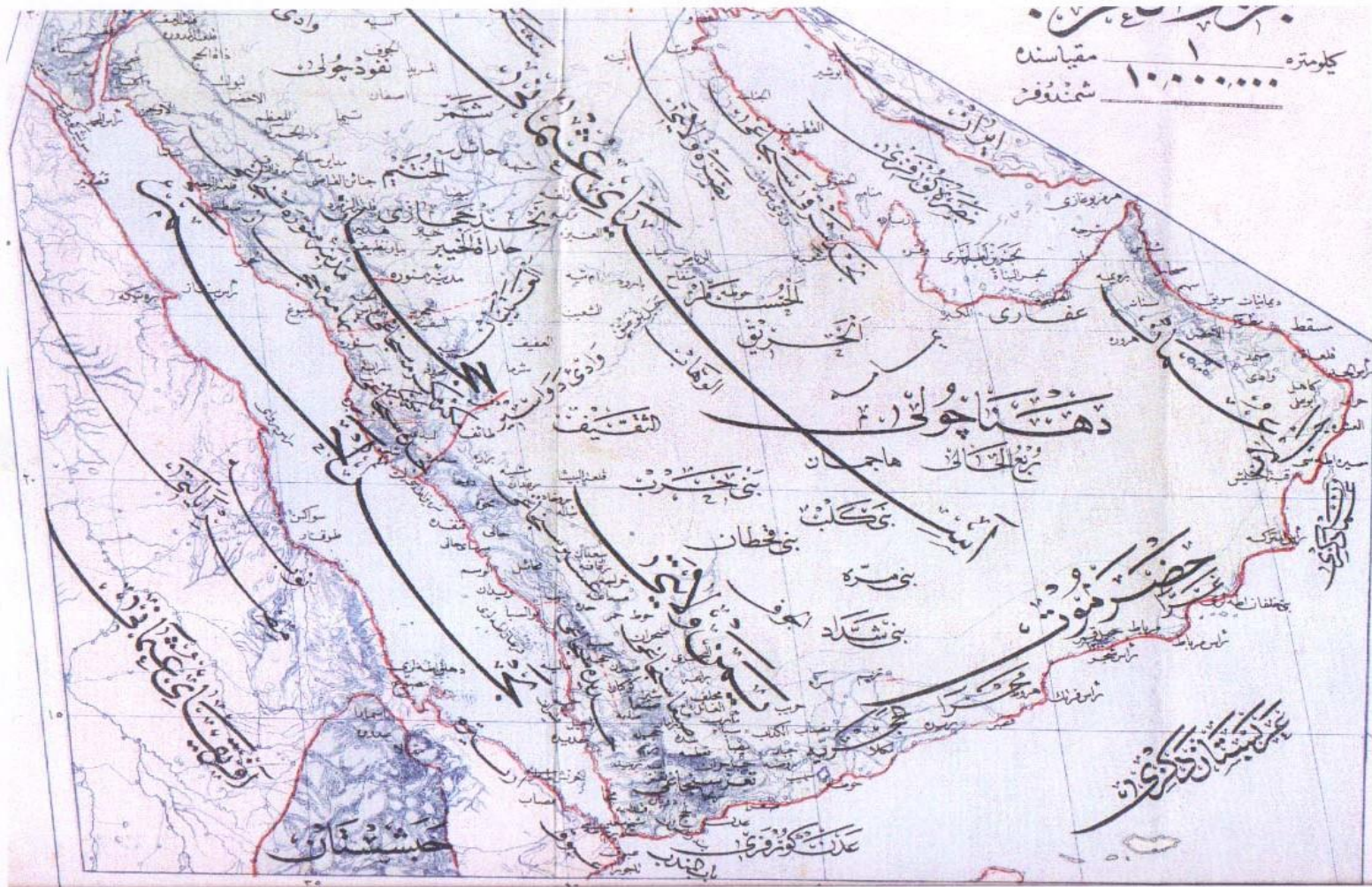
Harita 6. Trabzon Vilayeti (Necdet Sakaoglu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

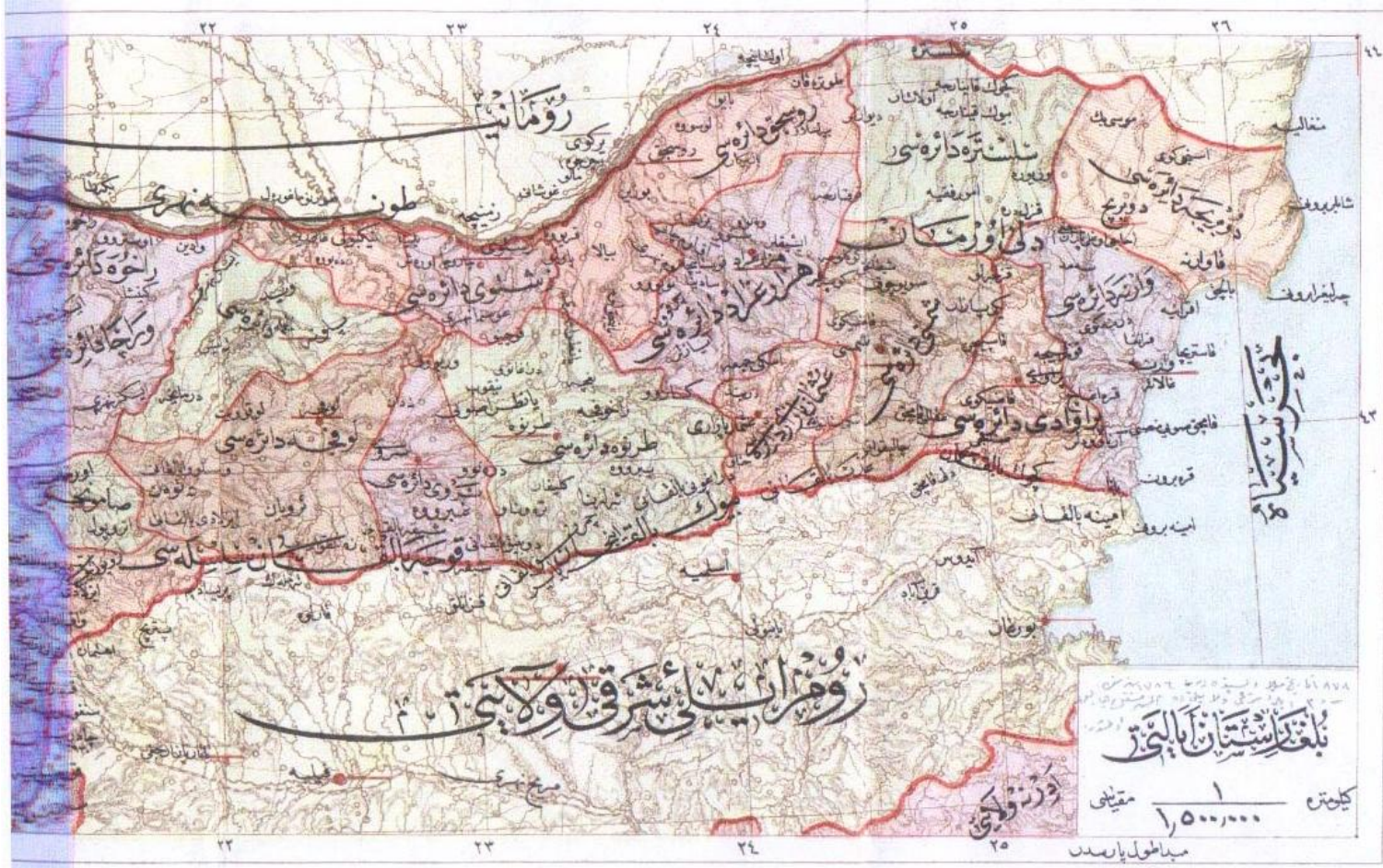
Harita 7. Kastamonu Vilayeti (Necdet Sakaoglu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası* , İstanbul, 2007)

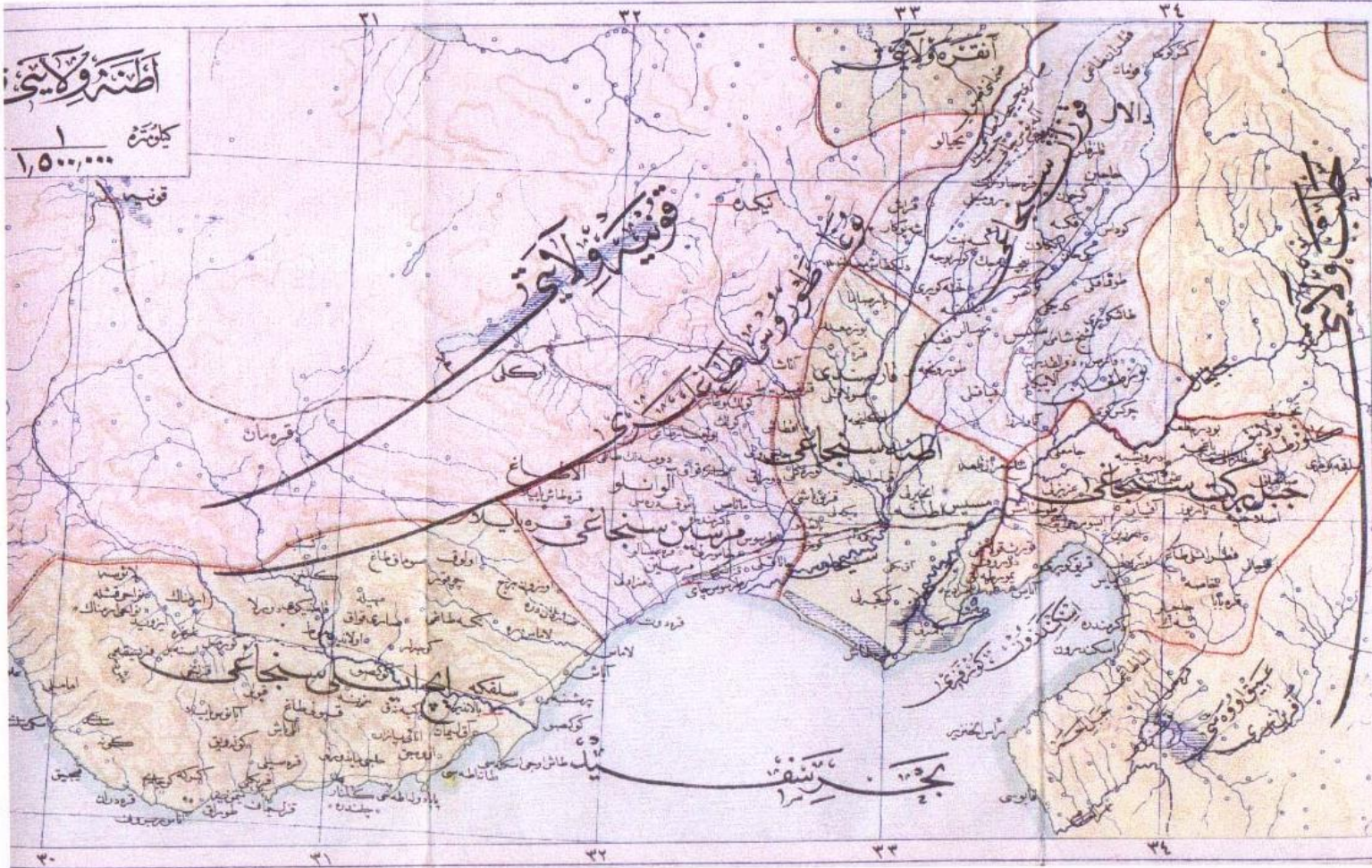
Harita 8. Anadolu Coğrafyası (Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

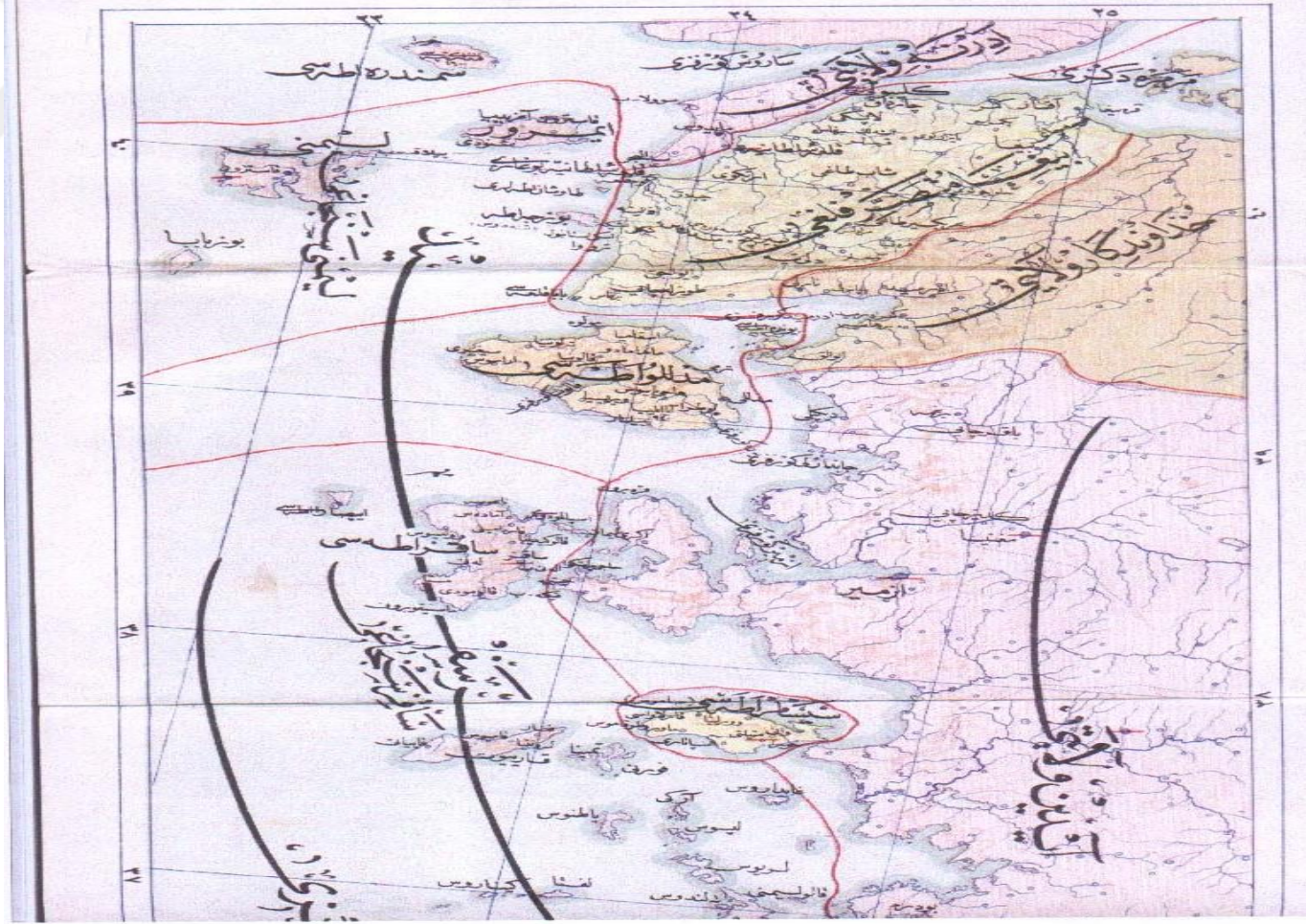
Harita 10. Yemen Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

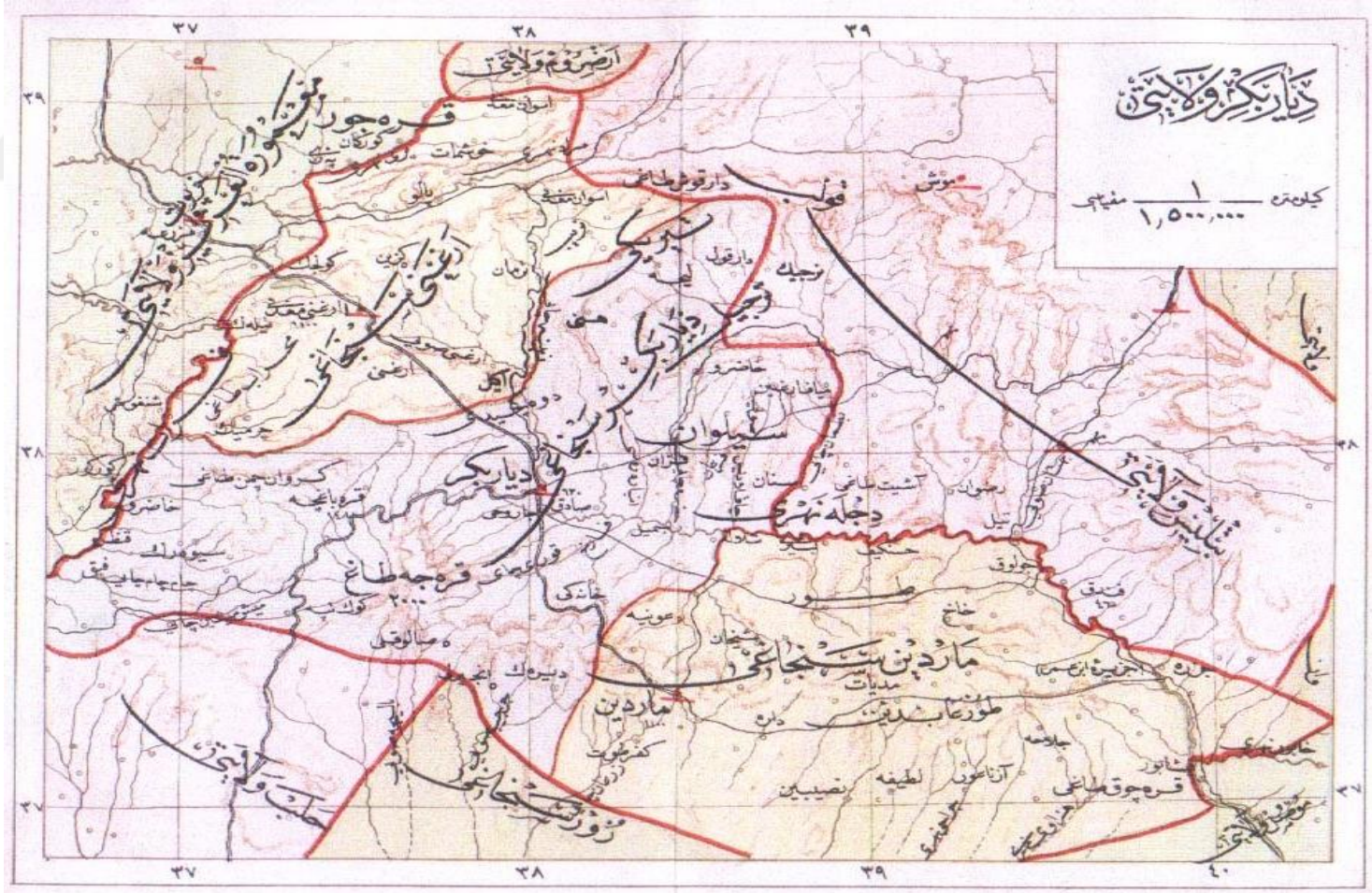
Harita 12. Bulgaristan Eyaleti (Necdet Sakaoglu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

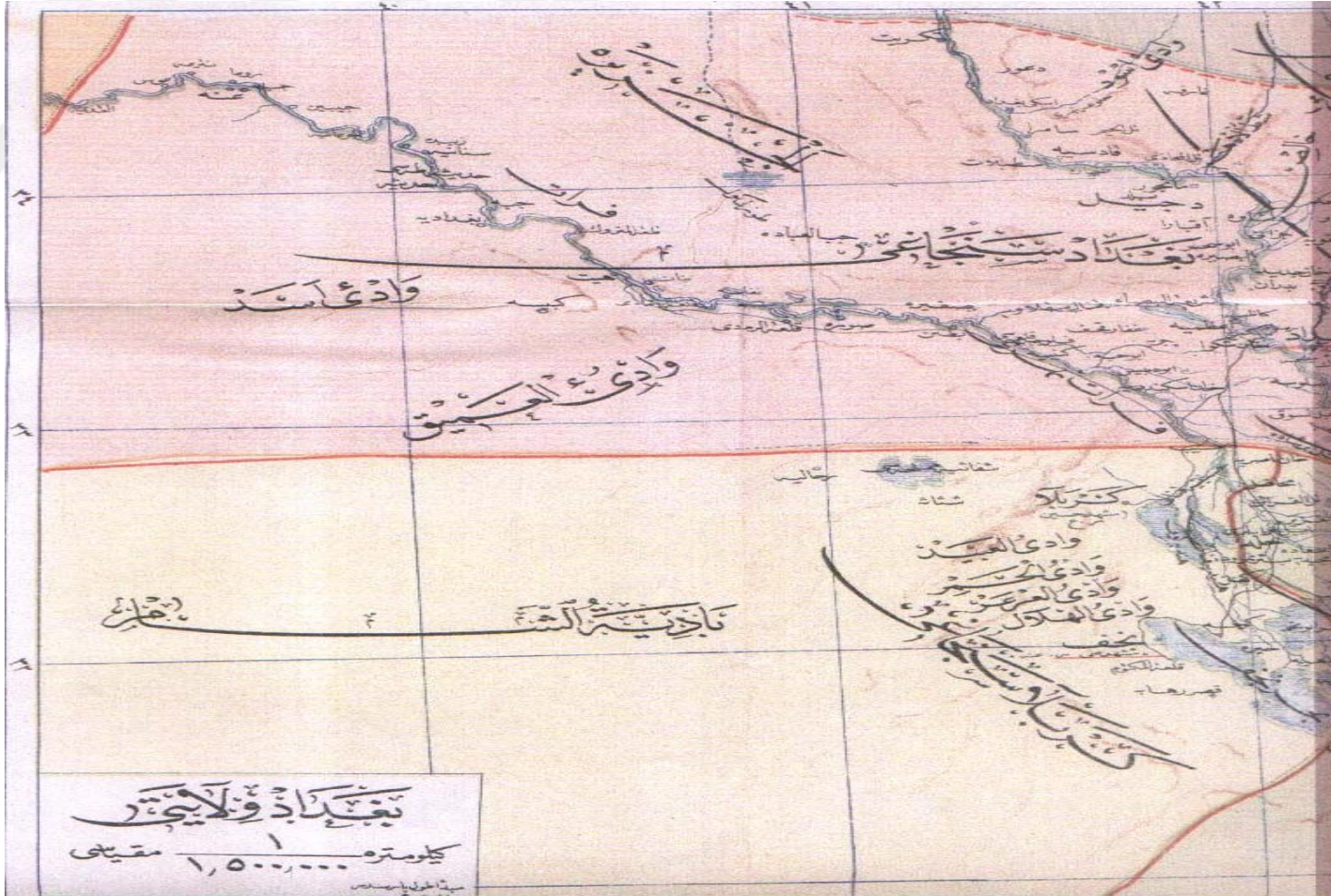
Harita 13. Adana Vilayeti (Necdet Sakaoglu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

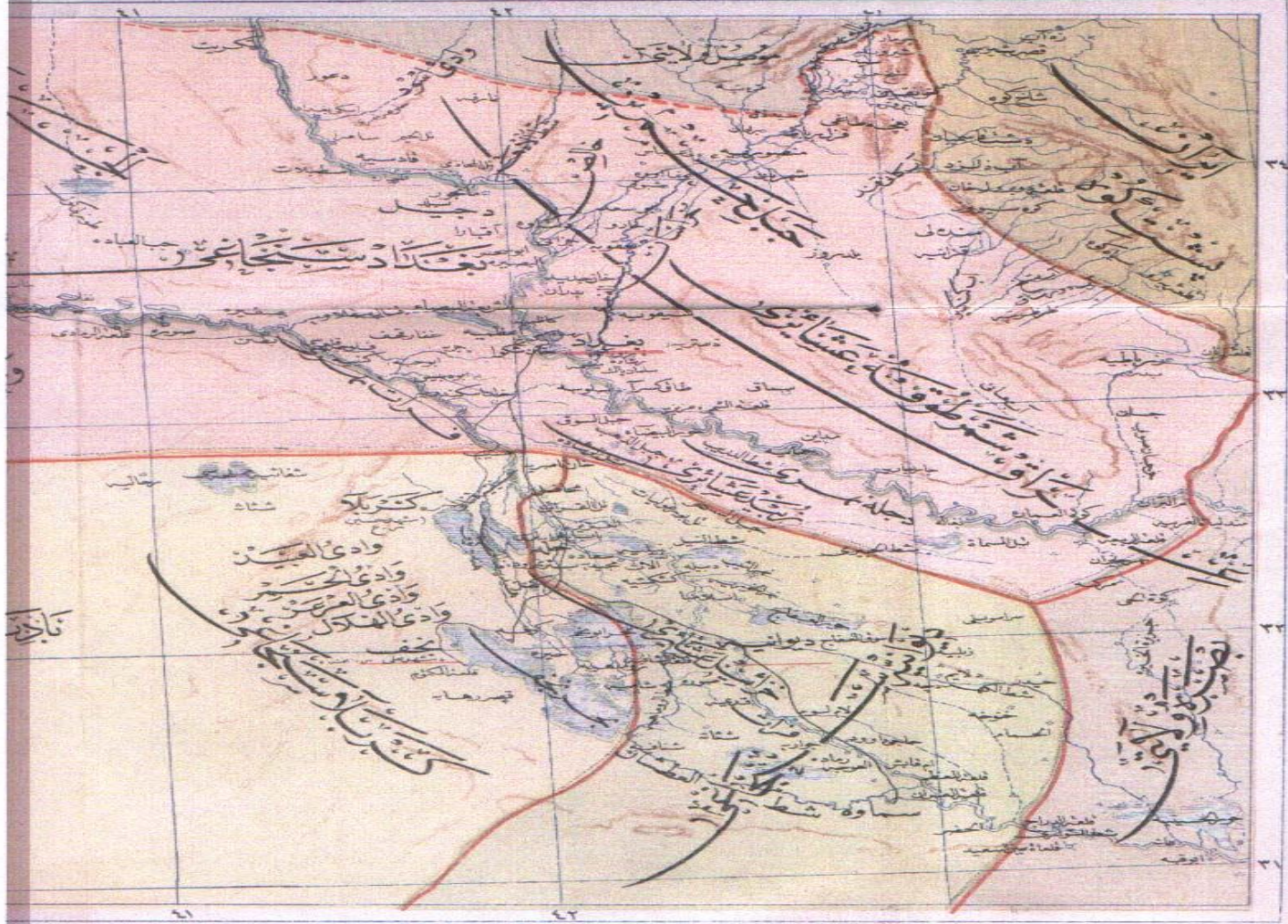
Harita 14. Aydın Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası* , İstanbul, 2007)

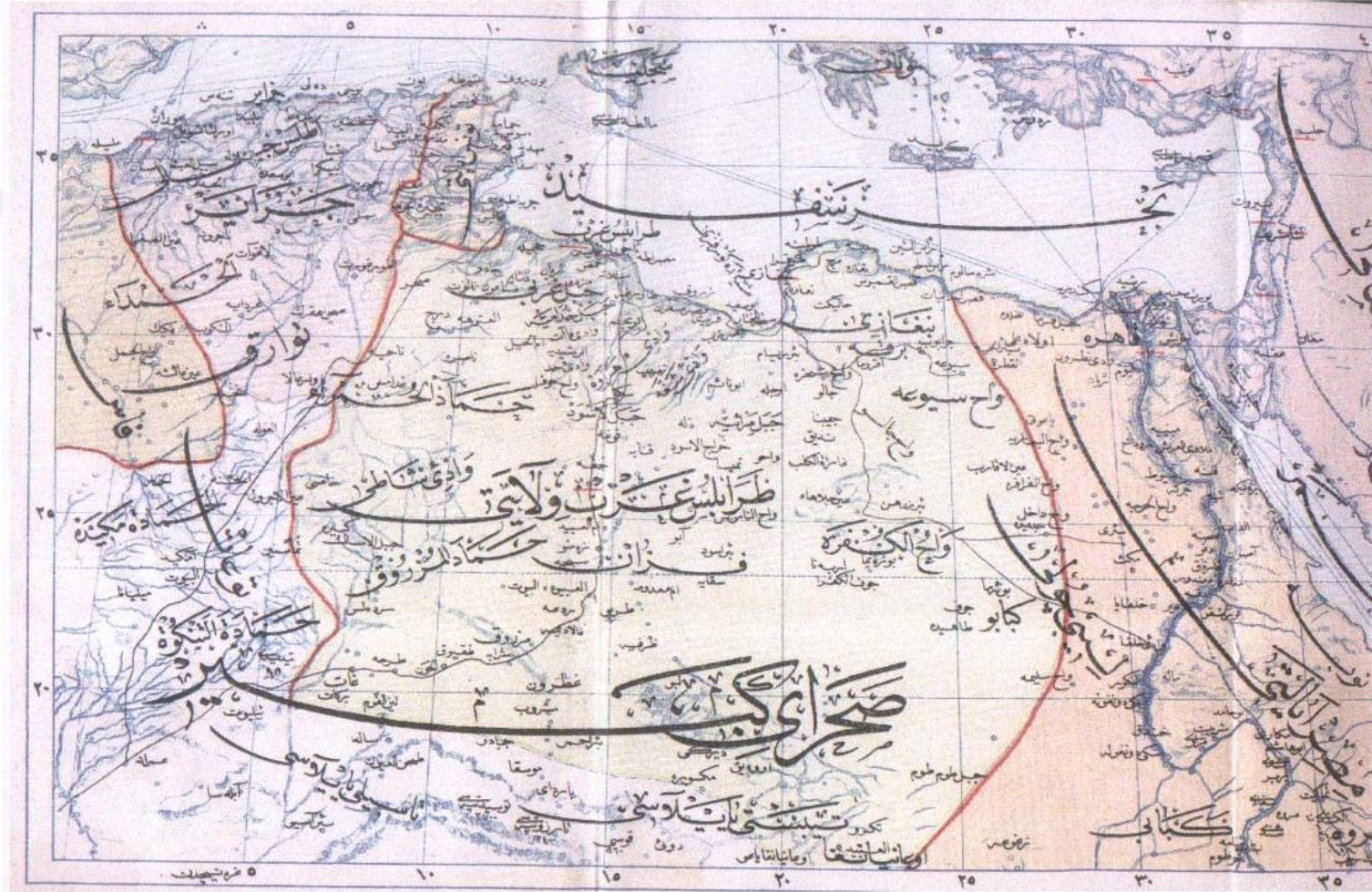
Harita 15. Diyarbakır Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

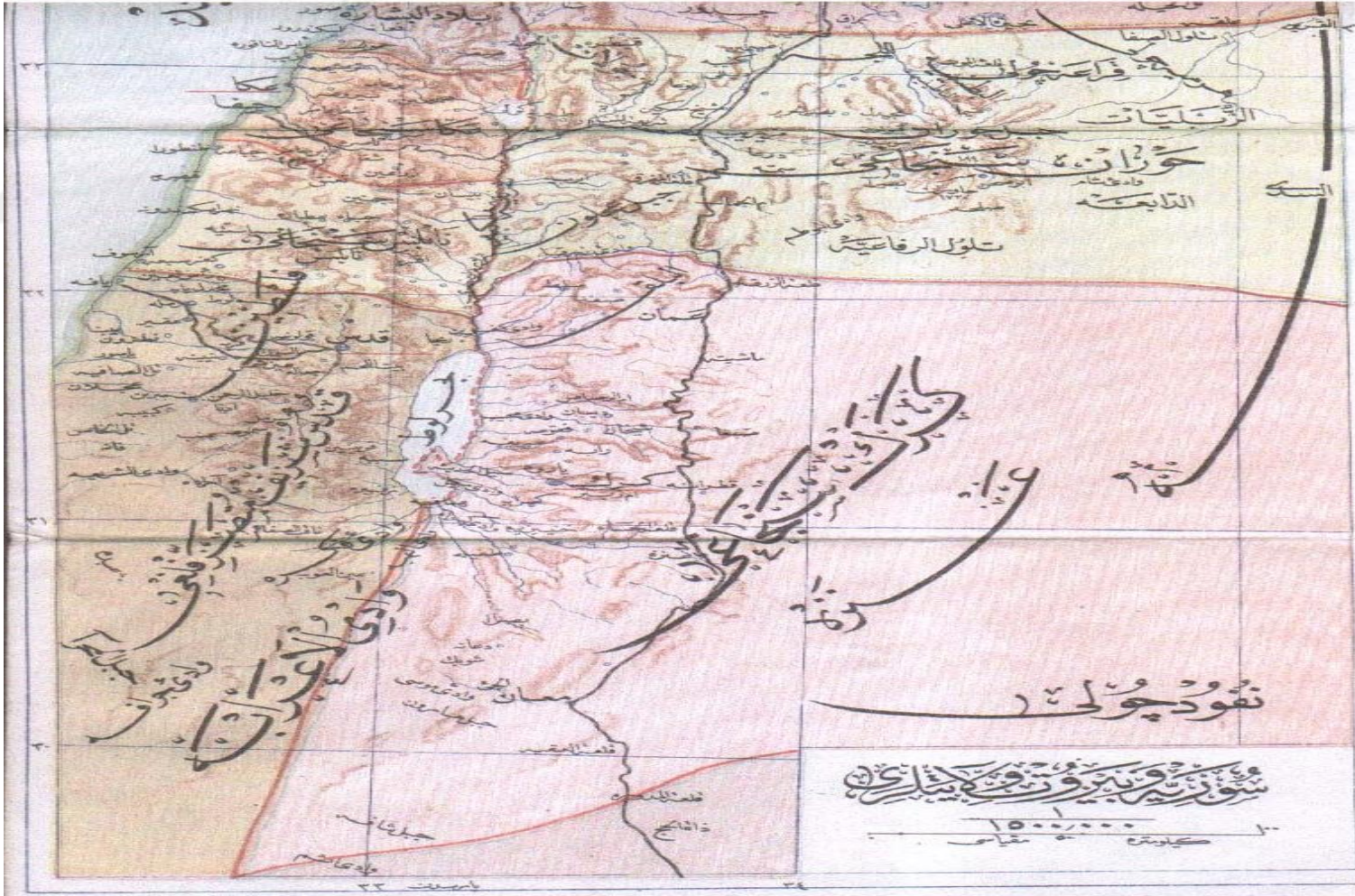
Harita 16. Bağdat Vilayeti (Necdet Sakaoglu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

Harita 17. Basra Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

Harita 17. Trablusgarp Vilayeti (Necdet Sakaoglu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

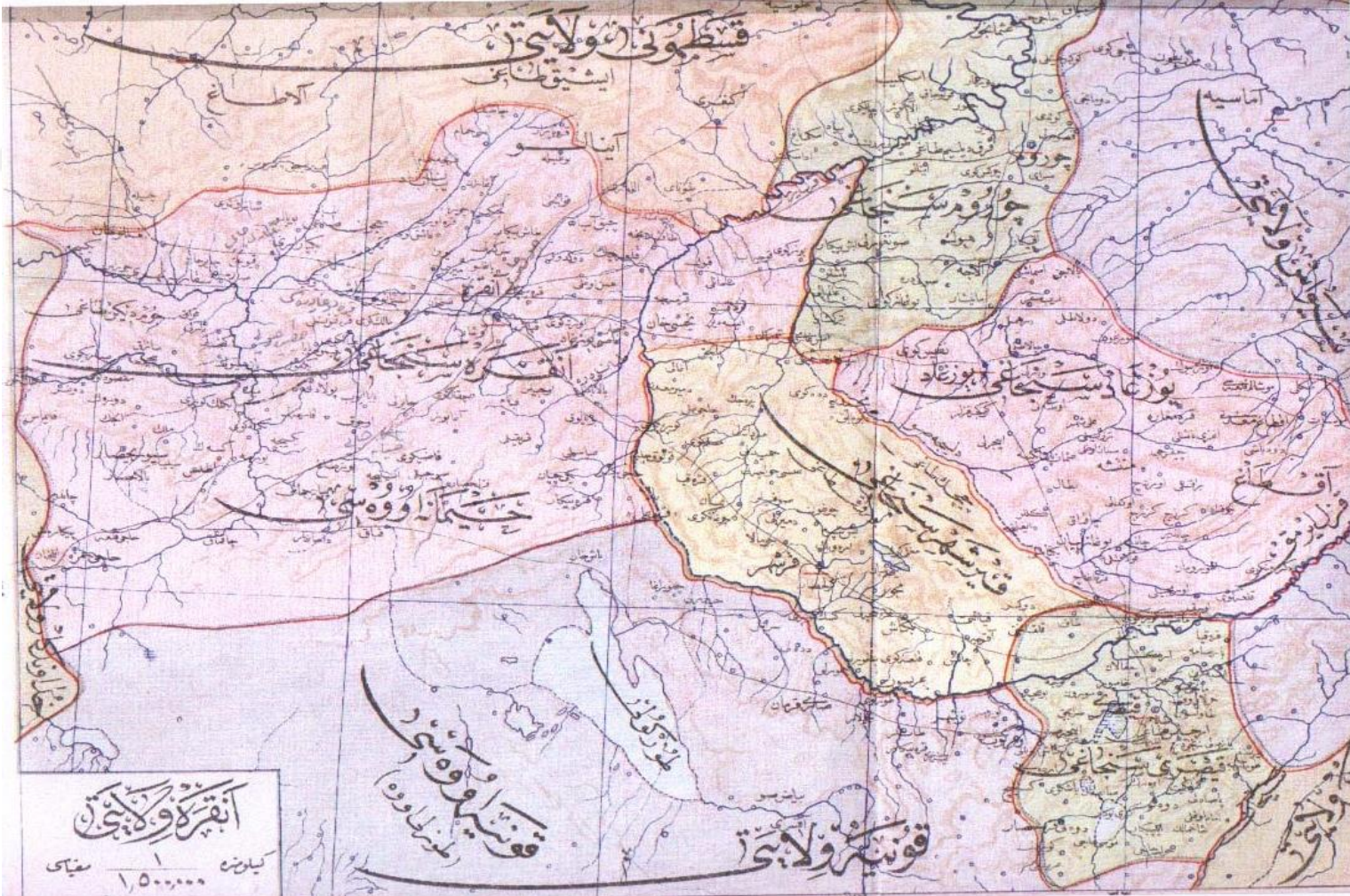
Harita 18. Suriye Vilayeti(Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

Harita 19. Sivas Vilayeti(Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

Harita 20. Rumeli Şarki Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

Harita 22. Ankara Vilayeti (Necdet Sakaoglu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

Harita 23. Işkodra Vilayeti (Necdet Sakaoglu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

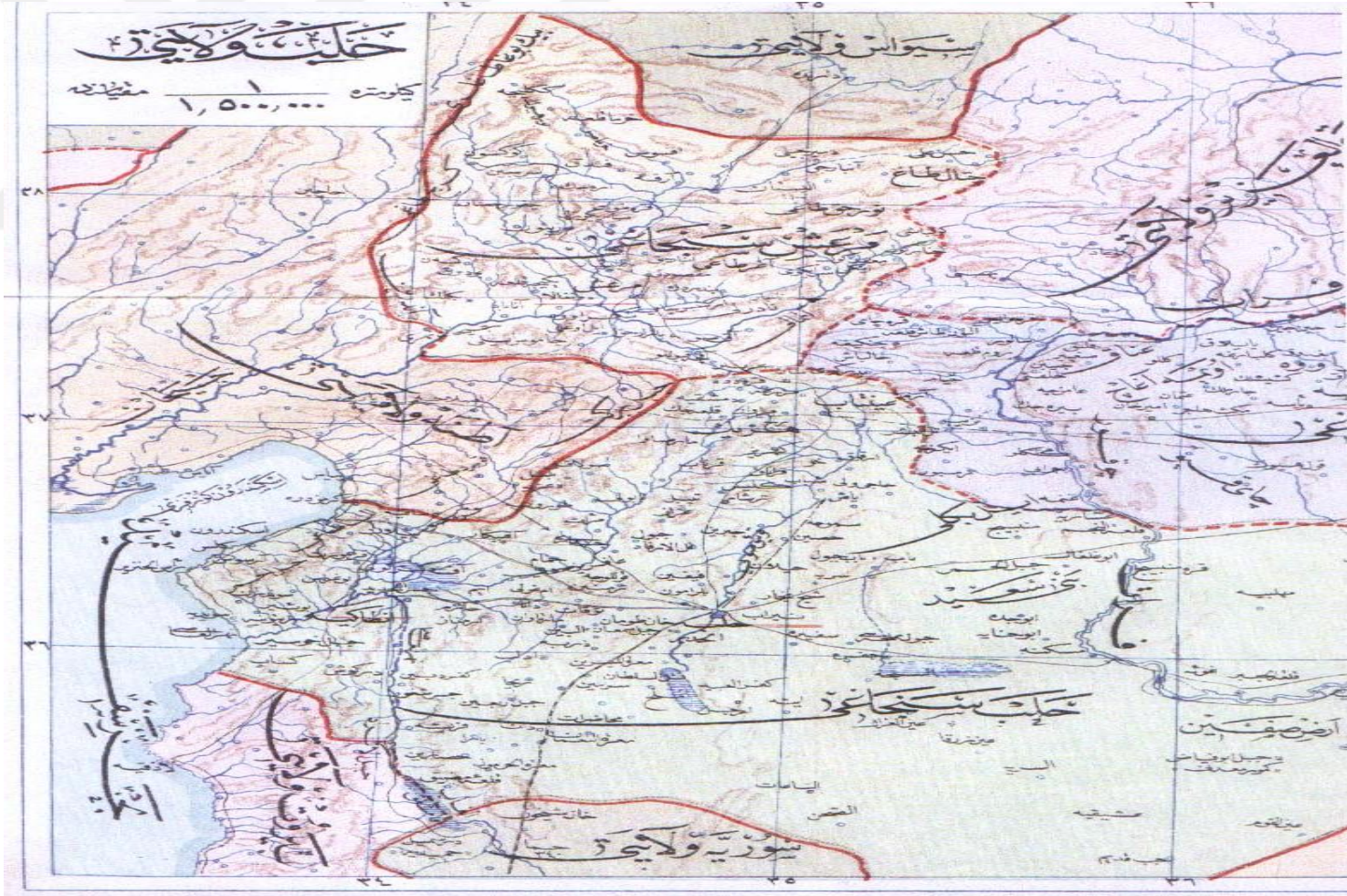
Harita 24. Manastır Vilayeti (Necdet Sakaoglu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

Harita 25. Edirne Vilayeti (Necdet Sakaoglu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

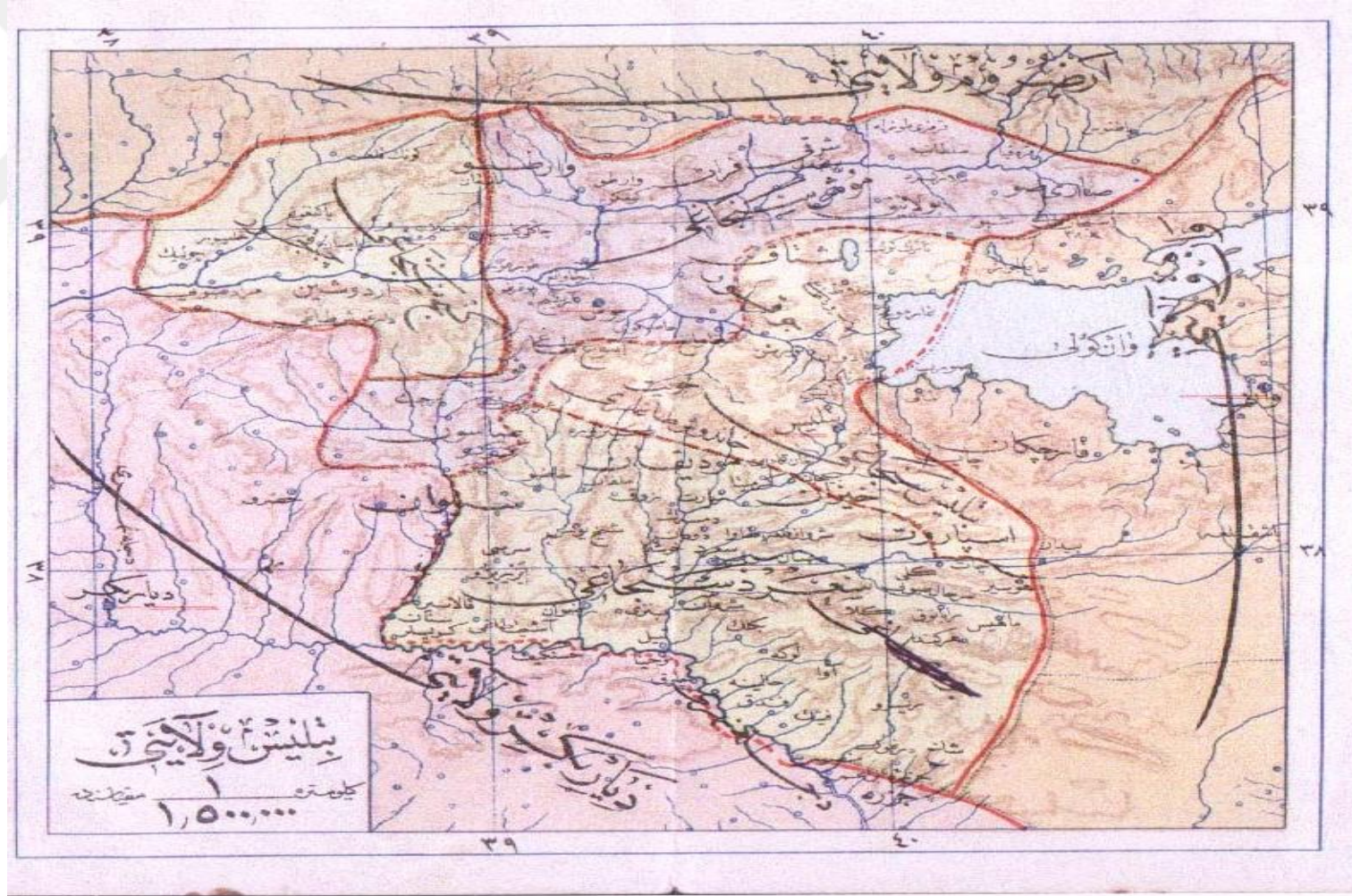
Harita 26. Selanik Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

Harita 28. Halep Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

Harita 29. Erzurum Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

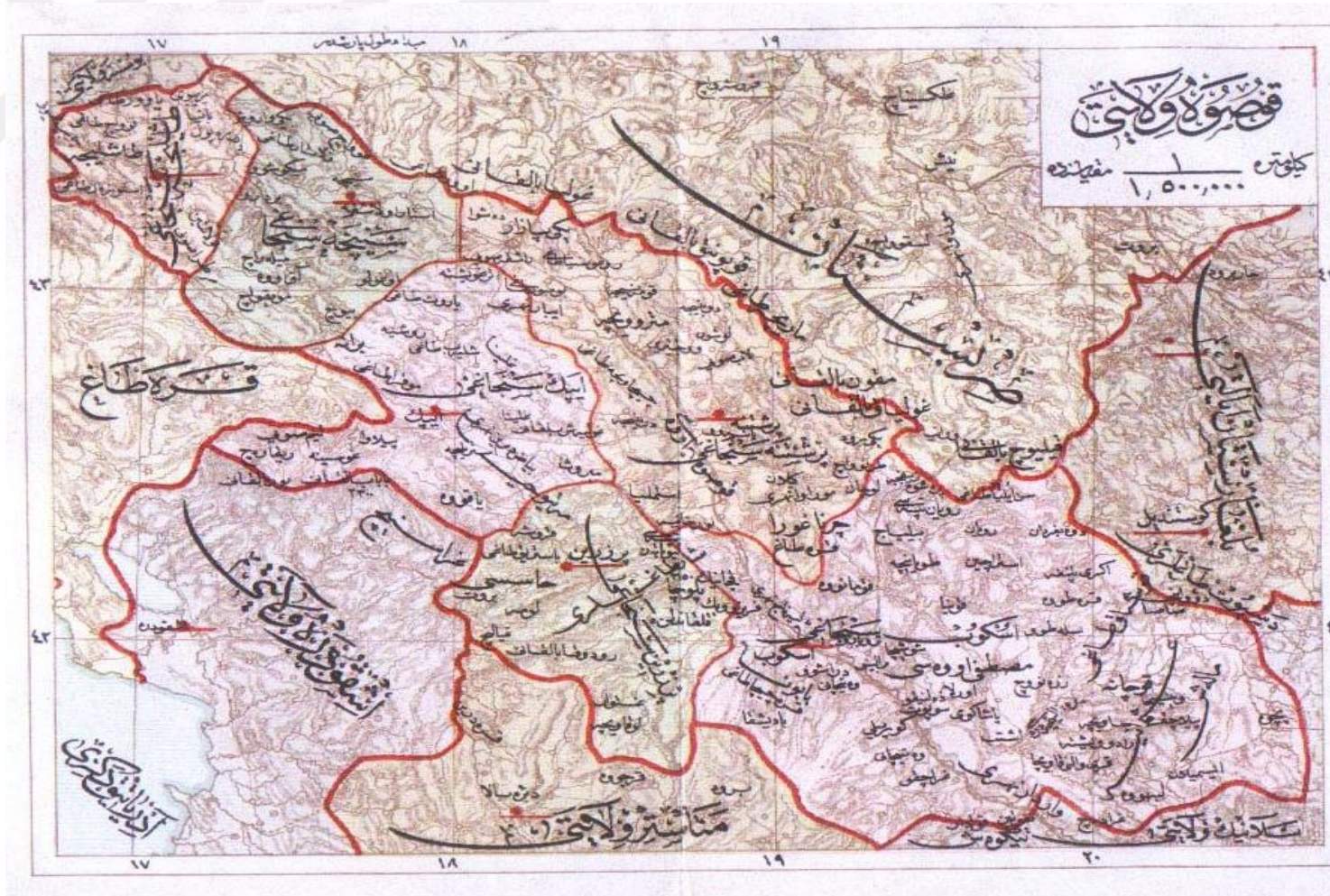
Harita 30. Bitlis Vilayeti (Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası* , İstanbul, 2007)

Harita 31. Bosna Vilayeti (Necdet Sakaoglu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

Harita 32. Aydın Vilayeti (Necdet Sakaoglu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası*, İstanbul, 2007)

Harita 33. Kosova Vilayeti (Necdet Sakaoglu, 20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası , İstanbul, 2007)

31 ARALIK 1878

Harita 34. 1878 yılı Avrupa (Mcevedey Colin, *Yakınçağ Tarihi Atlası*, İstanbul, 2003)

28 HAZİRAN 1914

Harita 35. 1914 yılı Avrupa (Mcevedey Colin, *Yakınçağ Tarihi Atlası*, İstanbul, 2003)

ÖZGEÇMİŞ

Ela Özkan, 1984 Elazığ’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Elazığ’da tamamladı. 2003 yılında Fırat Üniversitesi Tarih bölümünde öğrenime başladıktan sonra 2007 yılında lisans eğitimini tamamladı. 2008-2011 tarihleri arasında Fırat Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisansını tamamladı. 2012 yılında Fırat Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında Doktora eğitimine başladı.

